

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav řeckých a latinských studií

Diplomová práce

Jan Brebera

Válka a mír v pojetí vybraných římských autorů počátku

2. století n. l.

**War and peace as approached by selected Roman
authors of the beginning of the 2nd century CE**

Vedoucí práce Mgr. Ivan Prchlík, Ph.D.

2023

Poděkování:

Děkuji za podporu, poskytnuté konzultace a dobré rady svému školiteli doktoru Ivanu Prchlíkovi, díky němu práce má robustnější argumentaci a jeho revize mi vždy pomohli najít lepší směr nejen při psaní. Jsem vděčný kolegyni magistře Janě Kodetové za pomoc při překladech velmi enigmatického a značně přetíženého textu *Panegyricus*, neboť jsem často tápal, když však může člověk se ztrácet společně s někým, je pravděpodobnější, že najde řešení. Rád bych také poděkoval svým rodičům za podporu a zázemí, které mi poskytli pro tvorbu této práce, bez něhož by mé především psychické zdraví mohlo utrpět.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. 7. 2023

Jan Brebera

Abstrakt:

Tato práce se zabývá vztahem tří latinsky píšících autorů, Plinia Mladšího, Suetonia a Tacita, žijících na počátku 2. století k válkám a míru v Římské říši. Zkoumá, jaké mají morální hodnoty vůči válčení, představy o vládci a jejich hodnocení poddaných a spojenců Říma, pomocí analyzování jednotlivých úseků. Následně pomocí syntézy zjištěných faktů a na základě prostudování původu jednotlivých autorů se pokusí interpretovat rozdíl napříč autory, pokud nějaké byly nalezeny, na základě jejich původu. Na základě podobnosti idejí autorů zodpovídá na otázku, zda lze z výše uvedeného korpusu autorů usoudit, zda existovala jednotná představa o římských válkách a míru mezi aristokracií Říma té doby.

Klíčová slova:

válka, mír, imperialismus, antický Řím, klasická studia, válečná doktrína, politické teorie, Tacitus, Suetonius, Plinius Mladší, 2. století n. l.

Abstract:

This thesis contains research about ideas of wars and peace by a three authors writing in a latin language, Pliny Younger, Suetonius and Tacitus, who were living in 2nd century CE. It abstracts data by analysis of a segment of text. After the data abstraction ideas of each authors is reconstructed by synthesis and i tis studed the authors backround. If during the data synthesis is found any difference between the authors, it is interpreted based on their origin. Based on similarity it is judged whether a single idea about the concept of wars existed in that time.

Key words:

War, peace, imperialism, ancient Rome, classical studies, war doctrine, political theories, Tacitus, Suetonius, Pliny the Younger, 2nd century CE

Obsah

1.	Úvod	1
1.1.	Úvodní slovo	1
1.2.	Krátké představení současného stavu bádání	3
2.	Plinius	6
2.1.	Stručné představení dopisů	6
2.2.	Pliniův explicitní komentář k válkám	9
2.3.	Všeobecná morálka římské nobility	16
2.4.	Vztah Římanů k provinciálům	21
2.5.	Panegyrikos	27
2.6.	Mír a zákon jako prvek vlády	30
2.6.1.	Mírnost a láska k míru	30
2.6.2.	Právo a zákon jako absolutní parametr	34
2.6.3.	Nezákonná válka a její dopady na význam Říma	36
2.6.4.	Císař je stát a stát je císařem	38
2.7.	Císařova morálka	43
2.7.1.	Role císaře	43
2.7.2.	Pliniův názor na vojáky	49
2.7.3.	Císař má být podoben konzulovi a odvracet se od tyrana	49
2.7.4.	Špatný císař	52
2.7.5.	Dopady špatné vlády	54
2.7.6.	Příčiny úpadku a možné řešení	57
2.7.7.	Zákon a císař	60
2.8.	Dopady říše na porobené	62
2.8.1.	Správná balance vztahů Římanů s barbary	62

2.8.2.	Apel rovnosti	67
3.	Suetonius.....	69
3.1.	Krátký úvod o Suetoniovi.....	69
3.1.1.	Životopisy – historie a Suetoniův přínos.....	71
3.1.2.	<i>De vita caesarum</i>	72
3.1.3.	Struktura díla	73
3.1.4.	Dochování.....	73
3.2.	Správná válka.....	74
3.2.1.	Kritika falešných válek a císařova absence v bitvách	79
3.2.2.	Nadpřirozené jevy spojené s válkou	86
3.2.3.	Srovnání starých a nových zvyklostí	89
3.3.	Nejen císařské ctnosti.....	90
3.3.1.	Dva způsoby života římské elity.....	90
3.3.2.	Válka je zdroj slávy pro císaře, aristokrata i celé rody	92
3.3.3.	Netečnost a závist.....	94
3.3.4.	Císař a vojsko	98
3.3.5.	Římský nobil – hrozba nebo spojenec císaře.....	103
3.4.	Provinciálové	106
3.4.1.	Suetoniův postoj ke vztahu Římanů s barbary	106
3.4.2.	Poroba a péče jako vhodný znak římské moci.....	110
3.4.3.	Integrace barbarského živlu do římské společnosti.....	113
4.	Tacitus.....	118
4.1.	Úvod	118
4.2.	Tacitus a válka.....	122
4.2.1.	Vnitřní války.....	125
4.2.2.	Špatný vliv vnitřní války	127
4.2.3.	Války vnější	134

4.2.4.	Tacitova skepce vůči míru a válkám.....	139
4.2.5.	Římská válečná dekadence.....	141
4.2.6.	Nereálný mír.....	144
4.3.	Hodnocení aristokracie a ostatních obyvatel říše.....	145
4.3.1.	Otrocká povaha	145
4.3.2.	Atmosféra strachu	150
4.3.3.	Vojáci	153
4.3.4.	Hanebný císař	158
4.3.5.	Význam císařů.....	171
4.3.6.	Správní nobilové	177
4.3.7.	Špatní nobilové.....	185
4.4.	Tacitův komentář k barbarům	193
4.4.1.	Poroba	193
4.4.2.	Vzájemná úcta	197
4.4.3.	Podpora provinciálů a jejich začlenění	200
4.4.4.	Barbaři ve střetu s Římany.....	203
4.4.5.	Špatné mravy u provinciálů a spojeneckých barbarů.....	206
4.4.6.	Ocenění barbarů.....	209
4.4.7.	Hanebnost u barbarů	212
4.4.8.	Role Říma pro barbary.....	213
4.4.9.	Spravedlnost pro provinciály	218
4.4.10.	Vzpoury provinciálů a nespravedlnost	222
4.4.11.	Zvrácení římské role	226
5.	Syntéza	229
5.1.	Syntéza zjištěných faktů u autora Plinia Mladšího.....	229
5.2.	Syntéza zjištěných faktů u autora Suetonia	234
5.3.	Syntéza zjištěných faktů u autora Tacita.....	237

6.	Závěr.....	245
6.1.	Výsledky.....	245
6.2.	Závěrečné slovo.....	249
7.	Bibliografie.....	i
7.1.	Primární prameny.....	i
7.2.	Překlady.....	i
7.3.	Sekundární literatura.....	i

1. Úvod

1.1. Úvodní slovo

Tato práce se zabývá pojetím války a míru u římských autorů druhého století našeho letopočtu. Především zkoumá vnímání válečných tažení, zahraničních i občanských válek. To vše činí s ohledem na autorovy představy o ideálním státu a ideální vládci. Porovnává jednotlivé pozice autorů a snaží se zodpovědět, zda je oprávněná představa, že představy na toto téma jsou interpretovány shodně napříč různými autory, kteří mají odlišný původ a zkušenosti. Pokud existují rozdílné pozice, porovnává tyto rozdíly s ohledem na autorovo pozadí.

Z důvodu množství primárních pramenů a s ohledem na velikost diplomové práce se autor práce zahrnul do svého výzkumu tři latinsky píšící autory, Plinia Mladšího, Suetonia a Tacita. Také z tohoto důvodu na rozdíl od vypsaneho projektu nebyla využita publikace od Jonase Palma *Rom, Römertum und Imperium in der Griechischen Literatur der Kaiserzeit*, neboť tato práce neanalyzuje řecké autory a komparace římských a řeckých autorů. K analýze řeckých autorů a komparaci římských s řeckými autory je nutné opustit a přenechat budoucímu výzkumu.

Primární prameny byly kurzorickou četbou nastudovány. Jako výsledek tohoto studia byly vybrány ukázky, které se týkají tohoto tématu. Jako primární pramen pro Plinia Mladšího jsem měl k dispozici Loeb edici od editorky Radice *Letters, Books I-VII* a *Letters, Books VIII-X; Panegyricus*. Pro Suetonia jsem použil též Loeb edici od editora Rofla *The lives of the Caesars* a pro Tacita jsem využil dvě knihy z Oxfordské edice od editora Fishera *Annales ab excessu divi Augusti* a *Historiae*.¹

Vybrané ukázky byly detailněji analyzovány, avšak množství relevantních ukázek znemožnilo každou ukázkou takto detailně rozebrat v této práci, takže autor práce ukázky seřadil tematicky a vybral nejreprezentativnější ukázkou, kterou rozebral přímo v této práci a ostatní ukázky na shodné téma v práci zmínil a odkázal na ně, aby dokázal, že vybrané rozebírané ukázky nejsou ojedinělé výskyty konkrétní informace u daného autora. Místa ukázek cituji podle stylu číslování nacházejících se v edicích,

¹ Srovnej s kapitolou 7.1.

uvedených výše. Vzhledem k jasně vymezenému souboru autorů neuvádím u citování ukázek zkratky jejich jmen, neboť zkrácená jména děl jsou dostatečně identifikující pro potřeby dohledání daného úryvku.

Po analýze ukázek jsem rekonstruoval ideje autorů na téma války a míru pomocí syntézy dat získaných z předešlé analýzy. Syntézy dat jsou umístěny až v závěru práce, aby lépe odkazovaly k závěru, který byl na základě těchto syntéz pořízen.

Rekonstruované ideje jsem v závěru mezi autory porovnal a pokusil se zodpovědět badatelské otázky: jaká byla představa výše uvedených autorů o válkách občanských i zahraničních a jaká vypadala ideální představa vlády a státu v období válek a míru; jaké odlišnosti lze nalézt mezi zkoumanými autory a zda tyto odlišnosti by mohly být vysvětleny jejich odlišným původem; na základě nalezených rozdílů posoudit, zda mohla existovat sdílená jednotná představa o tomto tématu mezi římskou elitou.

Pro posouzení původu jednotlivých autorů byly vypracovány krátké úvody ke každému z nich.

Analyzované ukázky jsou opatřeny poznámkami pod čarou, kde je uveden jejich nejnovější dostupný český překlad a seznam užitých překladů lze nalézt v části 7.2.

U autora Plinia Mladšího jsem rozdělil jednotlivých děl zvlášť z praktických důvodů, neboť jsem nemohl u Panegyriku pracovat jako u jiných děl s komentářem. Další důvod byl obsahový, neboť Pliniova díla, na rozdíl od ostatních autorů, se značně odlišují formou. Posledním důvodem je překlad ukázek z díla *Panegyricus*, který jsem pořídil sám s pomocí kolegyně Kodetové. Abych eliminoval potenciální chybu, rozhodl jsem se analýzu těchto děl rozdělit.

Tato práce také obsahuje v úvodu krátký referát o stavu současného bádání v otázce římského imperialismu a válečných i mírových snah a představ tehdejších lidí na toto téma. Tato práce z důvodu své délky již nemůže obsahovat obecný úvod k představám Římanům k spravedlivým válkám a římskému míru ani k vývoji římských představ o válce a termínech užívaných Římany pro tuto oblast. Autor doporučuje pro bližší seznámení s tímto tématem publikaci od Adriana Goldsworthy *Pax Romana, war, peace and conquest in the Roman world*.²

² GOLDSWORTHY, Adrian. *Pax Romana, war, peace and conquest in the Roman world*. London: Yale University Press, 2016. ISBN: 978-0-300-17882-1.

1.2. Krátké představení současného stavu bádání

Dějiny bádání o římských představách vedení války a míru mají hlubokou historii.³ První moderní reflexe začaly vznikat na přelomu 19. a 20. století. Silně ovlivnilo vnímání vývoje římského státu pojetí teorie imperialismu,⁴ především pak díla od Lenina a Hobson.⁵ Oba učenci pojímali však své teorie úzce ekonomicky, takže při popisu imperialismu pracoval s kapitalismem, jako dosud nejvyšší formou společnost, která se projevuje vykořisťováním periferie metropolí v ekonomické rovině.⁶ Oba vnímali imperialismus jako negativní jev a Hobson tak věnuje svoji pozornost barbarským hnutím vůči římské porobě.⁷ Tito autoři se však spíše zabývali teoriemi všeobecnými vysvětlujícími vznik říší a špatně aplikující na antiku. To však podnítilo výzkum zaměřený ryze na vysvětlení fenoménu Římské říše

Během 20. století postupně vznikly tři směry,⁸ které různě interpretovaly římská válečná tažení. Na přelomu předminulého a minulého století to byl směr, který lze pojmenovat jako obranný imperialismus.⁹ Badatelé toho směru¹⁰ považovali římské výboje za přirozený vývoj antického Středozeří, které bylo příliš nebezpečné pro klidný vývoj státu. Podle jejich představy Řím neustále bojoval o přežití. Postupně Řím slavil úspěchy, protože své nebezpečné konkurenty pohlcovoval a ničil. Avšak s každým vývojovým stupněm, s každým výbojem, vznikl nový nepřítel a nová nebezpečná situace. Tato situace se zvětšující se říši neměnila, takže zde vznikla potřeba téměř neomezené expanze k zabezpečení sebe a svých spojenců. Tato interpretace vycházela přímo z antických zdrojů bez větší úpravy a kritické reflexe. Tehdejší badatelé navíc mohli danou interpretaci využít i pro obhajobu tehdejších koloniálních mocností.¹¹ Řím

³ Srovnej Mills (2013, s. 334-338).

⁴ Dnes užíváme pro popis systematických výbojů nějakého státu slovo imperialismus. Toto slovo je však moderní a pojí se s jeho užíváním potíže viz Burton (2019, s. 2), Erskine (2010, s. 4).

⁵ Burton (2019, s. 11-12), Erskine (2010, s. 4), Leninův přístup a kritika kapitalismu však nemůže být na antiku snadno přenesena viz Ballot (2013, s.165).

⁶ Hoyos (2013, s. 7-8).

⁷ Mills (2013, s. 337), Erskine (2010, s. 5).

⁸ Jedná se o zjednodušený popis, který má pouze za úkol seznámit krátce se historií bádání viz Erskine (2010, s. 37)

⁹ Tento pojem i všechny ostatní, které se týkají třech směrů přístupu k římské expanzi jsem si vypůjčil od Erskine a společně s ním upozorňuji, že se nejedná o dobové označení těchto směrů Erskine (2010, s. 37).

¹⁰ Lze jmenovat asi nejslavnější představitele Badian, Holleaux, Mommsena a Franka viz Burton (2019, s. 3-5).

¹¹ Mattingly (2006, s. 10-12), Erskine (2010, s. 39), Ando (2000, s. 26).

má v tomto směru roli pozitivní, je šířitelem civilizace, všechny výboje, jak jsme si řekli a byli za svoji záchranu a pomoc spojenců.¹²

V polovině století však dochází k reflexí, které polemizují se všeobecnými teoriemi, protože badatelé si všímají rozdílných přístupů Římanů během dobývání území.¹³ To odkrývá hlavní problém tohoto směr – nešlo jím vysvětlit všeobecně fenomén římských válek.

V 70. letech 20. století¹⁴ se vytváří skutečná systematická kritika této interpretace římského chování. Vzniká tak druhý směr, který můžeme pojmenovat jako útočný imperialismus. Ten reflektuje římské výboj zcela opačně než předchozí směr. Hledá na římském chování násilí a hledí na římskou společnost jako patologicky militaristickou, aristokracií se zájmem pouze po válečné slávě. Nesouhlasí s antickými prameny a pracuje s nimi jako s propagandistickým materiálem, jemuž nelze nijak důvěřovat.¹⁵ Všimá si, jak armáda prorůstá římskou společností a ovlivňuje dění. Především se poukazyvalo na nobily, kteří mezi sebou soupeřili o válečnou slávu a svoji zdatnost a ctnosti odvozovali podle zdatnosti válečné. Tato soutěž o válečnou slávu i společnost navyklá na válečnou kořist pro své dobré fungování potřebovala místo realizace, tedy války. Vrcholem této snahy je koncertován v triumfu.¹⁶

Ale i tento směr měl závažné problémy při aplikaci představ na antický materiál. Jak lze vysvětlit výboje Říma za principátu. I když se říše absolutním měřítkem nezvětšovala tak rychle, relativně získávala poměrně významné území.¹⁷ Kvůli císařské hegemonii totiž již

¹² Erskine (2010, s. 36-39), Mattingly (2006, s. xxii).

¹³ Především Badian publikoval odvážné úvahy o nezájmu nobilů na růstu říše a rozdílných motivacích pro každý výboj viz Burton (2019, s. 5). Erskine vysvětluje vznik tohoto směru v kontextu kritiky Vietnamské války viz Erskine (2010, s. 37), ale to se mi zdá jako velmi americká perspektiva, Mussoliniho Itálie a Hitlerovo Německo a jejich aktivity společně se spojenci Osy ovlivnily významně představy o Římské říši u evropských vědců viz předmluva Mattingly (2006, s. XV). Podobně se jeví i interpretace druhého předělu v podobě útoku na Světové obchodní centrum a Pentagon a následné invaze do Afghánistánu viz Erskine (2010, s. 38). Domnívám se, že pro Evropu by se spíše hodil předěl v události masakru v Srebrenici, bombardování Bělehradu silami NATO případně dvě čečenské války.

¹⁴ Nejslavnějším byl asi Harris a jeho dílo *War and Imperialism in Republican Rome* viz Burton (2019, s. 6).

¹⁵ Erskine (2010, s. 37, 39-40).

¹⁶ Erskine (2010, s. 39-42).

¹⁷ Pro obsah této práce úplně vybízí toto demonstrovat na příkladu agresivní výbojná politika Traiana vůči Dákům viz Edwell (2013, s. 254-257).

nebylo místo pro soutěž mezi nobily, tedy potřeba vést tolik válek. Sláva a triumf už patří jen císařovi, ti se tak často nestřídají, a tak i počet výbojů prudce klesal.¹⁸

Ačkoliv Leninova teorie se jen obtížně přizpůsobovala římským realitám, přesto marxisté hledali u Římanů i ekonomické důvody pro vedení válek. Oblíbená je interpretace skrze takzvanou otrokářskou společnost. Tato teorie se dokázala vypořádat s problémem principátu lépe. Původní výboje, jež vedli ke kořistění a získávání otroků, se zvětšující se říší přestávají tolik vyplácet, protože se snižovalo množství bohatých sousedů a začal plynout nový příjem z vykořisťování provinciálů skrze daně.¹⁹

Po pádu Sovětského impéria došlo k velkému mocenskému vakuu, které oslabilo mezinárodní právo a poválečné uspořádání Evropy, ale přeměnilo i reflexi k situaci antického světa. Vznikl tak třetí směr, můžeme jej nazvat vyvážený imperialismus.²⁰ Tento směr kritizuje předchozí, že se zabývaly vnitřními problémy Říma, antické Středomoří považuje za mocenskou anarchii bez většího hegemonu a bez mezinárodních organizací. Nově by se měl výzkum zabývat vztahy mezi Římany a ostatními státy, který neměl žádný řád, což vedlo k válečnému chování všech tehdejších společností. Hlavní představitelem je Arthur Eckstein. Ten zajímavě popisuje, že římské instituce se snažili o obranný imperialismus nejen ideologicky, avšak jednotlivci překračovali tato pravidla a chovali se podobně, jak to popisuje Harris.²¹ Tento vztah byl však velmi dynamický, nemusela být tak příčina k válečnému tažení jediná. Římská společnost vznikla v tomto prostoru. Její úspěšnost se odvíjí od nejlepší adaptace na anarchický mezinárodní řád a nelze Římany vinit z násilného chování a perverze aristokratů.²²

Studium antické historie v nedávné době kooperovalo s nově vzniklými humanitními obory, čímž vznikly mezioborové výzkumy specializující se na jednotlivé aspekty římských výbojů a dopadů války. A tak existují výzkumy zabývající měkkými silami, jako

¹⁸ Slovy Erskine: „*Game over, there was no one who could surpass him, whether that be in honours, benefactions or conquests.*“ Erskine (2010, s. 42).

¹⁹ Erskine (2010, s. 44-47).

²⁰ Zde jsem se odchytil od běžně užívaného pojmu „*realist/realism theory*“ viz Erskine (2010 s.48) a Burton (2019, s. 56), protože se mi jeví problematický a raději jsem zvolil pro tento směr slovo vyvážení, neboť odmítá vnímat římské výboje jako komplexní problém bez jednoduchých charakteristik jako je obrana a útok.

²¹ Burton (2019, s. 50-51), shrnutí Harrisových tezí se nachází v Burton (2019, s. 39-43).

²² Erskine (2010, s. 48-49).

jsou diplomatické vztahy a kulturní dominance, hranicí říše s okolním světem, sleduje se gender, sexualita i rasa, studuje se identita provinciálů a jejich interpretace římských výbojů.²³ Zájem se přesouvá díky archeologickým nálezům posouvá k periférii říše. Nově získaná poznatky však změnilý pohled na Římskou říši a posunuly i pohled a římské výboje, především kritikou romanizace a také diverzifikace dopadů římských výbojů, které nelze vysvětlit pomocí jedné obecné teorie.²⁴ Objevy přinesly zjištění, že různé komunity mohly považovat římské výboje i samotnou podstatu Říma odlišně.²⁵ Z těchto důvodů je nutné znovu nahlédnout na názor římský literátů ohledně válčení, kteří mají rozdílnou zkušenost i původ. Tato práce má za úkol prověřit, zda nedávné nálezy, které poukazují na nejasnou a nejednotnou identitu obyvatelů Římské říše, podle nichž se polemizuje s existencí římského imperialismu a jednotné představy, co je Řím, dá nalézt podobnou diverzitu i u nobilů. Vzhledem ke skutečnosti, že badatelé často připisují vzniku nového přístupu významné geopolitické události, jež naši reflexi posune, můžeme očekávat v příštích letech zvýšený zájem o téma války a míru, neboť opět v blízkosti našeho životního prostoru se objevilo *imperium sine sine*.

2. Plinius

2.1. Stručné představení dopisů

Plinius Mladší nám zanechal devět knih dopisů a desátou knihu obsahující korespondenci s císařem Traianem. Tyto dopisy společně s dílem *Panegyricus*, jehož rozbor bude proveden v další kapitolách (od 2.5 do 2.8), jsou dnes jeho jediná známá díla.

Pro římské epistolografy byla vzorem při tvorbě veliká autorita v římské literatuře Markus Tullius Cicero a jeho zachovaná korespondence, která byla zveřejněna po jeho smrti.²⁶ Plinius tuto korespondenci zná a sám několikrát na Cicerona odkazuje.²⁷ Avšak

²³ Burton podává přehled těchto specializovaných odvětví viz Burton (2019, s. 73-90).

²⁴ Mattingly (2006, s. 38-41).

²⁵ Revell (2009, s. 189-190), Mattingly (2006, s. 216-236).

²⁶ Více k vývoji žánru dopisů v antice viz Sherwin-White (1998, s. 1-2) a Whitton (2013, s. 2-5; 12-13); k publikaci Ciceronových dopisů viz CICERO, Marcus Tullius a MAREK, Václav. *Výbor z korespondence I*. Praha: Argo, 2019, s. 13-15.

²⁷ Whitton (2013, s. 2-3).

na Plinia neměl vliv pouze jediný člověk. Další inspirací mu byla korespondence zcela odlišného charakteru, a to Senekovy dopisy.²⁸ Plinius oba své hlavní inspirační vzory kombinuje: je ironický, prostořeký a autentický jako Cicero, na druhé straně jeho dílo je jistě promyšlené, charakteru až esejistického, s častým moralistním motivem, vykazující známky symetričnosti uvnitř jednotlivých knih známé ze Senekových dopisů a vycházející spíše z řecké tradice.²⁹ Z vytříbenosti mluvy lze usoudit, že mu velikou inspirací byl i jeho učitel Quintilianus, zato poetickými exkurzy ho lze přirovnat k Ovidiovi a Horatiovi a dalším římským básníkům, kteří také participovali na tradici antické epistolografie.³⁰

Své dopisy nám zprostředkovává částečnou autobiografii své osoby, ale také nám umožňuje nahlédnout své mravní ideály.³¹ Dopisy nejsou uspořádány chronologicky, spíše podle tématu.³² Všechnu korespondenci lze datovat do poměrně úzkého časového rámce počínaje podzimem roku 96,³³ kdy po atentátu na Domitiana byl zvolen za císaře Nerva,³⁴ po rok 108/109, kdy Plinius poprvé a asi i naposledy³⁵ vycestoval mimo Itálii, protože byl vybrán císařem s formálním pověřením senátu jako *legatus pro praetore* pro provincii Bithýnii, kterou spravoval po dobu ne delší než dva roky.³⁶

²⁸ Sherwin-White (1998, s. 2).

²⁹ Plinius dává ve stylizaci dopisů přednost Ciceronovi a nesnaží se o nějaký komplikovaný filosoficko-edukativní jazyk Whitton (2013, s. 3–6), ale nelze o Pliniových dopisech říci, že by byly inspirovány jen jediným vzorem Sherwin-White (2003, s. 2); dále také k rozdílu mezi Pliniem a Senekou viz Sherwin-White (1998, s. 3).

³⁰ Whitton (2013, s. 20–24; 11–12). Vzorem pro Plinia byly však i dopisy od římských lyrických autorů 1. století, např. Statius a Martialis Sherwin-White (1998, s. 2–4).

³¹ Whitton (2013, s. 9–10).

³² Whitton (2013, s. 15), Sherwin-White (1998, s. 21–23).

³³ Přehled datací dopisů podle knih viz Sherwin-White (1998, s. 41).

³⁴ Zároveň byl na rok 97 zvolen jako konzul Tacitus též v Gibbon (2020, s. 102), kterému poslal vůbec nejvíce dopisů viz Gibbon (2020, s.). Plinius se stal konzulem v roce 100 Gibbon (2020, s. 89).

³⁵ Vzhledem ke skutečnosti, že pro poslední roky života Plinia máme jen málo údajů, se neodvažuji vyslovit definitivní verdikt, že se jednalo o jeho jedinou cestu, respektive že zemřel přímo v Bithýnii. Přesto lze říci, že se literatura shodne na datech 113–114 viz Gibbon (2020, s. 239) a Sherwin-White (2003, s. 82).

³⁶ Whitton (2013, s. 6 a 18); provincie Bithýnie byla provincií senátní, takže zde byla malá přítomnost vojska, a senát volil jednotlivé prokonzuly pro správu provincie na dobu tří let či déle (SCHUSTER, Maur. Plinius d. J. in: CANCIK, Hubert a Helmuth SCHNEIDE. *Der neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*. Stuttgart: Metzler, 2001. ISBN 3-476-01470-3, s. 474-5). Avšak Plinius byl mimořádným správcem, kterého jmenoval přímo císař, měl na starost konsolidaci financí po finančních aférách svých předchůdců a jeho

Pliniův styl je poměrně sofistický a libující si v moralistických bonmotech – *sententiae*.³⁷ Jazyk dopisů variuje mezi různými styly s výrazy spíše vyskytujícími se v mluvené latině i takovými, které můžeme nalézt ve formálních dokumentech a umělecké literatuře. Přidržuje se tradičních pravidel pro psaní veřejných i soukromých dopisů a užívá pravidel rétorické prózy předaných Quintilianem včetně užití prozaického rytmu.³⁸ Whitton charakterizuje dopisy jako mosaiku a kaleidoskop.³⁹ Slovní zásoba je na poměry tohoto žánru poměrně běžná a kontrastuje s kompozicí, značně stylizovanou.⁴⁰ Sherwin-White analyzuje Pliniovy zvyklosti při tvorbě dopisů a identifikuje tři jevy: dodržuje jednotné téma dopisu, dodržuje jednotnou délku dopisů a komponuje text květnatě až poetičtě, až někteří badatelé vysledovali jeho inspiraci k Vergiliovi.⁴¹ Pliniův jazyk neexistuje ve vakuu, ale užívá imitací již zmíněného Vergilia, ale také je ovlivněn jeho přítelem Tacitem a jeho slohem.⁴² Přesto však nelze říci, že by tyto imitace byly ústředním prvkem jeho díla.⁴³

Důležitá otázka pro moderní badatele je také to, do jaké míry jsou Pliniovy dopisy autentickým dokumentem, nebo se jedná o částečně stylizovanou korespondenci. A pokud bychom přistoupili k druhé možnosti, že jde o stylizovanou korespondenci, tak i zde lze najít dvě možnosti, za prvé že je jeho korespondence vytvořená uměle pro literární účely, za druhé že byla sepsána primárně pro adresáty těchto dopisů a až později se je Plinius rozhodl publikovat a teprve tehdy během toho procesu byly dopisy upraveny pro veřejnost. Sherwin-White se staví k tomuto problému tak, že se snaží prosadit poslední jmenovanou možnost. Uvádí, že dopisy s Trajánem nejeví žádné úpravy. Nedomnívá se však, že se úplně všechny dopisy dochovaly v podobě, v jaké je mohli adresáti obdržet. O většině soudí, že byly nějak stylisticky upraveny.⁴⁴ Whitton si navíc všímá, že se Pliniův styl v rámci celého korpusu dopisů vyvíjí, což může

funkční období bylo asi na dva roky, poté měl nastoupit Cornutus Tertullus. Avšak pochybuje se, že dokončil svůj mandát, protože nám chybí dopisy z tohoto období Sherwin-White (2003, s. 80-82). Jeho pozici potvrzuje nápis v Comu viz Gibbon (2020, s. 207).

³⁷ Whitton (2013, s. 11, 26–27).

³⁸ Whitton (2013, s. 20), Sherwin-White (2003, s. 6).

³⁹ Whitton (2013, s. 12).

⁴⁰ Sherwin-White (1998, s. 6).

⁴¹ Sherwin-White (1998, s. 4–5).

⁴² Whitton (2013, s. 33).

⁴³ Sherwin-White (1998, s. 16–18).

⁴⁴ Sherwin-White (1998, s. 11–16).

podporovat argument, že se jedná o dopisy autentické.⁴⁵ Plinius měl navíc plnou kontrolu nad vydáním těchto dopisů.⁴⁶

V pozdní antice poprvé registrujeme zájem o Pliniovy dopisy, a to především u Sidonia Apollinaria (inspiroval se jím však i Symmachus a Ambrož, kteří také vydali sbírky o deseti knihách), který nejen často užíval aluze na Plinia, ale také s ním sdílel zálibu pobývání na venkovské vile.⁴⁷ Zmínky Pliniových dopisů se poté jen sporadicky objevují v 8. století. Intenzivní zájem o ně se projevují až humanisté na přelomu 15. a 16. století a postupně vydávají části jeho díla. Celý soubor jako první publikoval v roce 1508 Aldus Manutius.⁴⁸

Filologové rekonstruovali tři archetypy (označovanými siglami α , β a γ). Prvních devět knih se zachovalo v α a γ a až na osmou a devátou knihou se rukopisy navzájem liší jen nepodstatnými rozdíly. Pouze β obsahuje i desátou knihu a odlišuje se v některých částech v ostatních knihách, neboť se oddělila od verzí α a γ , které ještě tvořily jednotnou tradici a k jejich rozštěpení došlo později. Protože máme zachovány tři možné podoby Pliniova textu a β se jeví jako ranější a více odlišná od ostatních, můžeme vyřešit některá sporná místa daleko podobnějších α a γ pomocí reference k β . Díky tomu se podařilo omezit sporné úseky na minimum.⁴⁹ V dalších částech budu analyzovat úryvky z Pliniových dopisů.

2.2. Pliniův explicitní komentář k válkám

V této podkapitole hodlám rozebrat přímé komentáře k válečnému dění, kterých jsem našel celkem devět. První ukázka je v dopise Caniniovi, v němž jej Plinius schvaluje sepsání básně o úspěchu římských vojsk v Dákii:

1) Optime facis quod bellum Dacicum scribere paras. Nam quae tam recens, tam copiosa, tam lata, quae denique tam poetica et

⁴⁵ Sherwin-White (1998, s. 10).

⁴⁶ Whitton (2013, s. 3); nám zachované vydání dopisů je sestaveny do knih. Ty byly seřazeny tak, že každá obsahuje určitý výsek let z života Plinia. Současný stav však nutně nemusí odpovídat skutečnému pořadí, jak byly publikovány dopisy Pliniem Whitton (2013, s. 16).

⁴⁷ Whitton (2013, s. 35–36).

⁴⁸ Whitton (2013, s. 36).

⁴⁹ Whitton (2013, s. 37, 39).

*quamquam in verissimis rebus tam fabulosa materia? Dices immissa
terris nova flumina, novos pontes fluminibus iniectos, insessa castris
montium aрубta, pulsum regia, pulsum etiam vita regem nihil
desperantem; super haec actos bis triumphos, quorum alter ex invicta
gente primus, alter nouvissimus fuit. Ep. VIII. 4. 1–2⁵⁰*

Tuto válku popisuje jako skvělý materiál pro básníka (*quae denique tam poetica*), neboť skutečné události, jež charakterizuje výčtem vlastností (*recens, copiosa a lata*), které napomáhají k sepsání takového díla, dosahují velikosti vhodné pro vyprávěné mýty (*in verissimis rebus tam fabulosa materia*). Poté svoji pozornost směřuje k samotnému popisu událostí. Nejdříve uvádí přírodní útvary, které jsou za prvé pro Řím poprvé objeveny touto výpravou (*nova flumina*), za druhé jsou tyto nově objevené krajiny postupně osidlovány a podmaňovány římskými civilizačními výdobytky, jakým byly i mosty (*novos pontes fluminibus iniectos*) a šíření římské moci v podobě stavění vojenských táborů na odlehlých místech (*insessa castris montium aрубta*).

Domorodou mocenskou strukturu Římané odstraňovali (*pulsum regia, pulsum etiam vita regem*) a z výkladu lze soudit, že to dělali pečlivě (*pulsum etiam vita regem nihil desperantem*). Dákie a její obyvatelé jsou zkroceni římskou civilizací a místní byl ustanoven nový římský řád, který není pouze v rovině uspořádání společnosti, nýbrž se fyzicky reprezentuje v krajině. Poslední část ukázky se zmiňuje o dvou triumfech (*super haec actos bis triumphos*) a poskytuje nám doklad nejen o dvou tažení Traiana do Dákie, avšak také poskytuje indicií, že území se muselo podmaňovat a zklidňovat v několika válkách. Pro Plinia však skutečným vítězstvím byl až druhý triumf, kdežto první triumf pouze porazil Dáky (*quorum alter ex invicta gente primus*), avšak Řím nedokázal je zcela zpacifikovat a území pohlit.

Na tomto úryvku dopisu si lze povšimnout, že Plinius se k takovému výboji staví pozitivně, neboť svého přítele *de facto* vyzývá k oslavě činů římských vojsk v těchto

⁵⁰ „Dobře činíš, že se chystáš vypsát dáckou válku. Není jiná látka tak čerstvá, tak bohatá, tak široká, a nakonec ani není jiná tak plná poezie a tak pohádková, i když jde o skutečné události. Budeš mluvit o nových řekách svedených do krajiny, o nových mostech sklenutých přes řeky, o vrcholcích hor obsazených tábory, o králi nezoufajícím v žádné situaci, zbaveném královského paláce a zbaveného i života; že byl kvůli tomu dvakrát slaven triumf, z nichž jeden byl první nad národem dosud neporaženým, druhým pak na oslavu konečného vítězství.“ Vidman (1988, s. 238).

válkách. Válku proti Dákům Plinius chce srovnávat se slavnými válkami minulosti a viz také ukázkou 6, protože pro Plinia takové události jsou svojí mimořádností a neobvyklostí z pohledu civilního života v říši velmi přitažlivé. Plinius nejeví sympatie k původnímu stavu této oblasti, a naopak vyzdvihuje její novou podobu, kterou jí dal Řím. Završení zničením původních struktur je poté ukončeno triumfy, jimiž Plinius poukazuje na postupující úspěšné dobývání a následnou stabilizaci a ukončení aktivních vojenských operací.

Dále následuje ukáзка, která odhlíží od obsahu básně a soustředí se na tvorbu takovéto básně. Že tomuto je věnována pozornost, dokazuje, jak je pro Plinia důležitá tvorba takovéto básně a její téma:

II) *Una sed maxima difficultas, quod haec aequare dicendo arduum
immensum, etiam tuo ingenio, quamquam altissime adsurgat et
amplissimis operibus increscat. Non nullus et in illo labor, ut barbara et
fera nomina, in primis regis ipsius, Graecis versibus non resultent. Ep.*

VIII. 4. 3⁵¹

Plinius varuje přítele, že se tvorbou takových básní pojí veliká potíže (*maxima difficultas*). Ačkoliv hodnotí nadání jako velmi dobré a práce na takto obtížných tématech považuje za základ růstu takových schopností (*etiam tuo ingenio quamquam altissime adsurgat et amplissimis operibus increscat*), přesto u Plinia převažují pochybnosti o dostatečné průpravě Caninia (*haec aequare dicendo arduum immensum*). Plinius přistupuje k tvorbě takové básně jako vrcholu tohoto umění. Je tedy velmi přitažlivé se zeptat, do jaké míry tento vztah k formální stránce tvorby koreluje s důležitostí obsahu oné básně.

Plinius si však také všímá charakteristik jazyka barbarského na jménech v něm se vyskytujících, která nelze snadno dosadit do metra (*Graecis versibus non resultent*). Jejich jména jsou jako jejich příroda bujně nekročená (*fera nomina*).

⁵¹ Je tu však jedna, ale velká nesnáze, že zvolit pro téma vhodný styl je nadmíru obtížný i pro tvé nadání, ačkoliv se vypracovalo velmi vysoko a roste s velkými díly. Určitá potíže je i v tom, že jména divokých barbarů, především samého krále, se vzpírají metru řeckých veršů. Vidman (1988, s. 238)

K předchozímu dopisu se úzce pojí následující ukázka. Plinius stručně gratuluje ve jménu státu císaři Traianovi, že zvítězil v roce 102 v první dácké válce,⁵² jejíž zakončení je naznačeno v ukázce 4 jako první triumf:

III) *C. Plinius Traiano Imperatori, Victoriae tuae, optime imperator, maximae, pulcherrimae, antiquissimae et tuo nomine et rei publicae gratulator, deosque immortales precor, ut omnes cogitationes tuas tam laetus sequatur eventus, cum virtutibus tantis gloria imperii et novetur et augeatur. Ep. X. 14*⁵³

Plinius zde podobně jako v 4 chválí římské výboje, které ověňuje adjektivy *maximae* a *pulcherrimae*; tato velmi pozitivně laděná adjektiva jsou doplněna odkazem srovnávajícím toto vítězství k dávné minulosti Říma (*antiquissimae*). Plinius se domnívá, že římské ctnosti (*virtutibus*) přidávají ke slávě říše a pomáhají k jejímu zvětšení (*gloria imperii et novetur et augeatur*). Toto byly hlavní důvody, proč v zatím neprobrané části této ukázky Plinius prosí bohy, aby Traianův nastavený směr říšské politiky i nadále pokračoval (*deosque immortales precor, ut omnes cogitationes tuas tam laetus sequatur eventus,*).

Jistě by se dalo namítnout, že tato ukázka nemůže být hodnověrným dokladem Pliniových myšlenek vzhledem k charakteru dopisu, avšak shoda dopisu Caniniovi a tohoto je zřejmá. Tato krátká zpráva obsahuje mnoho zajímavých údajů. Plinius nijak nekritizuje nastavenou politiku říše a ztotožňuje se s ideou zvětšení slávy Říma i jeho území skrze hodnoty a ctnosti, které neváhá přirovnat k slavné minulosti Říma, o které můžeme zkonstatovat, že byla plná válek a rozšiřování. Plinius však navíc ještě dodává slovo obnovovat (*novetur*). Říše není něco trvalého a samozřejmého, nýbrž entita, která potřebuje být neustále obnovována. Z toho lze usoudit, že Plinius považuje současný stav za nestálý a klade naději do rukou Traiana a potažmo všem císařům, že se jim

⁵² Sherwin-White argumentuje, že se jedná o první dáckou válku, neboť jej Plinius neoslovuje jménem získaným až po druhé porážce Dáků v roce 106. Desátá kniha na rozdíl od ostatních knih není sestavena podle chronologie, nýbrž podle druhu adresáta. V této knize je tak hlavní téma celá Pliniova a Traianova korespondence včetně pravděpodobně nejvíce citované části odehrávající v době bithýnského správcovství více viz Sherwin-White (2003, s. 580).

⁵³ Blahopřeji ti, nejlepší císaři, jménem svým i celému státu k tvému velkému a krásnému vítězství, hodnému starých tradic, a prosím nesmrtelné bohy, aby se všechny tvé záměry setkaly se zdárným výsledkem, protože tak mužnými ctnostmi se sláva říše obnovuje a zvětšuje. Vidman (1988, s. 302)

podání udržet současný stav říše. Není asi náhodná interpretace, že zde Plinius naráží na problémy předcházející vládě Traiana a uvědomuje si nesamozřejmost jejich současnosti. Zároveň s přihlédnutím ke kontextu lze říci, že režim Traiana měl potřebu se vymezovat vůči předešlým vládcům, kteří nenaplňovali slávu říše a nezvětšovali území, a tudíž je třeba tyto skutečnosti znovu nastolit.⁵⁴

Další ukázka bude zdrojem poznání Pliniových názorů na muže, kteří na rozdíl od něho byli zkušení ve vedení válek, a jejich ctnosti. Z exemplárních postav římské nobility si vybral Vestricia Spurinna:⁵⁵

IV) *Heri a senatu Vestricio Spurinnae principe auctore triumphalis statua decreta est, non ita ut multis, qui numquam in acie steterunt, numquam castra viderunt, numquam denique tubarum sonum nisi in spectaculis audierunt, verum ut illis, qui decus istud sudore et sanguine et factis adsequebantur. Nam Spurinna Bructerum regem vi et armis induxit in regnum ostentatoque bello ferocissimam gentem, quod est pulcherrimum victoriae genus, terrore perdomuit. Ep. II. 7. 1–2*⁵⁶

Plinius nejdříve uvede, jakých zásluh se dostalo tomuto člověku (a senatu ... principe auctore triumphalis statua decreta est), dále vymezuje množinu zkušeností (qui decus istud sudore et sanguine et factis adsequebantur), které bychom mohli popsat souslovím jako válečná zdatnost, aby následně popsal překvapující sled událostí, jejichž hlavním hybatelem se stal právě Vestricius Spurinna. Plinius jej popisuje jako muže výjimečného (non ita ut multis) tím že popisem obvyklého chování (numquam in acie steterunt, numquam castra viderunt, numquam denique tubarum sonum) se snaží poukázat na výjimečnost této osobnosti. Plinius vyjadřuje názor, že pro římskou elitu jsou vojenství a válka zcela cizí a válku mají zprostředkovanou pouze skrze prostředníky

⁵⁴ Edwell považuje Traiana za pokračovatele Augustovi ideje říše bez hranic, která byla na dlouho opuštěna viz Hoyos (2013, s. 261-262).

⁵⁵ T. Vestricius Spurinna byl pretorián za Othona a vyhrál Flaviovcům šarvátku s Bruktery. Za Nery slavil triumf a byl součástí ekonomické rady v letech 98 a 100. Plinius ho důvěrně znal, protože syn Spuriny byl Pliniův přítel Sherwin-White (1998, s. 761).

⁵⁶ Na návrh císaře se včera senát usnesl postavit triumfální sochu Vestriciu Spurinnovi, který nepatřil mezi ty mnohé, kdo nikdy nestáli v bojovém šiku, nikdy neviděli vojenský tábor a neslyšeli zvuk polnic jinde než na divadle, nýbrž mezi ty nečetné, kteří si takovou poctu zasloužili „potem a krví“ a svými činy. Spurinna totiž dosadil na trůn krále Bructerů silou zbraní a zkrotil velmi divoký kmen pouhou hrozbou války, což je nejkrásnější druh vítězství. Vidman(1988, s. 61).

(in spectaculis audierunt). Poté, co Plinius takto negativně vyčlenil Spurinna jako opak běžného Římana a tohoto neválečnického Římana podrobuje ostré kritice, přistupuje k popisu osobních vlastností Spuriny. Spurinna si poctu vysloužil skutečným bojem (sudore et sanguine). Plinius však přidává pozoruhodnou historku, že Spurinna byl natolik schopným a obávaným válečníkem, že svojí hrozbou války proti barbarům dokázal nepřítele zpacifikovat (ostentatoque bello ferocissimam gentem ... terrore perdomuit). To Plinius považuje za nejkrásnější druh vítězství (est pulcherrimum victoriae genus).

Z poslední ukázky lze usoudit, že Plinius vytváří dichotomický vztah mezi oním neválečnickým Římanem a výjimečnými osobnostmi téměř v podobě exempla v kontextu vedení válek. Tohoto Římana popisuje jako zcela odcizenou bytost od válečného umění. V římské společnosti jedinci jako Spurinna, kteří nesou zátěž velení ve válkách, jsou tak vynikající v tomto oboru, že Řím ani nemusí bojovat. Implicitně je tak zde vyjádřeno nebezpečí, pokud nebude většina obyvatel tak zdatných. Římská nobilita by se měla inspirovat velkými muži jako je Spurinna. Výsledek činnosti Spuriny v tomto případě však paradoxně není svedení bitvy, nýbrž svojí hrozbou zamezil jakékoliv válce, a přesto Řím dosahuje svých cílů. Jak chápat tuto paradoxní pozici, kdy na jedné straně je Spurinna chválen Pliniem v oblasti válečné zdatnosti, avšak jako příkladu užije Spurinnův přínos pro mír? Myslím si, že možné vyřešení této aporie je následovné: Spurinna svoji zdatnost a ctnosti chválené Pliniem získává v bitvách. Plinius implicitně nabádá, aby byl tento vzor následován a celá říše zdokonalovala své ctnosti a zdatnost. Analogicky k jednotlivci i říše získávají svoji „zdatnost a ctnost“, která je zde vyjádřena ekvivalenty *gloria imperii et novetur et augeatur* nám známé z ukázky, ve válkách. Pro Plinia je válka jen prostředkem, cílem tohoto konání je však pacifikace a klid, udržovaný však vojenským tlakem, jak můžeme vidět na odstrašující síle Spuriny a jeho vojska. V dopisech lze nalézt i antagonistickou postavu ku Spurinnovi, Pallanta.⁵⁷ Tento propuštěnec řeckého původu s přístupem k císařskému dvoru a s ne příliš vítanými vlastnostmi a nejednající příliš ctnostně pobuřuje Plinia. Následující ukázka z šestého dopisu osmé knihy obsahuje velmi příkrou kritiku s velkou dávkou sarkasmu, která

⁵⁷ Ep. VIII. 6. 6–7; M. Antonius Pallas byl propuštěnec matky císaře Claudia, odešel z veřejného života v roce 55 a zemřel v roce 62, viz Sherwin-White (1998, s. 438).

směřuje nejen k Pallantovi, ale především k elitě Říma za vlády Claudiovy.⁵⁸ Pro kontext je důležité uvést, že Plinius reaguje na podle sebe nepřiměřený náhrobek Pallantův, jenž ho podnítl k hlubšímu poznání této již i pro něj historické osobnosti.⁵⁹ Vzhledem k velmi obsáhlé kritice uvádím především části, které se týkají tématu války, válčení, vojenských osobností Říma, vojenských úspěchů a míru.

V) *Conferant se misceantque, non dico illi veteres, Africani Achaici
Numantini, sed hi proximi Marii Sullae Pompei - nolo progredi longius
- : infra Pallantis laudes iacebunt. Ep. VIII. 6. 2⁶⁰*

VI) *Quid enim senatui pulchrius, quam ut erga Pallantem satis gratus
videretur? Additur: „Ut Pallas, cui se omnes pro virili parte obligatos
fatentur, singularis fidei singularis industriae fructum meritissimo
ferat“. Prolatos imperii fines, redditos exercitus rei publicae credas. Ep.
VIII. 6. 6⁶¹*

V první části ukázky Plinius porovnává a srovnává (*conferant se misceantque*) slavné historické osobnosti spjaté s úspěšnými výboji Říma. Starší triádu jmenuje nikoliv jmény, ale užívá jim udělená přízviska daná podle oblasti, kde měli vojenské úspěchy (*Africani, Achaici, Numantini*), a vyzdvihuje jejich vážnost (*non dico illi veteres*). Následně udává mladší osoby z období krize republiky (*Marii, Sullae, Pompei*) a zde výčet náhle ukončuje (*nolo progredi longius*), aby vůči tomuto výčtu mnoha osobností postavil chválu Pallanta, který všechny překonává (*infra Pallantis laudes iacebunt*). Druhá část ukázky se nachází o něco níže v dopisu. Zde Plinius komentuje senátní chválu adresovanou Pallantovi. Ukázka začíná řečnickou otázkou, jak jinak se měl s takovou osobností senát vypořádat, pokud jde o prokázání vděčnosti (*gratus*).

⁵⁸ Podle Tacita Pallas byl jeden ze tří propuštěnců, kteří původně připravovali odstranění Messaliny, viz *Ann.* 11. 29, 38.

⁵⁹ Jak sám uvádí na počátku dopisu Montanovi, viz *Ep.* VIII. 6. 1-2, Pallas zemřel v roce 62 Sherwin-White (1998, s. 438).

⁶⁰ Srovnám-li všechny naše hrdiny dohromady – nemluvím o oněch starých s přízvisky Africký, Achajský, Numantský, ale o oněch mladších Mariích, Sullech a Pompeích, a nechci jít dál – jejich sláva bledne před Pallantovou. Vidman (1988, s. 240).

⁶¹ Jistě nemohlo být pro senát nic krásnějšího, než aby se vůči Pallantovi zdál dostatečně vděčný. K tomu se ještě dodává: „Aby se Pallantovi, jemuž jsou všichni svorně nejvyšší měrou zavázáni, dostalo zasloužené odměny za jeho věrnost a oddanost.“ Hádal bys, že přinejmenším rozšířil hranice říše nebo že zachránil státu vojsko. Vidman (1988, s. 240).

Následuje přímá citace z výnosu, v němž senát žádá císaře, aby Pallantovi udělil odměnu (*fructum ... ferat*) za věrnost a píli (*singularis fidei singularis industriae*), protože je mu celý senát zavázaný (*cui se omnes pro virili parte obligatos fatentur*). Tuto část následně Plinius zakončuje větou, pro kterou byl tento úryvek sem zařazen. Takovouto značnou chválu a žádost o vysoké odměny za skutky Pallantovy přirovnává k rozšiřování říše (*prolatos imperii fines*) a k záchraně vojska (*redditos exercitus rei publicae*).

Pokud bychom a priori předpokládali, že Plinius je konzistentní autor a své dopisy komponoval s jistým úmyslem, pak výše uvedené poznámky musíme nutně brát za velmi ironické. Vidíme, že je značně pobouřen tehdejším stavem státu, který dovolil, aby byla osoba s takovým původem oslavována nejvyššími poctami, které však náleží pouze osobnostem úspěšných dobyvatelů a vojenských velitelů. Úspěšnost takových lidí se poté skládá ze dvou aspektů: dobývání nových území pro říši a záchranu vojska a státu ve válce. Plinius navíc podává konkrétní příklady mužů, kteří splňovali kritéria pro takové pocty. Jaký má být takový muž podle Plinia mladšího v konkrétních aspektech?

2.3. Všeobecná morálka římské nobility

Plinius se napříč všemi dopisy nezdržuje poměrně ostré kritiky vůči Římu a jeho tehdejším morálním standardům. V této kapitole se pokusím rozebrat další ukázky, abych dokázal vyřešit otázku vzešlou z minulé kapitoly 2.2. Vraťme se zpět k oné nechvalně proslulé postavě Pallanta. V následujícím citátu nám Plinius sděluje svůj názor na skutečné postavení tohoto člověka.

VII) *Mitto quod Pallanti servo praetoria ornamenta offeruntur quippe offeruntur a servis, mitto quod censent non exhortandum modo verum etiam compellendum ad usum aureorum anulorum; erat enim contra maiestatem senatus, si ferreis praetorius uteretur. Ep. VIII. 6. 4⁶²*

Nabízí se Pallantovi prétořské odznaky (*praetoria ornamenta*), ač je otrokem (*servo*). Jakékoliv římské úřady však byly přístupné pouze pro římské občany. To neplatilo pouze pro tyto vysoké úřední pozice v Římě, ale i v provinciích a malých městech se elita

⁶² Pominu to, že Pallantovi jako otroku se dávají odznaky praetorské hodnosti, protože ti, kdo mu ji dávají, jsou sami otroky; pominu, že navrhuji, nejen aby byl vybídnut, ale přímo nucen nosit zlatý prsten – byla by totiž upadla důstojnost senátu, kdyby bývalý praetor nosil prsten železný. Vidman (1988, s. 240).

etablovala z obyvatel splňujících tato kritéria.⁶³ Plinius tak zjevně absurdní situaci, kdy je podle něho otroku nabízena pozice určená předním občanům, snaží vysvětlit tím, že ona nabídka nemůže přicházet od jiných občanů, nýbrž od dalších otroků (*offerentur a servis*).

V druhé části argumentace Plinius pokračuje poněkud materiálnějším důkazem, který je však velmi úzce spjat s předchozí částí. Senát přímo vnucuje (*[Pallantem] compellendum*) Pallantovi, aby na důkaz své nově nabyté pocty nosil prsten zlatý (*usum aureorum anulorum*). Jako důvod k tomuto nátlaku Plinius dodává, že senát považoval za ohrožení své pověsti (*erat enim contra maiestatem senatus*), kdyby člověk poctěný nárok nosit prsten jako prétoři nosil pouze železný (*si ferreis praetorius uteretur*).

Dobrý občan nesnese, aby takovému člověku byly uděleny takové pocty, že může při sobě nosit symbol úřednické moci. Je však nadmíru šťastný, když takové pocty získá člověk velmi schopný, jakým je podle Plinia například Traianus.⁶⁴ Senát a římská elita však nehledí na původ Pallanta a jeho schopnosti, uděluje vysoké pocty z jiných důvodů. Pokud bychom se pokusili zobecnit Pliniovy myšlenky, pak ocenění Pallanta je znakem úpadku vážnosti senátu a bagatelizace poct jím navrhovaných. Pallas totiž ctnosti a z nich vyplývající činy, které Plinius chválí (viz Spurinna), nemá.⁶⁵

V dopise Corneliu Priskovi, z něhož je následující ukázka, Plinius oznamuje smrt Valeria Martiala, který napsal báseň oslavující Plinia. Toho autor dopisu využívá a neodpustí si kritickou, protože bylo upuštěno od dřívějších zvyklostí náležejících k římské elitě, do níž sám patří.

VIII) *Fuit moris antiqui eos, qui vel singulorum laudes vel urbium scripserant, aut honoribus aut pecunia honorare; nostris vero temporibus ut alia speciosa et egregia ita hoc in primis exolevit. Nam*

⁶³ Revell(2009, s. 49) - úřady mohly být vybírány z místních elit, Revell (2009, s. 140) - úředník je odpovědný za úspěch města, Revell (2009, s. 155) - i za císařství byla jasně stanovená omezení pro původ, věk atd., a především finanční možnosti uchazeče o úřad, Revell (2009, s. 168) - úředník participuje na výdajích Hingley (2013, s. 266-267).

⁶⁴ *Pan.* 45. 1–2 - otroctví je přípustné pouze pro otroky; *Pan.* 42. 4 – nebyla za špatných císařů jiná volba mezi tím být císařem a otrokem; *Pan.* 46. 5–7 - svoboda je možná i v císařství.

⁶⁵ Viz ironická poznámka v ukázce 9, že Pallas dosahuje ocenění, jako kdyby byl dobyvatelem, tedy podle Plinia jím není. Srovnej s ukázkou 7, kde chválený Spurinna je člověkem praxe a zkušeným vojevůdcem se skutečnými válečnými úspěchy.

*postquam desiimus facere laudanda, laudari quoque ineptum
putamus. Ep. III. 21. 3⁶⁶*

Vidíme tu dva časové rámce: rámec mravů minulosti (*Fuit moris antiqui*) a mravů autorovy současnosti (*nostris vero temporibus*). V minulosti se podle Plinia oslavovali jedinci (*singulorum laudes*), či celá města (*laudes urbium*) a odměňovali se hodnostmi autoři chvalořečí (*honoribus*), či penězi (*pecunia*). V Pliniově současnosti však tento i jiné vhodné mravy (*alia speciosa*) vymizely (*exolevit*). Plinius poté dodává důvod takového stavu. Podle něho došlo ke změně v chování Římanů. Již se nedělaly věci hodné pochválení (*desiimus facere laudanda*), a protože Plinius a mu podobní odmítají chválit věci nehodné chválit (*laudari quoque ineptum putamus*), raději jej vůbec neoslavují.

Plinius si tak všímá změny, která v říši nastala. Předměty chvály, které pro Plinia představují veliké osobnosti Říma, on sám už nevidí a tato situace jej netěší. Místo aby se daný stav změnil a bylo možné opět chválit významné muže, však komentuje, že osoby jako Pallas jsou poctěny odměnami hodnými dávných dob.

Následuje však ukázka, která odkrývá další část tohoto problému.

IX) Sed hoc pluribus visum est. Numerantur enim sententiae, non ponderantur; nec aliud in publico consilio potest fieri, in quo nihil est tam inaequale quam aequalitas ipsa. Nam cum sit impar prudentia, par omnium ius est. Ep. II. 12. 5⁶⁷

Plinius v rámci komentování případu přečinů jednoho člena nobility předkládá uvedené souvětí. Rozhodnutí bylo přijato většinou (*pluribus*) a každý hlas byl považován za rovný (*numerantur enim sententiae*) a nezávisel na váze důstojnosti toho, kdo hlasoval (*non ponderantur*). To považuje za samozřejmé ve veřejném shromáždění (*nec aliud in publico consilio potest fieri*). Rovnost sama je největší nerovností (*in quo nihil est tam inaequale quam aequalitas ipsa*), podle práva přistupuje ke všem rovně (*par omnium*

⁶⁶ Kdysi bylo zvykem vyznamenávat poctami nebo penězi ty, kdo oslavili jednotlivce nebo celé město; za našich časů především tento zvyk upadl, jako upadly i jiné hezké a výtečné zvyky. Když jsme totiž přestali dělat věci hodné oslavení, pokládáme za hloupé dát se oslavovat. Vidman(1988, s. 114).

⁶⁷ Ale tak rozhodla většina. Vždyť hlasy se neváží, ale sčítají; ve veřejném shromáždění tomu ani nemůže být jinak. Nic tam není tak nerovného jako rovnost sama. I když nejsou všichni stejně moudří, mají všichni stejné právo. Vidman (1988, s. 70).

ius est), i když si v některých aspektech nejsou rovni – zde v moudrosti (*impar prudentia*).

Plinius v této ukázce zcela jistě nehovoří o lidech mimo senátorské okruhy.⁶⁸ Senátoři jsou podle práva rovni, avšak Plinius se nedomnívá, že by dosahovali shodných kompetencí. To je podle něho velmi nespravedlivé, že součástí senátu jsou lidé, kteří mají pochybné vlastnosti, avšak mají shodnou prestiž jako jiní, i když nedosahují úrovně ostatních členů. Takže vnější element v podobě „až velmi schopného“ Pallanta, který byl touto skupinou a tímto hlasováním odměněn, odmítá.

Plinius však své příklady nevybírá pouze z doby pro sebe minulé, avšak podobně kritizuje v dopise Titu Aristonovi dobu jejich mladí a začátku jeho *cursus honorum*. Tehdy (za vlády císaře Domitiana) mohl být svědkem pro něj nepřijatelné jevy ve státní správě.⁶⁹

Námi probíraný autor však není jednostranný. Pokud bylo řečeno, že je vůči římským elitám prvního století kritický, dokázal i nalézt mezi jejich řadami chvályhodné členy jako například v podobě Traiana. Plinius ho napříč dochovanými díly chválí.⁷⁰ Traian pro něj ztělesňuje vyvrcholení císařského zřízení, protože tento císař ztělesňuje ctnosti, na které jeho předchůdci nedosáhli.⁷¹ Dokonce Traianova vláda staví přímo do protikladu s

⁶⁸ Za pozornost hodnou část viz *Ep.* II. 12. 4, kde Plinius popisuje neblahé dopady na potrestaného Firmina, který nikdy nebyl vyloučen ze senátu a zachovávaly se mu všechny povinnosti, nýbrž výhody finanční v podobě spravování provincií a právo na zastávání úřadů, čímž mělo dojít k většímu ponížení podle Plinia, než kdyby došlo k vyloučení ze senátu a musel odejít do exilu.

⁶⁹ Pliniovy kritické poznámky o Domitianově vládě a jeho vlastní zážitky z ní viz vybrané úseky: V *Ep.* VIII. 14. 3 píše Plinius svému příteli Aristonovi o chabé morálce v senátě, která se rozbujela za vlády Domitiana. Tuto vládu označuje za vládu jako otrockou, dále pak v *Pan.* 94. 3 hovoří o pronásledovaných za vlády Domitiana, kterým měl údajně Traian pomáhat. V závěru odstavce Plinius označí Domitianu vládu za nejhorší, poté také v *Pan.* 95. 1 popisuje svoji službu státu pod vládou císaře Domitiana, kterou však nehodnotí kriticky. Není jasné, zda hovoří o své práci eufemisticky, či se skutečně vyhnul nutnosti vykonávat příkazy vlády, které tak ostentativně kritizuje. Velmi slavný je též popis intrik Marca Regula v *Ep.* I. 5, který je i pro moderního čtenáře velmi mrazivý. Plinius obhajující člověka, na něhož byl vytvořen vykonstruovaný proces pod vedením Regula jako žalobce, je konfrontován Regulem, jak skutečně vnímá svého klienta. Plinius strachy uhýbal jednoznačné odpovědi. Až na po několika dotěrných pokusech Regula získat odpověď z Plinia se Plinius osmělil a naznačil, že celý soudní proces je zinscenovaný a je předem známo, že obžalovaný je odsouzeným.

⁷⁰ Zde by se dala odcitovat téměř celá desátá kniha, kde lze najít opravdu velmi mnoho příkladů – např.: *Ep.* X. 14, X. 35 či X. 100

⁷¹ Asi nejabsurdnější ukázkou toho, že Traian byl skutečně mimořádný vladař z pohledu Plinia, viz: (O Rufovi) *Caesares quibus suspectus atque etiam invisus virtutibus fuerat evasit, reliquit incolumem optimum atque amicissimum, tamquam ad hunc ipsam honorem publici funeris reservatus. Ep.* II. 1. 3

předchozími císaři a ostentativně odmítá způsob vlády Domitiana;⁷² v *Ep. X. 82. 1* odmítá Traian vyšetřovat urážky vůči císařskému majestátu, jež byly v minulosti častým důvodem k trestání.⁷³ Některé zprávy se nám dnes mohou zdát až mírně groteskní, jako například každoroční modlitba za císaře a blahopřání od provinciálů, v níž zazní, že sliby císaři všichni obyvatelé splnila a znovu je obnovili na příští rok s následným popisem projevů oddanosti včetně modlitby za zdraví a bezpečí císaře a rozvoj jeho ctností pro lepší správu říše.⁷⁴ Nyní však nebudu do větší hloubky rozebírat vztah Plinia k Traianovi, pokud jde o téma války a míru. Uvedu jej v kapitole 2.5 a dále. Zachovala se nám totiž téměř celá chvála na císaře Traiana včetně výčtu jeho skvělých vlastností a jejich opačný charakter oproti vlastnostem předchozích císařů v díle *Panegyricus*.

Plinius však sám o sobě nemluví jako o nejhorlivější osobě. Sám o sobě často prohlašuje, že je líný.⁷⁵ Sám kritizuje nešvary vedoucích představitelů, avšak přiznává se též, že je líným, což příliš nekoresponduje s ideálními osobnostmi zmíněnými v kapitolách 2.3. Dále službu pro stát považuje za nutnost,⁷⁶ avšak své životní poslání nevidí ve státní službě, ale za věčný produkt považuje jediné literární činnost.⁷⁷ Vyzývá a radí, aby se lidé jemu podobní oprostili od starostí a moderně řečeno stresorů spojených s kariérou a povinnostmi nobila.⁷⁸ Plinius byl hloubavý člověk a ve svých dopisech se dostává k tématům hluboce filozofickým, jako je například role smrtelného člověka v pomíjivém světě.⁷⁹ Pro Plinia studium literatury a psaní je tím nejdůležitějším

⁷² *Potuisti non haerere, mi Secunde carissime, circa id de quo me consulendum existimasti, cum propositum meum optime nosses, non ex metu nec terrore hominum aut criminibus maiestatis reverentiam nomini meo acquiri. Ep. X. 82. 1* Plinius se velmi opatrně chová i za císaře Traiana vzhledem ke zkušenosti s vládou císaře Domitiana, viz kapitola 2.7.4.

⁷³ *Pan. 53. 3–5* - Plinius se zamýšlí, jak by asi v porovnání s Traianem reagoval Nero.

⁷⁴ *Ep. X. 100.*

⁷⁵ *Ep. I. 2. 6*; podle Gibsona jednou z motivací psát dopisy mohl být strach Plinia z veřejného mínění o jeho osobě, to se mi zdá příliš odvážené tvrdit, že Plinius se bál o svoji dobrou pověst, když dopisy mohly být zveřejněny samotným Pliniem a uvádí se v nich takové nelichotivá reflexe jeho lenosti viz Gibson (2020, s. 7).

⁷⁶ *Ep. III. 1. 11.*

⁷⁷ *Ep. I. 3. 4* - žádné zisky z výbojů nepřekonají tvůrčí uměleckou činnost.

⁷⁸ *Ep. I. 9. 7-8* - Municiovi Fundanovi radí se oprostít od státnických povinností a tvořit umění; u Plinia se vyskytuje několik myšlenek inspirovaných stoicismem, viz Sherwin-White (1998, s. 112, 138, 305, 310, 380, 438), ale i částečně upravené stoické výroky viz Sherwin-White (1998, s. 474).

⁷⁹ *Ep. III. 7. 9-10.*

a hlavním odvětvím, v němž vidí nadčasový potenciál,⁸⁰ avšak podle A. N. Sherwin-Whita ani této činnosti Plinius nevěnoval tolik času.⁸¹

2.4. Vztah Římanů k provinciálům

Plinius jako osoba spíše civilního charakteru nám podává především informace z provincií až po demilitarizaci obsazených území. A tak lze v této kapitole detailněji analyzovat vztahy Římanů s porobeným obyvatelstvem z pohledu úředníka civilní správy.

Plinius se snažil být dobrým a spravedlivým, pokud jde o vztahy s provinciály. Asi nejlepším příkladem může být zřejmě vůbec nejobsáhlejší zpráva rozesetá napříč několika dopisy, je to spor provinciálů z Boiótie s Caeciliem Classicem.⁸² Další geografickou oblastí, o které Plinius píše a může být přidána k příkladům, jaké měl Plinius vztahy s provinciály, je Bithýnie, kde byl správcem.⁸³ Ale přistupme nyní ke konkrétním oblastem, které spojují autora s podmaněným obyvatelstvem. Plinius se zmiňuje o velmi negativním vlivu her na místní provinciály.⁸⁴ Ve čtvrté knize nám překládá podrobnější výklad.

X) Placuit agona[gymnica] tolli, qui mores Viennensium infecerat, ut noster hic omnium. Nam Viennensium vitia intra ipsos residunt, nostra late vagantur, utque in corporibus sic in imperio gravissimus est morbus, qui a capite diffunditur. Ep. IV. 22. 7⁸⁵

Plinius zde hovoří o svém názoru na konkrétní problém. Souhlasí totiž, že by se měly zrušit zápasy (*placuit agona [gymnica] tolli*), které ničily mravy místním provinciálům i Římanům (*qui mores Viennensium infecerat, ut noster hic omnium*). Mravy podmaněných jsou totiž omezeny pouze na ně (*nam Viennensium vitia intra ipsos residunt*), kdežto zlažené mravy Říma jsou rozšířené dalece (*nostra late vagantur*).

⁸⁰ Ep. III. 7. 9-10.

⁸¹ Sherwin-White (1998, s. 51).

⁸² Ep. III. 9. 2 a dále také v Ep. III. 9. 2, 6 a 15; celý dopis věnovaný detailnímu popisu tohoto případu viz Ep. III. 4.

⁸³ Ep. VI. 13. 2.

⁸⁴ Ep. I. 8. 13 a viz také tradice této kritiky nacházející se v křesťanství například: KITZLER, Petr. TERTULLIANUS. O hrách = De spectaculis. Praha: OIKOYMENH, 2004, 278 s. ; 22 cm. ISBN 80-7298-100-5.

⁸⁵ Souhlasil jsem s rozhodnutím, aby byly zrušeny hry, které zkazily mravy Viennských, jako naše zde kazí mravy všech. Neřesti Viennských se totiž omezují pouze na ně samé, naše neřesti mají široký dosah; v lidském těle jako v římské říši nehorší nemoc je ta, která se šíří od hlavy. Vidman (1988, s. 138-139).

Plinius si pomáhá s metaforou nemoci a těla, kdy rozlišuje z ostatních nejhorší tu, která napadne hlavu těla (*utque in corporibus sic in imperio gravissimus est morbus, qui a capite diffunditur*).

Plinius rozděluje poměrně ostře kulturu místních provinciálů a římskou kulturu. Nerozděluje ji však podle její kvality, nýbrž podle hegemonie státní moci. Přistupuje k problému tak, že a priori považuje římskou kulturu za zastřešující a všeobecnou, zde v uvedeném metafoře jí zastupuje hlava, tedy část těla, která ostatní části řídí, a místní kultury jako součásti těla, která jsou užitečná, avšak jejich případné nakažení je méně závažné. Deviace mravů u Římanů jsou totiž podle něho daleko nebezpečnější pro celkový směr v říši, neboť taková odchylka se velmi rychle bude šířit po celém Středozeří a ohrožuje celou civilizaci. Proto zakazuje provádět hry. Plinius považuje Římany za jádro říše, avšak nemá vůbec pochopení, aby tato vládnoucí národ měl dopouštět nespravedlnosti na ostatních součástech a národech říše.

Plinius vůbec poměrně často⁸⁶ ve svých dopisech zmiňuje, že zastupuje provinciály před svévolí římských správců.⁸⁷ Sami provinciálové si ho vybírají, aby je hájil,⁸⁸ on tyto pobídky pojímá velmi vážně a odmítá jakékoliv korupční nabídky.⁸⁹ Sám si pochvaluje podobné počínání u jiných nobilů, kteří se ve spravované provincii chovali spravedlivě⁹⁰ a považuje takové chování za přirozené.⁹¹ Plinius dokonce spolupracuje v této oblasti i s další významným latinským literátem Tacitem, když společně zastupují provinciály vůči zkorumpovaným správcům.

⁸⁶ Zmiňuje se explicitně o tom, že hájí provinciály devětkrát.

⁸⁷ *Ep.* III. 4.

⁸⁸ *Ep.* VII. 33. 5-6; Plinius však v tomto s Tacitem není osamělý, jak upozorňuje Erskine, všeobecně Římanům záleželo na prosperitě i porobených, tedy chování Plinia je zcela podle tehdejšího úzu viz Erskine (2010, s. 74).

⁸⁹ *Nam ego quoque simili nutu ac renutu respondere voto tuo possum. Etenim, sicut fas est mihi, praesertim te exigente, excusare Baeticis contra unum hominem advocacionem, ita nec fidei nostrae nec constantiae quam diligis convenit, adesse contra provinciam quam tot officiis, tot laboribus, tot etiam periculis meis aliquando devinxerim. Ep.* I. 7.2.

⁹⁰ *Quod semel atque iterum consul fuisti similis antiquis, quod proconsul Asiae qualis ante te qualis post te vix unus aut alter - non sinit enim me verecundia tua dicere nemo -, quod sanctitate quod auctoritate, aetate quoque princeps civitatis, est quidem venerabile et pulchrum; ego tamen te vel magis in remissionibus miror. Ep.* IV. 3. 1 Sentimentální vzpomínky na dřívější správce a jejich idealizace viz *Ep.* IV. 3. 1.

⁹¹ *Adfui Baeticis contra Baebium Massam: quaesitum est, an danda esset inquisitio; data est. Adfui rursus isdem querentibus de Caecilio Classico: quaesitum est, an provinciales ut socios ministrosque proconsulis plecti oporteret; poenas luerunt. Ep.* VI. 29. 8. - spravedlnost a rovnost před zákonem platí pro provinciály i elity římské nomenklatury.

XI) *Marius Priscus accusantibus Afris quibus pro consule praefuit, ommissa defensione iudices petiit. Ego et Cornelius Tacitus, adesse provincialibus iussi, existimavimus fidei nostrae convenire notum senatui facere excessisse Priscum immanitate et saevitia crimina quibus dari iudices possent, cum ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam, pecunias accepisset. Ep. II. 11. 2⁹²*

Marius byl ve funkci správce provincie obviněn. Aby se vyhnul většímu procesu, rozhodl se odstoupit a čelit žalobě místní soudní komisi (*Marius Priscus accusantibus Afris quibus pro consule praefuit, ommissa defensione iudices petiit*). Plinius je s Tacitem, obhájci místních provinciálů, však s takovým postupem nespokojen z důvodu závažnosti provinění, za která ho žalují, nevhodný místní tribunál a předstoupili před senát se stížností (*ego et Cornelius Tacitus, adesse provincialibus iussi, existimavimus fidei nostrae convenire notum senatui facere excessisse Priscum immanitate et saevitia crimina quibus dari iudices possent*). Tato provinění se týkají uplácení jeho jako soudce, aby zbavoval se nepohodlných lidí pomocí falešných obvinění a následných poprav (*cum ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam, pecunias accepisset*). Plinius postupují s Tacitem podle práva a jednají s Priskem jako s člověkem rovným. Navíc jsou poctiví i vůči svým klientům, kteří se nemohou přímo bránit v Římě. Pro oba je velmi důležitá činnost, aby pomohli provinciálům, když jsou ochotni eskalovat případ a aktivně vystupovat ve prospěch provinciálům vůči člověku náležícím do shodné skupiny jako oni. Spravedlivý řád nastolený právním rámcem říše je pro ně důležitější než sounáležitost k nobilovi i dokonce k Římanovi. Říman, ač je vyvoleným a hlavou říše, přesto je podřízen pod zákony, i když se jedná neřádně vůči neřímským provinciálům. Je tak nepřekvapivé, že Pliniovy vzory jsou především Římané, kteří si vedli pečlivě při správě provincií. Obdivuje u těchto postav, i když se skrze kariéru služby pro říši dostali

⁹² Když Maria Prisca obžalovali obyvatelé africké provincie, již spravoval jako prokonsul, vzdal se obhajoby a požádal pouze o ustanovení soudní komise. Já a Cornelius Tacitus, kteří jsme byli pověřeni, abychom zastupovali obyvatele provincie, jsme pokládali za věc cti upozornit senát na to, že Priskova provinění jsou větší a hroznější, než aby mohla přijít pouze před tuto komisi, protože přijímal úplatky za odsuzování, a dokonce popravování nevinných lidí. Vidman (1988, s. 65).

na vysoké posty u císařského dvora, tak přesto si zachovali vztah ke své provincii.⁹³

Uchvacovat svobodu je totiž barbarské a ne římské.⁹⁴

Traianus volbu Plinia těmito vhodnými vlastnostmi přímo podmínil, když apeluje na Pliniovu ctnost, kterou má jít příkladem, aby umravnil provinciály, již zkažení pompézností a hojností, svojí skromností.⁹⁵ Plinius totiž také ztělesňuje římské ideály vůdce, které mají místní obyvatelé přijmout za své a být povolnými. V IX. knize šestý dopis je jakýmsi tutoriálem, jak zvládnout vládnutí nad ostatními národy.⁹⁶ Kromě hrubosti se zde především tematizuje pompéznost jako znak špatné správy. Navíc se lpí na zachování sociálního uspořádání, které existovalo před obsazením, a žádným způsobem nepokoušet jakkoliv upravovat tento stav z důvodu hrozícího chaosu, což by způsobilo neklid tedy pravý opak toho, o co se Římané v provinciích snažili.⁹⁷ Plinius se však přesto opět obrací ke svým koníčkům, i když i jeho mentor a filozof Eufatés ho ujišťuje, že hledání střední polohy ve vládnutí, hledání spravedlnosti v praxi, i to je součástí filozofie a jeho poslání. Plinia však nepřesvědčil a zdá se, že Plinius v této pozici trochu vyhořel.⁹⁸

Ačkoliv Plinius má pevně vytyčené hodnoty ohledně spravedlnosti mezi provinciály a jejich správci, v mnohých dopisech vystupuje jako zcela neznalý zvyklostí při praktické správě provincií. Je šokován rozdílnými druhy občanství a jejich složitostí, až když narazil na potíže a komplikovanost, které s sebou obnášejí.⁹⁹ Sám je znepokojen fungováním

⁹³ *Tenebo ergo hoc temperamentum, ut ex duobus, quorum alterutrum petis, eligam id potius, in quo non solum studio tuo verum etiam iudicio satisfaciam. Neque enim tantopere mihi considerandum est, quid vir optimus in praesentia velis, quam quid semper sis probaturus. Ep. I. 7. 3*

⁹⁴ *Ep. VIII. 24. 3-4.*

⁹⁵ *Merito vereris, ne in speciem διανομής incidat invitatio, quae et in numero modum excedit et quasi per corpora, non viritum singulos ex notitia ad sollemnes sportulas contrahit. Sed ego ideo prudentiam tuam elegi, ut formandis istius provinciae moribus ipse moderareris et ea constitueres, quae ad perpetuam eius provinciae quietem essent profutura. Ep. X. 117.*

⁹⁶ *Ep. IX. 6.*

⁹⁷ *Ep. X. 113, Ep. X. 115, Ep. X. 109.*

⁹⁸ *Ep. I. 10. 10-11.*

⁹⁹ *Ego autem, quia inter Aegyptios ceterosque peregrinos nihil interesse credebam, contentus fueram hoc solum scribere tibi, esse eum a peregrina manumissum patronamque eius iam pridem decessisse. De qua ignorantia mea non queror, per quam stetit ut tibi pro eodem homine saepius obligarer. Rogo itaque, ut beneficio tuo legitime frui possim, tribuas ei et Alexandrinam civitatem et Romanam. Annos eius et censum, ne quid rursus indulgentiam tuam moraretur, libertis tuis quibus iusseras misi. Ep. X. 6. 2.*

hasičských spolků, protože se obával rozbrojů.¹⁰⁰ Pliniova nejistota v postavení římské moci v provincii se dále projevuje při žádosti zvýšení počtu přítomnosti vojáků, která je odmítnuta Traianem z důvodu personálních problémů. Plinius navíc nemá nad vojáky přímou moc.¹⁰¹ Traianus také nepovoluje dary přijímat pro provinciální města.¹⁰² Je otázkou, zda tímto zřízením se císař nesnaží zabránit klientelismu.

Dopisy jsou však také svědectvím, jak Římané zacházeli s tradicemi místních. Traianus totiž radí Pliniovi, aby dřívější zákony nerušil, avšak zachovával je pro případy z doby, kdy platily, nové případy však má řešit již imperiálními zákony a to včetně zákonů o dluzích.¹⁰³ Také se podporují již existující spolky ve větších městech s tradicí práva před římského.¹⁰⁴ Avšak nejde jen o lokální zákonodárství. Plinius neuzívá latinskou terminologii, když hovoří o místních specifických problémech a užívá výrazu pro lokalitu již etablovaný.¹⁰⁵ Traianus navíc často odmítá řešení pro celou říši, ale upřednostňuje individuální přístup a humánní přístup k porobeným.¹⁰⁶ Také v oblasti náboženské radí císař Pliniovi, aby postupoval podle lokálních kultů a nikoliv skrze římské náboženství.¹⁰⁷ U Plinia můžeme nalézt chválu a respekt vůči porobeným kulturám. Na příklad cestu do Řecka považuje za skvělou příležitost poznat podle něho nejstarší kulturu v

¹⁰⁰ *Tibi quidem secundum exempla complurium in mentem venit posse collegium fabrorum apud Nicomedenses constitui. Sed meminerimus provinciam istam et praecipue eas civitates eius modi factionibus esse vexatas. Quodcumque nomen ex quacumque causa dederimus iis, qui in idem contracti fuerint, hetaeriae eaeque brevi fient. Ep. X. 34. 1*

¹⁰¹ *Ep. X. 78. 2-3.*

¹⁰² *Ecdicus, domine, Amisenorum civitatis petebat apud me a Iulio Pisone denariorum circiter quadraginta milia donata ei publice ante viginti annos bule et ecclesia consentiente, utebaturque mandatis tuis, quibus eius modi donationes vetantur. Ep. X. 110. 1.*

¹⁰³ *Merito haesisti, Secunde carissime, quid a te rescribi oporteret censoribus consulentibus, an manere deberent in senatu aliarum civitatum, eiusdem tamen provinciae cives. Nam et legis auctoritas et longa consuetudo usurpata contra legem in diversum movere te potuit. Mihi hoc temperamentum eius placuit, ut ex praeterito nihil novaremus, sed manerent quamvis contra legem asciti quarumcumque civitatum cives, in futurum autem lex Pompeia observaretur; cuius vim si retro quoque velimus custodire, multa necesse est perturbari. Ep. X. 115.*

¹⁰⁴ *Amisenos, quorum libellum epistulae tuae iunxeras, si legibus istorum, quibus beneficio foederis utuntur, concessum est erant habere, possumus quo minus habeant non impedire, eo facilius si tali collatione non ad turbas et ad illicitos coetus, sed ad sustinendam tenuiorum inopiam utuntur. In ceteris civitatibus, quae nostro iure obstrictae sunt, res huius modi prohibenda est. Ep. X. 93.*

¹⁰⁵ *Ep. X. 65. 1-2.*

¹⁰⁶ *Ep. X. 66. 1-2.*

¹⁰⁷ *Ep. X. 68-69.*

říši.¹⁰⁸ Správce by měl být vůči nim uctivý, protože u nich vládne svoboda.¹⁰⁹ Plinius tím však spíše míní svobodu deklarovanou Římem, nikoliv skutečnou.¹¹⁰ Vládce se však má odprosit do svého „římanství“ a stát se nezávislým arbitrem, nemá se chovat neurvale a nechovat se k Řekům jako k poraženým.¹¹¹ Nemyslí se, že vláda neřestná pouze pudí porobené ke vzpouře, avšak vláda správná vede ke slávě.¹¹² Tuto úvahu pak lze shrnout dalším úsekem, kde představuje dvojici protivných: svoboda a pořádek proti otroctví a chaosu.

XII) *Te vero etiam atque etiam - repetam enim - meminisse oportet officii tui titulum ac tibi ipsum interpretari, quale quantumque sit ordinare statum liberarum civitatum. Nam quid ordinatione civilis, quid libertate pretiosius? Porro quam turpe, si ordinatio eversione, libertas servitute mutetur! ... Ep. VIII. 24. 7-8¹¹³*

Plinius radí svému příteli Maximovi, aby v roli správce nad porobenými obcemi, které označuje za svobodné, si uvědomoval vážnost takového postavení (*meminisse oportet officii tui titulum ac tibi ipsum interpretari, quale quantumque sit ordinare statum liberarum civitatum*). Plinius zdůrazňuje důležitost této zprávy jejím uvozením (*te vero etiam atque etiam - repetam enim*). A dále argumentuje, proč považuje toto sdělení za důležité, proč je vlastně důležité být dobrým správcem. Spojuje zde totiž dvě vlastnosti, řád a svobodu (*nam ... quid ordinatione civilis, quid libertate*). Obě dvě vlastnosti cenní velmi vysoko (*quid ... pretiosius*). Plinius zvrácení těchto stavů považuje za hanebné

¹⁰⁸ *Cogita te missum in provinciam Achaïam, illam veram et meram Graeciam, in qua primum humanitas litterae, etiam fruges inventae esse creduntur; missum ad ordinandum statum liberarum civitatum, id est ad homines maxime homines, ad liberos maxime liberos, qui ius a natura datum virtute meritis amicitia, foedere denique et religione tenuerunt. Ep. VIII. 24. 2.*

¹⁰⁹ *Ep. VIII. 24. 3-4.*

¹¹⁰ Líčení nespokojenosti s Bythíňany a jejich neustálým žalováním a pohled na Řeky z nadřazené pozice Římanů *Ep. V. 20. 1-2 a 4.*

¹¹¹ *Nec timueris contemptum. An contemnitur qui imperium qui fascas habet, nisi humilis et sordidus, et qui se primus ipse contemnit? Male vim suam potestas aliorum contumeliis experitur, male terrore veneratio acquiritur, longeque valentior amor ad obtinendum quod velis quam timor. Nam timor abit si recedat, manet amor, ac sicut ille in odium hic in reverentiam vertitur. Ep. VIII. 24. 6.*

¹¹² *Ep. IX. 6.*

¹¹³ Musíš si stále znovu připomínat (i já to budu opakovat) svůj oficiální titul a sám sobě vykládat, co vlastně znamená rovnat stav svobodných obcí, neboť nic nemůže být prospěšnější než spořádaná správa a nic cennější než svoboda. Jaká je potom hanebnost, když pořádek se změní v nepořádek a svoboda v otroctví! Vidman (1988, s. 263).

(*porro quam turpe ... eversione*) a ke zvrácenému řádu (*ordinatio eversione*) analogicky připojuje zvrácený stav svobody, čímž je otroctví (*libertas servitute mutetur*).

Plinius postavení správce považuje za velmi důležité a plnění povinností na této pozici za významné, ne – li kardinální věci pro Římana. Je to z toho důvodu, že Římané porobené nezotročují, jak víme z dopisu *Ep. VIII. 24. 3-4*, ale ponechávají jim svobodu. Tato svoboda však není Pliniem představována tak, jak si jí my většinou představujeme. Je totiž úzce spojena s řádem a ten zase úzce souvisí s hegemonem, který tento řád spravuje a vymáhá ho. Je samozřejmé, že Plinius myslí tímto hegemonem Římany. Svoboda těchto obyvatel je tak determinována dobře vykonávanou správou Římanů nad nimi. Mimo tuto správu, či pod správou Římanů, která však není vykonávána správně, není možné pro provinciály nabýt svobody.

Na závěr této kapitoly je třeba se znovu vrátit k Pliniově nitru, jak vidí a vnímá pozici správce provincie. Pro Plinia tato služba císaři je nová forma za republiky tolik žádané aristokracií¹¹⁴ úřední kariéry, avšak nyní sic veřejnou funkcí ve prospěch jedince – císaře.¹¹⁵ Služba státu je přímo spjata s touto sociální skupinou a zcela naplňuje jejich sociální roli v říši.¹¹⁶

2.5. Panegyrikos¹¹⁷

Plinius, když na podzim roku 100 sepisoval tuto řeč pro senát, aby vychválil Traianovi pozitivní aspekty vlády, neučinil jakkoliv neobvyklou aktivitu.¹¹⁸ Drží se tradičního pojetí takovýchto řečí, avšak je pravděpodobné, že tématem přesahuje tradiční rámec a celá řeč kromě formální řeči aspiruje také stát se učebnicí dobrého císaře. Traianovy změny

¹¹⁴ Burton (2019, s. 39–42).

¹¹⁵ *Haec tibi scripsi, primum ut aliquid novi scriberem, deinde ut non numquam de re publica loquerer, cuius materiae nobis quanto rarior quam veteribus occasio, tanto minus omittenda est. Ep. III. 20. 10*

¹¹⁶ *Sunt quidem cuncta sub unius arbitrio, qui pro utilitate communi solus omnium curas laboresque suscepit; quidam tamen salubri temperamento ad nos quoque velut rivi ex illo benignissimo fonte decurrunt, quos et haurire ipsi et absentibus amicis quasi ministrare epistulis possumus. Ep. III. 20. 12.*

¹¹⁷ Panegyrikos je řecké slovo odvozené od slavení veřejných akcí. Na takové akci byla vždy vedena veřejná řeč takto označovaná. Panegyrickou řeč lze charakterizovat jako chvalořeč. V řecké kultuře má tato literární forma velmi hlubokou tradici. Jako první chvalořeč v podobě prózy chválící jedno konkrétní osobu sepsal Ísokratés v roce 365 př. n. l. viz Rees (2012, s. 3-4). Chvalořeči mohly být prozaického i poetického rázu. Diskuze nad vzájemným ovlivněním a jejich vztahy viz Rees (2012, s. 9).

¹¹⁸ Radice (2012, s. 77), Rees (2012, s. 29, 35); Seneca s Pliniem pravděpodobně založili tradici chvalořečí adresovaných novým adeptům na úřad. Téma těchto chvalořečí bylo většinou připomenutí zodpovědnosti a povinností očekávaných od daného úředníka.

po nástupu, které z pohledu Plinia vedli ke svobodě a větší transparentnosti vlády, považoval autor této řeči natolik důležité, že je obsáhle vyjmenoval, aby vytvořil nový příklad pro budoucí císaře. Aby taková řeč měla větší dopad, neužívá pouze dobrých příkladů, ale na kontrast používá císaře Domitiana a jeho vládu. V celém díle tak Traiánus je úplným opakem Domitiana a tato dichotomie je zde neustále připomínána.¹¹⁹

Avšak na rozdíl od Pliniových dopisů toto dílo nikdy v moderní době nedosáhlo takové obliby a známosti.¹²⁰ Radice pro své čtenáře připravila přímo výčet různých badatelů od humanismu po 20. století, kteří byli přímo znechuceni Panegyrikem formální i obsahovou stránkou.¹²¹ Autor této diplomové práce byl překvapen délkou Panegyriku (95 kapitol) a toto dílo se stalo definitivně nejdelší antickou řečí, kterou kdy četl. Závažný problém se však záhy ukázal jazyk Plinia, který je značně přetížený rétorickými figurami. Ačkoliv měl při ruce originální text, anglický překlad i pomoc od kolegyně klasické filoložky, přesto často tápal, co nám Plinius sděluje. Na druhou stranu lze souhlasit s badateli, kteří v tomto díle vidí velikou virtuozitu a vyšperkovaný styl podle vzoru Quintiliana.¹²²

Zdroje pro Plinia zůstávají velmi podobné jako u dopisů, tedy Cicero¹²³ a Seneca¹²⁴ a jejich díla (zde však nikoliv dopisy nýbrž řeči). Někteří i přidávají i Tacitova Agricolu a řeči v tomto díle obsažené.¹²⁵ Plinius však jako první vytváří tímto stylem řeči oficiální dokument, čímž zahajuje dlouhou tradici takovýchto děkovaných řečí s mnoha dobrými i horšími imitátory.¹²⁶

¹¹⁹ Radice (2012, s. 79-81), Rees (2012, s. 35).

¹²⁰ Rees (2012, s. 15).

¹²¹ Radice (2012, s. 81).

¹²² Radice (2012, s. 81-82, 84).

¹²³ Ciceronovi jsou připisovány jako první chvalořeč *De Imperio Cn. Pompei* z roku 66 př. n. l., ale za chvalořeči, které lze přímo srovnávat s Pliniovým dílem, se považují Caesarské řeči: *Pro Marcello*, *Pro Ligario*, *Pro rege Deiotaro*. viz Rees (2012, s. 5).

¹²⁴ Senecova chvalořeč se nachází v díle *De Clementia* a obsahuje etické zamyšlení a myšlenky ohledně vládnutí, což je velmi podobné téma k námi probíranému dílu viz Rees (2012, s. 6-7).

¹²⁵ Chvalořeči se poměrně brzy dostávaly do historiografických děl a stávaly se jejich integrální součástí viz Rees (2012, s. 6).

¹²⁶ Radice (2012, s. 78, 82-83); Je zajímavé, že až do pozdní antiky nebylo téma těchto řečí nijak nábožensky zatížené více Rees (2012, s.37).

Ačkoliv Plinius se nám zachoval jako dvou děl, přesto Panegyrikos měl odlišnější osud, neboť se nedochoval v rámci tradice Pliniových dopisů, nýbrž odděleně v kolekci XII latinských panegyriků.¹²⁷ Tato skutečnost se dodnes zrcadlí ve vydávání. Jak uvádí Radice, Pliniovo dílo vydává jako edici pouze Teubner,¹²⁸ Collection Budé, Oxford Classical Text, či Loebova edice vydávají dopisy odděleně od Panegyrika.¹²⁹ Pro českého čtenáře navíc toto dílo není dosud přístupné v jeho rodném jazyce, což neplatí pro Pliniovy dopisy. Také poměrně nízký počet komentářů¹³⁰ vytváří pro badatele výzvu, aby se vypořádali s touto chválou dobrého císaře.

Řeči byly nalezeny v roce 1433 v Katedrále Svatého Martina v Mainzu Johannem Aurispem.¹³¹ Především řeč Plinia jej velmi potěšila a okamžitě si udělal kopii. Záhy Francesco Pizzolpasso byl též nadšen z nálezů a ihned si také vytvořil kopii. Soudí se, že tady je počátek dvou rozdílných variant X_1 a X_2 .¹³² Další 27 kopií bylo dále vytvořeno a distribuováno pro Itálii. Oblibu demonstruje též velmi brzký tisk a to hned v roce 1482.¹³³ Pro seznámení se s tradicí dochování doporučuji kapitolu od Mynorse *Preface of the OCT Edition of the XII Panegyrici Latini*.¹³⁴ Obliba Pliniovy řeči zřejmě pramení z bohaté kultury chvalořečí u evropských dvorů. Avšak obliba Panegyriku prudce poklesla ve 20. století. Rees vysvětluje neochotu věnovat se tomuto dílu z důvodu charakteru moderní společnosti. Pro demokratickou společnost je veřejná chvála významné osobnosti považována za velmi nevhodnou. Proto moderní společnost nemá pochopení pro Pliniovu tvorbu, kterou považuje za podřadnou.¹³⁵

Plinius ani v tomto svém díle neuvažuje příliš v teoretických politických konceptech. Zajímá jej aspekty praktické, i když je pravděpodobně, že mu byli známy úvahy o státě

¹²⁷ Jedná se o nejstarší, nejdelší a neznámější ze všech dochovaných řečí z tohoto korpu. Nejmladší řeč pochází z roku 389 a mnoho z autorů těchto řečí je nám neznámých. Jedná se o největší soubor latinských řečí po řečech od Cicerona viz Rees (2012, s. 13-14). Pouze o vzniku Pliniovy řeči máme nějaké údaje v dopisech viz Rees (2012, s. 31).

¹²⁸ Emil Baehrens poprvé publikoval v řadě Teubner v roce 1874 a jeho syn vydal v roce 1911 rozšířenou verzi revidovanou novými poznatkami viz Rees (2012, s. 16-17).

¹²⁹ Radice (2012, s. 78).

¹³⁰ Radice jich napočítala čtyři viz Radice (2012, s.78).

¹³¹ Mynors (2012, s. 49).

¹³² Mynors (2012, s. 49-50).

¹³³ Rees (2012, s. 14).

¹³⁴ Mynors (2012, s. 49-54); souhrnný výčet jednotlivých tradic lze najít na stranách 53-54.

¹³⁵ Rees (2012, s. 15-16); nechuť k dílu mohl též posilovat nevědecký zájem nacistů a fašistů využít tento žánr jako masivní prostředek změny nálad ve společnosti viz Rees (2012, s. 40).

latinské i řecké.¹³⁶ Přesto Panegyrikos má svoji hodnotu pro současníka. Poskytuje totiž mírně odlišný pohled, než který získáváme z dopisů. Především jeho až obsesivní potřeba do detailů popisovat zadanou látku nám podává nový pohled oproštěný od velikých teoretických konceptů a soustřeďující se na popis skutečnosti viděnou Pliniem.¹³⁷

Jako zdroj pro tuto práci bylo toto dílo vybráno i s přihlédnutím k jistým problémům. Rees upozorňuje, že chvalořeči sice obsahují mnoho nepřesných údajů, které mohou tehdejší praxi popisovat eufemisticky a i něco nevhodného pro tento styl řeči vypouštět.¹³⁸ Na druhou stranu je však zde cenná práce propagandy, která onen jinak velmi důležitý popis reality sice upravuje, ale zároveň s tím umožňuje lepší pochopení myšlenkového světa tehdejší elity a její ospravedlnění válek.¹³⁹

2.6. Mír a zákon jako prvek vlády

Téma války se mi v *Panegyriku* jeví jako velmi komplikované. Na první pohled si čtenář může povšimnout pro moderního člověka fascinující ambivalentní podoby míru a války, která se vzdaluje od pro nás asi přirozenějšímu pojmání jako antagonistických pojmů. Také intuitivní pohled na mír a válku jako období klidu a období násilí u Plinia nabývá o něco komplikovanější koncepce. V následujících odstavcích se pokusím zanalyzovat Pliniův pohled na toto téma.

2.6.1. Mírnost a láska k míru

Téma otevírá ukázkou, která spojuje Pliniův komentář s kapitolou věnovanou jeho komentáři války v *Dopisech*. Jak jsme viděli na příkladu *Spuriny* (viz IV)), cílem válečné zdatnosti je stav klidu a míru. Tak při chvále císaře Traiána Plinius tuto koncepci připomíná v následující ukázce.

¹³⁶ Radice (2012, s. 80-84).

¹³⁷ Radice (2012, s. 83-84); změna pohledu na náboženství vysvětlena zde Rees (2012, s. 36).

¹³⁸ Zajímavým autorem pro porovnání ideologie nabízí Rees řeč od Dióna z Prúsy viz Rees (2012, s. 36).

¹³⁹ Rees (2012, s. 34-35); avšak chvalořeči nejsou jediným takovým pramenem, další jsou například mince více Rees (2012, S. 40).

XIII) *Sed tanto magis praedicanda est moderatio tua, quod innutritus
bellicis laudibus pacem amas ... Pan. 16. 1 Non times bella nec
provocas. Pan 16. 2¹⁴⁰*

Traianus je zde charakterizován jednou ze ctností, o které bychom jen s obtížemi dokázali hovořit jako o ctnosti válečné, mírnost (*moderatio*). Plinius tuto ctnost chválí (*sed tanto magis praedicanda est moderatio tua*) a tuto chválu paralelně přirovnává k další chvályhodné vlastnosti a to k jeho lásce k míru (*quod innutritus bellicis laudibus pacem amas*). I když Traianus si může dovolit jako Spurinna být chválen za válečné zdatnosti, nečiní tak. Zároveň o něco níže dodává dále velmi zajímavou větu. Traianus se nebojí válčit (*non times bella*), na druhou stranu není žádným válečným štváčem (*nec provocas*).

Traianus je tak v tomto díle podobný již zmíněnému Spurinnovi. Plinius naznačuje skrze jeho nebojácnost vést války a nárok na válečnou chválu, že císař má válečnou zdatnost. To však není pro Plinia primární motivace Traiana pochválit, nýbrž tato chvála je sepsána kvůli jeho mírnosti. Společně s touto ctností jsou však na stejné úrovni chvályhodná i jeho láska k míru. Výsledkem této lásky k míru je i jeho neochota vyvolávat nové války. Nelze však Traianovu lásku míru charakterizovat jako druh pacifismu. Císař je stále charakterizován i jeho válečnou zdatností a ochotou jít do války nevyvolané císařem.

Plinius v další ukázce dále tematizuje dopady výjimečnosti Traianovy vlády, které podporují výše uvedenou charakteristiku císaře. Jistě ne náhodně zmiňuje toto předání moci.

XIV) *Talem esse oportuit quem non bella civilia, nec armis oppressa res
publica, sed pax et adoptio et tandem exorata terris numina dedissent.
Pan. 5. 1¹⁴¹*

¹⁴⁰ Ale o tolik víc je třeba chválit tvoji mírnost, o kolik nepoživající válečné chvály miluješ mír ... Nebojíš se válek ani je nevyvoláváš. (Překlady, pokud není uvedeno jinak, jsou vytvořeny autorem práce za milé pomoci Mgr. Jany Kodetové.)

¹⁴¹ Bylo v pořádku, že je takovým, kterého ne občanské války, ani utlačovaný stát zbraněmi, ale mír a adopce a nakonec zemím vyprosená božstva daly.

Plinius chválí (*talem esse oportuit*), že Traiános nevezšel z občanských válek a násilím vůči státu (*non bella civilia, nec armis oppressa res publica*) a uvádí mír a adopci (*sed pax et adoptio*) jako skutečnou formu převzetí moci a navíc přidává, že takového císaře si přála celá říše od bohů (*tandem exorata terris numina dedissent*).

Takové explicitní poukázání na přerod moci z císaře Nervy na Traiána indikuje, že pro Plinia i jeho čtenáře se jedná o neobvyklou situaci. Kdyby existovala taková praxe dříve, pak by Pliniova zmínka byla zbytečná, neboť by i čtenář očekával takové chování od císaře. Navíc se zde uvádí i druhý způsob převzetí moci a to násilím a pomocí občanské války. Plinius takový způsob odmítá a chválí, že se podařilo najít císaře bez těchto negativních vlivů, a navíc jasně řečenou metodou adopce Plinius chválí nepřímo nově vytvořený systém Nervou.¹⁴²

Plinius však neomezuje zmínku o této události na jednom místě. Například v *Pan.* 20. 1 se nachází obdobné zkonstatování, avšak tentokrát z jiného úhlu. Plinius si všímá, že po smrti Nervy Traiános přišel z vojenské výpravy, ale připodobňuje jeho cestu jako někoho, kdo se vrací spíše jako pořadatel míru. Oceňuje nám již známé vlastnosti z *Pan.* 16. 2 jako mírnost, avšak zde vyjádřené jako *modestum*, dále výraz pro klid *placidum*, které zase užije pro charakteristiku nového režimu státu v *Pan.* 36. 1-2. Celá ukázka nakonec vygraduje ke zkonstatování, že Traiánus přináší svým návratem mír (*pace redeuntis*), stejně jako můžeme číst v ukázce *Pan.* 5. 1.

Pliniova argumentace dále graduje v další ukázce, na které se pokusíme rekonstruovat Pliniovy teze ohledně nastoleného míru zde chváleného císaře Traiána.

XV) *Quam iuvat cernere aerarium silens et quietum, et quale ante delatores erat! Nunc templum illud nunc vere dei sedes, non spoliarium civium cruentarumque praedarum saevum receptaculum, ac toto in orbe terrarum adhuc locus unus in quo optimo principe boni malis impares essent. Manet tamen honor legum, nihilque ex publica utilitate*

¹⁴² Plinius však neomezuje zmínku o této události na jednom místě. Například v *Pan.* 20. 1 se nachází obdobné zkonstatování, avšak tentokrát z jiného úhlu. Plinius si všímá, že po smrti Nervy Traianus přišel z vojenské výpravy, ale připodobňuje jeho cestu

*convulsum, nec poena cuiquam remissa, sed addita est ultio, solumque mutatum, quod iam non delatores sed leges timentur. Pan. 36. 1-2*¹⁴³

Nejen počátek vlády císaře Traiána byl mírný. Dovídáme se, že to byl jeho předchůdce Nerva, který přinesl státu mír a klid (*iuvat ... silens et quietum*) a to takový, že Plinius na závěr tohoto prohlášení dodá, že takový klid zná jen z doby před narušiteli (*quale ante delatores erat*). Následně Plinius popíše současný poklid výčtem protikladů, které implicitně přiřazuje k době před vládou Nery. A tento popis je velmi expresivní.

Nejprve hovoří o obnově posvátných objektů (*nunc templum illud nunc vere dei sedes*), aby poté vyjmenoval hanebné činy konající se v jejich okolí, a to jak na občanech, tak i na majetku (*non spoliarium civium cruentarumque praedarum saevum receptaculum*). Plinius v nové vládě spatřuje pozitivní aspekt spravedlnosti (*boni malis impares essent*) nastolené po celém světě pod jedním vládcem žijícím v Římě (*toto in orbe terrarum adhuc locus unus in quo optimo principe*). Charakteristiku tohoto míru ukončuje autor tematizováním důležitosti zákonů. Dodržovat zákony, a tedy i udržovat v chodu stát (*manet tamen honor legum, nihilque ex publica utilitate convulsum*), což v sobě obsahuje také ustanovení trestů a to i takových, které mají nespravedlivý stav zvrátit pomstou (*nec poena cuiquam remissa, sed addita est ultio*), je základem takového klidu. Plinius však výčet uzavírá explicitně jmenovaným principem, na jehož příkladu lze nejlépe demonstrovat novou podobu státu. Klid v říši měl totiž vzbuzovat zákon a nikoliv udavači (*solumque mutatum, quod iam non delatores sed leges timentur*).

Z výše uvedeného úryvku vyplývá, že pro Plinia změna, která nastala po zavraždění Domitiana, se téměř rovná zcela novému uspořádání státu. Nový stát je klidný, jeho moc je založena na spravedlivých zákonech, které se vymáhají skrze tresty a umožňují se zpět navracet do spravedlivého uspořádání, kdykoliv jsou porušeny. Zároveň však nelze říci, že takový stát ještě nikdy neexistoval, a tedy že se jedná o novinku. Novým státem je zde myšleno stát jiný od státu předchozího císaře, který se však svými

¹⁴³ Jak pěkné bylo pozorovat bohatství poklidu a ticha, jaká byla před narušiteli! Nyní [je to skutečný] chrám tento, nyní pravé božské okrsky, žádné veřejné popravy občanů i krvavé divoké plenění zásob, i v celém pozemském světě odteď jedno místo, na kterém od nejlepšího představeného by nebyli porovnávání dobří se špatnými. Zůstal stála úcta k zákonům i nic z veřejných služeb roztrháno, ani nikdo nebyl zproštěn trestu, ale byly přidány pro pomstu a samotná změna [byla taková], že již se [nikdo] neobával donašečů, ale zákonů.

principy vrací zpět do nám neznámé minulosti. Můžeme spekulovat, zda Plinius vyjadřuje sentimentální vzpomínku na období před Domitianem, či se stylizuje do jednoho z podporovatelů republiky.¹⁴⁴ Jak uvidíme níže 2.7, princip spravedlnosti a řízení se zákony bude jedním z velmi důležitých motivů Plinia pro hodnocení činů římské elity i jeho samého. Je zajímavé, že Plinius v této ukázce explicitně nezmiňuje latinské slovo *pax*, jako jsme to mohli zhlédnout v ukázkách výše. To samé však platí i opačně pro slovo *lex*. Jak uvidíme níže, obě slova u Plinia totiž úzce spolu souvisí. Zdá se mi to signifikantní pro budoucí hodnocení.

2.6.2. Právo a zákon jako absolutní parametr

Nyní však ještě zůstaneme i císaře Nery. Další ukázka poskytuje vhled do role císaře a podle Plinia první problémy, které by měl Nerva řešit.

XVI) *Corrupta est disciplina castrorum, ut tu corrector emendatorque contingeres; inductum pessimum exemplum, ut optimum opponeretur; postremo coactus princeps quos nolebat occidere, ut daret principem, qui cogi non posset. Pan. 6. 2*¹⁴⁵

Minulé události za sebou zanechaly morální spoušť mezi vojáky (*corrupta est disciplina castrorum*) a Plinius prosí Nerva, aby se stal osobou, která napraví neutišenou situaci (*ut tu corrector emendatorque contingeres*). Císař odvrací nejhorší příklady Pliniem představené (*inductum pessimum exemplum, ut optimum opponeretur*). Nyní však následuje pozoruhodná část. Plinius argumentuje, že císař je nucen (*coactus princeps*), ačkoliv sám odmítá zabíjet (*quos nolebat occidere*).¹⁴⁶ Následuje poté dichotomie mezi tím, co si žádá právo (*ut daret principem*) a co si podle Plinia zasluhují zde explicitně nezmiňené osoby (*quos ... qui cogi non posset*).

Plinius hodnotí stav armády za tristní. Jako jedinou naději vidí v osobě císaře. Důležitost obnovy mravů dále Plinius rozvíjí na příkladu obnovy stavu, který bychom mohli

¹⁴⁴ Republikánský sentiment jako součást císařské ideologie více v Hoffer (2012, s. 195).

¹⁴⁵ Je zkažena disciplína v táborech, takže ty opravář bys mohl přijít spravit ji. Byl představen nejhorší příklad, aby nejlepším byl odpůrcem [od tebe]. Nakonec císař donucený zabít ty, které nechtěl, aby dosáhl řádu, kterou nemohl být [od Domitiana] vynucen.

¹⁴⁶ Podle Radice zde Plinius naráží na potrestání vrahů Domitian viz poznámka číslo 1 v Plinius, Radice (1969, s. 336).

pojmenovat dnes velmi moderním souslovím „právní stát“. Pro Plinia byl tak velmi důležitý řád a právo, i když se jednalo podle komentáře Radice o císaře Domitiana, jehož vládu nám Plinius popsal v ukázkách výše jako antagonistickou vůči novému chválenému císaři, i taková osoba si zasluhuje, aby byli jeho vrazi potrestáni. Ani císařova vůle není nad těmito zákony. Jedině tak může Nerva obnovit starých pořádků, i když se to samotnému Nervovi, který je zde mluvčím Plinia, nelíbí.

Poslední ukázka týkající se práva nám pomůže nejen ukončit toto téma, avšak také ji lze použít jako úvodní citaci pro další kapitolu.

XVII) *Ergo sustulerant animos et iugum excusserant, nec iam nobiscum de sua libertate sed de nostra servitute certabant, ac ne indutias quidem nisi aequis condicionibus inibant legesque ut acciperent dabant. Pan.*

11. 5¹⁴⁷

Plinius v této ukázce poukazuje na podobu nepřátel. Ti se vzchopili a vymkli se kontrole (*sustulerant animos et iugum excusserant*), avšak podle autora nikoliv pro boj o svoji svobodu, nýbrž jen o výměnu rolí mezi ovládaným a vládnoucím (*iam nobiscum de sua libertate sed de nostra servitute certabant*). S Římany odmítají jednat o příměří, které by vedlo pouze k jejich emancipaci (*ne indutias quidem nisi aequis condicionibus inibant*), ale také římské zákony odmítali a chtěli si vládnout svými (*ne ... inibant legesque ut acciperent dabant*).

Samozřejmě můžeme kritizovat Plinia a soudit, že tímto souvětím straní silně Římanům. Pro nás je však signifikantní, jak úzce se pojí opět mír se zákony. Zde se navíc dostává k této dvojici slov ještě další vlastnost. Nepřátelé svoji nezávislost respektive svoji vládnoucí pozici demonstrují na základě tvorby zákonů a sjednání podmínek příměří poškozující druhou stranu jednání. Síla vládnutí se tak rozděluje na dvě podsložky: porážka s následným jednáním o míru obsahující ústupky vítězům a správa těchto poražených pomocí zákonů vítězů. Pokud bychom si dovolili užít zkratkovitého vyjádření: podvolit se armádě a podvolit se úřadům.

¹⁴⁷ Tedy pozvedli duše a jeho setřásli, nebojovali již s námi ani o svoji svobodu, avšak za naše zotročení, tak příměří sjednané rovnými podmínkami by byli nepřijali a i zákony by nepřijali, pokud by je nedali.

2.6.3. Nezákonná válka a její dopady na význam Říma

Plinius si však též ve své řeči odsuzuje jeden fenomén, který jde proti právu i válce. Můžeme jej prozatím pojmenovat jako fenomén nepravých válek. Plinius totiž při srovnání Traiána s Domitianem předkládá dva příklady, které se nyní pokusím rozebrat.

XVIII) Adeo nihil aut certe parum intererat inter imperatorem factum et futurum. Quam dissimilis nuper alterius principis transitus! si tamen transitus ille, non populatio fuit, cum abactus hospitium exsereret, omniaque dextera laevaue perusta et attrita, ut si vis aliqua vel ipsi illi barbari quos fugiebat inciderent. Persuadendum provinciis erat illud iter Domitiani fuisse, non principis. Pan. 20. 3-4¹⁴⁸

První věta citátu shrnuje, že mezi Domitianem a budoucími císaři je veliký rozdíl a Plinius podtrhuje tuto skutečnost pomocí krátkého času, který dělí obě vlády (*Adeo nihil aut certe parum intererat inter imperatorem factum et futurum. Quam dissimilis nuper alterius principis transitus!*). Následně začne popisovat vládu Domitiana jako vládu plenění (*populatio fuit*), která zneužívá pohostinnosti k loupění (*abactus hospitium exsereret*) a všude kolem jsou známky válečné destrukce (*omniaque dextera laevaue perusta et attrita*). Podle Plinia připomíná situace okamžik, kdy císařská vojska prohrála a nepřátelé plení území (*vis aliqua vel ipsi illi barbari quos fugiebat inciderent*). To se však nestalo, neboť šlo pouze o tažení Domitiana a jeho vojska napříč provinciemi, jeho chování není podobné chování císaře (*persuadendum provinciis erat illud iter Domitiani fuisse, non principis*).

Císař se tak chová jako nepřátelé říše. Provincie ohrožuje skrze plenění a násilné chování a podle Plinia je takové chování rozdílné oproti jiným císařům. Lze takové chování považovat za nenormální. Dokonce císařovo počínání srovnává s počínáním nepřátelského barbarského vojska. Dochází tak k relativizaci pojmů, nepřítel i panovník konají stejné činy, které negativně zasahují komunity v římské říši. Pro obyvatele je totiž dopad obou mocí shodný. Nabízí se tak otázka, proč by měla říše existovat, když její

¹⁴⁸ Nijak dalece i určitě ne malou neleží [čas] mezi císařem minulým i budoucím. Jak odlišný nově druhý císař převzal [vládu]! Pokud však onen by vládl, nebylo by bývalo plenění, když vyrval loupeží pohostinnost, i všechno napravo i nalevo pohltil žár a prách, jako kdyby nějaká síla, či nějaká taková barbaři se probojovali, před kterými utekl. Muselo dojít k přesvědčení v provinciích, že to byl Domitianus na cestě, ne císař.

počinání je vůči obyvatelům shodné s nájezdníky? V další ukázce zde prezentované Plinius tento stav pojmenuje.

XIX) *Accipiet ergo aliquando Capitolium non mimicos currus nec falsae simulacra victoriae, sed imperatorem veram ac solidam gloriam reportantem, pacem tranquillitatem et tam confessa hostium obsequia, ut vincendus nemo fuerit. Pulchrius hoc omnibus triumphis; neque enim umquam nisi ex contemptu imperii nostri factum est ut vinceremus. Quod si quis barbarus rex eo insolentia furorisque processerit ut iram tuam indignationemque mereatur, ne ille sive interfuso mari seu fluminibus immensis seu praecipiti monte defenditur, omnia haec tam prona tamque cedentia virtutibus tuis sentiet, ut subsedisse montes, flumina exaruisse, interceptum mare inlatasque sibi non classes nostras sed terras ipsas arbitretur. Pan. 16.*

3-5¹⁴⁹

Plinius tentokrát popisuje opačnou zkušenost, kterou zažívá pod císařem Traiánem. Když popisuje slavnosti a pompu, zmiňuje, že za Traiána se neslavila falešná vítězství (*nec falsae simulacra victoriae*). Od císaře se očekává, že jím vedená výprava byla opravdově slavná (*veram ac solidam gloriam reportantem*) a výsledkem má být věčný mír a výsledkem má být poslušný nepřítel (*pacem tranquillitatem ... confessa hostium obsequia*), takže dojde tak ke stavu, že již nelze nikoho dobýt (*ut vincendus nemo fuerit*). To považuje Plinius za triumf lepší (*pulchrius hoc omnibus triumphis*). Jaký je tento skutečný nepřítel? Barbarského krále ve své divokosti vystupujícího (*barbarus rex eo insolentia furorisque processerit*) a nacházející za těžkým terénem pro válčení a vhodným pro obranu (*ille sive interfuso mari seu fluminibus immensis seu praecipiti monte defenditur*) císař dokáže lehce zkrotit, protože pomocí svých ctností (*virtutibus*

¹⁴⁹ Neobdrží tedy nijak Kapitol vůz s herci mimu, ani pohledy na připomínky falešného vítězství, ale císaře navracející opravdovou a úplnou slávu, mír věčný a poddanost a takovou poslušnost nepřátel, že nikoho nejde podmanit. To vše [je] nejkrásnější triumf. Vskutku nikdy totiž se nestalo leda z opovržení naší říší, abychom vítězili. Pokud nějaký barbarský král postupuje z této novoty i zuřivý, takže tvůj hněv i nevole obdržel, přestože od něho buď oddělen mořem, či obrovitánskými řekami, či prudkým kopcem by byl bráněn, všechny tyto takové překážky a takové prchnutí pocitů skrze tvé ctnosti, takže kopce potápíš, řeku vysušíš, zabrané moře i dobovše ne sobě naše loďstva ale naše země dobře jsou známé.

tuis) překonávat jakékoliv přírodní překážky (*subsedisse montes, flumina exaruisse, interceptum mare*).

Císařovo konání by tak mělo být vyplněno válečnými vítězstvími, která jsou skutečná a vedená tak, že z nich získá z takového snažení slávu. Tyto předpoklady vedou ke konečnému věčnému míru, protože nebude existovat nepodmaněný národ, pokud se budou císaři chovat pod Pliniova popisu. Totiž císař velící vojsku ve skutečných válkách s nepřitelem, který dlí za hranicemi, které zde Plinius definuje podle přírodních bariér obtížných na přechod pro armádu, a vystupujícího nepřátelsky, by si skrze své ctnosti počínat tak dobře, že by mu tyto překážky neměly být na obtíž. Zde je zajímavé, že císařova moc s vojskem je natolik silná, že podobně jako v ukázce I) Římané přírodu podmaňují a kontrolují. Plinius implicitně tak říká, že se ctnostným císařem a nepřátelským okolím neexistuje důvod, aby se římská expanze zastavovala. Dokonce Plinius se domnívá, že velikost říše umožňuje císaři rozvíjet ony ctnosti.¹⁵⁰ Avšak Domitian, na kterého v této ukázce naráží skrze spojení falešným vítězství a navazuje tak na předchozí ukádku, kde popisuje Domitianovo tažení za nepřátelské, ač je vedené císařem, tyto podmínky vůbec nesplňuje. Odvrací se od divokých barbarů a nepřekonává přírodní překážky, ale ve své vlastní říši mezi obyvateli si počíná jako oni barbaři. To však podle Plinia není skutečná válka, proto z ní nelze získat ani skutečné vítězství.

Pro Plinia je tento přestupek velikou pohromou, protože ctností císaře se pojí se stylem válčení. Plinius navíc římský národ označuje za lid vítězíci nad národy.¹⁵¹ Je velikou tragédií, pokud natolik důležitá osoba ve státě, jakou je císař, by kvůli svým špatným vlastnostem a konáním, způsobovala, že Řím již není déle lidem vítězným ve skutečnosti a jeho sláva již též pominula.

2.6.4. Císař je stát a stát je císařem

Takovou postavou, která by mohla vyřešit onu tragédii, je jistě čtenáři již jasná. Císař Traiánus je popisován jako mimořádný člověk

¹⁵⁰ *Pan.* 15. 1.

¹⁵¹ *Hinc immensum latus circi templorum pulchritudinem provocat, digna populo victore gentium sedes minus ipsa visenda, quam quae ex illa spectabunt visenda autem cum cetera specie, tum quod aequa plebis ac principis locus, ... Pan.* 51. 3-4.

XX) *Saepe ego mecum, patres conscripti, tacitus agitavi qualem quantumque esse oporteret, cuius ditione nutuque maria terrae, pax bella regerentur; cum interea fingenti formantique mihi principem, quem aequata dis immortalibus potestas deceret, numquam voto saltem concipere succurrit similem huic quem videmus. Enituit aliquis in bello, sed obsolevit in pace; alium toga sed non et arma honestarunt; reverentiam ille terrore, alius amorem humilitate captavit; ille quaesitam domi gloriam in publico, hic in publico partam domi perdidit; postremo adhuc nemo exstitit, cuius virtutes nullo vitiorum confinio laederentur. At principi nostro quanta concordia quantusque concentus omnium laudum omnisque gloriae contigit! Pan. 4. 4-6¹⁵²*

Císař je velmi důležitá postava gestem i rozkazem vládne moři i zemi (*ditione nutuque maria terrae ... regerentur*), ale také je ústřední postavou vedení spravedlivé války (*pax bella regerentur*). Pro Plinia je to osoba mocí podobná nesmrtelným bohům (*principem ... aequata dis immortalibus potestas*). Traiános je však nad to výjimečným císařem. Jeho sláva totiž neroste pouze z válek (*enituit aliquis in bello*), jak jsme viděli výše, nýbrž roste během míru (*sed obsolevit in pace ... alium toga sed non et arma honestarunt*). Plinius se poté dostává k císařským ctnostem, které Traiános má. Jeho ctnosti jsou výjimečné nikoliv z jejich podstaty, ale ze vzdálenosti od chyb a špatných úsudků, což považuje Plinius za dosud nemožné (*adhuc nemo exstitit, cuius virtutes nullo vitiorum confinio laederentur*). Skrze císaře a nikoho jiného je ve státě svornost (*at principi nostro quanta concordia quantusque concentus*).

Vidíme, že postava císaře je kardinální. Její moc se mimo jiné projevuje i ve vedení spravedlivé války. Císař skrze své ctnosti vykonává svoji moc natolik dobře, že naplňuje stát harmonií. Tato moc je navíc porovnávána s bohy. To jsou velmi důležité poznámky. Plinius tak definuje vztah morálky ve válce s morálkou císaře jako jedno. Je zajímavé

¹⁵² Já sám často, zapsaní otcové, jsem v tichosti přemýšlel, jaký a v jaké míře by mělo být jehož rozkazem jsou ovládnuty moře i země, války i mír. Když mezitím mně formujícímu a tvořícímu obraz císaře, kterému by příslušela moc hodná nesmrtelných bohů, nikdy mi na mysl nepřišel ani v nejhlubším přání podobný tomu, kterého vidíme [nyní]. Září někdo ve válce, ale uvádá v míru. Jinému tóga a ne zbraně sluší. Jeden získal obdiv strachem, jiný si získal lásku pokorou. Někdo ztratil na veřejnosti slávu, kterou získal v soukromí, jiný ztratil soukromím slávu pořízenou na veřejnosti. Dodnes nikdo neexistoval po něho, jehož ctnosti nijak nebyli napadeny spojenými špatnostmi. Ale u našeho císaře kolik harmonie a kolik mírnosti všechnu chválu i všechnu slávu dosáhl!

tuto část porovnat s tvrzení Plinia o nadvládě zákona nad vším v ukázce 2.6, z čehož by vyplývalo, že oním zákonem je samotný císař. To on spravuje v říši klid, určuje dobu míru i dobu války, stanovuje nepřítel a důvody války i její ospravedlnění.

V Pliniově chvalořeči lze nalézt přímou aplikaci tohoto principu.

XXI) *At nunc rediit omnibus terror, et metus et votum imperata faciendi. Vident enim Romanum ducem unum ex illis veteribus et priscis, quibus imperatorium nomen addebant contecti caedibus campi et infecta victoriis maria. Accipimus obsides ergo non emimus, nec ingentibus damnis immensisque muneribus paciscimur ut vicerimus. Rogant supplicant, largimur negamus, utrumque ex imperii maiestate. Agunt gratias qui impetraverunt, non audent queri quibus negatum est. An audeant, qui sciant te adsedisse ferocissimis populis, eo ipso tempore quod amicissimum illis difficillimum nobis cum Danubius ripas gelu iungit, duratusque glacie ingentia tergo bella transportat, cum ferae gentes non telis magis quam suo caelo, suo sidere armantur? Pan. 12.*

1-4¹⁵³

Na nepřátel se vrátil strach (*rediit omnibus terror*) a byli svolní poslouchat rozkazy (*metus et votum imperata faciendi*). Traiános podle Plinia jediný římský vůdce, který se mohl připodobňovat k předkům a jejich zdatnosti (*romanum ducem unum ex illis veteribus et priscis*), který opatřeným titulem imperátor svými krvavými bitvami dával jména pláním i rozšiřoval vítězství na moři¹⁵⁴ (*imperatorium nomen addebant contecti caedibus campi et infecta victoriis maria*). Tím Plinius ukončuje první část této rozpravy a dále pokračuje výčet důsledků výše popsaného stavu, v němž nepřátelský strach nutí nepřátel být povolnými a Traiános je jako předci úspěšný ve vedení bitev. Nejdříve se

¹⁵³ Ale nyní se vrátil do všech strach i obava před činěním slibu a nařízení. Viděli totiž vskutku vládce Římanů jednoho z ostatních starých a minulých, kterým dala jména pole spojená s bitkami a moře nakažené vítězstvím. Přijímáme rukojmí, ale nekupujeme, ani se nezaručujeme ohromnými ztrátami a neskutečnými dary, abychom vyhráli. Žádají u prosí, někdy jsme pohnutí, jindy odmítáme je, obojí podle majestátu říše. Stali se prosebníky, kteří se podvolili, neriskují, když žádosti jsou odmítnuty. Copak by se odvážili, když vědí, že jsi usadil nejdivočejší kmeny, v onom času nejmilejším pro ně a nejhorší pro nás když spojil na Dunaji břehy led, pevným i obřím ledem přípravou přepravila válku, když kmeny divoké ne velikými oštěpy než jejich podnebím, svým sídlem jsou ozbrojování?

¹⁵⁴ Zevrubný popis vítězných tažení, při kterých císař získával nové přezdívky, které měly demonstrovat jeho moc a schopnosti vést říši dobře viz *Pan.* 14. 1.

zmíní o přijímání rukojmích bez nutnosti finančních záruk (*accipimus obsides ergo non emimus*), poté na základě rozhodných vítězství v bitvách (*ingentibus damnis immensisque*) nejen Římané nemusí platit za mír, nýbrž dokonce jsou uznáváni jako vítězové (*muneribus paciscimur ut vicerimus*). Poražení se stali prosebníky (*rogant supplicant*) a Římané sice nad nimi mají plnou moc, avšak tato moc je vždy ve vztahu k majestátu státu (*largimur negamus, utrumque ex imperii maiestate*). Jsou natolik podvolení, že i když Římané nenaslouchají jejich potřebám, nebouří se (*agunt gratias qui impetraverunt, non audent queri quibus negatum est*). I kdyby snad je napadlo vzdorovat, vždy si vzpomenou na to, jak Traiános porazil nejdivočejší kmeny na zemi (*sciant te adsedissee ferocissimis populis*). Na závěr Plinius upozorňuje na pošetilost těch, kteří by se hodlali vzbouřit, neboť v zimním období nebojují s přirozeně špatným počasím, ale též s římskou armádou, které očividně takové počasí nevadí (*suo caelo, suo sidere armantur*).

Císař je usazen na vrcholu říše. Jeho ctnosti i zdatnost je propojena se ctnostmi a zdatností celé říše. Tato říše je charakterizována jako úspěšný a drsný vojenský kolos, který poráží ostatní národy. Tato síla je natolik ohromná, že pro Plinia jakýkoliv odpor vůči císaři a jeho říši je marnivý. Marnivost však netkví jen z násilí a vojenské převahy. Římané mají snahu vyjít vstříc poraženým tak, aby tím nepoškodili obraz říše. Zde ještě není zřejmé, zda Plinius myslím v negativní, či v pozitivním smyslu. Rozhodně si je však vědom, že Římané ne vždy vyjdou vstříc a uznává některé prohřešky. Avšak velikost říše je takové, že ani to nevyvolá mezi poddanými bouře a vše trpělivě snášejí. Zároveň Plinius artikuluje požadavek v podobě suverenity a hegemonie. Je to císař, který určuje začátek i konec války a další postavení poražených. Římané by měli přijímat jen takové podmínky, ze kterých vyplývají maximální možné zisky pro Řím.

Avšak i Plinius vnímá důležitost špatný časů a násilí, které způsobuje rozvrat státu.

XXII) *Quare ego illum ipsum furorem motumque castrense reor exstitisse, quia magna vi magnoque terrore modestia tua vincenda erat; ac sicut maris caelique temperiem turbines tempestatesque commendant, ita ad augendam pacis tuae gratiam illum tumultum praecessisse crediderim. Habet has vices condicio mortalium, ut adversa ex secundis, ex adversis secunda nascantur. Occultat utrorumque semina*

deus, et plerumque bonorum malorumque causae sub diversa specie

latent. Pan. 5. 6-9¹⁵⁵

Plinius začíná stavem státu, který je v rozvratu (*furorem motumque castrense reor exstitisse*), a rozmáhá se v něm násilí i sílu, které lze zkrotit Traiánovou uměřeností (*magna vi magnoque terrore modestia tua vincenda era*). Dále porovnává meteorologické jevy vyznačující se silou i násilím, které způsobují, (*ac sicut maris caelique temperiem turbines tempestatesque commendant*) se stavem státu. Tyto bouřlivé časy však, jak se domnívá Plinius, přispívají k zvětšení díky za mír poskytnutý Traiánem (*ac sicut maris caelique temperiem turbines tempestatesque commendant*). Plinius rozlišuje dva jevy pro nově narozené, první jev představuje neštěstí plynoucí z prosperity, druhý jev je opačný narození do nešťastné doby znamená pro novorozeného štěstí (*adversa ex secindis, ex adversis secunda nascantur*). Ale skutečnost je nastavena tak (*occultat utrorumque semina deus*), že nelze o ničem říci, že se jedná o dobré či špatné na pohled (*et plerumque bonorum malorumque causae sub diversa specie latent*).

Plinius chválí, že Traiános zastavil turbulentní časy. Na druhou stranu si všímá přirozenosti, že čas od času se stát dostává do horší kondice a konají se v něm násilné činy a nespravedlnost, tak jako je občas ošklivé počasí. Avšak i tato skutečnost je vítaná. Lidé si více váží mírové doby plné rozkvětu a přináší větší díky císaři, který nastolil takový stav. Ten je poté o to více motivován takový stav udržovat. Plinius se však domnívá, že toto střídání lepších a horších časů je nesmírně důležité pro kondici občanů. Prosperita a mír nejsou prostředím, kde by se daly dobře rozvíjet dobré vlastnosti a ctnosti Římana. Naopak ve špatných časech je pro to vhodná doba, protože pouze tehdy se mohou zrodit ctnosti Římané, kteří jsou schopni nastolit onen potřebný řád a mír skrze jejich uměřenost.

¹⁵⁵ Jak já soudím, ten samotný hněv a vzpoura v táborech byly povstaly, které nad velikou silou i velikým strachem tvá mírnost musela zvítězit. Tak jako na počasí na moři a na nebi záleží větrné víry a bouře, tak věřím, že tenhle rozruch přispěl tehdy ke zvětšení milosti v tvém míru. Je tu změna podmínek pro smrtelníky, jak se narodili nešťastné věci z dobrých, tak ze špatných dobré věci. Skryl obojí sémě bůh a jsou jasné pod krytím většina příčin dobrých i špatných.

Toto prohlášení se může jevit jako nekonzistentní k původnímu Pliniovu prohlášení. Avšak Plinius zde nikterak nechválí bouřlivé časy. Spíše konstatuje, že doba míru pod dobrým císařem není obdobím samozřejmým. Pro takový stav státu se musí každý člen státu zasloužit svojí prací pro říši, kterou vykonávají skrze římské ctnosti. Potencionální trvalé ohrožení z možného návratu zpět do stavu násilí a chaosu by měl římské nobily motivovat udržovat své ctnosti. Plinius však tuto představu pojímá holisticky. Římané nejsou jediným národem a kulturou v říši, mají zodpovědnost i za ostatní národy, které podrobili.

2.7. Císařova morálka

V této kapitole se bude pozornost směřovat k postavě císaře a morálních pravidel k němu vztažených, a to s ohledem na probírané téma války a míru a jejich etických dopadů. Plinius v Panegyriku se z ohledem na téma jeho práce nepřekvapivě věnuje tomuto tématu poměrně intenzivně. Jak uvidíme níže, císař a jeho chování a jeho okolí je důležitou oblastí pro reflexi Pliniova vnímání pozice římského státu a jeho vedení v tehdejším světě.

2.7.1. Role císaře

Nejdříve se pokusím interpretovat Pliniův názor na pozici císaře jako jedince ve vedení světové říše. Už první ukázka vypovídá o velikosti císaře, kterou mu vkládá Plinius.

XXIII) Ac si adhuc dubium fuisset, forte casuque rectores terris an aliquo numine darentur, principem tamen nostrum liqueret divinitus constitutum. Non enim occulta potestate fatorum, sed ab love ipso coram ac palam repertus electus est. Pan. 1. 4-5¹⁵⁶

Na začátku vidíme, že Plinius popisuje ve stručnosti dvě možná vysvětlení, že vládcové na zemi nějakou silou (*rectores terris*), buď je to přirozená síla, či božstvo (*forte casuque ... an aliquo numine darentur*), která však záhy odmítá. Plinius je zcela přesvědčen, že konkrétně císař římský je evidentně zvolen božstvem (*principem tamen nostrum liqueret divinitus constitutum*). Je tak učiněno zcela očividnou manifestací

¹⁵⁶ Pokud by dosud bývala byla pochybnost, že vládcové zemí byli dáni náhodnou příhodou, či nějakým božstvem, je jasné, že našeho císaře božstvo ustanovilo. Vskutku ne tajemnou mocí osudu, ale od love samého veřejně a jasně byl nalezen a vybrán.

lovovy moci (*non enim occulta potestate fatorum, sed ab love ipso*), která se ukazuje skrze císařovo zjevení a následné zvolení, jež je zřejmé napříč společnostmi (*coram ac palam repertus electus est*).

Velikost a důležitost císaře je tak zde dokazována božskou volbou nejvyššího božstva, která je jasná a všem se ukazující. Plinius odmítá jakékoliv tajemné a pochybné příčiny, a z důvodu jeho ostentativního upozornění na zřejmost aktu boha při volbě císaře, tak nesouhlasí ani s náhodou a přirozenými příčinami. Každý císař je tak vybraný záměrně a tímto je jeho legitimita neotřesitelná. Na druhou stranu však upoutává pozornost skutečnosti zde nevyřčené. O něco výše v Panegyriku¹⁵⁷ se totiž nachází podobná pasáž, která explicitně zmiňuje, že císař není bohem, ale pouze výtečným člověkem skrze výjimečně silné ctnosti. Nemá být uctíván, ani být považován za tyrana, nýbrž být ochráncem a rodičem pro obyvatele, a tak se stát dobrým vladařem. Plinius tak sice považuje konkrétní osobu císaře za nezpochybnitelnou a předurčenou bohem k výkonu vladaře, avšak císaři nedopřává práva být uctíván a být považován za vyšší bytí. Dobrému císaři náleží vhodný majestát, avšak zároveň tento majestát není absolutní, jak bude vidno v ukázce XXVI).

Avšak nyní se zaměříme na Pliniovy myšlenky ohledně přirozenosti císaře a císařství. Konkrétně se pokusíme ukázat Pliniovu konstrukci koncepce císaře jako bytosti sdílející bytí s celou říší.

XXIV) *Nuncupare vota et pro aeternitate imperii et pro salute principum, immo pro salute principum ac propter illos pro aeternitate imperii solebamus. Pan. 67. 3*¹⁵⁸

Plinius popisuje tehdejší praxi, kdy obyvatelé říše činili prosby za zdraví císaře a věčnost říše (*nuncupare vota et pro aeternitate imperii et pro salute principum ... solebamus*).

Plinius upozorňuje na tradiční variantu, kdy věčnost říše a zdraví císaře jsou dvě podstatné skutečnosti, avšak jedná se o dva separátní jevy. Plinius však tento pohled nepřijímá a místo toho toto spojení interpretuje tak, že dobré zdraví císaře je

¹⁵⁷ *Nusquam ut deo, nusquam ut numini blandiamur: non enim de tyranno sed de cive, non de de domino sed de parente loquimur. Unum ille se ex nobis - et hoc magis excellit atque eminet, quod unum ex nobis putat, nec minus hominem se quam hominibus praeesse meminit. Pan. 2. 3-4.*

¹⁵⁸ Máme ve zvyku pronášet prosby za věčnost říše a za zdraví císaře, zvláště za zdraví císaře a kvůli nim za věčnost říše.

podmínkou pro věčnost říše (*pro salute principum ac propter illos pro aeternitate imperii*).

Plinius tak ztotožňuje dobrý stav císaře za dobrý stav říše.¹⁵⁹ Stav císaře je i stavem říše. Lze podle vytyčené struktury s úvahou dále pokračovat a uvést, že takovéto ztotožnění se vztahuje i k jiným aspektům. Dobrý císař tak musí dobře vládnout dobré říši, spravedlivý císař má moc nad spravedlivou říši, ale i v negativním slova smyslu špatný císař nutně zhorší stav říše. Tuto interpretaci lze podpořit jinou ukázkou,¹⁶⁰ v níž adopcí císaře Traiána bylo umožněno obyvatelům říše požívat místo otroctví svobodu a dobrý život. Změna postavy panovníka neznamena jen změnu vojenské politiky, či finanční reformy, doslova se jedná o okamžitou změnu stavu celé říše a všech jejích obyvatel. To však také platí i opačně, císař prosperující říše bude též úspěšným. Už pouhá adopce způsobuje, že lidé v jiné části říše prožívají diametrálně odlišný stav bytí. V *Pan.* 34. 5¹⁶¹ dokonce Plinius hovoří o závislosti na císařově péči pro celý lidský rod. Ačkoliv císař není bohem, jeho osoba je neuvěřitelně mocná a jistě by se jeho dopady na společnost dali srovnávat s dopady konání bohů.

Plinius však onu podivnou obří moc a schopnosti představuje také v ukázce *Pan.* 81. 4,¹⁶² v níž císař vše spravuje bez prostředníků a všechny úkony zvládá bravurně, čemuž se vzhledem k velikosti říše se zdá být nemožné. Plinius také v ukázce *Pan.* 59. 2¹⁶³ upozorňuje, že příklad Traiána lze považovat za pedagogickou pomůcku pro ostatní budoucí císaře. Pokud totiž nebudou nečinní, nýbrž se chovat jako císař, budou moci rozšiřovat štěstí po říši.

¹⁵⁹ Srovnej též v *Pan.* 67. 3.

¹⁶⁰ ... *adoptio peracta est, qua tandem non servitus nostra sed libertas et salus et securitas fundabatur.* *Pan.* 8. 1.

¹⁶¹ ... *totius generis humani securitate maereret. Pan.* 34. 5 a dále *opes gentes, discant invicem capiant, quanto libertati discordi servientibus sit utilius unum esse cui serviant. Quippe discretis quidem bonis omnium sua cuiusque ad singulos mala, sociatis autem atque permixtis singulorum mala ad neminem, ad omnes omnium bona pertinent. Pan.* 32. 2-3, zde zase Plinius tematizuje císařovo sdílení útrap i bohatství se svými poddanými. Daří-li se říši, je bohatý císař i lid, nedaří-li se, pak císař pomáhá nést tíhu neštěstí. Na jedné straně Plinius vysvětluje výhodu císařského zřízení, v němž je císař motivován udržovat zemi v dobrém stavu, na druhou stranu výhodu poddaných, že vždy je tu garant, který jim pomůže v nouzi.

¹⁶² *Enimvero, si quando placuit idem corporis robor in maria proferre, non ille fluitantia vela aut oculis sequitur aut manibus, sed nunc gubernaculis adsidet, nunc cum valentissimo quoque sodalium certat frangere fluctus, domitare ventos reluctantes remisque transferre obstantia freta. Pan.* 81. 4.

¹⁶³ *Nunc vero postulamus, ut futuros principes doceas inertiae renuntiare paulisper, delicias differre paulisper, et saltem ad brevissimum tempus ex illo felicitatis somno velut excitari; Pan.* 59. 2.

Když nyní již víme, že císař je velmi důležitá postava v říši, jejíž schopnosti jsou značné, nedující ukázkou se můžeme přesunout k Pliniově argumentaci, proč osoba císaře a ne jiná.

XXV) ... *primum quia facilius est unum amare quam multos, deinde quia tibi amicos tuos obligandi tanta facultas inest, ut nemo te possit nisi ingratus non magis amare. Pan. 85. 8*¹⁶⁴

Plinius se obrací k obecné argumentaci. Podle něho je v lidské přirozenosti velmi snadné mít rád jednoho člověka (*facilius est unum amare quam multos*) a následně tvrdí, že pokud se nejedná o hanebníky, nutně tuto jednu osobu zahrnou velikou láskou (*nemo te possit nisi ingratus non magis amare*), pokud se rozhodne své druhy poslouchat, není to žádná obtíž pro něj (*tibi amicos tuos obligandi tanta facultas inest*). Je velmi výhodné mít jediného vládce, neboť takové zřízení je udržitelné za nízké náklady. Tato snadná administrativa je pak odůvodněna přirozeným sklonem člověka směřovat svoji loajalitu a emoční vazbu na jedince, který je pro něj konkrétní osobou s jasnými vlastnostmi než na skupinu anonymních nobilů, k nimž se hůře bude tvořit jakýkoliv vztah. S císařem se poddaní lépe identifikují a budou mu poté věrnější. Jak bylo ukázáno na příkladu XXIV) dopady tohoto budou aplikovány na celou říši. Provinciálové se identifikují s říší a budou jí věrněji sloužit, pokud tuto říši povede císař. Velmi podobné argumenty používá Plinius také v *Pan. 90. 2*,¹⁶⁵ kde dále specifikuje, že dobrému vládcovi, který pečuje o celé lidské plémě, je lepší než sice konkrétnímu člověku, avšak nijak dále nespecifikovanému. Vládce tak podle Plinia musí být dobrým a ctnostným, aby argumenty popsané v ukázkě XXV) platily. Samozřejmě takový vládce nemůže být zvolen jen tak. Je třeba pečlivé volby.¹⁶⁶

¹⁶⁴ ... prvně protože je jednodušší milovat jednoho než mnohé, pak protože v tobě je taková vůle poslouchat přátele, že nikdo tě nemůže, pokud není nevděčník, více milovat.

¹⁶⁵ ... *ita boni speciosius amantur ob ea quae generi humano quam quae hominibus praestant. Pan. 90. 2.*

¹⁶⁶ Plinius, ačkoliv již v ukázkě výše uvádí, že volba to byla od boha Iova, přesto se v jiné ukázkě vrací zpět a posuzuje spíše přirozenou příčinu císařství. A právě proto se na tomto místě zmiňuji o pečlivé volbě. Plinius totiž postuluje neodvratitelnost takového zřízení, na druhou stranu to neznamená, že se bude jednat pokaždé o zřízení nejlepší. A Plinius tak apeluje, že volba císaře by měla být velmi obezřetná více viz: *Imperaturus omnibus eligi debet ex omnibus; non enim servulis tuis dominum, ut possis esse contentus quasi necessario herede, sed principem civibus daturus et imperatorem. Superbum istud et regium, nisi adopte eum quem constet imperaturum fuisse, etiamsi non adoptasses. Pan. 7. 6.*

Autor si však všímá také vzájemných vztahů císaře a jeho poddaných a artikuluje teorii moci v další pasáži.

XXVI) *Est haec natura sideribus, ut parva et exilia validorum exortus
obscurer: similiter imperatoris adventu legatorum dignitas inumbratur.
Tu tamen maior quidem omnibus eras, sed sine ullius deminutione
maior: eandem auctoritatem praesente te quisque quam? absente
retinebat; quin etim plerisque ex eo reverentia accesserat, quod tu
quoque illos reverebare. Pan. 19. 1-2¹⁶⁷*

Existuje ve vesmíru zákon, že silnější překrývá slabší entitu (*est haec natura sideribus, ut parva et exilia validorum exortus obscurer*). Toto pravidlo poté analogicky převádí na pozici legátů při příchodu císaře (*similiter imperatoris adventu legatorum dignitas inumbratur*). Ale zde analogie je ukončena. Ačkoliv je císař nejjasnějším a nejsilnějším v celé říši, přesto není jako nejjasnější hvězda a dává prostor i dalším (*tu tamen maior quidem omnibus eras, sed sine ullius deminutione maior: eandem auctoritatem praesente te quisque quam?*). Plinius se domnívá, že dobrý císař ctí ostatní nobily, pokud i oni ctí jeho. Navíc svoji ctnost a slávu takový nobil ještě umocňuje, protože císař ji sdílí (*absente retinebat; quin etim plerisque ex eo reverentia accesserat, quod tu quoque illos reverebare*).

Císař je tak na jedné straně osoba, jíž není možné čelit na nebeském politickém poli. Je marnivé už z přirozenosti, aby takový boj byl pro jeho oponenty vítězný, když onen byl zvolen z vůle boha, předpokládá se, že jeho schopnosti jsou nejlepší. Existuje však alternativa v takovém stavu, která nemusí pro ostatní členy elity odsuzovala k upozadění z veřejného života. Plinius sice stále míní, že tak se stane pouze za dobrého císaře, avšak nastane-li taková situace ve státě, že císař je ochoten sdílet svoji slávu i moc se senátory, pak radí takové příležitosti využít, nijak nezávidět císaři a pokoušet se jej svrhnout, ale participovat na jeho vlastní slávě a podporovat jeho ctnosti svými,

¹⁶⁷ Je to přirozené v nebesích, že malé a slabé východ silných zakrývá. Podobně příchod císaře překryl důstojnost legátů. Ty však větší jsi nad ostatní, větší bez ponížení. Ve tvé přítomnosti kdokoli si tutéž vážnost, kterou si bez tebe podržel, protože již převelmi vystoupila z něho úcta, když ty poctíš jiné také.

čímž takový člen nobility získá sám větší slávu a ctnosti. V *Pan.* 32. 2-3¹⁶⁸ Plinius argumentuje, že císař přistupuje k říši jako ke svému statku, a spravuje jej řádně jako o své. Pomáhá ostatním lidem, protože mu záleží na nich jako na svých blízkých. Obyvatelé nejsou na potíže sami, naopak všichni se vzájemně podporují v útrapách i v dobrých časech.

Plinius dodává pro nás až mírně groteskní dopady vlády dobrého císaře. Tak například v *Pan.* 22. 3 následkem volby Traiána se zvýšila fertilita u žen. Pro nás je zde však zajímavý trochu jiné téma.

XXVII) Feminas etiam tunc fecunditatis suae maxima voluptas subiit, cum cernerent cui principi cives, cui imperatori milites peperissent. Pan. 22.

3¹⁶⁹

Pro kontext je důležité opět připomenout, že se jedná o popis následků vlády dobrého císaře. Za povšimnutí stojí popis římské společnosti. Ženy zde nejvíce chtivé plodí (*feminas etiam tunc fecunditatis suae maxima voluptas subiit*), protože byl nově zvolen lepší vládce (*cum cernerent cui principi cives*), a dopad tohoto je v tvorbě nových vojáků (*cui imperatori milites peperissent*).

Plinius mohl onu porodnost si pochvalovat z jiných a jistě také pro říši důležitých aspektů, jako je například socio-ekonomický a kulturní. Autor si však vybral pouze důvod vojenský. Moderní čtenář by mohl z takového popisu záhy porovnávat toto pojetí, v kterém ženy jsou inkubátory pro budoucí vojenskou moc říše, s moderními impérii. Toto prohlášení dehumanizuje ženy i jejich potomky, odebírá jim jejich individualitu a všímá si pouze jediné utilitární činnosti, pro kterou se následkem nového císaře zlepšili. To je na Plinia velmi netradiční a tvrdé prohlášení, které evokuje silnou militaristickou složku v římské společnosti, i když se místo nachází ve výčtu jiných dopadů nové vlády, které jsou sepsány očividně ryze z propagandistických důvodů. Avšak zároveň to značí, že pro Římany je takové prohlášení oficiální.

¹⁶⁸ *Hic omnibus pariter si non sterilitatem, at mala sterilitatis exturbat, hic si non fecunditatem, at bona fecunditatis importat, hic alternis com meatibus Orientem Occidentemque conectit, ut quae ferunt quaeque expetunt opes gentes, discant invicem capiant, quanto libertati discordi servientibus sit utiliuns unum esse cui serviant. Quippe discretis quidem bonis omnium sua cuiusque ad singulos mala, sociatis autem atque permixtis singulorum mala ad neminem, ad omnes omnium bona pertinent. Pan. 32. 2-3.*

¹⁶⁹ Tehdy ženy podlehly obrovské touze po plodnosti, když se předháněly, kterému císaři občany, kterému veliteli porodí vojáky.

2.7.2. Pliniův názor na vojáky

Plinius však nevystupuje nijak pozitivně vůči vojákům. Naopak se domnívá, že spravedlivé vyzdvihnout též úlohu civilní administrativy.¹⁷⁰

XXVIII) Nisi vero, leviter attingi placet locupletatas tribus datumque congiarium populo et datum totum, cum donativi partem milites accepissent. An mediocris animi est his potius repraesentare, quibus magis negari potest? Pan. 25. 2¹⁷¹

Plinius si zde stěžuje, že získaná kořist náleží všem, avšak přesto není distribuovaná rovnoměrně (*nisi vero, leviter attingi placet locupletatas tribus datumque congiarium populo et datum totum*), neboť onu kořist přijímají vojáci (*cum donativi partem milites accepissent*). Plinius pokládá řečnickou otázku, zda takové činění je projevem mírné duše, když taková duše dokáže odmítnout veliké věci (*an mediocris animi est his potius repraesentare, quibus magis negari potest*).

Jedná se tak o apel na římskou společnost, aby nesoustředila jedinou pozornost na válečná snažení vojáků, nýbrž považuje říši za jednolitý organismus, který by měl distribuci svých zisků rozkládat do všech oblastí rovnoměrně. Plinius pak směřuje svoje výtky implicitně na římské vojáky, kteří z jeho pohledu jsou mocní a blízko zisku z války. Považuje tak za důležité, aby si takoví vojáci udrželi své ctnosti, aby mysleli na vzdálenější obyvatele, kteří se nemusí přímo podílet na válečných aktivitách.¹⁷² Na první pohled se může zdát, že takové chování je v rozporu s ukázkou XXVII), avšak pro Plinia participace na zvětšování říše byla kladena také na populaci jinak neválčící.

2.7.3. Císař má být podoben konzulovi a odvracet se od tyrana

Také správný císař, jak bylo řečeno výše, nemá být tyranem, ale Plinius dále rozvíjí jeho roli a ukazuje jej i v pozici republikánského politika.

¹⁷⁰ Srovnej také s hrubým výčtem císařských dobrých vlastností v: *Non enim periculum est ne, cum loquar de humanitate, exprobrari sibi superbiam credat; cum de frugalitate, luxuriam; cum de clementia, crudelitatem; cum de liberalitate, avaritiam; cum de benignitate, livorem; cum de continentia, libidinem; cum de labore, inertiam; cum de fortitudine, timorem. Pan. 3. 4.*

¹⁷¹ Vskutku ne snadno je přijatelné kontaktovat kmen bohatých i dané milé věci lidu i dané všem, když část zisku vojáci přijali. Zda se jeví duše mírná tím spíše u těch, kteří jsou schopni odmítnout velké?

¹⁷² Srovnej též s *Pan. 63. 6.*

XXIX) *Non est minus civile et principem esse pariter et consulem quam tantum consulem. Habe etiam rationem verecundiae collegarum tuorum, collegarum inquam; ita enim et ipse loqueris et nos loqui vis.*

*Pan. 78. 3-4*¹⁷³

V této ukázce hned na začátku porovnává pozice císaře, který drží konzulát, a obyčejného konzula (*non est minus civile et principem esse pariter et consulem quam tantum consulem*). Následně se obrací na císaře, avšak je zřejmé, že tím především artikuluje císařovu propagandu a vytváří obraz císařství pro veřejnost. Nejdříve uvede, že císař ctí ostatní kolegy v úřadu (*habe etiam rationem verecundiae collegarum tuorum*), aby poté pro efekt ještě jednou zdůraznil, že posluchač se nezmýlil a císař respektuje důstojnost ostatních nobilů (*collegarum inquam*). Následně vysvětlí, proč si něco takového dovolil tvrdit, protože samostný císař si přeje, aby byl tak označován (*ita enim et ipse loqueris et nos loqui vis*) jako kolega.

Tento téměř republikánský přístup přímo kontrastuje s obrazem císaře vyvoleného bohem a nejlepšího možného k vedení říše. Plinius zde projevuje jakýsi sentiment vůči republikánskému zřízení, který však není jeho osobním, nýbrž veřejně artikulovaným. Římská nobilita očividně zcela otevřeně o tomto sentimentu hovoří. Chvály tak Traiánus neuniká, pokud se rozhodne alespoň symbolicky zachovávat onu kolegialitu. Například v *Pan. 39. 2*¹⁷⁴ Plinius chválí Traiána, že zachovává majetky i hodnosti představitelům nobility. Dále pak Plinius ještě více císaře a pozici konzula přibližuje.

XXX) *Didicimus quidem, cui virtus aliqua contingat, omnes inesse; cupimus, tamen experiri, an nunc quoque una eademque res sit bonus consul et bonus princeps. Pan. 59. 5*¹⁷⁵

Plinius se vrací ke ctnostem a argumentuje, že mít jednu ctnost již postačuje, aby daná osoba měla všechny (*didicimus quidem, cui virtus aliqua contingat, omnes inesse*). Poté

¹⁷³ Není méně občanské být jak konzul, tak senátor než být pouze senátor. Měj totiž rozum i úctu k svým soudruhům, řekl jsem soudruhům; tak vsutku i sám sebe označuješ i chceš, aby my označovali tebe.

¹⁷⁴ *His quoque quibus per Latium civitas Romana patuisset, idem indulset omnibusque inter se cognationum iura commisit, simul et pariter et more naturae, quae prio res principes a singulis rogari gestiebant, non tam praestandi animo quam negandi. Pan. 39. 2.*

¹⁷⁵ Víme všech, kterých ctnost se někdy by dotkla, že má všechno. Žádáme však vyzkoušet, zda nyní také je to samé, dobrý konzul je i dobrý císař.

aplikuje onu tezi na vztah konzula a císaře. Dobrý konzul, který sám o osobě předpokládá zvládnutí několika dovedností, nutně bude i dobrým císařem, který musí mít ctnosti všechny (*an nunc quoque una eademque res sit bonus consul et bonus princeps*).

Plinius tak vnímá principát jako vyvrcholení republikánského zřízení a ctností. Nestaví do opozice obě epochy. Přesto však v této řeči nelze hovořit o chválení republikánského zřízení, či dokonce výzvy k návratu. Plinius naopak vyzdvihuje současné zřízení, které bylo schopné uchovat dobré vlastnosti zřízení starého, a navíc přidalo i nové benefity. V kapitole *Pan.* 93. 3¹⁷⁶ chválí císaře, že pod jeho vládou mohl požívat dostatečné svobody a bylo jemu i ostatním nobilům dáno tolik prostoru skrze nastolenou důvěru mezi císařem a elitami, že se mohli navzájem předhánět ve ctnostech a velikých činech jako za republiky. Velmi podobně pak o něco dříve¹⁷⁷ Plinius píše, že dobrý císař inspiruje soutěž správců provincií, kteří chtějí co nejvíce vrátit dobrodiní jim udělené císařem a zároveň jsou inspirováni císařovými ctnostmi, které se snaží dohnat. To ve výsledku může znamenat pro říši lepší výsledky ve všech oblastech včetně vojenské. Ale aby k něčemu takovému mohlo dojít, pak nutně musí být císař i spravedlivým a obdarovávat své poddané podle zásluh. Takový císař¹⁷⁸ pak umožní vystoupit velmi schopným lidem, který Plinius porovnává s dávnými konzuly. Je samozřejmě otázkou, kam až lze s touto úvahou pokračovat, aby Pliniovy myšlenky nebyly poničeny moderní interpretací. Avšak Taková zmínka vede k domněnce, zda Plinius nemyslí pouze sociální interakci mezi členy nobilů, která byla poškozena předchozími císaři a nyní znovu restaurována dobrým císařem, či Plinius neodkazuje též ke konání těchto dávných konzulů včetně jejich úspěchů na poli vojenské expanze. Pokud budeme předpokládat, že je Plinius konzistentní, pak míní obě možnosti, očekává od nového císaře podobnou

¹⁷⁶ *Ullamne tibi pro beneficiis referre gratiam parem possumus? nisi tamen illam, ut semper nos meminerimus consules fuisse et consules tuos; ea sentiamus, ea censeamus quae consularibus digna sunt; ita versemur in re publica ut credamus esse rem publicam; non consilium nostrum, non operam subtrahamus, nec defunctos nos et quasi dimissos consulatu sed quasi adstrictos et devinctos putemus eundemque locum laboris et curae quem reverentiae dignitatisque teneamus. Pan. 93. 3.*

¹⁷⁷ *Facturus consules doceat, accepturisque amplissimum honorem persuadeat scire se, quid sit quod dabit; sic fit ut illi quoque sciant quid acceperint. Pan. 77. 8.*

¹⁷⁸ *Ipsius quidem officium tam modicum temperatum, ut antiquus aliquis magnusque consul sub bono principe incedere videretur. Pan. 76. 9.*

expanzivní politiku, jaká nastala za římské republiky, respektive císař Traiánus již na počátku své vlády artikuloval své ambice ve vojenských tažení skrze Pliniovo dílo. Nyní se však podíváme na opačný příklad. Jako hanebný císař bude samozřejmě vystupovat postava císaře Domitiana. Plinius na dobrých příkladech ukazoval prospěšnost císaře, avšak na špatném císaři o to naléhavěji dokáže, jak destruktivní může taková persona být pro říši.

2.7.4. Špatný císař

Plinius nepoužívá, jak bylo řečeno v úvodu, pouze kladných příkladů, na nichž by demonstroval ideje o dobrém vládcu, nýbrž také uvádí odstrašující příklady, které by neměly vládu jakéhokoliv dobrého vládce potkat a měl by se jim aktivně vyhýbat. To vše je navrch velmi důležité, neboť císař a jeho osud byl ztotožněn s říší. To můžeme například demonstrovat na ukázce *Pan.* 67. 3,¹⁷⁹ v níž Plinius blaho císaře a blaho říše, mír a bezpečí císaře i říše propojuje, jako stavy zcela na sobě závislé.

Je pochopitelné a také očekávatelné, že podobně tomu tak bude i v případě negativních jevů. A Plinius v další ukázce ony předpoklady potvrzuje.

XXXI) Turpis tutela principis, cui potest imputari. Queri libet quod in secreta nostra non inquirant Principes nisi quos odimus. Nam si eadem cura bonis ac malis esset, quam ubique admirationem tui, quod gaudium exultationemque deprenderes, quos omnium cum coniugibus ac liberis, quos etiam cum domesticis aris focusque sermones! Scires mollissimis istis auribus parci. Et alioqui, cum sint odium amorque contraria, hoc perquam simile habent, quod ibi intemperantius amamus bonos principes, ubi liberius malos odimus. Pan. 68. 6-7¹⁸⁰

Plinius popisuje všeobecnou nevoli vůči špatným císařům, kteří se starají o soukromé věci druhých (*queri libet quod in secreta nostra non inquirant Principes nisi quos*

¹⁷⁹ *Nuncupare vota et pro aeternitate imperii et pro salute principum, immo pro salute principum ac propter illos pro acternitate imperii solebamus. Pan. 67. 3.*

¹⁸⁰ Obrana hanebná je to pro císaře, kterému je možno zavinu klásti. Těší si postěžovat, že naše soukromí neprohledávají císařové, leda ty které nenávidíme. Neboť i kdyby to byla tatáž starost pro dobré i pro špatné, jaký obdiv vůči tobě, jaké nadšení a jásání bys nalezl, jaké rozhovory všech mužů s jejich ženami a dětmi, jaké rozhovory u domácích oltářů a krbů?! Poznáš, že nejjemnější uši šetří. I jinak když jsou opačné nenávisť a láska, tak mimořádně jsou si podobné v jednom, protože zde ohromně milujeme dobré císaře, tam zase dobrovolně nenávidíme špatné.

odimus) a je zcela irelevantní, z jaký důvodů tak činí (*nam si eadem cura bonis ac malis esset, quam ubique admirationem tui*), dále pak podává výčet věcí náležejících do soukromé sféry, které budou takovému vládcovi odtajněny. Následuje krátká úvaha nad povahou lásky a nenávisti, o nichž se Plinius domnívá, že se jedná o velmi podobnou věc (*cum sint odium amorque contraria, hoc perquam simile habent*). Z těchto důvodů císaře dobré tak milují a špatné tak nenávidí o své vůli (*ibi intemperantius amamus bonos principes, ubi liberius malos odimus*).

Špatný císař si všímá soukromých věcí římské elity a soustředí se na případné pletichy a drby. Místo aby sám císař byl vzorným příkladem a předával je ostatním, slídí u druhých a snaží se na nich nalézt špatné věci. To úzce souvisí se strachem, který takový císař má v hojné míře. Například v *Pan.* 18. 3¹⁸¹ je špatný vůdce definován jako osoba bojící se vlastních vojáků a nejistý svých vlastních pozic. Na druhou stranu však sám císař odmítá odkrýt svoje soukromí a je odtažitý od ostatních lidí.¹⁸² Plinius však takové chování odmítá jako iracionální a poukazuje na nesmyslnost v další ukázce.

XXXII) *Haec arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum, munimento non egere. Frustra se terrore succinxerit, qui saeptus caritate non fuerit; armis enim arma irritantur. Pan. 49. 3*¹⁸³

Císař je nedobytný a nepřístupný, je to však marnivé (*haec arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum, munimento non egere*). Nemůže na své poddané zapůsobit, nemůže je donutit strachem k poslušnosti, když jej nemají rádi (*frustra se terrore succinxerit, qui saeptus caritate non fuerit*). Jsou tak nuceni neustále a znovu vysilovat armádní složky, aby dokázal přinutit obyvatele k poslušnosti (*armis enim arma irritantur*).

Hanebný císař tak kolem sebe staví nedobytnou pevnost, kterou se snaží uchránit násilím. Jeho činění však nemůže ustát a pouze se dále stupňuje a stojí větší a větší

¹⁸¹ *Quippe non is princeps qui sibi imminere sibi intendi putet, quod in hostes paretur; quae persuasio fuit illorum qui hostilia cum facerent timebant. Tidem ergo torpere militaria studig nec animos modo sed corpora ipsa languescere, gladios etiam incuria hebetari retundique gaudebant. Duces porro nostri non tam regum exterorum quam suorum principum insidias, nec tam hostium quam comilitonum manus ferrumque metuebant. Pan. 18. 3.*

¹⁸² *Non adire quisquam non adloqui audebat, tenebras semper secretumque captantem, nec umquam ex solitudine sua prodeuntem, nisi ut solitudinem faceret. Pan. 48. 4.*

¹⁸³ Ta nedostupná pevnost, ty hradby nedobytné, nepotřebují obranu. Marně by býval obklíčil strachem, který by nebyl opevněn láskou, jen zbraní se zbraň popuzuje.

náklady. Dobrý císař již při nástupu by se měl vyhýbat takovým excesům, jak tak učinil podle Plinia císař Traiánus na začátku své vlády.¹⁸⁴ Samozřejmě takové chování odvádí pozornost od důležitějších problémů říše, protože císař je zaneprázdněn hledáním zrádců.¹⁸⁵ Výsledek takové vlády pak Plinius prezentuje na příkladu císaře Domitiana a jeho neslavné výpravu do Germánie.

2.7.5. Dopady špatné vlády

XXXIII) *Itaque procul ab omni sono inconcussus ipse et immotus, religato revinctoque navigio non secus ac piaculum aliquod trahebatur. Foeda facies, cum populi Romani imperator alienum cursum alienumque rectorem velut capta nave sequeretur. Nec deformitate ista saltem flumina carebant atque etiam Danubius ac Rhenus tantum illud nostri dedecoris vehere gaudebant, non minore cum pudore imperi, quod haec Romanae aquilae, Romana signa Romana denique ripa, quam quod hostium prospectaret, hostium quibus moris est eadem illa nunc rigentia gelu flumina aut campis superfusa, nunc liquida ac deferentia lustrare navigiis nandoque superare. Pan. 82. 2-5¹⁸⁶*

Už začátek úryvku se nese v mírně bizarní kompozici. Císař Domitianus porážku nenesl klidně a pokorně, jako by byl obětinou pro bohy (*itaque procul ab omni sono inconcussus ipse et immotus, religato revinctoque navigio non secus ac piaculum aliquod trahebatur*), pro Plinia to bylo velmi nechutné, protože císař i Římané byli v roli poražených (*foeda facies, cum populi Romani imperator alienum cursum alienumque rectorem velut capta nave sequeretur*). Ona porážka byla natolik ostudná, že nechává

¹⁸⁴ *O novum atque inauditum ad principatum iter! Non te propria cupiditas proprius metus, sed aliena utilitas alienus timor principem fecit. Pan. 7. 1.*

¹⁸⁵ Srovnej též vytváření nepřátelského prostředí plného intrik skrze upřednostňování otroků a zavražďování těchto pánů: *Omnes accusatore domestico liberasti, unoque salutis publicae signo illud, ut sic dixerim, servile bellum sustulisti. In quo non minus servis quam dominis praestitisti: nos enim securos, illos bonos fecisti. Non vis in te ea laudari, nec fortasse laudanda sint ... grata sunt tamen recordantibus principem illum in capita dominorum servos subornantem ... Pan. 42. 3-4.*

¹⁸⁶ Tak daleko od všeho zvuku sám nerozhozený a nepohnutý byl tažen ne jinak jako nějaká obětina na lodi poháněné vesly. Odporný pohled, s lidem římským císař následuje cizí směr i cizího kormidelníka jako na zajaté lodi. Ani řeky určitě nepozbyly oné ohavnosti a také dokonce se radovaly Dunaj a Rýn, že vezou pouze tohle z naší hanby, na to hleděly římské orlice, římské prapory a dokonce římské břehy ne s menší ostudou pro říši než břehy nepřátel, jejichž zvykem je tutéž řeku prohledávat loděmi, či přeplavat, která tehdy tuhla ledem, nebo se vylévá do polí, nyní roztátá a bez překážky.

oživit hraniční řeky, které se z neštěstí Římanů radovaly (*nec deformitate ista saltem flumina carebant atque etiam Danubius ac Rhenus tantum illud nostri dedecoris vehere gaudebant*), ale navíc svědky této pohromy byly též římské státní symboly a římské území, na které se pohlíželo jako na nepřátelské (*non minore cum pudore imperi, quod haec Romanae aquilae, Romana signa Romana denique ripa, quam quod hostium prospectaret*). Na závěr ukázky vystupuje nepřítel, který se odvažuje tyto hraniční řeky překračovat (*hostium quibus moris est eadem illa nunc rigentia gelu flumina aut campis superfusa, nunc liquida ac deferentia lustrare navigiis nandoque superare*).

Císař zde je vyobrazen jako obětina, jako něco, co má být odevzdáno bohům, nikoliv naopak očekávaný dar od bohů. Navíc okolnosti a dění císař nemůže mít pod kontrolou, když jeho plavba spíše připomíná zajatce. Plinius ostře kritizuje, že k něčemu takovému mohlo dojít. Situaci navíc vyostřuje tím, že jsou přítomny uctívané symboly, ale řeky v některých obdobích snadno ubránitelné, nyní se posmívající římské moci. Porážka vojska má také veliký dopad na budoucí vývoj oblasti v neprospěch Římanů. Veškerou vinu nese císař, který nedokázal dosáhnout úrovně Traiána a Nervy.¹⁸⁷

Nejen však vojenský aspekt trpí pod špatným císařem, avšak také obyvatelé. Císařův strach o vlastní bezpečí, který je navíc umocněn neúspěchy na válečném poli dopadají na každého obyvatele. Pokud je totiž císař neschopným, pak se v říši nutně objeví velké množství lidí schopnějších. A to nutně vede císaře k paranoie.

XXXIV) *Ac si forte aliquos flumina nives venti praepedissent statim hoc illud esse credebant quod merebantur nec erat discrimen ullum pavoris, propterea quod cum a malo principe tamquam successor timeatur quisquis est dignior, cum sit nemo non dignior, omnes timentur. Pan.*

68. 3¹⁸⁸

Pokud císař vyslal někoho do vzdálenějších koutů země a ten se dlouho nevracel (*si forte aliquos flumina nives venti praepedissent*), celý dvůr ihned začal spekulovat, zda onen není zdrojem strachu (*statim hoc illud esse credebant quod merebantur*). Plinius

¹⁸⁷ Srovnej *Pan.* 81. 3-4.

¹⁸⁸ A pokud některé zadržují řeky i sněhy i větry, hned věřili tomu, že je to, co si zasloužili a nebyl rozdíl ve strachu kvůli tomu, že když tak jako kdokoliv vhodnější je hrozbou jako možný následovník pro špatného císaře, když není nikdo hodnější, císař má strach ze všech.

příčinu strachu dále objasňuje. Bylo totiž irelevantní, jaké jsou důvody zdržení (*nec erat discrimen ullum pavoris, propterea*), protože císař se obával, že kdokoliv schopnější snadno se stane jeho nástupcem (*quod cum a malo principe tamquam successor timeatur quisquis est dignior*). Plinius však sarkasticky dodává, pokud je to opravdu špatný císař, pak schopných je kolem něho tolik, že se musí bát všech (*cum sit nemo non dignior, omnes timentur*).

Je jasné, že atmosféra tak musela být kolem dvora velmi napjatá. Každý z nobility mohl být potenciální rebel, který by se s malou námahou zbavil staré císaře. Plinius si všímá paranoické a až dystopické situace kolem špatného císaře, avšak také předestírá, že takový stav je nutně nestabilní a nemůže trvat dlouhou dobu. Za slovy můžeme hledat postulát, že volba dobrého císaře je přirozeně nutná a období špatného císaře k takové volbě přímo vede. Toho už jsme si mohli všimnout na ukázce XXIII), v níž Plinius přirovnává zvolení císaře za volbu od boha. Na druhou stranu při vládě velmi špatného císaře je dobré také vnímat Pliniův argument, že jen o málo schopnější takového císaře svrhne. Z toho nevyplývá, že by po špatném císaři nastoupí dobrý, ale spíše méně špatný. Pokud by úroveň císařů hluboce klesla, pak Plinius přichází s hypotetickou situací, v níž špatní císařové se velmi rychle za sebou střídají a bojují o moc, během níž s neuvěřitelnou brutalitou postupují vůči všemu, co se zdá jen trochu jako hrozba. Přesto však Plinius není nihilistou, protože kvůli zřejmé nestabilitě se kvapně objeví schopnější císař, jehož vláda bude snesitelnější z menší obavy a zároveň stabilnější, neboť nebude mít tolik potenciálních konkurentů. Hypoteticky to vede k nekonečné řadě císařů, kteří v daleké budoucnosti budou dokonalými vládci.

Plinius tuto nevládnou situaci lakonicky zhodnocuje v *Pan.* 42. 4.¹⁸⁹ Existují jen dva módy existence, být císařem, který je vystrašený z každého poddaného, a poddaný, který není občanem, nýbrž podobný otrokovi se neustále obává, aby se neznelíbil císařovi. Všímá si také rozdílu mezi tím platit daně jako svobodný a jako nesvobodný.¹⁹⁰ Ochota participovat na státních záležitostech, dobrovolná oběť pro stát i pouhá snaha

¹⁸⁹ ... *quotiens quisque similes principi servos haberet. Pan.* 42. 4.

¹⁹⁰ ... *atque identidem cogitemus, quam sit indignum, si maius principibus praestemus obsequium, qui servitute civium quam qui libertate laetantur. Pan.* 2. 5.

vyhýbat se daním se nutně zvyšuje a stát se tím o to více poškozuje, což vytváří nepříjemný systém úpadku.

2.7.6. Příčiny úpadku a možné řešení

Plinius se také zamýšlí, jaká byla příčina toho, že se císař takových špatných kvalit může dostat do vedení říše. Tato otázka je vysoce legitimní, neboť jsem si již vysvětlili, že podle Plinia je císařská pozice důležitá a volí se nejlepší osoby z říše.¹⁹¹ Také je volba pověřena bohem Jovem. Plinius však přichází s vysvětlením, jak se může v takových kulisách stát chyba.

XXXV) ... *sed, si his validior ipso corpore animus imperitet, quem non forturae indulgentia emolliat, non copiae principales ad segnitiam luxumque detorqueant, ... Pan. 82. 6*¹⁹²

Plinius předpokládá, že hlavní problém špatných císařů je jejich neschopnost ovládnout své špatné vášně z důvodu nedostatečných ctností. Správný císař je totiž schopen ovládat silou duše své špatné vlastnosti (*his validior ipso corpore animus imperitet*) a nejsou poškozováni velikým bohatstvím říše (*non forturae indulgentia emolliat*) a neinklinují k netečnosti a luxusu (*non copiae principales ad segnitiam luxumque detorqueant*).

Nyní se tak jeví ještě více naléhavé, aby volba císaře padla na správnou osobu. Úřad totiž vyžaduje poměrně vysoké nároky na sebekontrolu. Říše a moc s bohatstvím se s ní pojící je příliš lákavou pro člověka, aby si zachoval své předchozí dobré vlastnosti a nenechal vyrůst ty zlé. Vhodných kandidátů tak je omezené množství a riziko obsazení císařské moci osobou nepřipravenou pro takovou roli je vysoké. Plinius pak podává i radu, jak nejlépe poznat takového člověka, který není vhodným, a vyřadit jej z volby.¹⁹³ Volba císaře také úzce souvisí se složením císařova okolí. Plinius si pochvaluje, že za vlády dobrého císaře se takový vládce řídí pouze principem spravedlnosti a každý se tak může svobodně projevit ve svém umění. Avšak nejen dobrý císař si vybírá své okolí, ale i

¹⁹¹ A také skutečnost, že lidé se na špatného císaře velmi hněvají je stav, z něhož ani bohové nepomohou viz: *Et sane priorum principum exitus docuit, ne a dis quidem amari nisi quos homines ament. Pan. 72. 4.*

¹⁹² ... ale pokud jim vládne silnější duše než samo tělo, kterou nezjemňuje rozmařilost z bohatství, tak ani nestáčí říšský majetek k netečnosti a požitku, ...

¹⁹³ *Pan. 82. 9.*

špatný císař má tuto možnost. Onen se však odmítá podříditi principům spravedlnosti. A tak mu je jedno, že jeho konzulové a soudci se rozhodují na základě korupce.¹⁹⁴

A v takové situaci je nejlepší, pokud existují experti, kteří jsou schopni popsat špatnosti v císařově vládě.

XXXVI) *Nam cum de malo principe posterius tacent, manifestum est eadem
facere praesentem. Pan. 53. 6*¹⁹⁵

Z následující ukázky totiž vyplývá, pokud nastane situace, že se nebude hovořit o špatných císařích (*nam cum de malo principe posterius tacent*), pak takové špatné návyky nutně potkají u císaře současného (*manifestum est eadem facere praesentem*).

Je posláním historiků, očitých svědků i chvalořečí, jakou je například tento *Panegyricus*, aby informoval o přečinech špatných císařů. Vzhledem k paranoické podstatě vlády špatného císaře, tak nelze učinit již za jeho vlády, avšak až za vlády jeho lepšího následovníka. Tehdy je nutné se vrátit zpět a nezamlčovat zločiny. Má to zřejmý pedagogický dopad pro budoucí vládu. Takové konání totiž poučuje nového císaře o špatném chování. Pokud by však nobilové nebyli ochotni něco takového podstoupit, pak by nutně i vláda nového císaře vedla ke zločinům předešlého špatného císaře. Tím však mírně nabourává představu, že přirozeně se ve vládě císaře střídají lidé schopnější nad předchozím císařem. Nový císař může v průběhu vlády počít upadat ve svých zásadách? Nač potřebuje poučení nový císař, který je schopnějším? To vytváří určitý problém v interpretaci Pliniova mínění o císařovi a jeho roli. Plinius však apeluje i na jiných místech, aby byl císař vzdělaný.¹⁹⁶

Špatný císař si je však často též vědom svých nedostatků. Jeho reakce však z důvodu jeho absence ctností není adekvátní, jak uvidíme v následující citaci.

XXXVII) *... nec mediocre pacis decus habebatur submota campis inruptio
ferarum et obsidione quadam liberatus agrestium labor. Usurpabant
gloriam istam illi quoque principes qui obire non poterant; usurpabant*

¹⁹⁴ Viz *Pan.* 70. 7-8.

¹⁹⁵ Neboť, když následovníci zamlčí věci o špatném císaři, vyjevuje se, že totéž dělá ten současný.

¹⁹⁶ Srovnej ukázku, v níž apeluje na dobré znalosti o menšinách a všech koutech říše: *Cognovisti per stipendia decem mores gentium regionum situs opportunitates locorum, et diversam aquarum caelique temperiem ut patrios fontes patriumque sidus ferre consuisti. Pan.* 15. 3.

*autem ita ut domitas fractasque claustris feras, ac deinde in ipsorum
(quidni?) ludibrium emissas, mentita sagacitate colligerent. Pan. 81. 2-*

3¹⁹⁷

V míru možné získání slávy není podmíněno ochrannou obyvatelstva před neřádnými živly, ale i pouhou zábavou v oboře (*nec mediocre pacis decus habebatur submota campis inruptio ferarum et obsidione quadam liberatus agrestium labor*). Však špatný císař si onu slávu hodlá zajistit jakýmkoliv prostředkem, i když není schopen zvítězit v bitvě (*usurpabant gloriam istam illi quoque principes qui obire non poterant*). Naopak hodlá uspořádat podivné představení, v němž neškodné a zlomené bytosti (*domitas fractasque claustris feras*) jsou vyhnány a následně chytány jako nebezpečné šelmy (*emissas, mentita sagacitate colligerent*), což byla podívaná (*in ipsorum ludibrium*). Velmi podobnou příhodu uvidíme též u Suetonia,¹⁹⁸ že špatní císařové dávají na odív svůj péči o říši skrze ostentativní představení, která však s reálným zabezpečením říše, či skutečnými skutky hodných ke slávě, nemají mnoho společného. Tuto Pliniovu ukázkou však netřeba interpretovat pouze na zabezpečení vůči vnějšímu nepříteli. Umožňuje totiž též vykládat onu alegorii vůči nepříteli vnitřnímu. Navíc dobrý císař své vojáky zná a předkládá jim své ctnosti jako příklad, což celé vojsko utužuje.¹⁹⁹ Je tak samozřejmé, že při podobných představení vojsko nemůže zahlédnout skutečné ctnosti císaře. Naopak dobrý císař nepotřebuje nijak ostentativní akce, nýbrž svým běžným chováním je skutečně velkým.

XXXVIII) *Confugit in sinum tuum concussa, res publica, ruensque imperium
super imperatorem imperatoris tibi voce delatum est. Imploratus
adoptione et accitus es, ut olim duces magni a peregrimis externisque
bellis ad opem patriae ferendam revocari solebant. Pan. 6. 3-4*²⁰⁰

¹⁹⁷ I uprostřed míru se považovalo se nemalou slávu, když byl odražen útok divokých zvířat z polí a práce zemědělců byla osvobozena jako od obléhání. Tutéž slávu si přivlastňovali také jiní císaři, kteří nemohli dojít k vítězství. Přivlastňovali si ji však tak, že shromáždili zvířata ochočená a zlomená ohradami a také v týž legráckách (jak jinak?) vypuštěná vychytralou Istí.

¹⁹⁸ Viz ukáзка L).

¹⁹⁹ Pan.15. 4-5.

²⁰⁰ Unikál do tvém korábu třesoucí se stát, i upadající říše byla předána tobě jako císaři podle rozkazu císaře. Byv povolán adopcí i zavolán jsi byl, jako kdysi měli velcí vůdcové ve zvyku být povoláváni zpět od zahraničních a cizích válek k péči o vlast.

Touto ukázkou se opět vracíme k císaři Traiánovi a jeho nástupu na trůn. Stát jako koráb na rozbouřeném moři (*confugit in sinum tuum concussa, res publica*), ale poté byla říše ve špatném stavu předána od špatného císaře Traiánovi, který byl zvolen dle rozkazu císaře (*ruensque imperium super imperatorem imperatoris tibi voce delatum est*). Je zde zdůrazněno, že to nebyl nápad Traiána, nýbrž že byl povolán (*revocari solebant*) z velké dálky, kde sloužil svému státu ve válkách jako veliký vůdce (*imploratus adoptione et accitus es, ut olim duces magni a peregrinis externisque bellis*), aby sloužil své vlasti (*ad opem patriae ferendam*).

Není to vůle budoucího císaře, který dosud slouží řádně své vlasti na zcela odlišné pozici. Je to přání společnosti, jistě zde je míněna společností elita římského státu. Traiánus tuto výzvu poslechne a opustí své úspěšné tažení a vrací se zpět do Říma, což bere jako svoji povinnost sloužit vlasti, ale také skrze takové nastavení obnovuje tradici velkých mužů minulosti.²⁰¹ Plinius tuto změnu popisuje ryze mírumilovně, jeho tažení považuje spíše za návrat než novou změnu.

2.7.7. Zákon a císař

Tuto kapitolu zavírá část věnující se postavení císaře a zákona. Jak jsme mohli vidět v kapitole 2.6, zákony jsou u Plinia velmi důležité v pojetí spravedlivé války. V této kapitole jsme si vysvětlili, že císař je ústřední osobou římské říše i jejích válek. Je nutné vyřešit otázku, do jaké míry jsou zákony důležité pro císaře.

XXXIX) *Haeret lateri tuo quisquis accessit, finemque sermoni suus cuique pudor, non tua superbia facit. Regimur quidem a te et subiecti tibi, sed quemadmodum legibus sumus. Nam et illae cupiditates nostras libidinesque moderantur, nobiscum tamen et inter nos versantur. Pan.*

24. 4²⁰²

²⁰¹ Srovnej též s pasáží, v níž Plinius porovnává jeho činy spojené s příchodem se starými příkladnými vojenskými vůdci: *Hac mihi admiratione dignus imperator videretur, si inter Fabricios et Scipiones et Camillos talis esset; Pan. 13. 4.*

²⁰² Zůstáváš, kdokoliv by přišel, na své straně, i konec rozhovoru každého jeho mírnost děláš, ne svojí zpupností. Od tebe je vládnuto nám vskutku i tobě poddaní jsme, avšak dle znění zákonů. Neboť jimi vášně i rozkoše nám jsou mírněny, i ony mírní naše vášně a touhu po rozkoši, vždy probrány s námi a mezi námi.

V první části ukázky se Plinius vyjadřuje k císařově pokoře, který vždy setrvává na své pozici, avšak nikdy neukončuje rozhovor s nikým nějak neslušně a násilím (*haeret lateri tuo quisquis accessit, finemque sermoni suus cuique pudor, non tua superbia facit*). V druhé části pak Plinius hovoří o tom, že on i všichni ostatní jsou císařem ovládáni, jsou jeho poddaní, avšak toto poddání není svévolné, nýbrž je řízeno zákony (*regimur quidem a te et subiecti tibi, sed quemadmodum legibus sumus*). Nejen císař, ale i zákony pomáhají lidu, aby byl umírněným (*nam et illae cupiditates nostras libidinesque moderantur*), ale též jsou stále přítomné a diskutované napříč společností (*nobiscum tamen et inter nos versantur*).

Zákony tu jsou, i když se císaři mění. Podobně jako císař má vliv na své okolí a svými příklady, pokud jsou dostatečně oslnivé, může inspirovat celou společnost, pak zákony přesně kodifikují, jaký má být člověk. V tomto případě římské zákony požadují, aby obyvatelé byli mírní. Zákony tak mají velmi podobnou roli ve společnosti jako císař. Lze si domyslet, že špatné zákony vedou k deviacím ve společnosti, oslabení státu a jeho případném konci. Ale jak lze vztáhnout zákony na císaře? Císař obyvatelům vládne, avšak tato vláda není svévolná. I kdyby císař byl sebecknější a nejspochopnější, Plinius přesto dodává, že taková vláda musí být řízena podle zákonů. V tomto konceptu tak má císař významnou moc, avšak není nejvyšším. Jak můžeme vidět na kapitole *Pan. 20. 1*,²⁰³ kde Plinius popisuje postup Traiána z východních provincií do Říma jako postup míru, pak na tomtéž místě nečteme, že přináší s sebou zákon, ačkoliv Plinius tolik kritizuje předchozí vlády císařů jako nespravedlivé. Nepíše zde o zákonu, protože je pro něj zcela samozřejmé, že císař přinášející mír tak nutně činí podle zákonů. Jedná se totiž o mír spravedlivý.

Jak však uvidíme, spravedlivý mír, dobrý císař i dodržování zákonů nejsou samozřejmé věci a je třeba o ně dlouhodobě pečovat. Už jsme viděli, že dobrého císaře je třeba poučovat o předešlé nespravedlnosti, jej poučovat o zákonném konání. Ale toto poučování též míří na všechny nobily, kteří se ocitají ve službách státu. Podobně i spravedlivý mír je pro Plinia důležitý a všímá si, že v Římské říši nejsou vždy ideální

²⁰³ *Iam te civium desideria revocabant, amoremque castrorum superabat caritas patriae. Iter inde placidum ac modestum et plane a pace redeuntis. Pan. 20. 1.*

podmínky pro jeho uchování. A proto pro něj bude důležitá spravedlivá správa provinciálů.

2.8. Dopady říše na porobené

V minulých kapitolách byl kladen důraz na Pliniův náhled na válečná počínání, která vedla ke zjištění, že úzce souvisí se dvěma aspekty říše: zákony a morálkou císaře.

Představu o morálním císaři i zákony jsme již rozebrali, nyní se se budu zabývat, jak Plinius přemýšlí nad porobenými a jak vnímá spravedlnost vůči nim.

2.8.1. Správná balance vztahů Římanů s barbary

Nejdříve je nutné poukázat, že Plinius, ač obyvatel mnohokulturní říše, kategorizuje obyvatele jednotlivých částí velmi přísně. Nevyhýbá se i velmi pohoršení nad synkretismem, který vyplývá z blízké komunikace jednotlivých národů říše díky snadnému propojení. Ono ovlivňování tak nutně neexistuje pouze směrem od Římanů k provinciálům, ale funguje stejně i naopak, jak uvidíme v další ukázce.

XL) ... postquam exercitationibus nostris non veteranorum aliquis cui decus muralis aut civica sed Graeculus magister adsistit, quam magnum est unum ex omnibus patrio more patria virtute laetari, ... Pan. 13. 5²⁰⁴

Plinius je pobouřen, že římské veteráni náležející “zdím města” již nejsou učiteli vojenského umění pro římská vojska (*postquam exercitationibus nostris non veteranorum aliquis cui decus muralis*), ale řečtí učitelé, které neopomene pojmenovat hanlivým názvem *Graeculi* (*civica sed Graeculus magister adsistit*). Plinius se domnívá, že je správné, když ostatní umění nejsou pod Římanům tak blízka, aby alespoň tento zvyk a ctnost, tak důležitý pro vlast, i nadále byl užíván a předáván mezi Římany (*quam magnum est unum ex omnibus patrio more patria virtute laetari*).

Plinius kritizuje, že římské mužstvo již nespolehá na zkušené občany města Říma, kteří vlastním tělem bránili svoji vlast, avšak se spoléhají na Řeky, kteří v minulosti bojovali proti Římu. Také Plinius upozorňuje, že ctnost, kterou Řím dovedla k obří říši, má být uchována jako “know-how” Římanů. Protože to byla zdatnost Říma, který zvítězil v

²⁰⁴ ... pak našim cvičením předsedá nějaký učitel „Hellenoch“, ne někdo z našich veteránů, kterému patří sláva za dobytí nepřátelských zdi či záchranu života spoluobčana, jak velká je věc, že jeden se těší otcovskému zvyku z vlasti a ctnostmi ...

několika válkách nad Řeky, jeví se jako pošetilé, že se vojáci říše cvičí u těch, které dokázali porazit. Jak by takový učitel mohl římské vojsko o čemkoliv poučit? Kde by získal tu ctnost, jež vedla k porážce nepřátel Říma?

Plinius se jeví z této ukázky jako pohrdající Řeky. Tento úsudek navíc umocňuje použití hanlivého označení Řeků *Graeculi*. Bylo by však krátkozraké, pokud bychom z této jediné ukázky usuzovali, že Plinius je xenofobní a vnímá ostatní živly říše za méně hodnotné. Pro Plinia je důležitý především klid a smír v obrovské říši. Jedině tehdy bude říše prosperovat. To se úzce pojí se všemi obyvateli včetně neřímských. Další ukázka demonstruje konstrukt, jak by podle Plinia měla vypadat ona pacifikace a následná prosperita napříč zemí i napříč její obyvateli různého původu.

XLI) *Gestum consulatum mirer an non receptum? - gestum non in hoc urbis otio et intimo sinu pacis, sed iuxta barbaras gentes, ut illi solebant, quibus erat moris paludamento mutare praetextam ignotasque terras victoria sequi. Pulchrum imperio gloriosum tibi, cum te socii atque amici sua in patria suis in sedibus adierunt. Decora facies multa post saecula consulis tribunal viridi caespite exstructum, nec fascium tantum sed pilorum signorumque honore circumdatum. Augebant maiestatem praesidentis diversi postulantium habitus ac dissonae voces, raraque sine interprete oratio. Magnificum est civibus iura, quid hostibus reddere! speciosum, certam fori pacem, quid immanes campos sella curuli victorisque vestigio premere, imminere minacibus ripis tutum quietumque, spernere barbaros fremitus hostilemque terrorem non armorum magis quam togarum ostentatione compescere! Itaque non te apud imagines sed ipsum praesentem audientemque consalutabant imperatorem, nomenque quod alii domitis hostibus, tu contemptis merebare. Pan. 56. 4-8²⁰⁵*

²⁰⁵ Mám se divit víc konzulátu, který se podržel, nebo nepřijal? Drženému ne v zahálce v tomto městě a v hlubokém poklidu, ale u barbarských kmenů, jak měli ve zvyku ti, jejichž bylo zvykem civilní praetextu za vojenské sukno a následovat vítězství do neznámých zemí. Krása po říši a sláva pro tebe, když tě spojenci a partneři ve svých vlastech a ve svých sídlištích k tobě přicházeli. Po staletích překrásný pohled na konzulském křesle vyvýšeném zeleným trsem nejen obklopený důstojností konzulských svazků, ale i

Císař doma zachovává mír (*gestum non in hoc urbis otio et intimo sinu pacis*), nýbrž má svoji moc konzula vůči barbarům (*iuxta barbaras gentes*). Upozorňuje, že to bylo zvykem u předků (*illi solebant, quibus erat moris*), aby svobodní barbaři byli poraženi (*ignotasque terras victoria sequi*). Avšak císař není pouze vojenská persona, protože svůj oděv mění z civilního ve městě na vojenský v neznámých zemích (*paludamento mutare praetextam*). Tyto výboje jsou krásné pro říši a přinášejí císaři slávu (*pulchrum imperio gloriosum tibi*), protože výsledkem je, že spojenci vzhlíží k římské moci potažmo přímo císaři (*cum te socii atque amici sua in patria suis in sedibus adierunt*). Následuje popis triumfu, který Plinius zkráceně obdivuje a vnímá ho manifestace vítězství skrze představené symbolické atributy. Zde však Plinius nekončí. Nestačí pouze zvítězit. Plinius se raduje z římského občanského zákoníku, který napravuje nespravedlnost nepřátel (*magnificum est civibus iura, quid hostibus reddere*). Je to pevný mír (*certam fori pacem*), který je chráněn císařem hlídkujícím kolem nebezpečných hranic a v různých přírodních podmínkách a jakýkoliv odpor potlačil vítězně (*quid immanes campos sella curuli victorisque vestigio premere, imminere minacibus ripis tutum quietumque*). V tuto chvíli již císař odděluje nepřátelské živly pouhou ukázkou tógy (*spernere barbaros fremitus hostilemque terrorem non armorum magis quam togarum ostentatione compescere*).

Plinius si všímá dvou módů, v kterých operuje říše. První část je válečná, císař s vojskem bojuje s nepřáteli a dobývá neznámé země, a to na základě zvyků předků, čímž Plinius myslí tradici *bellum iustum*.²⁰⁶ Výsledek je výhodný pro obyvatele země i císaře, neboť úspěšná tažení vedou k upevnění spojenectví a Plinius se navíc domnívá, že výsledkem toho je jejich vzhlížení k Římu, lze zatím těž číst implicitně přítomnou myšlenku snadno realizovatelné romanizace na těchto lidech. To vše je poté demonstrováno skrze rituál, který uzavírá první válečný mód. Následně začíná druhý mód pacifikace a

oštěpů a standart. Rozšiřovaly velikost císaře, různé zvyky žádajících a nestejně jazyky, řeč zřídka bez překladatele. Je veliké navracet práva spoluobčanům, a co potom nepřátelům! Je skvělé postavit kurulské křeslo do jistého míru fóra, co potom do divokých polí v brázdě vítěze, hrozit výhružným břehům bezpečný a klidný, pohrdat křikem barbarů a potlačovat strach nepřátel ne spíše ukázkou zbraní, ale tógy! A tak tě ne na obrazech, ale tebe samotného přítomného a naslouchajícího zdravili jako imperátora, což je jméno, které si jiní zasloužili až po poražení nepřátel, ty pohrdáním jejich výhružek.

²⁰⁶ Rozhodně se však nesmíme domnívat, že šlo o humanitní války. Plinius stojí neustále na straně Říma a jeho pojetí nadřazenosti. Srovnej Pliniův popis porážky Dáků v První dácké válce a vynucené Římany známky ponížení a poroby Dákie v *Pan.* 17.

demilitarizace. Císař po rituálu je uprostřed davu, který podává stížnosti, císař mu odpovídá s překladatelem. Problémy totiž nekončí násilným dobytím. Císař si musí zpět obléci tógu a začít rozsuzovat. Opět to však nečiní *ad hoc*. Jako války vedl skrze tradici, kterou sice Plinius nejmenuje jako zákon, ale jistě tím míní spravedlivou válku, tak nyní již skrze zákony, které mají zaručit spravedlnost, a tedy vytvořit pevnou *Pax Romana*, což následuje ihned po Pliniově chvále civilních zákonů, které to umožňují. Císař poté musí hlídat a starat se o svoji říši a bránit ji před nepřáteli. Tito hanební nepřátelé však podle Plinia již nevytáhnou proti Římu, neboť pohled na císaře oblečeného do tógy, a tedy v módu civilním, je natolik vystraší, že se k ničemu neodváží. Samotné zřízení Říma zaručující spravedlnost pro poddané je natolik lákavé, že každý barbarský panovník se musí bát svého zmizení pod tlakem práva a nikoliv zbraní. Plinius tím opět odkazuje nepřímou k lákavosti pro obyvatele,²⁰⁷ aby byli přijati plně do římské společnosti skrze romanizaci. Císař pak není nucen ani zasahovat proti domácím nepřítelům, neboť všichni obyvatelé ho a za to obdivují natolik, že tyto hrozby odstraní sami. V další pasáži pak poukazuje na charakter tohoto nového mírového módu. Hlavním aspektem, který definuje celý tento stav by se dal shrnout do slova vlákna. Celá říše je úzce propojena a Plinius hodlá tuto propojenost hájit.

*XLII) Quam nunc iuvat provincias omnes in fidem nostram dicionemque
venisse, postquam contigit princeps, qui terrarum fecunditatem nunc
huc nunc: illuc, ut tempus et necessitas posceret, transferret
referretque, qui diremptam mari gentem ut partem, aliquam populi
plebisque Romanae aleret ac tueretur! Pan. 32. 1²⁰⁸*

²⁰⁷ Plinius však nepopisuje aktivity jako zabírání půdy nepřítelům za jejich výpady vůči říši. Naopak zdůrazňuje, a tedy i chválí, že Římané svým spojencům i nepřítelům spravedlivě rozdělí nové pozemky v nově vytvořené provincii. Takže všichni mají způsob obživy, který lze zdanit. Všechny strany jsou spokojenější, neboť o výkupu i nákupu surovin se vzájemně dohodnou viz: *Quippe non ut ex hostico raptae perituraeque in horreis messes nequiquam quiritantibus sociis auferuntur. Devehunt ipsi quod terra genuit, quod sidus aluit, quod annus tulit, nec novis indictionibus pressi ad vetera tributa deficient; emit fiscus quidquid videtur emere. Inde copiae, inde annona de qua inter licentem vendentemque conveniat, inde hic satietas nec fames usquam. Pan. 29.*

²⁰⁸ Jaká nyní existuje pomoc pro všechny provincie, pokud by přešly pod naši správu a kontrolu, když poté císař je ovlivňuje, který plodnost zemí nyní tady nyní tam, jak čas a potřeby by si žádaly, přesouvá i zpět navrací, který národ mořem oddělený jako na nějakou část národa a lidu římského živí a chrání!

Plinius se zamýšlí, že jakoukoliv pomoc provincie nyní (*quam nunc iuvat provincias*) předali Římu v důvěře, že je ochrání (*in fidem nostram dicionemque venisse*), protože císař má vše pod kontrolou (*postquam contigit princeps*), pak nastalá nepřízeň úrodě, která se přirozeně občas v nějakých oblastech stane (*terrarum fecunditatem nunc huc nunc*), může kompenzovat dovozem z nepostižených regionů (*tempus et necessitas posceret, transferret referretque*). I když je říše rozdělena mořem (*direptam mari gentem ut partem*), přesto díky osobě císaře a vzájemným vztahům, které se hodí při nepříznivé události v jedné části říše, spojuje všechny národy do jedné společnosti (*aliquam populi plebisque Romanae aleret ac tueretur*).

Podle Plinia je centrum říše s císařem redistribuční centrum pro kontrolované oblasti. Má za cíl vyrovnávat nepříznivé přírodní podmínky jednotlivých regionů a pomáhat při nenadálých událostí. Vytváří tak soustavu vztahů mezi jednotlivými provinciemi a centrem, které jsou již natolik komplikované a samozřejmé, že se zdá být již nemožné, aby provincie se mohly kdy osamostatnit a své problémy si řešit samy, či žádat o pomoc nějakou třetí cizí stranu. Tento stav je konečný a nezdá se, že jej šlo zvrátit. Zároveň tyto provincie ztratily zcela nezávislost ve věci zemědělských produktů. Je to císař a jeho aparát, který velké objemy přepravuje z jedné strany říše na druhou a má pod tím plnou kontrolu.

Plinius se vrací i na jiném místě k tomuto vztahu. Zde však více názorně dokazuje skutečný vztah provincie k Římu.

XLIII) ... ut simul probaretur et nos Aegypto posse et nobis Aegyptum carere non posse. Actum erat de fecundissima gente, si libera fuisset; ... Pan.

31. 5-6²⁰⁹

Plinius službu Římanům provinciím však definuje jako nerovnoměrný vztah. Ukazuje to na provincii Egypta, která je podle něj závislá na Římu (*probaretur et nos Aegypto posse*), avšak Řím nemusí spoléhat na Egypt a jeho možnosti (*nobis Aegyptum carere non posse*). Toto tvrzení zdůrazní následující větou, ve které popisuje Egypt jako

²⁰⁹ ... a když dokazuje, že my pro Egypt jsme nutní a nám netřeba péče o Egypt. Byl by se stal státem nejbohatším, pokud by byl svobodný; ...

nejúrodnější zem (*actum erat de fecundissima gente*), pokud by nebyla součástí římského panství (*si libera fuisset*).

Řím je hegemon, který se dokáže vypořádat se ztrátou Egypta redistribucí svých příjmů. To je navíc provincie nejúrodnější, tedy všechny ostatní provincie musí být nutně ve větším vazalství, než je Egypt, neboť jejich bohatství je o to menší. Je zajímavé pozorovat, že Plinius zde nehovoří o bohatství Římu. Dokonce Egypt označuje za nejúrodnější zem. O to paradoxnější pak vyzní ona nezávislost Říma na jeho obilnici. Zdá se, že zde Plinius směřuje dva aspekty: ekonomický a morální. Egypt je schopen fungovat po ekonomické rovině zcela nezávisle, dokonce by byl nejbohatší zemí, avšak jsou to římské ctnosti, které nemají zdroj v Egyptě a Římané jsou tak podle Plinia nezávislími. V Egyptě však jsou nuceni římské vzory opakovat a poslouchat metropoli. Na jiném místě²¹⁰ Plinius přirovnává Egypt k domácí služce.

Opět však není možné redukovat Pliniův názor na tuto problematiku tak černobíle. Zase jinde²¹¹ totiž tento vztah popisuje, nikoliv více rovnostářsky, nýbrž více symbioticky. Sám Plinius totiž odmítá interpretaci, že Egypt je vykořisťovanou provincií, což zároveň napovídá, že mezi nobilitou toto téma bylo nějak diskutováno. Plinius se staví na stranu těch, kteří se domnívají, že výboje a obsazení Egypta vedlo spíše ke spolupráci obou regionů a jejich propojení. Sám přidává příklady, že Řím několikrát poslal jídlo Egyptu. Musela však existovat i druhá strana, která vnímala tento vztah jinak.

2.8.2. Apel rovnosti

To byl vztah periferie a metropole. Periferie samotná však potřebuje určitou samosprávu z důvodu velikých vzdáleností a, jak jsme viděli výše, i roztrženosti jednotlivých komunit z důvodu podnebných podmínek. Zde Plinius navrhuje zcela jiný přístup. Upřednostňuje provinciály a apeluje, aby jim byla dána větší moc, jak uvidíme v další části.

²¹⁰ ... *sciat se non esse populo Romano necessariam, et tamen serviat. Pan. 31. 3.*

²¹¹ *Pererebruerat antiquitus urbem nostram nisi opibus Aegypti ali sustentarique non posse. Superbiebat ventosa et insolens natio, quod victorem quidem populum pasceret tamen quodque in suo flumine in suis navibus vel abundantia nostra vel fames esset. Refundimus Nilo suas copias: recepit frumenta quae, miserat, deportatasque messes revexit. Pan. 31. 2-3 a podobně v Pan. 31. 6, Řím může přispět k růstu bohatství v Egyptě, ale není zásluhou Římanů, že Nil teče. A zase v Pan. 31. 1 však Egypt zase Plinius vnímá jako šťastnou zemi, která byla darována, aby mohl Traianus vyplnit své ambiciózní plány.*

XLIV) *Volo ego, qui provinciam rexerit, non tantum codicillos amicorum nec urbana coniuratione eblanditas preces sed decreta coloniarum decreta civitatum adleget. Bene suffragiis consularium virorum urbes populi gentes inseruntur. Efficacissimum pro candidato genus est rogandi gratias agere. Pan. 70. 9²¹²*

Plinius si přeje, aby správcové provincií (*volo ego, qui provinciam rexerit*) nebyli ovlivňováni přáteli a lobbisty (*non tantum codicillos amicorum nec urbana coniuratione eblanditas preces*), nýbrž rozhodování dali kolonistům a obyvatelům (*sed decreta coloniarum decreta civitatum adleget*). Při volbě úředníků by měla mít slovo města, lid i kmeny (*bene suffragiis consularium virorum urbes populi gentes inseruntur*). Je totiž nejlepší pro kandidáty, když má ke svým voličům co nejbližší a zná všechny jejich problémy, ale též je nablízku, aby čelil odpovědnosti (*efficacissimum pro candidato genus est rogandi gratias agere*).

Plinius je zde zastáncem participace provinciálů a odmítá šedou eminenci místních elit a římských nobilů a jejich okolí. Překvapivě vyzývá, aby při volbě místních principálů byla důležitou složkou elektorátu i místní komunita. Argumentuje tím, že kandidát vzešlý z takových voleb bude nejlépe vyhovovat místním, zároveň bude reprezentovat římskou moc. Na druhou stranu bude lépe lokálně dosažitelný, jejich stížnosti budou mít fyzického adresáta a daný úředník tak bude musit čelit osobně svým případným selháním. To na jedné rovině více motivuje, aby nečinil chyby, či svévolná rozhodnutí, také však všechny hněv je směřován na tuto konkrétní osobu, a nikoliv na Řím jako celek. Pro Plinia je klid a mír v provinciích priorita. Bez ní nelze naplnit cíle císařů a válčit, bránit, rozšiřovat se, a tak zvětšovat slávu a krásu říše a tedy císaře.

Výsledek takového chování vůči provinciálům Plinius shrnuje jako pozitivní. Tito noví občané svojí aktivní účastí na dění mohou vybrat lepšího správce, což povede k lepší správě říše. Jak můžeme číst v *Pan. 37. 1*,²¹³ je třeba vybírat daně kvůli výdajům říše, což však tvoří tlak na obyvatele a ti by se mohli začít bouřit. Dále v této kapitole²¹⁴

²¹² Já chci, aby, ten kdo pohládne provincii, se řídil nejen na doporučení od přátel, ani na lichotivé žádosti od městských lobbistů, ale rozhodnutím kolonistů a rozhodnutí obyvatel. Dobře, že náleží městům, lidu i kmenům volení úředníků. Nejvýhodnější před kandidátem je dát vděk na stížnosti.

²¹³ *Onera imperii pleraque vectigalia institui ut pro utilitate communi ita singulorum cum iniuriis coegerunt. Pan. 37. 1.*

²¹⁴ *Pan. 37. 2-3.*

Plinius popisuje výhody občanství a velmi snadné získání římského občanství, či jiných forem jako je řízení vztahů obyvatele a státu pod latinským právem. Tento legislativní pluralismus však neznamena mnoho výjimek, nýbrž rovné zacházení se všemi, kteří jsou v nějakém právním vztahu s říší. Tyto výhody a zároveň rovné zacházení, i když pro každého člověka byly výchozí podmínky pro styk se státem odlišné, vedou podle Plinia k zajímavému fenoménu.²¹⁵ Obyvatelé, kteří teprve nedávno se stali obyvateli říše, touží po vytvoření právních vztahů s Římem nejlépe na úrovni nejvyšší, tedy státním občanstvím. I když občané podléhají daním, svými právy na participaci a dalším výhodám plynoucích z ochrany nejsilnějšího možného garanta, Římské říše. Pokud nastane také vláda dobrého císaře, pak negativa jsou ještě menší a Plinius pak vnímá žádost o občanství jako přirozený a konečný proces pacifikace a demilitarizace dobytých území.²¹⁶

Viděli jsme, že Pliniův komentář k provinciím není tak obvyklé téma v Panegyriku. Přesto mu Plinius věnoval nějaký prostor, na němž manifestoval několik představ. Římské ctnosti a umění, které dovedly tento národ k vytvoření světové říše, nemají být míšeny s cizími učením. Římané jsou jasně nadřazený národ v otázkách dobytí světa a jeho správy. Snaha dobývat nekončí válečnými prostředky, avšak dále pokračuje pacifikací, která nemusí mít a často i nemá mít násilný charakter. Plinius apeluje na spravedlivé zacházení s porobenými, motivovat provinciály, aby se stali součástí systému, který se aktivně podílí na správě a odevzdává daně dobrovolně za státní benefity. Teprve až poté je daná oblast dobytá a integrována do říše.

3. Suetonius

3.1. Krátký úvod o Suetoniovi

Dalším autorem 2. století, který komentuje válečná snažení i mírové žití v říši, je Suetonius Tranquillus. Jeho *De vita caesarum* (v českých překladech se název uvádí *Životopisy dvanácti císařů*)²¹⁷ nám poskytuje užitečný pramen pro zpracování a

²¹⁵ *Romanam civitatem non vicesimae modo verum etiam adfinitatum damno bene compensari putarent; sed his maxime debebat gratuita contingere, a quibus tam magno aestimabatur. Pan. 37. 5.*

²¹⁶ Srovnej Pliniovu radost nad tím, že žádost o občanství již nikoho neruinoval: *Laeti ergo adite honores, capessite civitatem; neminem hoc necessitudinis abruptum velut truncum amputatumque destituet; isdem omnes quibus ante pignoribus, sed honestiores perfruentur. Pan. 39. 5.*

²¹⁷ Viz druhá položka v bibliografii v 7.2.

pochopení vztahu dvořana k válce a míru. Jeho *Životopisy* obsahují dvanáct císařů z prvního dynastického období, tj. dynastii Juliovsko-Klaudijskou a Fláviovskou. Reflexe a postřehy tak budou vycházet podobně jako u Tacita z období 1. n. l. pohledem člověka prvních desetiletí 2. století. Lze namítnout, ačkoliv pramenů z antiky se nám dochovalo jen málo, že není třeba již Suetonia takto detailně rozebírat, když jako pramen pro tuto práci může posloužit dostatečně Tacitus a Plinius. Jak však uvádí Hurley v samém úvodu své předmluvy, Suetonia lze popsat jednou větou: „není to Tacitus“.²¹⁸

Gaius Suetonius Tranquillus se narodil kolem roku 70 našeho letopočtu v africkém Hippiu, původem byl z jezdeckého stavu a nebyl první z rodiny, který by měl u dvora úspěch.²¹⁹ On sám se objevuje v několika Pliniových dopisech, z nichž se můžeme dozvědět více soukromé informace a dosvědčují poměrně bohatou interakci mezi Pliniem a Suetoniem.²²⁰ Oba byli součástí literárních kruhů kolem tehdejšího dvora císaře Traiana a Suetonius tak mohl čerpat výhody z toho plynoucí, jako například snadný přístup do archivů císařského paláce.²²¹ Jeho pracovní kariéra byla navíc úzce spojena s jeho literární činností. Podle nalezeného oslavného nápisu v Hippiu popisujícím úspěchy jeho života lze objevit postupný kariérní vzestup až k nejvyššímu úřadu *ab epistulis*, kterého dosáhl pravděpodobně za vlády císaře Hadriána. Jeho město bylo na něj natolik hrdé, že vytvořilo tento epigrafický materiál.²²²

Jeho kariéru pravděpodobně odstartovaly přímluvy Plinia císaři Traianovi, čímž mu bylo uděleno během prvních let 2. století několik administrativních pozic²²³ ve správě říše. Existují i indicie, že mohl být součástí administrativy provincie Bythínie za správy Plinia Mladšího. Mezi lety 113 až 117 se vrací do Říma, kde pravděpodobně záhy zastává

²¹⁸ Hurley (2001, s. vii).

²¹⁹ Srovnej kariéru otce Suetonia viz Hurley (2001, s. 2), Baldwin zmiňuje, že důležitým pramenem pro data narození je pro nás Plinius Mladší viz Baldwin (1983, s. 3) a dále rozbor možných dat jeho narození v Baldwin (1983, s. 6-8).

²²⁰ Plinius Mladší jako mentor Suetonia jako osoby u dvoru kolem roku 98 ještě nejisté v Baldwin (1983, s. 10); Jones (1995, s. vii).

²²¹ Suetonius žádá Plinia, protože je v Británii, aby mu pomohl dostat přístup k materiálům z archivu viz Baldwin (1983, s. 12).

²²² Hurley (2001, s. 3), popis někdy velmi dobrodružného života Suetoniovy rodiny nabízí Baldwin (1983, s. 4-5); Jones (1995, s. viii).

²²³ Hurley (2001, s. 3), podle poznámky č. 8 zastával též i kněžskou funkci flamina Vulkána, o které není více známo. Pro jeho budoucí literární kariéru je především signifikantní pozice *a bybliothecis*, který dohlížel na knihovny a archivy paláce.

pozici u dvora.²²⁴ Zde se setkává s Gaiem Septiciem Clarem, který byl také přítelem Plinia a sloužil jako Hadriánův prefekt pretoriánské gardy. Chronologie v tomto období se však stává nejasnou. *Historia Augusta* je značně nespolehlivá pro dataci, takže její informace, že měl společně se Septiciem odejít z úřadů kvůli přílišnému přátelství s císařovnou v roce 122, není považována za ověřitelnou. Jiné údaje hovoří totiž až o roku 128. S jistotou lze říci, že někdy ve dvacátých letech opustil dvorní prostředí a záhy zemřel, či nějakou dobu mohl žít v ústraní.²²⁵

3.1.1. Životopisy – historie a Suetoniův přínos

Jak bylo již uvedeno výše, Suetonius a jeho styl je zcela odlišným od stylu Tacita.²²⁶

Oproti němu se totiž snaží o větší nestrannost a jeho popis životů císařů se jeví více realistický. Ačkoliv se ne vždy přiblíží k jazykové obratnosti Tacita, vždy se snaží dosáhnout svých cílů a podle Hurley to byl biograf s hlubokými znalostmi.²²⁷ Suetonius však nebyl rozhodně prvoplánovým autorem a životopisy pečlivě uspořádal.²²⁸

Jeho dílo je strukturováno na základě dichotomie dobrých a špatných vládců.²²⁹

Principát byl již dostatečně etablován, aby se vytvořila charakteristika a kritéria dobrých a špatných císařů na základě původně republikánských ctností a hodnot.²³⁰ Jsou to především ctnosti *moderatio, civilitas, clementia a libertas*.²³¹ Každý životopis má jedno uzavřené téma odkazující na hlavní vlastnost popisovaného císaře. Navazuje tak na řeckou tradici biografii *βίαι*, které byly populární především v helenismu.²³² V tomto žánru se popisují zvyklosti a návyky významných osob, jako byli filozofové, králové atd., a propojují se privátní život s veřejným životem natolik, že soukromé neřesti se vykládaly jako příčina chybného veřejného života.²³³ Římané přebírají především tzv.

²²⁴ Hurley (2001, s. 3), Jones (1995, s. vii-ix), Baldwin upozorňuje na jeho styl humoru, který by odpovídal pozici úředníka pod střídajícími se vládci a zlehčující svoji pozici zesměšňováním dvora Baldwin (1983, s. 511-513).

²²⁵ Hurley (2001, s. 4); Baldwin (1983, s. 2-5; 45-47).

²²⁶ Baldwin dává do opozice vůči zájmům Tacita Plinia Mladšího a Suetonia, kteří na rozdíl do Tacita využívají bohatý fyziognomický popis i fascinaci sexem viz Baldwin (1983, s. 495-503).

²²⁷ Hurley (2001, s. vii), Baldwin (1983, s. 501-502).

²²⁸ Analýza komplikovaného vzniku životopisů a různorodé stylizace napříč dílem viz Baldwin (1983, s. 467-484).

²²⁹ To však není jediná možná strategie starověké biografie viz Baldwin (1983, s. 82).

²³⁰ Hurley (2001, s. 1).

²³¹ Hurley (2001, s. 1, poznámka č. 3).

²³² Hurley (2001, s. 5); Jones (1995, s. xiv).

²³³ Dokonce existovaly komparistické biografie mezi Řeky a Římany viz Baldwin (1983, s. 85-86).

alexandrijský styl, což je biografie soustředící se především na vyprávění příběhu a byla převzata poprvé Varronem.²³⁴ Suetoniovy *Životopisy* však nelze takto striktně určit a vyskytuje se v něm také dosti z druhého tzv. moralistního stylu.²³⁵ Existují však také teze, že Římané nepotřebovali k vytvoření tohoto žánru nutně jen řecký vzor.²³⁶ Římské nápisy (nejznámější *Res gestae* od Augusta) jsou velmi specificky strukturované životopisy plné dosažených úspěchů v oblastech vojenských, ekonomických i společenských. Suetonius všechny tyto kategorie nezapomíná u každé osoby vyjmenovat.²³⁷

3.1.2. *De vita caesarum*

Životopisy se zachovaly v celku. Jako důkaz jejich úplnosti lze poukázat na Jeroníma *Chronica*, v níž Jeroným používá Suetonia jako pramen k úpravě Eusebiovy *Církevní dějiny*. Mnoho dalších děl se nám dochovalo jako názvy v Sudě, ale není jasné, zda všechna mají opravdu autorství Suetoniovo.²³⁸ *Životopisy* byly publikovány během králování Hadriána určené podle dedikace Septiciovi Clarovi (tedy někdy na počátku 20. let 2. století).²³⁹ To podporuje i další skutečnost, že v této době dosáhl Suetonius vrcholu své kariéry a měl pravděpodobně nejsnazší přístup k dokumentům v archivu paláce.²⁴⁰

Je otázkou, zda všechny životopisy psal najednou. Lze je totiž rozdělit do tří skupin: první tři jako velmi obsáhlé a sofistikované, prostřední tři jako středně propracované a poslední šest už jsou stručné. Badatelé se neshodují,²⁴¹ co tato rozdílná kvalita znamená. Jedni soudí, že napsal první tři životopisy ještě v době, kdy byl u dvora, a tak měl nejvíce podkladů, pro jejich tvorbu, jiní naopak dávají jako prvně napsané posledních šestici, neboť se jedná o dobu nedávnou a Suetonius se teprve s žánrem seznamoval.²⁴² Navíc první skupině vytýkají, že Suetonius nemusel vůbec potřebovat

²³⁴ Pokud jde však o styl jazyka, tak Suetonius je dědicem Cicerona viz Baldwin (1983, s. 486).

²³⁵ Hurley (2001, s. 5).

²³⁶ Baldwin (1983, s. 67).

²³⁷ Hurley (2001, s. 6).

²³⁸ Hurley (2001, s. 6), ale Baldwin vnímá Suetoniova díla velmi uniformní viz Baldwin (1983, s. 494-497).

²³⁹ Další důkazy podává Hurley viz Hurley (2001, s. 7 a poznámka č. 25). Ale Baldwin upozorňuje, že jakýkoliv pokus o dataci je marný viz Baldwin (1983, s. 380).

²⁴⁰ Hurley (2001, s. 7).

²⁴¹ Hurley (2001, s. 8, poznámka č. 28); Baldwin (1983, s. 469-474).

²⁴² Hurley (2001, s. 8).

speciální přístup do archivů, nýbrž mnoho dokumentů a řečí byla veřejně snadno dostupných. Další zase poukazují na v té době již existující *Annales*, které nepopisují dobu Augusta a Caesara, a proto Suetonius se rozhodl tyto dva životopisy rozšířit pro čtenáře bez další podobné historické knihy,²⁴³ či se o toto období více zajímal.²⁴⁴ Na druhé straně i období obsažená u Tacita neodbývá a pokouší se nepřesnosti u Tacita se vyskytující opravy. U Augustova životopisu dokonce přímo cituje z jeho dopisů, které byly veřejně známé již Pliniovii staršímu.²⁴⁵

3.1.3. Struktura díla

Suetonius dal životopisům jasnou strukturu. Začíná narozením a především u Claudia výčtem předků.²⁴⁶ Poté pokračuje výčtem události před vstupem do úřadu, které reflektují budoucí přístup vládnutí daného císaře. Dále používá ustálené kategorie, v nichž unifikovaně popisuje daného císaře a vytváří tak nejen velmi obsáhlý kontext jeho vlády, avšak též ono hodnocení se mu činí snáze po takové analýze. U špatných císařů se navíc soustředí na jejich dobré a špatné činy, u Augusta a Caesara zase na jejich soukromí versus veřejný život. Některé kategorie jsou volitelné a neopakují se u všech císařů,²⁴⁷ takže i takto poměrně přísně pojatá struktura má prostor pro úpravu a respektuje individualitu a unikátnost každého císaře.

Jeho styl je podle Hurley moderně řečeno „novinářský“, je velmi střídmý a bez zbytečných uměleckých okras. Jeho slovní zásoba přesahuje běžný úzus v historických dílech a plně využívá svých znalostí byrokratického jazyka, který aktivně používá i v jeho životopisech. Užívá též i řeckých slov a frází, objevují se i odkazy na jazyk konkrétních ediktů a řečí.²⁴⁸ Dokáže být velmi stručný a někteří jeho styl hodnotí jako přetížený.²⁴⁹

3.1.4. Dochování

Na Suetonia navazují poměrně záhy další autoři, kteří zachovávají jeho styl. Už ve 3. století Marius Maximus navazuje na poslední z životopisů Suetonia a pokračuje

²⁴³ Hurley (2001, s. 8).

²⁴⁴ Hurley (2001, s. 9); nebo to bylo determinováno zdroji Suetonia viz Baldwin (1983, s. 485).

²⁴⁵ Hurley (2001, s. 9).

²⁴⁶ Hurley (2001, s. 17).

²⁴⁷ Hurley (2001, s. 18), Baldwin (1983, s. 490-501).

²⁴⁸ Hurley (2001, s. 19).

²⁴⁹ Hurley (2001, s. 20), Baldwin však je ještě kritičtější a hodnotí Suetoniův záměr jako nepovedený Baldwin (1983, s. 515-517).

chronologicky na adoptivní císaře, poté ve 4. století *Historia Augusta*. Suetoniův styl se objevuje i u pozdějších autorů 5. a 6. století (Aurelius Victor, Eutropius, Orosius). V 10. století Suda uvádí seznam názvů jeho děl.²⁵⁰ Na západě se zájem o Suetonia zvětšuje v 9. století za karolinské renesance. Einhard píše životopis Karla Velikého čtení životopis Augusta, Servatus Lupus žádá v roce 844 klášter ve Fuldě, aby mu zaslal kopii rukopisu Suetoniova díla, dnes pravděpodobně ztracenou.²⁵¹ Nejstarší rukopis je tzv. Memmianus, opsaný kolem roku 820 v Tours.²⁵² Na něj nepřímo navazuje další rukopis z 11. století a několik z 12. století nazývaných jako rodina X. Druhá rodina rukopisů Z se považuje za méně kvalitní a obsahuje rukopisy ze 12. a 13. století.²⁵³ Každý rukopis sdílí s dalším alespoň jeden znak. Všechny začínají životopisem Caesara, neobsahují popis jeho narození a chybí též úvod s dedikací Septiciovi Clarovi. Všechny tak sdílí ztracený archetyp.²⁵⁴ V pozdním středověku se prudce zvyšuje zájem o Suetoniovo dílo, po roce 1375 přes sto rukopisů se zachovalo, ještě před rokem 1500 bylo vytištěno 15 edic. Dílo bylo velmi populární pro Petrarca i Boccaccia. První moderní kritická edice je z roku 1858 od C. L. Rotha.²⁵⁵ Suetonius byl mimo hlavní pozornost moderních badatelů až do poloviny 20. století. Jedním z prvních badatelů, kteří hodnotí jeho dílo jako dobře vytvořené je i profesorka Mouchová, jak zmiňuje Hurley.²⁵⁶

3.2. Správná válka

Pro Suetonia je velmi důležité, když popisuje války, jaká byla jejich podstata. Sám nám představuje plejádu příčin válečného tažení. Některé z příčin jsou rozumné, avšak Suetonius popisuje i příčiny, ve kterých rozumnost a logiku on nenachází. Suetonius už v první knize se vyjadřuje k velmi důležitému aspektu, k oprávněným důvodům k vedení války. V následující kapitole komentuje chování Julia Caesara takto:

²⁵⁰ Hurley (2001, s. 21).

²⁵¹ Hurley (2001, s. 22).

²⁵² Hurley (2001, s. 21).

²⁵³ Hurley (2001, s. 22).

²⁵⁴ Hurley (2001, s. 22).

²⁵⁵ Hurley (2001, s. 22).

²⁵⁶ Hurley (2001, s. 1, poznámka č. 2).

XLV) *Nec deinde ulla belli occasione, ne iniusti quidem ac periculosi abstinuit, tam foederatis quam infestis ac feris gentibus ultro lacessitis adeo ut senatus quondam legatos ad explorandum statum Galliarum mittendos decreverit ac nonnulli dedendum eum hostibus censuerint. Sed prospere cedentibus rebus et saepius et plurium quam quisquam umquam dierum supplicationes impetravit. Cae. 24. 3*²⁵⁷

Caesar si počíná tak podle Suetonia, že příčiny jím vedené války jsou i nespravedlivé i prudké (*belli occasione, ne iniusti quidem ac periculosi abstinuit*). Nerozlišuje v boji strany a bije se spojenci i nepřáteli²⁵⁸ (*tam foederatis quam infestis ac feris gentibus ultro lacessitis*). Dokonce uvnitř senátu vzbudil nevoli a byli vysláni legáti do Galie²⁵⁹ (*legatos ad explorandum statum Galliarum mittendos*), aby vyjasnili událost. Přes tuto nespokojenost však nakonec Caesar nebyl nějak pokořen a jeho úspěchy překryly všechny předešlé neshody, takže měl možnost i dosáhnout na *supplicationes*²⁶⁰ (*legatos ad explorandum statum Galliarum mittendos... supplicationes impetravit*).

Tuto ukázkou jsem vybral jako první v této sekci, protože demonstruje velmi ostrý Suetoniův postoj nejen k vedení válek, ale také jejich přijímání římskou společností. Je to poměrně silná kritika. Julius Caesar se nechová jako válečník, ale jako bandita. Řím si je toho vědom a realizuje se diskuze, začíná vyšetřování a vznikají první požadavky na trest (*dedendum eum hostibus censuerint*). Však společnost nakonec na základě jeho úspěchů sic získaných postupy, které se zdály být nelegitimní, mu dává velkolepou poctu. Jeho válečné počínání a sláva dokázala společnost přesvědčit.

O to zajímavější je kritika Suetonia v případě Caesarova ospravedlnění počátku občanské války. V kapitole 30 Caesarova životopisu totiž můžeme nalézt pozoruhodnou analýzu Suetonia.

²⁵⁷ Potom se nevyhýbal nížádné příležitosti k válce, čítaje v to i válku nespravedlivou a nebezpečnou; sám od sebe napadal stejně kmeny spojenecké jako nepřátelské a divoké, takže se senát jednou rozhodl vyslat vyšetřovací komisi k prozkoumání stavu Gallíí, ba někteří senátoři navrhovali, že má být vydán nepřátelům. Protože však měl vojenské úspěchy, získal hry a pohoštění k uctění památky dceřiny, což před ním neučinil nikdo. Ryba (2016, s. 24).

²⁵⁸ Míňeny spojenecké kmeny Galů Usipetů a Tencterů a nepřátel Germánů. Butler, Cary (1993, s. 74).

²⁵⁹ Butler dodává, že takové chování je zaznamenáno jen u Suetonia viz Butler, Cary (1993, s. 74).

²⁶⁰ Více k tomu u Butler, Cary (1993, s. 74).

XLVI) *Verum neque senatu interveniente et adversariis negantibus ullam se de re publica facturos pactionem, transiit in citeriorem Galliam, conventibusque peractis Ravennae substitit, bello vindicaturus si quid de tribunis plebis intercedentibus pro se gravius a senatu constitutum esset. Et praetextum quidem illi civilium armorum hoc fuit; causas autem alias fuisse opinantur. Gnaeus Pompeius ita dictitabat, quod neque opera consummare, quae instituerat neque populi expectationem quam de adventu sui fecerat, privatis opibus explere posset, turbare omnia ac permiscere voluisse. Alii timuisse dicunt, ne eorum, quae primo consulatu adversus auspicia legesque et intercessionem gessisset, rationem reddere cogeretur; cum M. Cato identidem nec sine iure iurando denuntiaret delaturum se nomen eius, simul ac primum exercitum dimisisset cumque vulgo fore praedicarent, ut si privatus redisset, Milonis exemplo circumpositis armatis causam apud iudices diceret. Quod probabilius facit Asinius Pollio, Pharsalica acie caesos profligatosque adversarios prospicientem haec eum ad verbum dixisse referens: Hoc voluerunt; tantis rebus gestis Gaius Caesar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem. Quidam putant captum imperii consuetudine pensitatisque suis et inimicorum viribus usum occasione rapiendae dominationis, quam aetate prima concupisset. Quod existimasse videbatur et Cicero scribens de Officiis tertio libro semper Caesarem in ore habuisse Euripidis versus, quos sic ipse convertit. Nam si violandum est ius, regnandi gratia violandum est; aliis rebus pietatem colas. Caes. 30. 1-*

5²⁶¹

²⁶¹ Ale ani na to senát nepřistoupil, také protivníci odepřeli, že vůbec neuzavřou jakoukoli úmluvu o uspořádání státu. Tu přešel Caesar do Přední Gallie, a když vykonal několik soudů, stanul v Ravenně, hodlaje pomstít válkou, usnese-li se senát na závažnějších opatřeních proti tribunům lidu, kteří zakročovali v jeho prospěch. Takovou tedy měl Caesar záminku k občanské válce; Soudí se však, že vlastní příčiny byly jiné. Gnaeus Pompeius se častěji vyjadřoval v tom smyslu, že Caesar nemohl ani dokončit stavební díla, která začal, ani ze svých soukromých prostředků splnit očekávání, které vzbudil pro svůj příchod; proto se prý rozhodl všechno obrátit naruby a uvést v úplný zmatek, Jiní zase říkají, že se obával, aby nebyl nucen skládat účty z toho, co za svého prvního konsulátu zařídil proti ptakopraveckým

Senát nesouhlasil s úpravami uspořádání státu a také Caesarovi političtí oponenti odmítali jeho návrhy (*senatu interueniente et aduersariis negantibus ullam se de re publica facturos pactionem*). Caesar toto odmítnutí společně s potencionálním eskalováním situace, která by vedla k zakročením proti jemu spřízněným tribunům lidu (*de tribunis plebis intercedentibus pro se grauius a senatu constitutum esset*), považuje za ujmu vlastní osoby. Jako poškozená osoba z jeho pohledu má plné právo vyžadovat nápravu v podobě pomsty. Protože se jedná o státní instituce, tak Suetonius uvádí tuto pomstu vykonanou způsobem války (*bello uindicaturus*).

Caesar tak vytváří precedens ve vymáhání důstojnosti významného římského nobila, to znamená, že jakákoliv osoba, jíž stát nějak poškodil, má právo násilím vytáhnout proti státu jako proti nepřátelům. Suetonius však zde nekončí, nýbrž kriticky porovnává Caesarovo tvrzení s dalšími zdroji. A tak si volí jako další pramen tehdejšího úhlavního oponenta Caesara – Pompeia Magna.

Pompeiovo svědectví²⁶² ponižuje Caesarovy důvody a uvádí, že hlavní příčinou byly vyčerpané finance z důvodu mohutných investic a očekávané masivní finanční podpory (*quae instituerat, neque populi expectationem, quam de aduentu suo fecerat, priuatis opibus explere posset*). To je velmi odlišný pohled na situaci Caesara. Suetonius ne náhodně uvádí i tuto kritiku. Zdá se, že není zcela uspokojen Caesarovou argumentací a očekává, že by čtenář s uvedením jedné verze byl nespokojen, ať už z důvodu čtenářovy znalosti o tomto tématu, či poctivosti Suetonia. Obě varianty však předpokládají Suetoniovu rezervovanost vůči Caesarovu tvrzení.

Suetonius však pokračuje ve sběru svědectví. Zde již neuvádí nikoho explicitně. Druhým skutečným důvodem pro Caesarovo chování může být obava ze soudního řízení proti

pozorováním. proti zákonům a tribunským zákrokům: vždyť Marcus Cato opětovně a se zapřísaháním ohlašoval, že proti němu vznese žalobu, jakmile jen rozpustí vojsko; rovněž se veřejně vykládalo, že až se vrátí jako soukromník, bude se musit odpovídat po příkladu Milonově před soudem chráněným kolem rozestavenými ozbrojenci, Tento názor činí pravděpodobnějším zpráva Asinia Polliona, podle níž Caesar, pohlížeje na pobité a na hlavu poražené protivníky po bitvě u Farsálu, řekl doslova: „Mají, co chtěli. Přes tak veliké své činy byl bych býval já, Gaius Caesar, najisto odsouzen, kdybych se nebyl uchýlil o pomoc k vojsku.“ Někteří jiní se domnívají, že si neodolatelně navykl na postavení vrchního velitele a že když zvážil síly své a síly protivníků, užil příležitosti k uchvácení samovlády, po níž od mládí toužil, Toho názoru byl, jak se zdá, i Cicero, který napsal v třetí knize O povinnostech, že měl Caesar stále na jazyku známé verše Eurípidovy, které v Ciceronově překladu znějí: vždyť máš-li zvrátit právo, vhodné zvrátit jest, když králem chceš se stát; leč jinak zbožný buď! Ryba (2016, s. 27-28).

²⁶² Podle Butlera to bylo veliké podcenění Caesara a jeho úmyslů viz Butler, Cary (1993, s. 84).

jeho osobě z důvodu porušování ustanovení zákonů během jeho konzulátu v roce 60 př. n. l. Jako nepřímého svědka si bere prohlášení Catona Utického o jeho údajně připravované žalobě. Jako poslední možný důvod je prostý strach z příkladu Milona a jeho soudního procesu. Jakmile by se Caesar návratem z Galie a vzdal prokonzulské hodnosti, stal by se soukromou osobou bez náležité ochrany před žalobou.²⁶³

Suetonius poctivě vypisuje různé názory na příčiny vzniku občanské války v roce 49 př. n. l. Nespokojuje se pouze s prohlášením osoby, jejíž životopis píše, ale přidává i poměrně kritické náhledy na situaci očima jeho odpůrců. A tyto náhledy nám předkládají příčiny k vedení války nepříliš vzdálené od příčin u pozdějších špatných císařů.

U Augusta si Suetonius všímá další pro nás zajímavě pojaté ospravedlnění ohledně důvodů zahájení válčení ne nepodobné Caesarovým úmyslům.

XLVII) *Omnium bellorum initium et causam hinc sumpsit: nihil convenientius ducens quam necem avunculi vindicare tuerique acta. Aug. 10. 1*²⁶⁴

Příčinou všech válek (*omnium bellorum initium et causam*) byla pomsta za smrt strýce, tedy vraždu Caesara, a správa jeho dědictví (*necem avunculi vindicare tuerique acta*).²⁶⁵ Augustus tak vedl války ze soukromých důvodů, neboť se snažil zabezpečit odkaz svého příbuzného a dále rozvíjet rodinu. To je opět velmi pozoruhodná příčina, ale z výše uvedených citátů je již čtenáři tato motivace dobře známa. Téměř se zdá, že se jedná o úzus každého vládce podnikat války i za soukromých důvodů.²⁶⁶ Suetonius však uvádí ještě pikantnější historku.

XLVIII) *Proelium quidem aut bellum suscipiendum omnino negabat, nisi cum maior emolumentum spes quam damni metus ostenderetur. Nam minima commoda non minimo sectantis discrimine similes aiebat esse aureo*

²⁶³ *Alii timuisse dicunt, ne eorum, quae primo consulatu adversus auspicia legesque et intercessionem gessisset, rationem reddere cogeretur ... cum M. Cato identidem nec sine iure iurando denuntiaret delaturum se nomen eius, simul ac primum exercitum dimisisset cumque vulgo fore praedicarent, ut si priuatus redisset, Milonis exemplo circumpositis armatis causam apud iudices diceret. Cae. 30. 3.*

²⁶⁴ Začátek a příčina všech válek pro něho vyplynula z přesvědčení, že je jeho naléhavou povinností pomstít smrt svého prastrýce a chránit jeho opatření. Ryba (2016, s. 60).

²⁶⁵ Jedná se o události z roku 43 př. n. l. Augustova propaganda používající spojení s Caesarem viz Carter (1982, s. 100-102).

²⁶⁶ O to je zajímavější, že Suetonius popisuje, že Augustus ustanovil místo pro senát, kde má projednávat otázky a války míru., viz *Aug. 29. 2.*

hamo piscantibus, cuius abrupti damnum nulla captura pensari posset.

Aug. 25. 4²⁶⁷

V této historce se hovoří, že Augustus radil neválčit (*bellum suscipiendum omnino negabat*), jedině by případné ztráty dokázala nahradit kořist (*nisi cum maior emolumentum spes quam damni metus ostenderetur*). Dále pokračuje metaforou s rybářem. Vojevůdce válčícího s malými nadějemi, že by výsledné vítězství dokázalo saturovat náklady na vedení takové války, přirovnává k rybáři se zlatým háčkem (*similes ... esse aureo hamo piscantibus*), kterému hodnota žádné ryby případné zničení háčku nedokáže nahradit vynaložené náklady (*cuius abrupti damnum nulla captura pensari posset*)

Vedení válek tak není jen otázkou spravedlnosti, dobra, či přežití. Císař válčí i z důvodů ekonomických. Suetonius tak zde předkládá velmi racionální důvod říše, proč svádí války. Dokonce lze tvrdit, pokud se budeme soustředit pouze na tento úryvek, Augustus radí vést jedině války ekonomické. A ačkoliv zde není explicitně řečeno něco o míru, důsledkem takového prohlášení je následující charakteristika míru. *Pax Romana* je pouze stavem, ve kterém říše nenachází zisk z vedení válek. Suetonius nás o soukromých důvodech vést války Caesara a Augusta i o této pragmatické doktríně o vedení válek informuje jako o faktu, který bychom měli znát, nebo si jej připomenout. Je však otázkou, zda považuje takové konání za špatné.

3.2.1. Kritika falešných válek a císařova absence v bitvách

Abychom na tuto otázku mohli odpovědět, pokusíme se společně analyzovat ukázky, které bychom mohli označit za absurdní.²⁶⁸ Domnívám se, že na těchto extrémních případech budeme moci nejlépe vidět Suetoniův postoj, neboť pro Suetonia každá část příběhu ze života císaře není jen pro pobavení, nýbrž též vytváří mozaiku argumentů, proč je daný císař dobrý, respektive špatný, jak již bylo popsáno v úvodu ke Suetoniovi v 3.1.

²⁶⁷ O bitvě nebo válce tvrdíval, že se nemá podnikat, leda když se naděje na zisk ukazuje silnější nežli obava ze ztráty. Neboť, jak rovněž říkával, ti, kdo pro nejmenší výhody podstupují největší nebezpečí, podobají se rybářům, kteří chytají ryby na zlatý háček, jehož ukousnutím vzniká škoda nenahraditelná žádným úlovkem. Ryba (2016, s. 69)

²⁶⁸ Suetonius měl zálibu neobvyklé události pojímat anekdoticky viz Baldwin (1983, s. 485).

Asi za nejpodivnější scénu u Suetonia, pokud jde o válčení, nacházíme v knize o císaři Gaiovi. Pro kontext uvedu, že se odehrává na pobřeží dnešní Normandie a vojsko bylo zde shromážděno z důvodu výpravy do Británie.

XLIX) nemine gnaro aut opinante quidnam coepturus esset, repente ut conchas legerent galeas-que et sinus replerent imperavit, spolia Oceani vocans Capitolio Palatioque debita. Cal. 46²⁶⁹

Suetonius zde údajně cituje císaře, jak vyzývá své vojáky, aby posbírali na břehu mušle (*conchas legerent galeas*) a naplnili si tak přilby (*sinus replerent*). Tuto činnost interpretuje císař jako sbírání kořisti nepřítele, čímž je v tomto případě moře (*spolia Oceani*). Avšak ani sběr kořisti není primárním důvodem, ale je důsledkem jakési povinnosti splatit dluh vůči důležitým sakrálním i mocenským místům v srdci Říma (*Capitolio Palatioque debita*).

Na první pohled se zdá, že tato zmínka paroduje Gaia a jeho armádu.²⁷⁰ Zároveň nám však podhaluje Suetoniův názor o nejvyšším velení říše. Pokud se pokusím interpretovat tento Suetoniův náhled, musím zkonstatovat, že by bylo chybné celou krátkou historiku považovat za odsouzení hodné konání jednoho konkrétního špatného císaře. Abychom lépe porozuměli, proti čemu Suetonius zde kriticky vystupuje, musíme přejít k jiným ukázkám.

Další ukázka nás posune do období vlády císaře Claudia. Pro kontext opět připomenu, že se zde jedná asi o stejnou armádu, která je popisována v předchozí ukázce jako sběrači mušlí. Zde se již vylodila a pokořila kmeny na jihu Británie. Císař Claudius k tomu uspořádá slavnost na Martově poli.

²⁶⁹ Náhle vydal rozkaz, aby sbírali škeble a plnili si jimi přilbice a záhyby šatu. „Toť jest kořist vyrvaná z oceánu,“ volal, „kterou jsme povinováni Capitoliu a Palatiu.“ Ryba (2016, s. 176)

²⁷⁰ Suetonius u Caligovi s touto ukázkou výčet podivného chování ohledně válčení neukončuje. V kapitole 45 (*Mox deficiente belli materia paucos de custodia Germanos traici oculique trans Rhenum iussit ac sibi post prandium quam tumultuosissime adesse hostem nuntiari. Gai. 45*) přikázal spojeneckým Germánům vyvolat nepokoje a ospravedlnit si tak výpad za Rýn. Myslím si, že toto svérázné použití spojenců jako domnělých nepřátel je rovnocenné absurditě odehrávající se na březích Normandie. I badatel Lindsay si všímá, že Suetonius se přímo vyžívá v ponížení Caliguly, který zase ponižoval římské důstojníky viz Lindsay (1993, s. 147-148).

L) *Edidit et in Martio campo expugnationem direptionemque oppidi ad imaginem bellicam et deditionem Britanniae regum praeseditque paludatus. Clau. 21. 6*²⁷¹

Na oné slavnosti probíhala rekonstrukce dobytí města Camulodunum²⁷² a předváděly se všeobecně válečné akty (*ad imaginem bellicam*), císař se pasoval do role vůdce sboru herců, kteří byli sestaveni z vězňů a kriminálních²⁷³ (*regum praeseditque paludatus*) představující ony jednotky.

Když tuto část konfrontujeme s velmi dehonestujícím obrazem Claudia v *Claudius. 3. 2* jako hloupého a nedostačujícího pro post císaře,²⁷⁴ pak se nám předkládá obraz dvou špatných císařů a podivínů. Obě události spojuje postava císaře, který vydává podivné příkazy, respektive jeho vlastní chování pouze hraje (vlastně sám sebe paroduje), když v divadelní scéně reprodukuje akty jinak náležející vojákům a vojevůdcům (a je i tak náležitě oblečen). Claudius i Caligula svým chováním překračují rámec dobrých císařů a pro Suetonia jsou takové činy hodné kritiky. Nikoliv Caesarův a Augustův přístup msty ze soukromých důvodů, ale falešná válka a falešná vítězství jsou pro Suetonia jev hodný odsouzení.

Avšak i u císařů patřících podle Suetonia spíše do kategorie dobrých, si můžeme ukázat jednu pasáž. Jedná se o výčet válek, na nichž Augustus za svého života participoval.

LI) *Externa bella duo omnino per se gessit, Delmaticum adulescens adhuc et Antonio devicto Cantabricum. Delmatico etiam vulnera excepit, una acie dextrum genu lapide ictus, altera et crus et utrumque brachium ruina pontis consauciatus. per legatos administravit, ut tamen quibusdam Pannonicis atque Germanicis aut interveniret aut non longe*

²⁷¹ Uspořádal také na poli Martově válečný obraz do a rozchvácení nepřátelského města, jakož i poze: vzdávají británští králové, a sám při ní předsedal v přátelském plášti. Ryba (2016, s. 200).

²⁷² Hurley (2001, s. 156), Mottershead dokonce poukazuje na fakt, že slavnost se měla konat v roce 47, avšak nemáme důkazy o zničení jedenácti království na jihu Británie do roku 51 viz Mottershead (1986, s. 88).

²⁷³ Hurley (2001, s. 155).

²⁷⁴ Zajímavé v této pasáži je také to, že Claudius je v ní popisován skrze údajná svědectví jeho ženských příbuzných.

*abesset, Ravennam vel Mediolanum vel Aquileiam usque ab urbe
progređiens. Aug. 20²⁷⁵*

Konkrétní úryvek se týká válek s vnějším nepřitelem²⁷⁶ (*externa bella*), z nichž osobně (*per se*) vedl pouhé dvě (*duo omnimo ... gessit*). Následuje krátký popis obou válek, jednu absolvoval ještě jako mládenec²⁷⁷ (*adulescens*), druhou na začátku své vlády (*Antonio evicto*). Následuje popis utržených zranění v obou bitvách. Posléze Suetonius uvádí, že Augustus skrze prostředníky (*per legatos*) organizoval dvě nejdůležitější války ze své vlády.

Sice neopomíná zmínit, že se císař alespoň k bojům přiblížil (*aut interveniret aut non longe abesset a*), avšak ani Suetonius nezakrývá skutečnost, že už i pro Augusta byla válka něčím vzdáleným, a nikoliv přímo prožitým souborem dějů.²⁷⁸

Další ukázka nás vrací zpět do životopisu císaře Caliguly, protože poukazuje na bazální neznalost a neschopnost císaře pro válečné vedení.

*LII) Militiam resque bellicas semel attigit neque ex destinato, sed cum ad
visendum nemus flumenque Clitumni Mevaniam processisset,
admonitus de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat,
expeditionis Germanicae impetum cepit. Cal. 43²⁷⁹*

lhned na začátku ukázky neopomene zmínit, že císař do války táhl jen jednou (*Militiam resque bellicas semel attigit*). Císař navíc svoji smělou kampaň nijak neplánoval (*ex destinato*) a pro důvod k tažení do Germánie uvádí doplnění tělesné stráže z germánského kmene Batávů (*de supplendo numero Batavorum*). Císař se tak chová

²⁷⁵ Zahraniční války osobně vedl všehovšudy jen dvě, dalmatskou ještě jako mladík a kantaberskou po porážce Antonia. V dalmatské také utržil zranění, v jedné bitvě byv zasažen do pravého kolena, v druhé poraněn zřícením mostu na stehnu a na obou pažích. Ostatní zahraniční války vedl prostřednictvím legátů, ale přece tak, že se v některých pannonských a germánských buď načas osobně dostavil, l,anebo se zdržoval nedaleko, vyjížděje z Říma do Ravenny, Milána nebo až do Aquileie. Ryba (2016, s. 66).

²⁷⁶ Jedná se o Dalmatské války mezi lety 35-33 př. n. l. a válka Kantabrianská v letech 26-25 př. n. l., která vedla k dokončení dobytí Pyrenejského poloostrova, po níž byl deklarován Augustem světový mír. Avšak Hispánie byla dobytá až v roce 19 př. n. l. viz Carter (1982, s. 113-114).

²⁷⁷ To však nesedí chronologicky a Augustus byl již dospělý viz Carter (1982, s. 114).

²⁷⁸ l když *de iure* byl přímým účastníkem, pokud vedl válku jeho legát. Tedy zbytek válek museli vést prokonzulové, které oficiálně nepatřili pod jeho jurisdikci Carter (1982, s. 114).

²⁷⁹ Vojenství a válečnictví se dotkl jenom jednou, a to ještě ne podle programu, nýbrž náhodně. Cestoval totiž, aby zhlédl údolí řeky Clitummu a tamní háj, a dostal se až do Mevanie; zde mu kdosi připomněl, že by se měl doplnit počet jeho Batávů, které měl ve své tělesné stráži. Odtud se zrodil podnět k výpravě proti Germánii. Ryba (2016, s. 175).

absolutně proti duchu *bellum iustum*.²⁸⁰ Myslím si však, že pokud onu ukázkou spojíme s výše uvedeným, protože sám Suetonius tuto pasáž uvádí explicitně nezkušenosti císaře s válkou, interpretuji ji jako popis nikoliv ostudného chování vůči okolním národům, ale spíše postesknutí autora nad odtržeností tehdejší elity od válečného konání a válečných zvyklostí.

Abych mohl ještě více podpořit tento úsudek, musím uvést pokračování popisu této “podivné války”. Ve zbytku kapitoly 43 nám předkládá Suetonius velmi netradiční způsob přesunu vojska. Nejdříve je tak vojsko hnáno (*tam festinanter et rapide*), že nedokáže uspokojit tradiční formu pochodu a znaky legie se nedrží, ale vezou se (*contra morem signa iumentis imponere*). Jindy nastal pravý opak a vojsko opět neudrzuje tradiční uspořádání z důvodu změkčilosti (*segniter delicateque*), kdy nastávaly zcela zbytečné činnosti, například obyvatelé provincií myli cesty od prachu (*propinquarem urbium plebe uerri sibi uias et conspergi propter puluerem exigeret*). Je zajímavé, že se Suetonius vůbec nevěnuje v této části válčení, ale je naprosto pohlcen Caligulovou neschopností soustředit se na skutečné problémy.²⁸¹

Caligula tak vyzkoušel oba zcela nevojenské způsoby přesunu vojska. A Suetonius dále pokračuje v kapitole 44. Zde je zajímavá především pasáž popisující chování císaře vůči veteránům, tedy lidem skutečně znalým válečného tažení.

LIII) at in exercitu recensendo plerisque centurionum maturis iam et nonnullis ante paucissimos quam consummaturi essent dies, primos pilos ademit, causatus senium cuiusque et imbecillitatem. Cal. 44. 1²⁸²

Mnohým zkušeným velitelům centurií (*primos pilo*) jejich zásluhy odňal²⁸³ (*ademit*) a jako důvod si vymyslel jejich věk (*causatus senium*) a slabost (*imbecillitatem*).

Trestá své nejzkušenější vojáky při této “podivné válce” a Suetonius celou událost dokončuje podivným vítězstvím na konci kapitoly. Caligula v *Gaius. 44. 2* útěk

²⁸⁰ Ale ne všechny antické zdroje s tímto závěrem souhlasí. Navíc Suetonius nevykazuje vysoké povědomí ve vojenské terminologii, tak je otázkou, zda mohl tuto epizodu podat vážně viz Lindsay (1993, s. 141-142).

²⁸¹ Lindsay (1993, s. 140).

²⁸² Při přehlídce vojska dokonce odňal hodnost velitelů předních centurií četným centurionům, kteří byli již starší a kterým v několika případech chybělo již jenom několik dní do výslužby, vzal si za záminku u každého jeho pokročilejší věk a sníženou použitelnost. Ryba (2016, s. 175)

²⁸³ Ale podle Lindsay to nebyla zase tak vzácná praxe viz Lindsay (1993, s. 144).

britanského prince před svými odpůrci interpretuje jako vítězství nad obyvateli ostrova (*in deditionem recepto, quasi uniuersa tradita insula*). A tato událost je úzce spjata s ukázkou XLIX), v níž vojsko císaře bojuje proti oceánu.

Na velmi podobném principu proběhla i šarvátka s Germány.²⁸⁴

Z výše uvedeného se domnívám, že Suetonius ne náhodou uvádí všechny tyto události na jednom místě. A jako hlavní důvod se zdá být ono chování císaře vedoucí k napodobování válečného úsilí předků bez skutečné války a jeho frapantní ignorování základních vojenských znalostí Římanů. Suetonius se zde rozhodně nepozastavuje nad cíli kampaně. Nijak nepolemizuje se samotnými činy, které ono chování implikují.

Ukazuje se na těchto příkladech, že vojska plení a že se násilné kořistění soustředí na měkkýše. Toto podivné chování je jen díky tomu, že císař není schopen dostát vlastností dobrých císařů. Stejně tak Suetonius nepolemizuje s obléháním a dobýváním, se zabíjením Britanů, které se tentokrát nejen na Martově poli hraje, ale skutečně se i odehrálo v Británii.

Další císař Nero také učinil několik pozoruhodných skutků, které zaznamenal Suetonius a poukazují na vzdálenost dvora od války. Za prvé nikdy podle Suetonia neměl ani pomyšlení na rozšíření říše.

LIV) Augendi propagandique imperii neque uoluntate ulla neque spe motus umquam, etiam ex Britannia deducere exercitum cogitauit, nec nisi uerecundia, ne obtrectare parentis gloriae uideretur, destitit. Ner. 18²⁸⁵

Z výše uvedeného vyplývá, že rozšiřování říše bylo základní očekávání, co bude císař činit, a případně nesplnění mělo velmi poškozovat pozici celého rodu (*ne obtrectare parentis gloriae uideretur*). Neronovi však očividně tato povinnost řádného vládce nevyhovovala (*ne obtrectare parentis gloriae uideretur*). Na druhou stranu musel existovat určitý tlak v říši,²⁸⁶ takže nakonec Británii neopustil.

²⁸⁴ *Cal.* 45. 1-3.

²⁸⁵ Nikdy nepojal ani přání ani naději na rozšíření a zvětšení říše. Zamýšlel odvolat vojsko i z Británie a upustil od toho jenom z ostychu, aby nebudil dojem, že poškozuje otcovu slávu. Ryba (2016, s. 223)

²⁸⁶ Možná to byla deifikace Claudia, a tak i jeho činu, která zabránila Neronovi z Británie odejít viz Bradley (1978, s. 111).

Ačkoliv tak Nero na nás může působit jako jeden z mála císařů, kteří by se i jen z dálky přibližovali neexpanzivní politice Augusta, výsledný popis Suetonia²⁸⁷ se spíše opět stáčí ke skutečnosti, že římské elity se vzdalují svým vlastním představám a idejím a jejich marné pokusy dosáhnout jich spíše celou koncepcí parodují. Suetonius totiž dále v kapitole 39 označuje takové počínání jako katastrofu s mnoha mrtvými v Británii,²⁸⁸ neboť pasivita Nerona vedla k několika vážným porážkám v Arménii.²⁸⁹ Neronova skutečná válečná aktivita neuniká Suetoniově, jak dokládá úsek v kapitolách 19 a 22.

LV) *Peregrinationes duas omnino suscepit, Alexandrinam et Achaicam; sed Alexandrina ipso profectionis die destitit turbatus religione simul ac periculo. in Achaia Isthmum perfodere adgressus praetorianos pro contione ad incohandum opus cohortatus est tubaque signo dato primus rastello humum effodit et corbulae congestam umeris extulit.*

*Ner. 19. 1-2*²⁹⁰

Suetonius opět upozorňuje na nízký počet výprav provedených císařem (*duas omnino*). A obě skončily neslavně. Prvkem komičnosti jsou například délka první výpravy (*die destitit*), avšak náboženské důvody, ač pro nás možná komické, pro Římany byly relevantní (*religione simul ac periculo*). Druhá výprava nám jistě připomene Caligulův boj na Normanských plážích, zde se však Nero příkladně vrhá jako první do boje s řeckou pedosférou (*primus rastello humum effodit*). I ostatnímu vojsku nařídil při kopání Isthmického průplavu se zapojit (*perfodere adgressus praetorianos*).²⁹¹

²⁸⁷ Ale jsou tací, kteří interpretují tuto část naopak jako Suetoniovu snahu pochválit snahu dále nerozšiřovat říši viz Bradley (1972, s. 113). To však nekoresponduje s další kritikou Nerona, jak uvidíme níže.

²⁸⁸ ... *quo triginta funerum milia in rationem Libitinae venerunt ; clades Britannica, qua duo praecipua oppida magna civium sociorumque caede sunt. Ner. 39.*

²⁸⁹ Viz *Ner. 39. 1.*

²⁹⁰ Výpravy podnikl všehovšudy dvě, do Alexandrie a do Acháje. Od alexandrijské však upustil hned první den cesty, neboť se poděsil varovným a nebezpečným úkazem. Při achájské výpravě se pustil do prokopávání korintské šíje, řečí vybědl shromážděné prétoriány, aby se dali do práce, pak dal zatroubit na polnici, sám zahájil motykou výkop a na svých ramenou odnesl košík hlíny. Ryba (2016, s. 223).

²⁹¹ Což samo o osobě není z pozice Suetonia kritizováno, nýbrž je to projekt prospěšným viz Bradley (1972, s. 116), též srovnej s: *Is Drusus in honore dux quaesturae praeturaeque Raetici, deinde Germanici belli Oceanum septemtrionalem Romanorum ducum trans-primus navigavit Rhenum fossas navi et immensique operis effecit, nunc adhuc Drusinae vocantur. Hostem etiam quaecaesum ac in intimas solitudines frequenter penitusactum non destititprius insequi, quam species barbarae mulieris liumana amplior victorem tendere ultra sermone Latino prohibuisset. Clau. 1. 2.*

Rozhodně stojí za povšimnutí vojenská terminologie užívána pro kopání průplavu použitá v ukázce. A na závěr autor neopomene jeho pokus na východě spojit s činy Alexandra Velikého.

Když byl Nero v Řecku, uskutečnil ještě jednu “výpravu”.

*LVI) nec profectioe dilata, ut primum Cassiopen traiecit, statim ad aram
Iouis Cassii cantare auspicatus certamina deinceps obiit omnia.*

Ner. 22. 3²⁹²

Suetonius pokračuje v “ironickém tónu” a označuje onen výlet výpravou (*profectioe*), při níž se vytáhlo (*traiecit*), avšak u oltáře Dia Cassia začal zpívat (*cantare*). A vše završil pohledem na hry (*picatus certamina deinceps obiit omnia*).

Nero se však podle Suetonia hodlal zúčastnit též skutečné války proti vzbouřencům v Gallii.²⁹³ Suetoniův popis si však velmi detailně všímá Neronovy reakce, kdy daný císař dychtí zahájit válku, čímž by mohl vyrabovat bohatou provincii (*tamquam occasione nata iure bellispoliandarum opulentissimarum provinciarum*). Suetonius však celou kapitolu uzavírá překvapivým zvratem, neboť chtivý Nero nakonec vůbec nic nevykoná (*praecipere conatus re in sileiitio obliteravit*). Ani zde skutečnou válku nevede.²⁹⁴

Z ukázky o císaři Claudiovi zase lze analyzovat, jakým způsobem ona odtrženost římského dvora od válečných výprav mohla vypadat v samotném centru říše. Válka se podobně jako mýty odehrává pro Římany na divadle. Válečná tažení svými důvody, vedením i výsledky působí absurdně a komicky při konfrontování s tvrzeními Římanů o tom, jak vedou své války. Dokonce i císař patřící mezi schopnější se zdržuje stovky kilometrů od problémových oblastí Germánie a Pannonie.

3.2.2. Nadpřirozené jevy spojené s válkou

Suetonius vojenskou katastrofu i vítězství někdy uvozuje nějakým nadpřirozeným jevem, který jako by seslaný bohy poukazoval na jejich nesouhlas, respektive souhlas, s vedením války. Suetonius se tak snaží interpretovat výsledek války jako součást zásahu

²⁹² A neodkladně uspořádal výpravu; jakmile se přepravil do Kassiovy, ihned začal zpívat u oltáře Dia Cassia. Potom se po řadě účastnil všech závodů. Ryba (2016, s. 225-226).

²⁹³ *Ner. 40. 4.*

²⁹⁴ Nero není jediný císař, kterému se příliš nechce vést války. Velmi podobnou neochotu Suetonius popisuje u Domitiana v *Dom. 6. 1.*

vyšší moci. Pokud se tažení vykonává ze spravedlivých důvodů, pak i nezdatnost a vzdálenost císaře od války není důležitá.

Tak například popisuje neuvěřitelné štěstí císaře Domitiana ve válce proti uzurpátorovi.

LVII) Bellum civile motum a L. Antonio,²⁹⁵ superioris Germaniae praeside, coifecit absens felicitate mira, cum ipsa dimicationis hora resolutus repente Rhenus transituras ad Antonium copias barbarorum inhibuisset. De qua victoria praesagiis prius quam nuntiis comperit, siquidem ipso quo dimicatum erat die statuam eius Romae insignis aquila circumplexa pinnis clangores laetissimos edidit; Dom. 6. 2²⁹⁶

Na začátku ukázky jsme opět konfrontováni s pro nás již probíranou skutečností, že císař je vzdálen jakéhokoliv válečného dění a sám autor hovoří o nesmírném štěstí, jak tento konflikt dopadl (*coifecit absens felicitate mira*). Došlo totiž k náhlému oteplení, které neznemožnilo přesun vojsk přes Rýn a uchránilo tak vojsko Domitianovo před posilami nepřítele (*cum ipsa dimicationis hora resolutus repente Rhenus transituras ad Antonium barbarorum incopias hibuisse*). Suetonius tuto událost dále spojuje s nadpřirozenými událostmi v Římě, kde se o vítězství dozvěděli skrze věštná znamení spojujícím římské symboly s postavou císaře a reakcí na vítězství²⁹⁷ (*de qua victoria praesagiis prius quam nuntiis comperit, siquidem ipso quo dimicatum erat die statuam eius Romae insignis aquila circumplexa pinnis clangores laetissimos edidit*).

Suetonius tak nepřipisuje vítězství ani římskému vojsku, ani římskému císaři, ani chybám nepřítele. Bitvu vyhráli Římané díky přírodnímu úkazu, který byl navíc doprovázen nadpřirozenými zázrakům s velikou symbolikou.²⁹⁸ Toto není ojedinělá zmínka. V další ukázce se přesouváme do počátku roku čtyř císařů, když se nový císař Galba snažil stabilizovat situaci ve státě.

²⁹⁵ Správce Horní Germánie v roce 89 se vzbouřil spolu s podporou Germánů viz Jones (1996, s. 58-59).

²⁹⁶ Občanskou válku, kterou zvířil Lucius Antonius, vrchní velitel v Horní Germánii, skončil bez osobní účasti díky podivuhodné šťastné okolnosti; náhle totiž právě ve chvíli, kdy došlo k bitvě, rozmrzl Rýn a zabránil barbarům, že nemohli přes něj přejít ke sborům Antoniovým. O tomto vítězství se dozvěděl dříve z věštných znamení nežli ze skutečných zpráv, neboť v Římě právě v ten den, kdy bylo bojováno, objal ohromný orel svými křídly jeho sochu a vydal ze sebe velmi radostný křik. Ryba (2016, s. 303).

²⁹⁷ Někteří se domnívají, že tímto je naznačena rychlost zprávy o zabití Antonia. Domitianus sám mohl poslat hlavu do Říma jako akt odstrašení viz Jones (1996, s. 61).

²⁹⁸ Viz význam snů a věštb Baldwin (1983, s. 490-491).

LVIII) *Per idem fere tempus in munition oppidi, quod sedem bello delegerat, repertus est anulus opere antiquo, scalptura gemmae Victoriam cum tropaeo exprimente ; ac subinde Alexandrina navis Dertosam appulit armis onusta, sine gubernatore, sine nauta aut vectore ullo, ut nemini dubium esset iustum piumque et faventibus diis bellum suscipi:*

*Gal 10. 4*²⁹⁹

Ukázka nás vrhá do válečných příprav (*per idem fere tempus in munition oppidi, quod sedem bello delegerat*), záhy se však opět pozornost soustřeďuje na dva pozoruhodné jevy. Nejdříve je zmíněn nález tajemného prstenu se symboly vítězství (*repertus est anulus opere antiquo, scalptura gemmae Victoriam cum tropaeo exprimente*). Dále následuje další neobvyklá událost, když připluje u Dertosy loď bez posádky a plná zbraní (*ac subinde Alexandrina navis Dertosam appulit armis onusta, sine gubernatore, sine nauta aut vectore ullo*). Suetonius považuje oba úkazy za zcela jasné pro danou událost pro každého (*nemini dubium esset*). Konečně na konci této ukázky i tuto reprezentaci symbolů slovně artikuluje. Byly to symboly poukazující na dobrou vůli bohů (*faventibus diis bellum suscipi*) a válka je spravedlivá a zbožná (*iustum piumque*). Interpretační potíž je zde především v poslední části citátu. Není zřejmé, do jaké míry se Suetonius ztotožňuje s tímto prohlášením. Z kontextu úryvku³⁰⁰ však nikde nevyplývá,³⁰¹ že by Suetonius vytvářel pomocí těchto příběhů o nadpřirozených úkazech představu o vyvolenosti římského národa. Nesmíme též zapomenout, že hovoříme o létě roku 68, tedy nejde o externí válku s vnějším nepřítelem, avšak jedná se o válku občanskou pozici nového císaře po smrti Nerona. Zdá se, že tyto příhody Suetonius používá jako prostředek pro podtržení událostí, které budou v ději následovat. Jak můžeme se dočíst i na jiných místech, tento způsob předmluvy k

²⁹⁹ Téměř v touž dobu byl při opevňování města, které si vybral za hlavní opěrný bod válečného podniku, nalezen prsten, starobylé umělecké dílo, na jehož kameni byla vyryta bohyně Vítězství s trofejí. Hned nato přistála u Dertosy alexandrijská loď s nákladem zbraní, zcela bez kormidelníka a bez jediného člena posádky nebo cestujícího. Proto nemohl být nikdo na pochybách, že je podnikána válka spravedlivá, náležitá a bohům milá. Ryba (2016, s. 254).

³⁰⁰ Míním tím kapitulu 10, v níž se ukázka nachází.

³⁰¹ Především viz *Gal. 10. 5*.

důležité válečné události používá i u Othona³⁰² a Nerona.³⁰³ Všechny tyto úkazy vždy uvozují budoucí katastrofu, ač jsou sebevíce pozitivně vykládány. Je tak obtížné interpretovat, zda se jedná o Suetoniovu vypravěčskou metodu, či o jeho interpretaci událostí, která by mohla poukazovat na přesvědčení o od bohů daném údělu dobývat svět.

3.2.3. Srovnání starých a nových zvyklostí

Všech pět císařů rozhodně u Suetonia nedostává shodné hodnocení, naopak jsou v mnoha ohledech zcela nepodobní v osobnosti. Přesto je všechny spojuje aspekt vzdálení války od dvora (u Augusta pouhou fyzickou vzdáleností, u špatných císařů jsou vzdáleností mravy), což je pozoruhodné. Zároveň však nelze říci, že by tyto extrémní případy poukazovali na Suetoniův odpor k vedení válek jako takový. Ačkoliv ony historiky parodují vedení římských válek, od Suetonia nikde nečteme kritiku důvodů pro vedení války, ať jsou pragmatické, ekonomicky motivované, či jako forma pomsty. Suetonius si však všímá, že existovala doba, kdy římská elita měla velmi blízko k válečnému tažení.

LIX) *Romae ne in usu olim, quidemnedum in honore ullo erat, rudi scilicet ac bellicosa etiam turn civitate, necdum liberalibus magnopere vacante.*

*De Illustribus Grammaticis I.*³⁰⁴

V jeho díle Gramatikové a rétoři totiž podává výklad a jeho představu o Římanech z rané republiky. Rétorika se neužívala a neměla patřičný sociální status (*ne in usu olim, quidemnedum in honore ullo erat*) jako za Suetonia. Společnost byla očividně nevzdělaná³⁰⁵ (*rudi scilicet*) a značně militantní (*bellicosa*).

Suetonius si uvědomuje, že doba císařů je odlišná od časů republiky. V kapitole o hodnocení mravů bude tato problematika hlouběji prozkoumána.

³⁰² *Expeditionem inpigre atque praepropere incohavit, nulla ne religionum cura, quidemsed et motis necdum conditis ancilibus, quod infaustum et cultores antiquitus habetur, die, quodeum Matris lamentari et plangere incipiunt, adversissimis Nam et victima praeterea auspiciis. Diti caesa cum tali sacrificio contraria patri litavit,exta et inundationibus potiora sint, primo egressuTiberis retardatus ad vicensimum etiamlapidem ruina aedificiorum viam offeiidit. Oth. 8. 3.*

³⁰³ *... fortunae restitutionem. Cui spei pronior, Britannia Armeniaque amissa ac rursus utraque recepta, defunctum se fatalibus malis existimabat. Ner. 40. 2.*

³⁰⁴ Zastara se v Římě gramatika nepěstovala, tím méně la jakkoli ctěna; to bylo ovšem v době, kdy obce byla ještě nevzdělaná a plná válek a dosud se příliš nezabývala vznešenými naukami. Ryba (2016, s. 317).

³⁰⁵ Zde Suetonius je překvapivě velmi přímý a nezlepšuje obraz předků jako jiní viz Kaster (1995, s. 47).

3.3. Nejen císařské ctnosti

Suetoniův hlavní zájem se však zaměřuje primárně na ctnosti a hodnoty jednotlivých císařů. Naše téma se tohoto bodu dotýká pouze okrajově, přesto lze analyzovat několik ukázek, které by nám mohly pomoci lépe pochopit Suetoniovy představy o vhodném chování nejen vedoucí postavy v mírových i válečných obdobích.

3.3.1. Dva způsoby života římské elity

Nejdříve bych rád analyzoval ukázky týkající se tématu blízkosti římské společnosti k válečnému stavu a představil tak Suetoniův názor, zda a do jaké míry je Řím militaristickým uskupením. První ukázka však nepochází z jeho Životopisů dvanácti císařů, nýbrž z díla mapující životopisy básníků v díle O význačných literátech, zde konkrétně básníka Terentia.

LX) ... *ideo ipsum non iuvenes designare qui se adiuuare dicantur, sed viros*
"quorum operam et in bello et in otio et in sit negotio" populus
expertus. De Poetis 4³⁰⁶

Suetonius zde popisuje situaci, kdy Terentius při psaní potřeboval pomoc. Tuto pomoc získal od učených mužů,³⁰⁷ kteří byli básníky i zvolení konzulové. Terentius je jasně rozlišil od mladších nobilů (*ideo ipsum non iuvenes designare qui se adiuuare dicantur, sed viros*), to však pro nás není tak důležité, jako následující úsek, který má být údajně přesnou citací Terentiových slov. Tito muži totiž pomáhali nejen Terentiovi, ale též celému lidu (*populus expertus*), ve třech stavech: v míru, ve válce a v obchodu (*quorum operam et in bello et in otio et in sit negotio*).

Tato reflexe poukazuje, jaké existují možné způsoby žití, je to život obchodníka, život válečníka a život občana. Každá z těchto oblastí má svá vlastní pravidla a ctnosti. Tak například v Caesarově životopisu Suetonius popisuje chvályhodné vlastnosti válečníků.³⁰⁸ Další ukázkou lze zvolit z životopisu Tita,³⁰⁹ v němž Suetonius tematizuje

³⁰⁶ ... neoznačuje jako mladé ty, kteří mu prý snad pomáhali, ale jako muže, kteří prokázali lidu "pomoc at v míru, válce nebo v obchodech." Ryba (2016, s. 335).

³⁰⁷ Jedná se o Quinta Fabia Labea a Marca Popillia.

³⁰⁸ ... *crebro commemorans Pompei felicitatem, cui praecipua militiae laus detarn inbelli genere hostium contigisset. Cae. 35. 2;* tato ukázka úzce souvisí s výkladem z předešlé kapitoly o příčinách vzniku občanské války mezi Pompeiem a Caesarem. Tuto část též srovnej s popisem kvalitní výchovy budoucích válečníků v *Aug. 38. 1-2.*

³⁰⁹ *memoria docilitas ad omnis proiectiore singularis, fere turn belli turn artes pacis. Tit. 3. 2*

zdatnosti císaře. Císař je hodnocen z obou oblastí, mírové i válečné.³¹⁰ Každá z nich má své vlastní ctnosti. Titus je nucen se obě skupiny zdatností naučit zvlášť jako dvě zcela odlišné identity, jinak by neměl důvod Suetonius obě části od sebe oddělit a hodnotit zvlášť. Na druhou stranu se nejedná o zcela inertní oblasti bez žádného vlivu jedné na druhou. Suetonius se totiž domnívá, že zkažené mravy nobilů v míru lze napravit skrze velmi hanebnou občanskou válku.³¹¹ Protože se jedná o nejhorší poklesek, kdy v míru se pozvedne meč vůči spoluobčanovi a zahájí interní válku. Očekává se, že ztráta ctností vhodných pro mír a jejich degradace, která spustí onu interní válku, povede k očistění skrze vojenské zdatnosti, které jsou nutné pro úspěšné vítězství v takové válce. To platí i v opačném případě u nectností. I ty se dělí na dvě skupiny – válečné a mírové. Obě vznikají v daných stavech římské společnosti tehdy, kdy dojde odvržení ctnostní jedněch i druhých.

*LXI) Pleraque pessimi exempli in perniciem publicam aut ex consuetudine
licentiaque bellorum civilium duraverant aut per pacem etiam
exstiterant. Aug. 32. 1³¹²*

Mnoho špatných skutků a příkladů se vyskytuje ve společnosti tehdy (*pleraque pessimi exempli in perniciem publicam*), když špatné chování zůstaly jako návyk z občanských válek³¹³ (*ex consuetudine licentiaque bellorum civilium duraverant*), nebo během míru (*aut per pacem etiam exstiterant*).

Vidíme, že krize římské republiky vedla k úsudku, že dané poklesky lze vyřešit pouze občanskou válkou, která je však sama o sobě hanebná. Za Augustovy vlády ale náhle je nucen císař řešit dopady občanské války na společnost, ale zároveň nectnosti vznikající z míru. Další občanská válka by situaci nezlepšila. Tato dualita a její problémy se nutně odráží i ve volbě následníka. Suetonius sice Tiberia nemá rád a hodnotí jej negativně, avšak uznává racionalitu volby Augusta, že z kandidátů právě Tiberius měl univerzální

³¹⁰ Porovnej s Woolf (1993, s. 174-176).

³¹¹ *Iam reorum aut obaeratorum aut prodigae iuventutis subsidium unicum ac promptissimum erat, nisi quos gravior criminum vel inopiae luxuriaeve vis urgeret, quam ut subveniri posset a se; his plane palam bello civili opus esse dicebat. Cae. 27. 2.*

³¹² Velmi mnoho jevů nejhorší druhu buď přetrvalo k veřejné zhoubě z navyklosti a svévole občanských válek, anebo i nově vzniklo v dobách míru. Ryba (2016, s. 73).

³¹³ O jaké konkrétně návyky se jedná více v Carter (1982, s. 138).

schopnosti náležející jak ke správnému spravování říše, tak dobrému vedení válek.³¹⁴ Avšak tím chvála Tiberiových vlastností končí. Tento císař totiž v obou oblastech selhal z důvodu jeho vlastní špatné povahy, z níž plynula jeho lakota z rozpočtu vydávat cokoli navíc. A dále v životopise nalezneme velmi nelichotivý obraz.³¹⁵ Tiberius odmítá navýšit výplatu vojsku, mimořádné odměny rozdává výjimečně a každého vojáka se snaží udržet v armádě co nejdéle, aby nemusel vyplácet výsluhy, nejlépe do jejich smrti. Avšak i při přírodních pohromách v provinciích jako je zemětřesení, nijak nepřiměje císaře, aby vyplatil speciální dávky pro pomoc postiženým. Opět si všimněme, že Suetonius při popisu jeho lakoty rozděluje dopady na vojsko a civilní správu. Také u postavy Germanika se setkáváme s tímto dvojím označením ctností.³¹⁶

3.3.2. Válka je zdroj slávy pro císaře, aristokrata i celé rody

Když se zaměříme na války jako takové a chování nobilů a císařů, pak lze vysledovat několik zajímavých postřehů. Za prvé je to především u špatných císařů jejich až frenetická snaha zvětšit svoji vlastní slávu skrze krizové situace. U Caliguly jako ostatní události popisované Suetoniem pak lze tuto skutečnost sledovat až v groteskní formě, když si císař stěžuje, že během jeho vlády nedošlo k žádné katastrofě, čímž přišel o možnost svoji vládu i vlastní osobu proslavit.³¹⁷ Nejlepším možným druhem velkého činu bylo vedení válek. U dalšího špatného císaře Domitiana. Suetonius popisuje jeho velkou chuť po válčení, že byl ochoten vytáhnout bez důvodů.³¹⁸ Ačkoliv ostatní císaře odrazovali od daného konání, Domitianus máje pocit méněcennosti, protože jeho bratr

³¹⁴ *Adduci tamen nequeo quin existimem, circumspectissimum et prudentissimum principeni in tanto praesertini negotio nihil temere fecisse ; sed vitiis Tiberi virtutibusque perpensis potiores duxisse virtutes, praesertim eum et rei p. causa adoptare se eum pro eontione iuraverit et epistulis aliquot ut peritissimum rei militaris utque unicuni p. R. praesidium prosequatur. Tib. 21.*

³¹⁵ *Militi post duplicata ex Augusti testamento legata nihil umquam largitus est, praeterquam singula milia denariorum praetorianis, quod Seiano se non accommodassent, et quaedam munera Syriacis legionibus, quod solae nullam Seiani imaginem inter signa coluissent. Atque etiam missiones veteranorum rarissimas fecit, ex senio mortem, ex morte compendium captans. Ne provincias quidem liberalitate ulla sublevavit, excepta Asia, disiectis terrae motu civitatibus. Tib. 48. 2.*

³¹⁶ *Fuisse autem creditur non ipsi posterisque minus gloriosi quam civilis animi; nam ex hoste victorias summo super opima quoque spolia captasse discrimine duces Germanorum tota acie que saepius insectatus; nec dissimulasse umquam pristinum se rei p. statum, posset, restitutum. Clau. 1. 4.*

³¹⁷ *Queri etiam palam de condicione temporu msuorum solebat, quod nullis calamitatibus publicis insignirentur ; Augusti principatum clade Variana, Tiberi ruina spectaculorum apud Fidenas memorabilem factum, suo oblivionem imminere prosperitate rerum ; atque identidem exercituum caedes, famem, pestilentiani, incendia, hiatum aliquem terrae optabat. Cal. 31.*

³¹⁸ *Expeditionem quoque in Galliam Germaniasque neque necessariam et dissuadentibus paternis amicis incohavit, tantum ut fratri se et opibus et dignatione adaequaret. Dom. 2.*

Titus měl za sebou úspěšná tažení a on nikoliv, zahájil zbytečnou válku. Válka se tak stala prostředkem k uspokojení potřeb římských nobilů, pokud jde o jejich sociální status. Suetonius takové konání zřejmě považuje za nečestné, protože se výskyt tohoto chování vyskytuje převážně u císařů, které hodnotí jako špatné. Lze také zkonstatovat, že takové pojetí válčení jde proti duchu *bellium iustum*.

Chování nobilů ve válce však má daleko od ctností i v jiných případech. Jako příklad lze uvést výklad o předku císaře Nerona Gnaea Domitia. V něm se nachází následující pasáž komentující chování k zajatcům.

LXII) *Consultante autem Cn. Pompeio de mediis ac neutram partem sequentibus solus censuit hostium numero habendos. Ner. 2. 3*³¹⁹

Pompeius potřeboval vyřešit situaci během občanské války, protože existovali lidé, kteří se nepřiklonili ani na jednu stranu (*consultante autem Cn. Pompeio de mediis ac neutram partem sequentibus*). Předek³²⁰ Nerona však dal návrh velmi krutý. Navrhl všechny neutrální pobít, jako kdyby byli součástí nepřátelské skupiny (*solus censuit hostium numero habendos*).

Suetonius používá k ponížení císaře Nerona jeho hanebné předky. Zde Gnaeus Domitius jako římský nobil odmítá Caesarovu milostivost a v příkrém opaku radí Pompeiovi, aby byl zcela nemilosrdný. To ukazuje na dva důležité momenty. Za prvé i pro samotného Suetonia byla minulost předků císařů důležitá. Zdá se, že daný císař byl hodnocen obecně podle srovnání se svými předky. To vyvolávalo onu potřebu válčit, protože předkové v bouřlivějším světě republiky se proslavili válkami. Na druhé straně v případě Nerona to byla skvělá příležitost, jak daného císaře ponížit. Předek totiž se zdál krutým, a tak se očekává, že i potomci budou takoví. Za druhé Suetonius kritizuje kruté zacházení i s neutrálními obyvateli. Ti nijak nepoškodili stát a nejsou jejím nepřitelem. Proto Suetonius takové chování odsuzuje. Suetonius naopak chválí, pokud se člověk pro stát obětuje i nejvyšší obětí.

³¹⁹ Zato když se Gnaeus Pompeius radil, co s neutrály, kteří se nepřiklonili k žádné straně, poradil on jediný, že se s nimi má naložit jako s nepřáteli. Ryba (2016, s. 216).

³²⁰ Domitius nebyl příliš vážený více Bradley (1978, s. 35-36).

LXIII) *Ac statim moriendi impetum ut multi nec frustra cepit, opinantur, magis pudore, ne tanto rerum dominationem hominumque periculo sibi asserere perseveraret, quam desperatione ulla aut diffidentia residuiscopiarum, ... Oth. 9. 3*³²¹

Otho se raději zvolil smrt a římská společnost toto rozhodnutí považuje za důvodné (*ac statim moriendi impetum ut multi nec frustra cepit opinantur*). Tento aristokrat odmítl trůn z hanby, protože by taková snaha stála mnoho životů (*magis pudore, ne tanto rerum dominationem hominumque periculo sibi asserere perseveraret*), i když své síly nemohl považovat za nedostatečné a slabé vůči Vitelliovi (*quam desperatione ulla aut diffidentia residuiscopiarum*).

Otho obětuje své ambice, které jsou typické pro římského aristokrata, jak jsme viděli výše, aby prospěl svému státu tím, že ukončí občanskou válku, která plodila zabíjení občanů a ničení hmotných statků. Římská společnost jeho rozhodnutí schvaluje jako důvodné. Sám Suetonius tuto epizodu sem jistě záměrně umisťuje, aby demonstroval na pozadí ambiciózních agonálních nobilů, kteří upřednostňují své vlastní ambice na úkor státu. To vše se nachází uprostřed sedmé knihy, která se věnuje roku čtyř císařů. Je však zřejmé, že samotný výklad není konsistentní. Proč by totiž Otho vůbec začal realizovat své ambice, když sám uznal, že takové ambice se neshodují s potřebami říše? Suetonius však příčiny jeho pokusu, který shledal na konci jako marnivý, se pokouší racionálně vysvětlit. Jak sám píše v 10. kapitole, od svého otce³²² se dověděl o údajně skutečné příčině, proč Otho se pokusil o císařský post, a nakonec se vzdal svého pokusu.³²³

3.3.3. Netečnost a závist

Nyní se odvrátíme od aktivit, které vedly k vedení válek občanských i zahraničních a zaměříme se na vlastnost, kterou Suetonius opovrhuje – netečnost. Tato netečnost je tak

³²¹ Tehdy se Otho hned rozhodl pro smrt, a to, jak se domnívají mnozí a ne bezdůvodně, spíše proto, že se styděl nadále si osobovat trůn za cenu tak velikých ztrát hmotných i lidských životů, než že by byl zoufal nad svými silami nebo i jenom v ně nedůvěřoval. Ryba (2016, s. 265-266).

³²² *Interfuit huic bello pater meus Suetonius Laetus, tertiae decimae legionis tribunus angusticlauius. Sue. Oth. 10. 1.*

³²³ *Nec concursurum cum Galba nisi confideret sine bello rem fuisse, transigi; tunc ad vitam posse; ... Oth. 10. 1.*

vážná, že pro ukázkou její hanebnosti si Suetonius bere příklad od barbarského a nepřátelského parthského krále Artabána.

LXIV) *Quin et Artabani Parthorum regis laceratus est litteris parricidia et caedes et ignaviam et luxuriam obicientis monentisque, ut voluntaria morte maximo iustissimoque civium odio quam primum satis faceret.*

*Tib. 66*³²⁴

Jen připomínám, že se vracíme k císaři Tiberiovi. O něm napsal tvrdou kritiku Artabános (*quin et Artabani Parthorum regis laceratus est litteris*), dále pokračuje drsným výčtem nectností v čele s vraždou příbuzných, zabíjením, končí s zhýralostí a námi dříve jmenovanou netečností (*parricidia et caedes et ignaviam et luxuriam obicientis*) a doporučuje, aby dobrovolnou smrtí ukončil nenávist obyvatel, kteří se na něj hněvají na základě výčtu hanebností spravedlivě zlobí (*monentisque, ut voluntaria morte maximo iustissimoque civium odio quam primum satis faceret*).

Je kardinální si uvědomit, kdo kritiku pronáší, jaká kritika je a na koho jí pronáší. Je to král často nepřátelského, i když v této době dočasně spřáteleného národa, do jehož záležitostí aktivně zasahovala římská moc.³²⁵ Tento rival vyslovuje velmi ostrou kritiku, která v sobě obsahuje i pro nás velmi zločinné činy, mezi nimi se také nachází ona netečnost, lze interpretovat její postavení jako rovnocenný ohavný čin společně s vraždou. Tento dokumentu posílá římskému císaři, jemuž jako možné řešení doporučuje sebevraždu, aby napravil nespravedlivý stav v římské společnosti Suetonius využívá externího kritika, aby zvýraznil hanebnost císařova chování. Jedním z těchto strašlivých skutků je netečnost. Tato hanebnost totiž může vést k rozvratu římské moci, jak můžeme vidět na jiném místě.³²⁶ Císař Claudius byl vyzván buřičem Camillem, který se ani nepokoušel hrozit válkou a násilím. Naopak nabídl císaři, zda by nechtěl žít jako soukromá osoba bez žádných starostí a v klidu. Claudius nad tímto návrhem zcela upřímně uvažoval, že by jeho nabídku přijal. Suetonius upozorňuje na fakt, že aristokrat

³²⁴ Drásavý hanopis proti němu napsal dokonce i parthský král Artabános, vyčítal mu v něm vraždy příbuzných i přátel, netečnost a zhýralost, a doporučoval mu, aby co nejdříve dobrovolnou smrtí učinil zadost obrovské a zcela spravedlivé nenávisti občanstva. Ryba (2016, s. 144).

³²⁵ Viz Tiberiovi pletichy na východě u Tacita: *Ann.* 6. 32.

³²⁶ *Motu civili cum eum Camillus, non dubitans etiair citra bellum posse terreri, contumeliosa et minaci el contumaci cedere iuberetepistula imperio vitamque otiosam in re dubitavit adhibitis privata agere, viris anprincipibus optemperaret. Clau.* 35. 2.

je ambicióznější než císař, avšak mělo by to být naopak. Daná situace pouze vede k větší destrukci státu, neboť jsme již viděli, že přílišné ambice nobilů vedou k destrukci státu, tak obdobně i nečinnost císaře má shodné dopady. Že by císař měl být ambiciózním uvádí Suetonius na příkladu Caesara, který si stěžoval, jak se málo aktivní oproti Alexandrovi Velikému, který dokázal vykonat velmi mnoho za svůj krátký život.³²⁷ Nejedná se však pouze o delikt týkající se ryze císařů. Suetonius totiž též popisuje, jak netečnost může zasáhnout obyvatele říše.³²⁸ Veřejné mravy jsou totiž ohroženy zlozvyky a onou netečností.

Asi nejnázornější ukázkou tohoto jevu je následující úsek, který se věnuje hodnocení Galbova působení pod císařem Neronem, které, ač nečestné, mu vlastně zachránilo život.

LXV) Paulatim in desidiam segnitiamque conversus est, ne quid materiae praeberet Neroni et, ut dicere solebat, quod nemo rationem otii sui reddere cogereetur. Galb. 9. 1³²⁹

Jeho původní aktivita se záhy obrátila v bezpečnou netečnost (*paulatim in desidiam segnitiamque conversus est*). Obával se totiž Nerona (*ne quid materiae praeberet Neroni*) a ospravedlňoval svou nečinnost tím, že se nemusí zodpovídat císaři, pokud nevykonal žádnou činnost (*ut dicere solebat, quod nemo rationem otii sui reddere cogereetur*).

Zde se nám předkládá zcela opačný obraz římského nobila. Galba ztrácí jakékoliv ambice pod špatným císařem, to ze zcela pragmatického důvodu. Aktivní chování se mu prostě časem vymstí. Špatný císař tak ostatní aristokraty nemusí pouze vybičovat k extrémní ambicióznosti, jak jsme viděli u Camilla, ale i k přesnému opaku. Netečnost se pak šíří napříč celým státním aparátem. Galba je navíc natolik otrlý, že onu bezpečnou netečnost obhajuje záchranou svého života. A tak vlastně činí shodně s příliš aktivními aristokraty, pro vlastní zisk ničí státní zájem.

³²⁷ Srovnej se *Cae.* 7. 1.

³²⁸ ... *atque etiam, si qua in publicis moribus desidia aut mala consuetudine labarent, corrigenda susceperit. Tib.* 33

³²⁹ Poznenáhlu se však obrátil v netečnost a lenost, aby nijak nezavdával Neronovi důvod k podezření, a jak sám říkával, „protože nikdo se nemusí odpovídat ze své zahálky“. Ryba (2016, s. 253).

Ale netečnost nebyla pouze vlastností špatných císařů. Suetonius popisuje i u císaře Vespasiana, že někdy i dobrého císaře může postihnout.³³⁰ Dal se strhnout až anonymním davem, který ho povzbuzoval, aby konečně konal. Až potenciální zisk přízně lidu je motivátorem pro to, aby císař konal.

Dostáváme se k dalšímu problému a tím je úmysl. Jaký úmysl mají tito císařové, že pojmají válku a mír takovým způsobem? Hned na první ukázce si můžeme všimnout, že Tiberiova motivace je jasná, ponížít Germanikovi válečné úspěchy, aby on sám více vynikl.

LXVI) Germanico usque adeo obtrectavit, ut et praeclara facta eius pro supervacuis elevarit et gloriosissimas victorias ceu damnosas rei p. increparet. Tib. 52. 2³³¹

Tiberius žárlil na Germanika natolik (*Germanico usque adeo obtrectavit*), protože měl za sebou slavné činy (*praeclara facta eius*), snažil se tyto počiny ponížít (*pro supervacuis elevarit*), i když Germanikus pro Řím vybojoval skvělá vítězství (*gloriosissimas victorias*), a interpretoval je zcela opačně jako zhoubu státu (*damnosas rei p. increparet*).

Tiberius tu rozhodně nemá úmysl podpořit říši, v jejímž zájmu je takové skvělé muže podporovat, aby se vítězilo na poli a říše byla v bezpečí. Místo toho tyto chvályhodné skutky nejen nezatajuje před římskou společností, nýbrž je dokonce ponižuje a zatracuje, aby tím uškodil Germanikovi a vylepšil svůj vlastní obraz. Jedná tak zcela v rozporu se svojí funkcí a hodlá na úkor státu zlepšit svůj veřejný obraz. Kritizuje tak vlastně paradoxně expanzivnost říše a ambicióznost elit, jež chtějí přispět k větší slávě státu.

Dále u Vitellia tyto hanebné úmysly postoupily ještě dále. Podle Suetonia se totiž dopouštěl bezpráví na lidech, též však porušoval i boží příkazy.³³² Zneužívá své postavení, dosazuje se svévolně do úřadů na libovolně dlouhou dobu. Vlastně celý

³³⁰ *Nec tamen antequam temptavit, promptissimis atque etiam instantibus suis, quam sollicitatus quorundam et ignotorum et absentium fortuito favore. Ves. 6. 1*

³³¹ Na Germanika žárlil do té míry, že i jeho přeslavné činy zlehčoval jako zbytečné a nejznamenitější jeho vítězství pomlouval jako škodlivá státu. Ryba (2016, s. 137).

³³² *Magis deinde ac magis omni diuino humanoque iure neglecto Aliensi die pontificatum maximum cepit, comitia in decem annos ordinavit seque perpetuum consulem. et ne cui dubium foret, quod exemplar regendae rei p. eligeret, medio Martio campo adhibita publicorum sacerdotum frequentia inferias Neroni dedit ac sollempni conuiuio citharoedum placentem palam admonuit, ut aliquid et de dominico diceret, incohantique Neroniana cantica primus exultans etiam plausit. Vit. 11. 2.*

system úřadů bourá. Kvůli ovládnutí tak kumuluje nezákonně funkce civilní i náboženské. Nastává tak paradoxní situace, kdy císař jako osoba zastřešující právo a spravedlnost porušuje základní ustanovení. Úmysl zneužít své pravomoci pro soukromé záležitosti se také vyskytuje u císařů lepších kvalit. U Caesara například není zřejmý úmysl, zda své činy koná, aby unikl soudnímu řízení, či aby pomohl spojencům a státním zájmům.³³³ Výsledek sice byl ve prospěch státu, přesto však i u Caesara Suetonius pochybuje, jaké úmysly měl. Tato nejistota je však mírněna následnými úspěchy, které Suetonius nekritizuje.³³⁴

Vysvětlili jsme si, že ambicióznost císařů nemůže být automaticky považována za něco pozitivního, jako jejich netečnost byla považována za něco zcela hanebného, nýbrž Suetonia zajímá také úmysl, z jakého důvodu císař vykonává nějakou činnost, zda ve svůj prospěch, či ve prospěch státu. Samozřejmě tato činnost musí být konána též podle legislativy římského státu a zákonům daných bohy.

3.3.4. Císař a vojsko

Nyní se naše pozornost obrátí zpět od obecných jevů spjatých s chováním císařů na události úzce spjaté s vojskem. V následující citacích si budeme moci demonstrovat, jakým způsobem Suetonius hodnotí počínání římské elity vůči vojákům. Jako první rozebereme chování císaře Tiberia

LXVII) Disciplinam acerrime exegit animadversionum et ignominiarum generibus ex antiquitate repetitis atque etiam legato legionis, quod paucos milites cum liberto suo trans ripam venatum misisset, ignominia notato. Proelia, quamvis minimum fortunae casibusque permetteret, aliquanto constantius inibat, quotiens lucubrante se subito ac nullo

³³³ ... incertum metune iudicii, quod private paratur, an quo maturius sociis inplorantibus subveniret pacataque provincia pari; festinatione, non expectato successore ad triumphum simul consulatumque decessit. *Cae.* 18. 1.

³³⁴ Srovnej též s krutým chováním Augusta k nobilem, kteří bojovali proti němu, jež plynulo z jeho soukromých důvodů a nikoliv státních viz *Aug.* 13. 2 a *Aug.* 15. 1.

*propellente decideret lumen et exstingueretur, confidens, ut aiebat, ostento sibi a maioribus suis in omni ducatu expertissimo. Tib. 19*³³⁵

Tiberius byl velmi přísný, pokud jde o vojenskou kázeň (*disciplinam acerrime exegit*). Vzal si příklad ze starých trestů, které jsou drakonické a ponižující (*animadversionum et ignominiarum generibus ex antiquitate repetitis*). Tiberiova odvaha prosazovat takovou přísnost dokonce zasáhla legáta legie, který dovolil pár vojákům si zalovit na germánské straně hranice (*etiam legato legionis, quod paucos milites cum liberto suo trans ripam venatum misisset, ignominia notato*). Suetonius si na Tiberiovi všiml, že v bitvách se chová maximálně racionálně (*proelia, quamvis minimum fortunae casibusque permetteret*), ale záhy jej kritizuje za vysokou sebedůvěru ve válečném umění, i když se mu značně omezila přehlednost nepřátelského území (*aliquanto constantius inibat, quotiens lucubrante se subito ac nullo propellente decideret lumen et exstingueretur*). Byl totiž přesvědčen, že úkazy jemu i jeho předkům jsou důležitou součástí vítězství (*confidens, ut aiebat, ostento sibi a maioribus suis in omni ducatu expertissimo*). Suetonius v této ukázce Tiberia chválí i kritizuje. Na jedné straně Tiberius je přísný na vojsko a udržuje kázeň, která je hodna předků. Avšak jeho přísnost je podle Suetonia v některých případech až za hranou původního ducha přísné kázně předků. Sám navíc uvádí konkrétní případ takového potrestání. Z ukázky se nejeví, že by za to nějak Tiberia chválil. Podobně, nejdříve chvályhodná činnost a posléze negovaná její deviací, konstruuje i druhou část, v níž nejprve kvituje Tiberiovu zdrženlivost a rozumné uvažování během vedení válek. Záhy ale znovu kritizuje Tiberiovo počínání jeho zpupností, která však má chatrné základy v podobě vágních zkušeností předků s úkazy. Tiberius tak tímto prohlášením tvrdí, že nezáleží na zdatnosti císaře, ale samotná pozice vyřazuje jakýkoliv možný neúspěch. To samé vojsko v Germánii totiž po smrti Augusta rebeluje vůči Tiberiovi a provolává Germanika jako svého vůdce.³³⁶ Germanikus však

³³⁵ Kázeň vymáhal s neobyčejnou přísností, obnoviv ze staré doby různé druhy kárných a potupných trestů; dokonce i legáta legie postihl potupným trestem za to, že poslal několik vojáků s jedním propuštěncem na druhý břeh na lov. Přestože v bitvách omezoval na nejmenší míru vliv nepromyšlených náhod, pouštěl se do boje s nadměrnou sebedůvěrou, kdykoliv mu při noční práci náhle a bez jakéhokoliv zásahu začalo slábnout a zhaslo světlo. Důvěřoval totiž podle vlastních slov úkazům, že prý se jemu i jeho předkům znamenitě osvědčily při každém velitelském poslání. Ryba (2016, s. 123).

³³⁶ ... *missusque ad exercitum in Germaniam, excessu Augusti nuntiato, legiones universas imperatorem Tiberium pertinacissime recusantis et sibi summam rei p. deferentis incertum pietate anmconstantia maiore compescuit atque hoste mox devicto triumphavit. Cal. 1. 1.*

odmítl takovou pozici a tyto legie ukáznil. Suetonius si je opět nejistý, zda to dokázal jako Tiberius před tím přísností, či spíše svědomitostí. Každopádně pro Suetonia to bylo úspěšné natolik, že s tímto rebelujícím vojskem posléze slavil úspěchy ve válce. Někdy je vztah velitele a vojáků velmi komplikovaný. To dokazuje ukázka z životopisu Othona, v němž Otho potrestá smrtí vojáky, kteří zabili své velitele. Tito velitelé však odpadli při Camillově vzpouře od císaře Claudia. Celá věc je o to komplikovanější, že sám Otho něco podobného v minulosti udělal, avšak od císaře Claudia místo trestu dostal povýšení. Otho se tak projevil jako velmi přísným a také nedbajícím precedentu, kterého byl on sám účasten. Naopak stojí na straně zákona. I když by mohl někdo později mu tento čin vytknout, že se chová pokrytecky, raději volí cestu legální než nezákonnou. Pokud však budeme souhlasit s Pliniem³³⁷ a jeho ztotožněním císaře se zákonem, pak naopak Otho se chová svévolně a ničí císařův odkaz. Suetonius však takovou to úvahu nemá nikde zmíněnou.

Suetonius však nenabízí čtenáři pouze negativní stránku vztahu velitele (císaře) a jeho vojska. Caesar nijak neposuzoval vojáky podle mravů a jejich štěstí, nýbrž vyvažováním byl jednou krutý a jindy milostivým. Tato metoda cukru a biče byla praktikována převážně v klidnějších obdobích. Ve válce však i Caesar vyžadoval maximální připravenost a oddanost, kterou testoval a udržoval skrze různé náročné úkoly.³³⁸ Dá se říci, že tato kapitola je vlastně krátkým manuálem, jak se má vůdce úspěšného vojska chovat, aby i nadále bylo vojsko vítězné. Pro Římany bylo důležité balancovat ve vztahu s vojáky mezi blízkostí a vzájemnou důvěrou a naopak zcela nepřekonatelnou vzdáleností a nerovnoměrným vztahem. Podobně jako císař měl dva módy svého chování a ctností, zcela analogicky i k vojákům měl dva přístupy, které mohl prosazovat dokonce simultánně. U Augusta si lze povšimnout podobné distinkce,³³⁹ když odmítá se

³³⁷ Viz 2.6.

³³⁸ *Militem neque a moribus neque a fortuna probabat, sed tantum a viribus, tractabatque pari severitate atque indulgentia. Non enim ubique ac semper, sed cum hostis in proximo esset, coercebat turn maxime exactor gravissimus disciplinae, ut neque itineris neque proelii tempus denuntiaret sed paratum et intentum momentis omnibus quo vellet subito educeret. Quod etiam sine causa plerumque faciebat praecipue pluviis et festis diebus. Ac subinde observandum se admonens repente interdium vel nocte subtrahebat, augebatque iter, ut serius subsequens defetigaret. Cae. 65*

³³⁹ *Neque post bella civilia aut in contione aut per edictum ullos militum commilitones appellabat, sed milites ... Aug. 25. 1.*

ztotožňovat s vojáky, jakmile byla občanská válka ukončena. Stojí však za povšimnutí, že Augustus podobně jako Caesar neměl pouze jednu pózu, jak uvidíme v další části.

LXVIII) *Nec parcior in bellica virtute honoranda, super triginta ducibus iustos triumphos et aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decernenda curavit. Liberis senatorum, quo celerius rei p. assuescerent protinus a virili toga latum clavum induere et curiae interesse permisit militiamque auspicantibus non tribunatum modo legionum, sed et praefecturas alarum dedit; ac ne qui expers castrorum esset, binos plerumque laticlavios praeposuit singulis alis. Aug. 38. 1-2³⁴⁰*

Augustus totiž hojně rozdával pocty za válečné ctnosti (*nec parcior in bellica virtute honoranda*) a dal možnost 30 vojevůdcům slavit triumfy a dále také mnohé triumfální odznaky (*super triginta ducibus iustos triumphos et aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decernenda curavit*).³⁴¹ Motivoval mládež nobilů, aby nastoupila do státní služby skrze benefity a rychlý kariérní růst (*liberis senatorum, quo celerius rei p. assuescerent protinus a virili toga latum clavum induere et curiae interesse permisit militiamque auspicantibus non tribunatum modo legionum, sed et praefecturas alarum dedit*). Také vytvořil nová místa v rámci vojenské hierarchie skrze větší počet velitelů již existujících oddílů, aby zvýšený zájem mohla armáda plně uspokojit (*ac ne qui expers castrorum esset, binos plerumque laticlavios praeposuit singulis alis*).

Císař si dokázal vážit obětí vojáků a jejich velitelů a zároveň tímto příkladem vybízel, aby dobrou službou císaři se nobilové dostali velikým poctám a uznání. Avšak také aktivně vytvářel prostředí, které umožňuje velké množství mladých nobilů zapojit se do *cursus honorum*. Proto restrukturalizuje počet vysokých pozic v armádě a urychluje kariérní růst a vytváří systém benefitů. Císař se tak snaží zapojit více nobilů do

³⁴⁰ Neméně štědrý byl při odměňování válečných zásluh. Dal totiž odhlasovat více než třiceti vojevůdcům povolení řádného triumfu a v případech ještě četnějších udělení triumfálních odznaků. Ale synové senátorů tím rychleji přivykli státní službě, povolil jim hned při odkládání chlapeckého šatu oblékat senátorské roucho s širokým pruhem, jakož i účastnit se zasedání v radnici; kromě toho čekatele vojenské služby povyšoval nejen na tribuny legií, nýbrž i na prefekty jízdních čet. A aby každému byla otevřena cesta do vojenského tábora, stavěl často po dvou senátorských synech v čelo jednotlivým jízdním četám. Ryba (2016, s. 76).

³⁴¹ Význam triumfu i jeho postupné omezení udělování včetně dalších reforem Augusta vůči senátorské a jezdecké třídě viz Carter (1982, s. 151-152).

vojenských služeb, aby uspokojil jejich ambice. Tím stabilizuje tento systém, takže každý aristokrat je spokojen, neboť může soutěžit s velkou konkurencí. Jakmile se mu podaří úspěch, dostane vysoké pocty. Ale i kdyby za kariéru nedosáhl žádných vítězství, přesto jim zajišťuje důstojné živobytí a dobrou kariéru plnou významných pozic. Ačkoliv u Tiberia Suetonius zkritizoval jeho vysokou sebedůvěru, přesto i on během vážné situace po Varrově porážce se obrátil na válečnou radu a vytvořil systém poskytující dobrý přehled o situaci.³⁴² Císařové si dokázali vážit vojáků i jejich rad a uvědomovali si, že jejich moc závisí z velké části na armádě a jejich schopnostech. Suetonius tuto činnost nijak nekritizuje, protože se jeví jako přiměřená. Avšak existovali případy, kdy byla překročena přípustná mez. Suetonius toto nevhodné přiblížení velitele s vojáky dokazuje na příkladu uplácení vojska.

LXIX) Verum postero die et senatu segniore in exsequendis conatibus per taedium ac dissensionem diversa censentium et multitudine, quae circumstabat, unum rectorem iam et nominatim exposcente, armatos pro contione iurare in nomen suum est passus promisit, singulis quina dena sestertia, primus Caesarum que fidem militis etiam praemio pigneratus. Clau. 10. 4³⁴³

Suetonius popisuje situaci na počátku Claudiovy vlády a s tím spojený chaos před řádným převzetím moci. V této situaci senát byl paralyzován protichůdnými názory (*senatu segniore in exsequendis conatibus per taedium ac dissensionem diversa censentium*) a lid poblíž žádal jediného vládce a provolával ho (*multitudine, quae circumstabat, unum rectorem iam et nominatim exposcente*), Claudius se zalekl a raději si přísahu vojáků pojistil 15 tisíc sestercii (*armatos pro contione iurare in nomen suum est passus promisit, singulis quina dena sestertia*), takže se stal podle Suetonia prvním z císařů,

³⁴² *Proximo anno repetita Germania cum animadverteret Varianam cladem temeritate et neglegentia ducis accidisse, nihil non de consilii sententia egit; semper alias sui arbitrii contentusque se uno, tunc praeter consuetudinem cum compluribus de ratione belli communicavit. Curam quoque solito exactiorem praestitit. Tib. 18. 1.*

³⁴³ Nazítří však, když jednak senát otálel s provedením svých záměrů pro rozmrzelost a nejednotu skupin navrhuje protichůdná opatření, jednak kolemstojící lid si přál jediného vůdce a již ho uváděl i jménem, dopustil, aby shromáždění vojáci ve zbraních přísahali na jeho jméno, a slíbil každému z nich po patnácti tisících sestertiích; tím si jakožto první z císařů zaručil věrnost vojska peněžitou odměnou. Ryba (2016, s. 192).

kteří upláceli vojáky, aby si získali jejich oddanost (*primus Caesarum que fidem militis etiam praemio pigneratus*).³⁴⁴

Nepevná vláda uplácí svá vojska, aby podpořila svoji vlastní pozici a moc ve státě, pro Suetonia je to symptomatický jev dekadence. Tady podle Suetonia začala neblahá praxe, která porušila balanc mezi císařem a vojskem a vede ke katastrofám. Viděli jsme, že císařové mohli být až příliš přísní, což však nevedlo ke kýženým výsledkům a vojska jim nebyla poslušná. Též jsme se dočetli, že Suetonius dokázal nalézt u některých císařů relativně stabilní situaci, v níž císař je přiměřeně přísným, vyžaduje ve válce přísnou morálku, ale v míru dokáže své vojáky ocenit, přesto si však od nich drží odstup. Nyní však Suetonius představil variantu, kdy vojsko, ne císař, se stává hegemonem moci. Císař se musí na vojsko spoléhat a je ochoten za jejich spolupráci vyplácet finanční prostředky ze státní pokladny. Vojsko si nově nabyté důležitosti za krátko všimlo. Když Galba chtěl obnovit původní mocenskou rovnováhu a odmítl dát vojákům větší plat a dary, neboť byl pamětliv původního pořádku, v němž císař velí vojsku a nikoliv, že si ho kupuje, vojsko v Horní Germánii se vzbouřilo a prohlásilo císařem Vitellia.³⁴⁵ Nyní je to armáda, které dle své libovůle si volí svého císaře.

3.3.5. Římský nobil – hrozba nebo spojenec císaře

Posledním dosud neprozkoumaným bodem této kapitoly je vztah císaře a nobilů. Už na konci republiky u Caesara si Suetonius všímá, jaké vztahy s ostatními udržuje.³⁴⁶ Jeho milost vůči oponentům v občanské válce je poměrně známá. Avšak budoucí císařové nemohli takovou velkorysost nabídnout všem. Nobilové totiž stále dychtili ve vzájemném soupeření dosáhnout vyšších poct. A to je pro císaře ohrožení jeho majestátu, jak uvidíme dále.

³⁴⁴ Ale Josefus popisuje situaci trochu jinak a Claudia nenahlíží tak negativně. Existují také důkazy, že Claudius s placením pretoriánské gardy nebyl první viz: Mothershead (1983, s. 49-50).

³⁴⁵ *Per haec universis ordiibus offensis propevel praecipua flagrabat invidia milites. Nam apudcum in verba eius absentis iurantibus donativum grandius solito praepositi pronuntiassent, neque ratam rem habuit et subinde iactavit se millexeretem, non emere consuere ;atque eo quidem nomine omnis, qui ubique erant, exacerbavit. Ceterum praetorianos etiam metu et indignitate commovit,removens subinde ut etplerosque suspectos Nymphidi socios. Sed maxima fremebat Germaniae superiorisexercitus fraudari se navatae ad versus praemiis Gallos et Vindicemoperae. Ergo primi obsequiumausi Kal. Ian. adigi Sacramento nisi in nomen rumperesenatus recusarunt adstatimque legationem praeto-rianos cum mandatis destinaverunt : im-displicerein factum ; peratorem Hispania eligerent ipsi quern cuncti exercituscomprobarent. Gal. 16.*

³⁴⁶ Viz *Cae.* 75. 2.

LXX) *Triumphalia ornamenta Silano filiae suae sponso, nondura puberi dedit, maioribus vero natu tarmque multis facile, ut epistula communi legionem nomine exstiterit pententium ut legatis consularibus simul cum, exercitu et triumphalia darentur, ne causam belli modo. Aulo Plautio etiam quoquo quaerent. ovationem decrevit urbem obviamingressoque pro – et in eunti et inde rursus revergressus Capitolium tenti latus textit. Gabinio Secundo Cauchis gente Germanica Cauchi superatis cognomen usurpare concessit. Clau. 24. 3³⁴⁷*

V této ukázce císař Claudius hojně rozdává hodnosti a pocty. Nejdříve uděluje triumfátorské ocenění Silánovi, jež byl budoucím jeho zetěm, ještě v jinošském věku (*triumphalia ornamenta Silano filiae suae sponso, nondura puberi dedit*), ostatním dospělým nobilům podle Suetonia udílel až moc poct (*maioribus vero natu tarmque multis facile*), což dokládá na příkladu s vojáky, kteří žádali císaře, aby se takový styl odměňování stal standardní, takže jejich velitelé, což byli nobilové, nebudou nadále dychtit získat takové pocty ve válce (*ut epistula communi legionem nomine exstiterit pententium ut legatis consularibus simul cum, exercitu et triumphalia darentur, ne causam belli modo*).³⁴⁸ Následuje až do konce ukázky krátký výčet konkrétních osob z elity Říma, kteří také dostali vysoké pocty.

Ačkoliv se může zdát, že Claudius je podobně milostivý jako Caesar, Suetonius toto komentuje naopak jako něco přehnaného. Takto časté rozdávání poct paroduje na příkladu žádosti vojáků. Vyplývá totiž, pokud by Claudius rozdával pocty v obvyklém množství, pak hlavní pole soupeření nobilů o vyšší postavení uvnitř elity by se odehrával na poli bitevním. Protože však Claudius je v tomto nemírný, tak elita nemá již potřebu soutěžit takto, takže spíše záleží na jejím vztahu k císaři než na skutečných

³⁴⁷ Triumfátorské odznaky dal snoubenci své dcery Silanovi ještě před dosažením jeho dospělosti; dospělým pak osobám tak často a tak snadno, že tehdy vznikl dopis psaný společným jménem legií a obsahující jejich žádost, že by měly být konsulárským místodržitelům hned při udělení velitelské hodnosti nad vojskem propůjčovány i triumfátorské odznaky, aby všemožně nehledali záminku k válce. Aulo Plautiovi povolil dokonce malý triumf, a když vešel do Říma, sám mu vyšel v ústrety a jak při jeho cestě na Capitolium, tak i při návratu doprovázel ho po levém boku. Gabiniu Secundovi za vítězství nad germánským kmenem Kauchů propůjčil užívat příjmení „Kaušský“. Ryba (2016, s. 201-202).

³⁴⁸ K poctě *triumphalia ornamenta* včetně i jiných zvláštních případů jejího udělení viz Mothershead (1983, s. 97-98). Gabinius Secundus byl správce Dolní Germánie a v roce 41 porazil Chauci. Aulo Platio byl oceněn v roce 47 za ustanovení provincie Britannia. *Ovatio* bylo menší ocenění než triumf. Obě ocenění byla později určena pouze pro členy císařské rodiny viz Mothershead (1983, s. 99).

činech. Na druhou stranu si však Suetonius všímá též udílení poct osobám, které se podílely na porážkách nepřátel (*Gabinio Secundo Cauchis gente Germanica Cauchi superatis cognomen usurpare concessit*). Jejich ocenění ale devaluje Claudiův přístup k jejich udělování a z ukázky spíše vyplývá, že Claudius nobily spíše od takového chování odrazuje.

Suetonius totiž zdatnost císaře zakládal na základě vojenských úspěchů, jak můžeme vidět u Tiberia.³⁴⁹ Pokud ocenění získávají nobilové ve válce a císař si získává přízeň nobilů shodnými činy, pak nutně jsou si vzájemnou konkurencí. Suetonius v představení nobila Lucia dokonce poukazuje na vysoké postavení a pravomoci této osoby, která byla velmi blízko císaře Claudia, a dokonce jej v některých chvílích zcela zastoupila.³⁵⁰ Tato blízkost a vysoké postavení však při bouřlivé změně na trůně znamenala také stejně bouřlivé vyřizování účtů. Suetonius znechuceně popisuje, jak Vitellius povzbuzuje ostatní k dalšímu boji vůči spoluobčanům, protože takové zabíjení je nad zabíjení nepřátel.³⁵¹ To je jistě zcela zvrácené uvažování pro Římany a Suetonia. Nobil se během okamžiku z člověka uznávaného bývalým císařem, jehož postavení a moc byla vysoká, stal nepřítelem horším než cizí národy. Přesto lze Vitelliovu poznámku racionálně vysvětlit. Byl to on, kdo po smrti Galby ihned vytáhl na Řím a ohrožoval centrální moc.³⁵² Když to mohl učinit, pak jakýkoliv občan se stává pro něj potenciálním ohrožením jako osoba dobývající stejnou pozici, což je pro něj větší nebezpečí než bojovní Germáni a Parthové.

³⁴⁹ *Stipendia prima expeditione Cantabrica tribunus militum fecit, dein ducto ad Orientem exercitu regnum Armeniae Tigrani restituit ac pro tribunali diadema imposuit. Recepit et signa, quae M. Crasso ademerant Parthi. Post hoc Comatam Galliam. anno fere rexit et barbarorum incursionibus et principum discordia inquietam. Exin Raeticum Vindelicumque bellum inde Pannonicum, inde Germanicum gessit. Raetico atque Vindelico gentis Alpinas, Pannonico Breucos et Dalmatas subegit, Germanico quadraginta milia dediticiorum traiecit in Galliam iuxtaque ripam Rheni sedibus adsignatis conlocavit. Quas ob res et ovans et curru urbem ingressus est, prius, ut quidam putant, triumphalibus ornamentis honoratus, novo nec antea cuiquam tributo genere honoris. Tib. 9. 1-3*

³⁵⁰ *Lucius ex consulatuperiit. Syriae Artabanum Parthorum summis praepositus, regemartibus non modo ad colloquium suum, sed etiam ad veneranda legionum signa pellexit. Mox cum Cludio duos ordinaries consulatus censuram-principe insuperCuram sustinuit absente que gessit. quoque imperiieo Britannica ; vir innocens et industrius, expeditione ... Vit. 2. 4.*

³⁵¹ Srovnej s *Vit.* 10. 3.

³⁵² Srovnej s *Vit.* 8-10.

3.4. Provinciálové

U Suetonia se na několika místech též setkáváme s ukázkami, které se týkají obyvatel porobených Římem a vzájemného vztahu Římanů a metropole s periferií a jejími obyvateli. Také v této kapitole bude tematizováno několik ukázek zabývajících se chování Římanů vůči okolním národů s různým statusem vůči Římské říši.

3.4.1. Suetoniův postoj ke vztahu Římanů s barbary

Nejdříve bychom analyzovali chování Římanů k barbarům a jak jej hodnotí Suetonius. Začneme ne příliš příjemnou událostí pro Parthského krále, který v boji o moc prohrával a rozhodl se využít ochrany římského území na základě přátelských smluv.

LXXI) ... *sed et Vononem regem Parthorum, qui pulsus a suis quasi in fidem p.*

R. cum ingenti gaza Antiochiam se receperat, spoliatum perfidia et occisum. Tib. 49. 2³⁵³

Král se jmenoval Vonos, který na útěku využil útočiště v Antiochii v domnění, že s Římem je spojenec (*qui pulsus a suis quasi in fidem p. R. cum ingenti gaza Antiochiam se receperat*). To však osudová chyba. Tiberius neváhal a krále okradl a dal zabít (*spoliatum perfidia et occisum*).

Římský císař si troufá svého spojence okrást a zabít, když v říši hledá azyl. Že se nejedná ze strany Tiberia činností obvyklou můžeme vidět při popisu Augustovy zahraniční politiky.³⁵⁴ Suetonius si všímá, že Augustus svoji zahraniční politiku ve skutečnosti založil na tom, že královské příbuzné, kteří během války se dostali do říše jako zajatci, vracel zpět při dohodnutí míru. Mezi jednotlivými spojeneckými králi sjednával příbuzenské svazky, podporoval přátelství a touto zákulisní hrou dokázal udržet mezinárodní situaci přehlednou. Navíc nabízel výchovu pro prince okolních národů společně se svými příbuznými. Tiberius však svým chování nerozporuje pouze

³⁵³ Rovněž parthského krále Vonóna, který byl vyhnán od svých lidí a s nesmírným pokladem se uchýlil do Antiochie jakoby v ochranu národa římského, dal listivě okrást a zavraždit. Ryba (2016, s. 136).

³⁵⁴ *Reges socios etiam inter semet ipsos necessitudinibus munitis iunxit, promptissimis affinitatis cuiusque atque amicitiae conciliator et fautor; nec aliter universos quam membra partisque imperii curae habuit, rectorem quoque solitiis apponere aetate parvis aut mente lapsis, donec adulescerent aut resipiscerent; ac plurimorum liberos et educavit simul cum suis et instituit. Aug. 48.*

Augustově politice. I Caesar si uvědomoval důležitost vztahů se spojenci.³⁵⁵ Tentokrát je to však potřeba si okolní národy podplácet, aby si je předcházel, čímž mohl lehce a levně získat množství velmi loajálních pomocných sborů. Samozřejmě taková aktivita byla na počátku občanské války zcela jasně motivována levnou vojenskou silou získanou od cizích národů. Také císař Caligula, kterého na mnoha místech nechválí, Suetonius v kapitole 16 popisuje jeho umírněné a spravedlivé chování nejen vůči elitám, nýbrž také vůči cizím králům, jimž navrátí všechny statky včetně ušlých zisků.³⁵⁶ Když se vrátíme zpět k Tiberiovi, Suetoniovi se nezdá jeho chování jako adekvátní. Dokonce jej kritizuje na jiném místě,³⁵⁷ že metody užívané ke krocení bouřících se provinciálů a králů. Nevytáhne proti nim vojskem, nýbrž používá lichocením a lstí. Lákal je k sobě, aby je zadržel a zpět je již nevracel a jejich území připojil k území říše.

Na druhé straně Domitianus, který se chtěl vyrovnat bratrovým skvělým činům za každou cenu, je kritizován Suetoniem za svoji přehnanou dychtivost. Ačkoliv bylo chvályhodné, že na pomoc krále Parthů chtěl být vyslán, jakmile však tato potřeba skončila dříve, než mohl dorazit, žádal ostatní krále východu, zda by ho nemohli přijmout jako vyslance a poradce.³⁵⁸ Je jasné, že jeho dychtění má příčinu ve vnímání takových skutků, jako je pomoc spojeneckým národům, jako dobrých a ctnostných. Proti tomuto úzu nic ani Suetonius nenamítá. Co je však již nemístné, že má onu chorobnou touhu toho dosáhnout, i kdyby se ona pomoc nezakládala na oprávněných důvodech. Jde mu především o jeho vlastní zvýšení úcty než o skutečnou pomoc. Vidíme, že vztahy mezi Římany a ostatními národy mohly být velmi komplikované. O to

³⁵⁵ *Nec minore studio reges atque provineias per terrarum orbem adliciebat, aliis captivorum milia dono offerens, aliis citra senatus populique auctoritatem, quo vellent et quotiens vellent, auxilia submittens. Cae. 28. 1.*

³⁵⁶ *... ac si quibus regna restituit, adiecit et fructum omnem vectigaliorum et redditum medii temporis, ... Cal. 16. 3.*

³⁵⁷ *Hostiles motus nulla postea expeditione suscepta per legates compescuit, ne per eos quidem nisi cunctanter et necessario. Reges infestos suspectosque comminationibus magis et querelis quam vi repressit; quosdam per blanditias atque promissa extractos ad se non remisit, ut Marobodum Germanum, Rhascuporim Thracem, Archelaum Cappadocem, cuius etiam regnum in formam provinciae redegit. Tib. 37. 4.*

³⁵⁸ *Nec tamen eo setius, cum Vologaesius Parthorum rex auxilia adversus Alanos ducemque alterum ex liberis omni Vespasian! depoposcisset, contendit ut mitteretur; et ope ipse potissimum discussa res alios Orientis ut idem quia est, regesdonis ac sollicitare postularent pollicitationibus temptavit. Dom. 2. 2.*

více však jsou tyto vztahy propletené s porobenými a provinciály, jak uvidíme v další ukázce.

LXXII) *Abstinentiam neque in imperiis neque in magistratibus praestitit. Ut enim quidam monumentis suis testati sunt, in Hispania pro consule et a sociis pecunias accepit emendicatas in auxilium aeris alieni et Lusitanorum quaedam oppida, quanquam nec imperata detrectarent et adveniēti portas patefacerent, diripuit hostiliter. In Gallia fana templaque deum donis referta expilavit, urbes diruit saepius ob praedam quam ob delictum; unde factum, ut auro abundaret ternisque milibus nummum in libras promercale per Italiam provinciasque divenderet. Cae. 54. 1-2³⁵⁹*

Suetonius Caesara kritizuje, protože není zdrženlivým ve vojenské i civilní správě (*abstinentiam neque in imperiis neque in magistratibus praestitit*). Záhy dodává mnohé příklady, ale ihned na začátku se mírně od nich distancuje, když přiznává, že zde čerpá od některých autorů (*ut enim quidam monumentis suis testati sunt*). Každopádně jako první je zde příklad Hispánie. Dovídáme se, že přijal od spojenců peníze na splacení svých vlastních dluhů (*in Hispania pro consule et a sociis pecunias accepit emendicatas in auxilium aeris alieni*), aby posléze mu tyto vyžebnané peníze nestačily a on zaútočil nevyprovokovaně na Lusitánské obce, jež mu navíc přátelsky otevřely brány (*Lusitanorum quaedam oppida, quanquam nec imperata detrectarent et adveniēti portas patefacerent, diripuit hostiliter*). Dále v Galii uchwátit poklady pro bohy ve svatyních (*in Gallia fana templaque deum donis referta expilavit*) a města záměrně ničil pro získání většího bohatství než ze spravedlivých důvodů (*urbes diruit saepius ob praedam quam ob delictum*). Těmito soukromými důvody však nerozvrátil pouze přidělené oblasti, které navíc nebyly zcela demilitarizované a dalo se zřejmě nějak argumentovat v metropoli, že takový zásah byl nutný. Dopady toho totiž pocítil

³⁵⁹ Zdrženlivost neosvědčil ani jako vojenský velitel, ani jako úředník. Tak v době svého prokonzulátu v Hispánii, jak dochovali někteří spisovatelé v svých pamětech, jednak přijal od spojenců peníze, vyžebnané ke zmírnění vlastních dluhů, jednak několik lusitánských měst dal nepřátelsky rozchvátit přesto, že se nevzpírala plnit jeho příkazy a při příchodu mu otevřela své brány. V Galii vyloupil svatyně a chrámy bohů, naplněné obětními dary, a častěji bořil města spíše pro kořist než pro provinění. Tím se stalo, že měl nadbytek zlata a že jeho libru dával po Itálii i v provinciích prodávat po třech tisících sestertiů. Ryba (2016, s. 37).

samotný Řím a Itálie, v níž se v důsledku vysokého množství ukradeného zlata snížila cena této komodity, nastala inflace (*unde factum, ut auro abundaret ternisque milibus nummum in libras promercale per Italiam provinciasque divenderet*).

Ačkoliv Suetonius se pokouší tento výčet mírně znevěrohodnit prohlášením, že to píše nějaký spisovatelé, a nikoliv všichni, přesto ukázka vyznívá kriticky. Caesar se nechová vůči porobeným spravedlivě. Žádá od nich peníze nad rámec dohod, dokonce místní komunity okrádá, ačkoliv pro to má ryze soukromé důvody, nikoliv taktické, respektive státní zájem. Rodinu Galby zase proslavil Servius Galba, jehož správa nad Hispánií byla tak krutá, že vznikla z tohoto důvodu vzpoura.³⁶⁰ Tato nechvalná historka poukazuje na to, že si Suetonius uvědomuje nejen závažnost takového chování vůči provinciálům, které končí velkými problémy pro říše, ale též dokazuje, že vzpoury si Římané mohli způsobovat vlastním hanebným chováním a autor to nijak nezatajuje.

V další ukázce uvidíme, že hanebná nečinnost císaře se týká i kontextu provinciálů.

LXXIII) Regressus in insulam rei p. quid em curam usque adeo abiecit, ut postea non decurias equitum umquam supplerit, non tribunos militum praefectosque, non provinciarum praesides ullos mutaverit, Hispaniam et Syriam per aliquot annos sine consularibus legatis habuerit, Armeniam a Parthis occupari, Moesiam a Dae is Sarmatisque, Gallias a Germanis vastari neglexerit ; magno dedecore imperii nec minore discrimine. Tib. 41³⁶¹

Tiberius se vrátil na ostrov Capri a odmítal se starat o státní záležitosti, což jsme viděli výše, že je považováno za špatnou vlastnost (*regressus in insulam rei p. quid em curam usque adeo abiecit*) a dále vypočítává Suetonius, co vše zanedbal. Nás nyní zajímá to, že jeho nečinnost se týká též provincií. Konkrétně nechal provincie bez velení a nejmenoval jejich správce (*non provinciarum praesides ullos mutaverit, Hispaniam et*

³⁶⁰ *Familiam illustravit Servius Galba consularis, temsuorum vel tradunt porum eloquentissimus, quern Hispaniam ex praetura optinentem, triginta Lusitanorum milibus perfidia trucidatis, Viriati bellii causam exstitisse. Gal. 3. 2..*

³⁶¹ Po návratu na ostrov přestal se vůbec starat o státní záležitosti. Tak již nikdy potom nedoplňoval soudcovské dekurie jezdců, nečinil změn ve vojenských tribunech, prefektech a správcích provincií, strpěl, aby byla Hispánie a Sýrie po několika let bez legátů z řad bývalých konsulů, nedbal, že do Arménie vpadli Parthové a že Moesii plenili Dákové a Sarmati, Gallie Germáni, což se dalo k ostudě říše a k jejímu nemenšímu nebezpečí. Ryba (2016, s. 132).

Syriam per aliquot annos sine consularibus legatis habuerit). Nešlo však pouze o potíže rázu administrativního. Císařova netečnost totiž způsobila, že nepřátelé říše začali na mnoha místech pronikat na území provincií a plenit je (*Armeniam a Parthis occupari, Moesiam a Dae is Sarmatisque, Gallias a Germanis vastari neglexerit*). Celkový stav na konec shrnuje Suetonius do dvou bodů. Za první se jednalo o zostuzení říše a za druhé také takové chování ohrožuje samotnou existenci státu (*magno dedecore imperii nec minore discrimine*).

Říše je na císaři zcela závislá. Jeho pasivita ve státních záležitostech vyúsťuje pouze v destrukci státu. Stát však neexistuje pouze jako entita, v níž žijí občané a jejíž území odpovídá hranicím města Říma. Ohroženy jsou i provincie a záležitosti jejich obyvatel. I ti jsou zcela závislí na císařově konání, a to v rovině civilní i vojenské. Suetonius nerozlišuje císařovo nekonání na to, co má dopad na metropoli a co se náleží periferii. Obě oblasti v takovém stavu vzbuzují pocity studu a jsou existenčním ohrožením, pokud se stav nijak v budoucnu nezmění.

3.4.2. Poroba a péče jako vhodný znak římské moci

Nelze se však domnívat, že by Suetonius nějak empaticky vnímal problémy provinciálů. V další ukázce uvidíme naopak císaře Nerona v pozici, kterou Suetonius nijak nekritizuje.

LXXIV) *Et primo per devexum pulpitem subeuntem admisit ad genua dextra exosculatus est, dein precanti adlevatumquetiara deducta diadema verbainposuit, supplicis viro multitudini interpretata praetorio pronuntiante; inde in theatrum ac rursusperductum supplicantem iuxta se latere dextro conlocavit. Obquae imperator consulutatus, laurea in lata, lanum Capitolium gerainum clausit, tamquam nullo residue bello.*

Ner. 13. 2³⁶²

³⁶² Tíridátés k němu nejprve vystoupil po nakloněném můstku a poklekl u jeho nohou, načěž ho Nero pravíci pozvedl, políbil, vyslechl jeho prosbu, sňal mu čepici a vložil na hlavu královskou čelenku; přitom dal prosebníkova slova v překladu přednášet posluchačstvu mužem přétorské hodnosti. Potom uvedl krále do divadla, opět se dal poníženež prosit a posadil ho po svém pravém boku. Zato se dal pozdravit od lidu jako "imperátor", donesl svůj vavřínový věnec na Capitolium a dal zavřít dvojí bránu lanovu, jako by všechny válečné boje byly skončeny. Ryba (2016, s. 221).

Parthský král Tíridatés přistupuje v rituálu, v němž demonstruje své ponížení vůči císařovi (*primo per devexum pulpitem subeuntem admisit*), Nero vůči němu vystupuje jako jeho milosrdný patron, který mu propůjčuje královskou hodnost a moc nad Parthy, a tuto skutečnost oznamuje v překladu pro římské publikum od vysokého úředníka (*ad genua dextra exosculatus est, dein precanti adlevatumquetiara deducta diadema verbainposuit, supplicis viro multitudini interpretata praetorio pronuntiante*). Dané aktivity zde však nekončí, nýbrž se král s císařem společně přesouvají do divadla, kde se celý rituál opakoval (*inde in theatrum ac rursusperductum supplicanem iuxta se latere dextro conlocavit*). Nero potom na důkaz své hegemonie se dal provolat imperátorem a jako velitel po vítězném tažení dal zavřít brány Iannova chrámu, jako by tímto ukončil veškeré války (*obquae imperator consulutatus, laurea in lata, lanum Capitolium gerainum clausit, tamquam nullo residue bello*).

Suetonius zde nijak nekritizuje samotné ponížení parthského krále. Tuto událost totiž zařazuje mezi Neronovi megalomanské podívání. Spíše tak jde o kritiku jeho velikášství. Je tak zřejmé, že Suetonius nepovažuje za nevhodné, aby Římanům bylo vyjadřováno určitě množství ponížení ze strany porobeného a poraženého. Za nevhodné se však považuje, pokud dané vítězství a výsledné ponížení je přehnaně ukazováno. Podobnou událost zaznamenal Suetonius v knize o císařovi Gaiovi (Caligulovi).³⁶³ Parthský král Artabános totiž neměl v oblibě předchozího císaře Tiberia, takže po nástupu se rozhodl spřátelit s Caligulou. Toto přátelství opět zdůraznily aktivity reprezentující ponížení vůči římské moci, a to přechod přes Eufkrat a následné klanění a uctívání římských státních symbolů. Tuto oblibu v zahraničí opět Suetonius nijak nekritizuje a naopak jej zařadil do jedné z málavěcí, v nichž Caligulu v něčem chválí, nebo alespoň nekritizuje. V další ukázce se dokonce dostane Augustův otec pochvalu za správu provincie a nakládání se spojenci nejen od Suetonia.

LXXV) ... *namque Bessis ac Thracibus magno proelio fuis ita socios tractavit, epistulae M. Ciceronis exstent quibus Quintiini fratrem eodem tempore parim secunda fama proconsulatuni Asiae administrantem hortatur et*

³⁶³ *Namque Artabanus Parthorum rex, odium semper contemptumque Tiberi prae se ferens, amicitiam huius ultro petiit venitque ad colloquium legati consularis et transgressus Euphraten aquilas et signa Romana Caesarumque imagines adoravit, ... Cal. 14. 3.*

monet iniitetiir in promerendis sociis vicinum suum Octavium.

Aug. 3. 2³⁶⁴

Augustův otec³⁶⁵ porazil Thráky a Bessy, ale pro nás zajímavější je chvála, že nakládal se spojenci řádně (*namque Bessis ac Thracibus magno proelio fusis ita socios tractavit*).

Jeho chování bylo natolik příkladné, že i jinak kritický Cicero jej v dopise³⁶⁶ bratrovi Quintovi dává za příklad ve správě provincie (*epistulae M. Ciceronis exstent quibus Quintiini fratrem eodem tempore parium secunda fama proconsulatuni Asiae administrantem hortatur et monet iniitetiir in promerendis sociis vicinum suum Octavium*).

Suetonius považuje náležitou starost o provincii za správné činění. Dokonce je takové chování příkladné natolik, že i Augustův rival uznal dobré počínání otce a dával jej jako příklad pro svého bratra. A jak jsme viděli v předchozí kapitole, podle rodu císaře se odvozuje osobnost císaře. Augustus je tak identifikován se svým otcem, který byl dobrý správce. I Augustus má předpoklad být dobrým správcem, avšak není správcem pouze centra, je správcem celé říše a všechny její části má náležitě spravovat. Jakákoliv neřešená krize, i kdyby byla lokálního charakteru, ve výsledku poškozuje renomé říše, císaře a lidu, ale také může znamenat v delším časovém horizontu nebezpečí pro celou říši. Tato krize nemusí být nutně z vnějších příčin jako vpád cizích hord, ale též nespravedlivý správce, pod nímž nelze v klidu žít a provinciálové se začínají bouřit, či nezájem císaře o nějakou část říše, která pustne a opět může vyvolávat problémy. Císař ve Suetoniově pohledu nemá vůbec jednoduchou úlohu všechny tyto potíže vyřešit. Na druhou stranu za tuto námahu má plné právo získat úctu a podmaněné národy mají vykonávat rituály ponížení jasně deklarující neotřesitelnou autoritu císaře, jak jsme viděli na příkladu Nerona a Parthů.

³⁶⁴ Jednak totiž ve velké bitvě na hlavu porazil Bessy a Thráky, jednak se spojenci nakládal tak vzorným způsobem, že mohl Markus Cicero v dopisech napomínat a vybízet svého bratra Quinta, který v téže době s nevalnou pověstí spravoval svůj prokonzulát v Asii, aby v péči o spojence napodoboval svého souseda Octavia. Ryba (2016, s. 58).

³⁶⁵ K otci Augusta více viz Carter (1982, s. 92-93).

³⁶⁶ Podle badatelů se jedná o dopis ad Quintum Fratrem 1. 2. 7 viz Carter (1982, s. 93).

3.4.3. Integrace barbarského živlu do římské společnosti

Nyní však obrátíme naši pozornost od pohledu spíše státotvorného k specifitějším potížím. Konkrétně nás zajímá pohled Suetonia na postupnou „romanizaci“ barbarů.

LXXVI) *Eadem licentia spreto patrio more magistratus in pluris annos ordinavit decem praetoriis viris consularia ornamenta tribuit, civitate donatos et quosdani e semibarbaris Gallorum recepit in curiam. Praeterea monetae publicisque vectigalibus peculiares servos praeposuit.*

Cae. 76. 3³⁶⁷

Na počátku se dovídáme kontext celé této ukázky. Suetonius v této kapitole shrnuje všechny možné aktivity Caesara, která se pro tehdejší společnost, respektive Suetoniovi, zdála být kontroverzní a nelze k nim přistupovat jako pozitivním (*eadem licentia spreto patrio more magistratus in pluris annos ordinavit decem praetoriis viris consularia ornamenta tribuit*). Caesar zvětšil počet senátorů³⁶⁸ i ze skupin obyvatelstva, které zatím neobdrželo občanství. Jednalo se o Gally, které Suetonius popisuje jako polobarbarské (*civitate donatos et quosdani e semibarbaris Gallorum recepit in curiam*). Mimo toto také svěřil veřejné finance a monetární politiku do rukou svých soukromých otroků (*praeterea monetae publicisque vectigalibus peculiares servos praeposuit*).³⁶⁹

Suetonius sice uznává, že zvolení Gallové již nejsou barbaři, kteří by neznali latinský jazyk a zvyky Římanů, avšak stále je nepovažuje za plnohodnotné Římany, natož za nobily, kteří by měli zasedat v senátů. Podobně se vyjadřuje i k Caesarově personální politice na úřadech, které přestávají být obsazovány původní římskou aristokracií, ale ty nejdůležitější, jež ovlivňují finance, si zabezpečil svévolně vlastními lidmi otrockého původu. Ačkoliv zde nekritizuje explicitně, ani celou věc nezesměšňuje, nelze říci, že by za takové činnosti pochválil Caesara. Sám však se více k daným lidem nevyjadřuje, roste

³⁶⁷ Se stejnou libovůlí, opovrhnuv zvykem po otcích zděděným, uděloval čestné úřady na více let; deseti mužům, pouhým prétorům, propůjčil konsulské odznaky; do senátu přijal lidi, kterým právě bylo darováno občanské právo, mezi nimi také několik z polobarbarských Gallů. Kromě toho své vlastní otroky pověřil správou mincovny a veřejných důchodů. Ryba (2016, s. 46).

³⁶⁸ Na 900 viz Butler, Cary (1993, s. 140).

³⁶⁹ Butler nesouhlasí se Suetoniovým tvrzením. Caesar by se podle něho neodvážil učinit takovou reformu. Pokud se jednalo o otroky, určitě to nebyli jeho, ale spíše se jedná o dělníky a úřad byl stále pod kontrolou regulérních úředníků *Illviri monetales* viz Butler, Cary (1993, s. 140).

zde pochybnost, zda vůbec dokázal na těchto lidech najít nějakou špatnou vlastnost, či pouze jejich původ byl problematický. Caesar neučinil podobné věci až po jeho převratu a občanské válce, nýbrž ještě za jeho působení v Gallii podobným způsobem. Potřeboval totiž více vojáků, tak neváhal a připojil ke svým legiím nově vytvořenou a skládající se ze zaalpských Galů, jimž později udělil římské občanství.³⁷⁰ I toto Suetonius nepovažuje za vhodné. Je dokonce v tomto případě i mírně pohoršen. Opět je důležité upozornit, že se daná ukázka nachází v části, kde Suetonius kritizuje vedení válek Caesarem.

Autor si však také všímá, že toto přibližování jednotlivých kultur neprobíhá pouze ze strany Římanů. Například na pohřeb Caesara přišli též cizinci, kteří chtěli uctít památku zemřelého. Suetonius vyzdvihuje zármutek Židů, kteří Caesara oplakávali nejintenzivněji.³⁷¹ Tentokrát se však autor nepozastavuje nad touto událostí, nepovažuje ji za kontroverzní a nekritizuje ji. Znamená to, že si postoj Židů váží? Nebo tím poukazuje na to, že Caesar byl osobou v úzkém kontaktu s menšinami?

Z předchozích ukázek spíše vyplývá druhá možnost.

Suetonius také popisuje politiku Augusta vůči ostatním národům říše. Podle něj, jak už jsme viděli v kapitole 3.2, Augustus nebyl válečným císařem, ale byl ve skutečnosti od válek a válečného snažení vzdálen. Zde³⁷² Augusta vyobrazuje nikoliv vzdáleného od války, nýbrž dokonce císaře dychtícího po míru a odmítajícího rozšiřovat říši válkou. Pokud válka je již neodvratitelná, pak vždy by se vedla spravedlivě. Aby se však co nejvíce odvrátil takovou situaci, nutil ostatní barbarské kmeny, aby přísahali u římských bohů, že se budou držet míru a věrnosti k Římu. Augusta za toto Suetonius nekritizuje. Je pro něj důležité, aby se Římané chovali vůči provinciálům spravedlivě a podle římských ctností. Naopak neoceňuje větší participaci provinciálů ve strukturách říše. To

³⁷⁰ *Qua fiducia ad legiones, quas a re publica acceperat, alias private sumptu addidit, unam etiam ex Transalpinis conscriptam, vocabulo quoque Gallico—Alauda enim appellabatur—, quam disciplina cultuque Romano institutam et ornatam postea universam civitate donavit. Cae. 24. 2;* především stojí za povšimnutí Suetoniovo podivení nad tím, že se jednalo o Galy obývající zaalpskou Galii, která byla pacifikována Caesarem krátce předtím.

³⁷¹ *In summo publico luctu exterarum gentium multitudine circulatim suo quaeque more lamentata est praecipueque Iudaei, qui etiam noctibus continuis bustum frequentarunt. Cae. 84. 5.*

³⁷² *... nec ulli genti sine iustis et necessariis causis bellum intulit tantumque afuit a cupiditate quoquo modo imperium uel bellicam gloriam augendi, ut quorundam barbarorum principes in aede Martis Vltoris iurare coegerit mansuros se in fide ac pace quam peterent ... Aug. 21. 2.*

však neznamená, že by Suetonius byl proti „romanizování“ provinciálů, jak uvidíme níže.

LXXVII) *Conversus hinc ad curam triumphi praeter captivos ac transfugas barbaros Galliarum quoque procerissimum quemque et, ut ipse dicebat, ἀξιοθριάμβευτον ac nonnullos ex principibus legit ac seposuit ad pompam coegitque non tantum rutilare et summittere coniam, sed et sermonem Germanicum addiscere et nomina barbarica ferre.*

Cal. 47. 1³⁷³

Naposledy se vracíme k císaři Gaiovi (Caligulovi) a jeho bizarním aktivitám. Jednou z nich byla příprava triumfu s uvězněnými poraženými vojáky jako kořistí, kterou měli Římané zhlédnout. Už však víme, že onen triumf je slaven na základě bitvy s mušlemi a oceánem. Musel sesbírat barbarské galské zajatce a přeběhlíky, které vybral podle vzhledu, aby byli co nejpohlednější (*conversus hinc ad curam triumphi praeter captivos ac transfugas barbaros Galliarum quoque procerissimum quemque*). Sám je označoval jako nejdůstojnější k triumfu, a to řeckým výrazem ἀξιοθριάμβευτον. Vybíral si je i z předáků galských kmenů (*ut ipse dicebat, ἀξιοθριάμβευτον ac nonnullos ex principibus legit ac seposuit ad pompam*). Nutil je, aby se nalíčili a změnili účesy jako poražení Germáni, dokonce po nich žádal velmi věrohodné hraní, takže se museli učit i germánským jazykům a vzali za svá germánská jména (*coegitque non tantum rutilare et summittere coniam, sed et sermonem Germanicum addiscere et nomina barbarica ferre*).³⁷⁴

Císař měl potřebu, aby před veřejností vypadal jako vojevůdce, který porazil obávané Germány. Ale protože k tomu ve skutečnosti nedošlo a jeho vojska bojovala s oceánem, což by v jeho očích asi nevedlo k větší podpoře veřejnosti, rozhodl se celý slavný a důležitý rituál pro římskou společnost zfingovat. Suetonia zaujalo, jak donutil Gally, aby zahráli roli poražených Germánů. Velmi detailně vyjmenovává, co všechno tito Gallové

³⁷³ Nato obrátiv svou pozornost k přípravě triumfu, vybral a určil pro vítězný průvod kromě barbarských zajatců a přeběhlíků také právě nejurostlejší, a jak sám říkal řeckým výrazem, „triumfu nejdůstojnější“ chlapíky z Gallii, a to i některé tamní předáky, a donutil je, aby si nejenom nechali narůst vlasy a obarvili je plavým odstínem, nýbrž aby se také naučili germánskému jazyku a přijali barbarská jména. Ryba (2016, s. 176).

³⁷⁴ Otázka hodnověrnosti této historiky je problematická a Caligula nebyl jediný, kdo podobné představení předvedl viz Lindsay (1993, s. 149).

museli podstoupit. Uvědomuje si, že Gallové i Germáni jsou zcela odlišní a celá ironická scénka může fungovat pouze tehdy, když to takto chápe i čtenář. Je totiž směšné, že Caligula musí najímat někoho jiného, aby hrál poražené Germány, ale navíc k ponížení císaře si k tomu najal právě Gally, kteří jsou skoro opakem Germánů. Suetonius vlastně obě skupiny spojuje dohromady pouze slovem *barbarus*. To se však z této ukázky zdá, jako zcela marginální údaj. Není totiž důležité, že Gallové i Germáni jsou barbaři, ale jedni jsou pacifikovaní provinciálové a druzí záhadní cizinci za hranicí říše. Tento rozdíl mezi domácími barbary a zahraničními však Suetonius artikuluje též o něco výše v téže knize,³⁷⁵ kde vyjmenovává nastalý smutek po záhadném úmrtí Germanika.

Demonstrování postavení Germanika a velká ztráta způsobená jeho smrtí pro říši je totiž v této kapitole zcela přenechána na těchto barbarech. A tak ukončují války, upravují svůj vzhled a v celých státech nastávají dny klidu, tím vším vyjadřují soustrast vůči osobě, která proti nim aktivně vojensky vystupovala. Jeho příkladné chování je oceněna samotnými nepřáteli. Suetonius tak poukazuje na to, že římské ctnosti jsou přirozeně skvělé natolik, že i nepřátelé je dokázali ocenit. Suetonius se však staví proti míšení mravů, a tak nijak nekritizuje Augustovu snahu o nemíšení Římanů s otroky a cizinci.

LXXVIII) *Magni praeterea existimans sincerum atque ab omni colluione peregrini ac seruilis sanguinis incorruptum seruare populum, et ciuitates Romanas parcissime dedit et manumittendi modum terminauit. Tiberio pro cliente Graeco petenti rescripsit, non aliter se daturum, quam si praesens sibi persuasisset, quam iustas petendi causas haberet; et Liviae pro quodam tributario Gallo roganti civitatem negauit, immunitatem optulit affirmans facilius se passurum fisco detrahi aliquid, quam ciuitatis Romanae vulgari honorem. Aug. 40. 3³⁷⁶*

³⁷⁵ *quin et barbaros ferunt, quibus intestinum quibusque aduersus nos bellum esset, uelut in domestico communique maerore consensisse ad indutias; regulos quosdam barbaram posuisse et uxorum capita rasisse ad indicium maximi luctus; regum etiam regem et exercitatione uenandi et conuictu megistanum abstinuisse, quod apud Parthos iustiti instar est. Cal. 5.*

³⁷⁶ Kromě toho vycházejí z přesvědčení, že je velmi důležité uchovat lid v čistotě a neporušený jakoukoliv příměsí cizinecké nebo otrocké krve, jednak velmi šetřil s rozdáváním římského občanství, jednak propouštění na svobodu. Tiberiovi, který se přimlouval za řeckého klienta, odepsal: "Nepovolím jinak, leč

Augustus se domníval, že je důležité uchovávat římské občanství pouze pro skutečné rodilé Římany, tedy obyvateli říše, kteří se narodili do rodiny občanů. (*magni praeterea existimans sincerum atque ab omni colluione peregrini ac seruilis sanguinis incorruptum seruare populum, et ciuitates Romanas parcissime dedit et manumittendi modum terminauit*). Tuto neochotu dále Suetonius představuje na dvou příkladech. Ten první se týká žádosti Tiberia, zda by neudělil občanství jeho řeckému klientovi (*Tiberio pro cliente Graeco petenti*), na což Augustus odpovídá zamítavě s tím, že musí Tiberius předložit velmi závažné důvody, aby se nad tím zamyslel (*rescripsit, non aliter se daturum, quam si praesens sibi persuasisset, quam iustas petendi causas haberet*). Za druhé manželka Livie žádá, aby známému Gallovi bylo uděleno občanství na základě řádného placení daní (*Liviae pro quodam tributario Gallo roganti civitatem*). I v tomto případě došlo k zamítnutí ze strany Augusta. Nebyl totiž spokojen s důvodem udělení občanství. Raději by totiž odpustil Gallovi placení daní, než mu udělil takovou čest (*negauit, immunitatem optulit affirmans facilius se passurum fisco detrahi aliquid*). Hrozilo by totiž znevážení římského občanství, pokud by jej měl takto rozdávat ve větším množství (*quam ciuitatis Romanae vulgari honorem*).

Suetonius závažnost Augustova rozhodnutí záměrně demonstruje na těchto dvou příkladech, tedy na svém nástupci, kterého si sám zvolil, a na své manželce. I těmto nejbližším odmítl přiřknout privilegium ovlivňování, komu má císař darovat občanství. To je skvělá možnost ukázat na Augustovi jeho nezkorumpovatelnost a pevnost v názorech. Jeho rozhodnutí bylo jednou vydáno a on odmítal dělat jakékoliv výjimky a sám se jej přísně řídí. Také však Suetonius nijak nekritizuje samotnou myšlenku Augusta, že Římané se nemají rozšiřovat o kohokoliv zvenčí (ať národnostně, tak sociálně), protože by takové chování devalvovalo hodnotu římského občanství a Říma jako takového. Pak by totiž mohla daná čest, která je vyjadřována ostatními obyvateli a cizinci, náležet i takovým lidem, kteří byli ještě nedávno provinciály, či otroky. A to je naprosto nepřijatelné.

jestliže mne osobně přesvědčíš, jak spravedlivé má důvody k žádosti." A Livii, která žádala o občanské právo pro jakéhosi daně platícího Galla odepřel, zato nabídl osvobození od daní tvrdě, že snáze strpí, aby o něco přišla státní pokladna, než aby se přílišným rozšířením znevážila čest spojená s římským občanství. Ryba (2016, s. 77-78).

4. Tacitus

4.1. Úvod

Syme začíná svoji kapitolu o životě Tacita tajemností života tohoto římského latinsky píšícího historika. Neznáme jeho celé jméno i jeho jednotlivé části se zdroj od zdroje liší. Pro naše účely jej budeme označovat Corneliem Tacitem jako všeobecně přijímaným jménem.³⁷⁷ Ačkoliv Tacitus mluví ke čtenářům o svých názorech nikoliv jeho životě, existovala mu velmi blízká osoba, která nám zanechala několik svědectví – jeho kamarád Plinius Mladší.³⁷⁸

Tacitus jako Suetonius a Plinius pocházel ze senátorského stavu, jehož předci sloužili říši ve vysokých pozicích, takže měl velkou příležitost se mezi ostatními senátory prosadit lépe. Bohužel Tacitus přímo o své rodině téměř nemluví. Tacitus se narodil někdy v polovině 50. let prvního století. Jeho kariéra začala za vládcy Vespasiana a prošel civilní i vojenskou kariérou, též rozvíjel své vzdělání v rétorice. Tacitus začínal v době, kdy mnoho nobilů zahynulo během občanské války a stát se začal vzpamatovávat z roku čtyř císařů.³⁷⁹

Tacitus si kolem roku 77 vzal dceru Julia Agricoly. Pro Tacita velmi úspěšná 80. léta po kariérní stránce. Tacitus se dostal jako kvéstor do služby v pohraničí. Proslavil se svým řečnickým talentem u soudů i v rokování senátu. Zároveň to však bylo pro Tacita i období formující. Jako účastník monstrprocesů vůči nobilitě tak sledoval Domitianovo hromadné zbavování odpůrců. Existují i důkazy, že byl již v tomto mladém věku být zvolen do kněžského kolegia *quindecimviri*. To dokazuje, že Tacitus byl už známý, vyzrálý a úspěšný mladí aristokrat. I v této pozici však musel pozorovat Domitianovi hanebné chování.³⁸⁰ Tacitus se z této účasti na tehdejšímu režimu snaží ve svých dílech očistit a silně se vůči němu vymezuje.³⁸¹

Tacitus svojí zdatností přebíhal nejen své vrstevníky, ale také i mnohé starší kolegy předešel na vysokých postech. Na konci Domitianovy vlády byl prétozem a dlouho byl

³⁷⁷ Syme (1958, s. 59).

³⁷⁸ Woodman (2009, s. 32).

³⁷⁹ Syme (1958, s. 63).

³⁸⁰ Syme (1958, s. 65-66).

³⁸¹ Syme (1958, s. 67).

mimo Řím, kde získal mnohé vojenské i civilní zkušenosti. Je pravděpodobné, že Tacitus dokonce velel celé legii, takže ze všech tří probíraných autorů má nejbližší k válce.³⁸² Ačkoliv svoji kariéru nesoustředil na kariéru v armádě, dosáhl konzulátu v druhé polovině roku 97, což je úctyhodná kariéra tohoto mladého nobila. I do této pozice však byl zvolen za vlády císaře Domitiana.³⁸³

Po zabití Domitiana Tacitus nebyl nijak odstraněn z veřejného života, avšak společně s Pliniem vedl několik soudních řízení s lepší i horším výsledkem. Je také možné, že se zúčastnil dáckých válek a mohl spravovat na začátku druhého století nějakou provincii, či byl zaměstnán literární činností. Jisté je, že v roce 112/113 byl prokonzulem v provincii Asia. V té době také měly vyjít jeho *Historiae*. Jeho konec života je opět velmi vágní. Pravděpodobně se věnoval psaní a zveřejnění díla *Annales* někdy na začátku vlády císaře Hadriána a zde veškeré stopy mizí.³⁸⁴

Tacitova literární činnost však začal dříve než někdy po konci druhé dácké války. Jako první byl sepsán *Agricola* v době, kdy byl Tacitus poprvé konzulem na podzim roku 97. Krátce na to měla být vydána *Germania*. Jak už bylo výše uvedeno, *Historiae* byla dokončena pravděpodobně někdo kolem roku 107 a *Annales* lze datovat podle náznaků samotného Tacita někdy na začátek Hadriánova panování, datace *Dialogus* je nejistá.³⁸⁵ Vzhledem k charakteru práce se v tomto úvodu budeme zaměřovat především na tato tři posledně jmenovaná díla.

Začneme s asi nejpodivnějším Tacitovým dílem. To vybočuje stylem i obsahem od ostatních děl. Latinský název díla je *Dialogus de oratoribus*, do češtiny jej často překládáme jako *Rozprava o řečnictví*.³⁸⁶ Tacitus byl v tomto díle silně ovlivněn Ciceronem, a především dílem *De oratore*. Styl, zasazení a aluze, to vše odkazuje práce k Ciceronovi a Quitilianovi.³⁸⁷ Obsah díla lze jednoduše charakterizovat jako studie o úpadku řečnictví.³⁸⁸ *Rozprava* se odehrává v roce 75 a stojí zde proti sobě tři vysocí nobilové (později přibíhá čtvrtý Lucius Visptanus, což nápadně připomíná odkaz

³⁸² Syme (1958, s. 68).

³⁸³ Syme (1958, s. 70).

³⁸⁴ Syme (1958, s. 71-72).

³⁸⁵ Woodman (2009, s. 31).

³⁸⁶ Viz položka 4 v bibliografii použitých překladů.

³⁸⁷ Goldberg (2009, s. 74).

³⁸⁸ Goldberg (2009, s. 75).

k Platónovým dialogům³⁸⁹),³⁹⁰ jedni hájí tradiční roli řečnictví a ta druzí naopak současný stav. Obsahuje též komentář ohledně umělecké tvorby a básnictví, tematizuje problémy svobody a role řečnictví a její smysl ve společnosti. I když leckdy byly argumenty vyostřené, vše je zakončeno přátelským rozchodem. Postavy dialogu jsou skutečné, avšak samotné setkání si Tacitus vymyslel. Ačkoliv není jasné, na jaké straně stojí Tacitus, je zřejmé, že strana sympatizující s kritikou císařské rétoriky je sympatičtější.³⁹¹ Vzhledem k množství probraných témat se tak jen velmi obtížně charakterizuje, jaký žánr tento dialog je.³⁹²

Starší z delších děl *Historiae* do češtiny překládané také jako *Dějiny*³⁹³ bylo asi 14 knih dlouhé dílo obsahující výčet událostí z let 68-96. Zachovaly se nám pouze první čtyři knihy a malá část páté. Většinu dochovaných částí obsahuje kritické roky 68/69 naplněné brutální občanskou válkou. Druhý poměrně velký konflikt je též povstání Julia Civila. Celé dílo se tak nese ve velmi temné atmosféře.³⁹⁴ Sám Tacitus na začátku udává, že přinucen pravdou vypovědět o ohavných činech svých spoluobčanů jako varování.³⁹⁵ Jedním z Tacitových vzorů při psaní tohoto díla byl Sallustius. Oba si dávají záležet na řečech historických aktérů s velmi kultivovaným a dramatickým jazykem a častou ironií.³⁹⁶ Podobně úvodní esejistické kapitoly připomínají styl Livia.³⁹⁷ V tomto díle se však již formuje typický Tacitův styl, který je známý svojí napínavostí, překvapení i nepřímého humoru. Nebojí se používat i básnické prostředky, ale jeho styl není nijak přebujelý a náročný. Na rozdíl od Sallustia jsou řeči méně protěžovány autorovou preferencí a je ponecháno na čtenáři, jak se k nim postaví.³⁹⁸

Posledním dílem použitým jako primární pramen jsou *Annales*, které do češtiny se překládají jako *Letopisy*. Ačkoliv by se mohlo zdát, že jméno vychází z metody popisu událostí tzv. analistickou metodou, Tacitus v této podobě, udává všechny události

³⁸⁹ Rutledge (2012, s. 67).

³⁹⁰ Marcus Aper, Curiatius Maternus a Vipstanus Messalla.

³⁹¹ Goldberg (2009, s. 75-76).

³⁹² Goldberg (2009, s. 84).

³⁹³ Viz 7.2, čtvrtá položka v bibliografii.

³⁹⁴ Mater (2012, s. 84-85).

³⁹⁵ Ash (2007, s.7)

³⁹⁶ Syme (1958, s. 147-148).

³⁹⁷ Syme (1958, s. 149).

³⁹⁸ Master (2012, s. 86-89).

napříč říší a o různých tématech po roce. Hlavní parametrem rozdělování informací z minulosti se tak stává rok. Tato metoda se však shodně nachází i v Dějinách.³⁹⁹ Původní velikost Letopisů byla asi 18 knih, dochovaly se nám celé 1.-4. a 12.-15., 5., 6., a 11. knize máme pouze úvodní kapitoly a 16. knihu jen první polovinu.⁴⁰⁰ To signifikantně více než v případě *Dějín*. Také na rozdíl od *Dějín*, kde velikost jedné knihy odpovídá zhruba jednomu roku, zde se však musí do zhruba stejného počtu knih vejít období dvakrát delší, takže i vyprávění je rychlejší a méně detailní. Letopisy obsahují dějiny Podobně jako v úvodu *Dějín* i zde úvodní kapitola obsahuje esejistickou úvahu o poslání tohoto díla. I když deklaruje objektivnost, je otázkou, zda Tiberia zobrazuje přehnaně ve špatném světle. Také *Letopisy* jsou vzhledem k době vzniku nejvyzrálejším dílem Tacita s filozofickými úvahami nad smyslem existence principátu a plná silných osobností, které Tacitus psychologizuje a morální hodnotí.⁴⁰¹ Také styl a ona Tacitovská mluva zde dosahuje vrcholu.⁴⁰²

Tacitus nebyl většinu antiky nikdy příliš populární. Jediná výjimka je jeho údajný příbuzný císař Tacitus vládnoucí ve 4. století a Ammianus Marcellinus, u něhož lze nalézt prvky vypovídající o inspirování Tacitovým slohem. Na konci antiky však Tacitus začal být v oblíbě, a ještě v době Jeronýmově měli čtenáři možnost přečíst si celé dílo. Do moderní doby se zachovaly tři rukopisné tradice: *opera minora* obsahující malá Tacitova díla, *Annales* knihy 1-6 obsahující vládu Tiberia a poslední část obsahující většinu dochovaných knih *Historiae* a *Annales* knihy 11-16.⁴⁰³

Rukopis prvních šesti knih Letopisů se označuje jako M1. Byl vytvořen kolem 9. století v klášteře Fulda jako kopie staršího rukopisu. Z tohoto rukopisu se dovídáme jednu z alternativních jmen Tacita. Největší potíž s tímto rukopisem je s dělením knih, a to především páté a šesté. Poprvé byl probádán humanistou Filippem Beroaldem a publikován v jeho edici v roce 1515. Tento rukopis se dodnes nachází Laurentinské knihovně ve Florencii.⁴⁰⁴

³⁹⁹ Master (2012, s. 94-95).

⁴⁰⁰ Benario (2012, s. 104).

⁴⁰¹ Benario (2012, s. 105-106).

⁴⁰² Benario (2012, s. 116).

⁴⁰³ Martin (2009, s. 241-242).

⁴⁰⁴ Martin (2009, s. 243-244).

Druhý rukopis M2 obsahoval knihy z Letopisů 11-16 a zachovanou část *Historiae*. Ačkoliv *Historiae* jsou straší, Tacitovo dílo bylo vydáno později dohromady jako 30 knih jdoucí chronologicky podle obsahu děl, nikoliv chronologicky podle vydání daného díla. Tento rukopis byl napsán v 11. století v klášteře Monte Cassino. Byl poměrně brzy znám humanistickým učencům včetně Boccaccia, Pogia a Niccoli si o něm dopisují, že na začátku 15. století byl přesunut do Laurentinské knihovny ve Florencii. V e 20. století se tato tradice ještě rozděluje na tzv. Leidenskou označovanou jako L, neboť některé úseky značí, že jsou nezávislé vůči M2.⁴⁰⁵

Poslední rukopisná tradice tzv. *opera minora* obsahuje nejmenší díla Tacita: *Agricolu, Germánii a Rozpravu o řečnictví*. Jeho tradice je velmi komplikovaná. Bylo dochováno kolem 40 rukopisů z 2. poloviny 15. století, kdy byl pravděpodobně objeven humanisty. *Rozprava o řečnictví* pravděpodobně pochází ze ztraceného archetypu, který byl vytvořen v Hersfeldu, kolem roku 1455 poprvé studován P. C Decembriem. Agricola a Germánie mají daleko komplikovanější zachování, ale vzhledem k ne relevanci pro naši práci odkáží čtenáře na sekundární literaturu.⁴⁰⁶ První *editio princeps* šla do tisku v letech 1472/3 s rukopisem M2, v roce 1515 byl přidán i M1 od Beroalda a další významnou edicí od klasických humanistů byla z roku 1607 od Justina Lipsia⁴⁰⁷

4.2. Tacitus a válka

Tacitus jako autor je nejvíce ze všech tří analyzovaných spisovatelů zkušený ve válečné vřavě. Také velikost zkoumaného korpusu je ze všech největší. Proto není překvapivé, že množství relevantních úseků je relativně vysoké. Tacitus se také liší ještě jedním aspektem, pro jehož důkaz však už jsme nuceni rozebrat první ukázkou.

LXXIX) *Etiam si bella externa et obitas pro re publica mortis tanta casuum similitudine memorarem, meque ipsum satias cepisset aliorumque taedium expectarem, quamvis honestos civium exitus, tristis tamen et continuos aspernantium: at nunc patientia servilis tantumque sanguinis domi perditum fatigant animum et maestitia restringunt. neque aliam defensionem ab iis quibus ista noscentur exegerim, quam*

⁴⁰⁵ Martin (2009, s. 244-245).

⁴⁰⁶ Martin (2009, s. 245-248).

⁴⁰⁷ Martin (2009, s. 249).

ne oderim tam segniter pereuntis. ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum aut captivitate urbium, semel edito transire licet. detur hoc inlustrum virorum posteritati, ut quo modo exequiis a promisca sepultura separantur, ita in traditione supremorum accipiant habeantque propriam memoriam. Ann. 16.

16⁴⁰⁸

Tacitus totiž explicitně prohlašuje svůj postoj k válkám a válečnému dění v říši. Jak můžeme vidět v této ukázce, Tacitus prohlašuje, že množství válek vedených Římem vůči vnějšímu nepříteli, které stály mnohé oběti, odmítá popisovat detailně (*etiam si bella externa et obitas pro re publica mortis tanta casuum similitudine memorarem*), protože takové snažení jeho samotného již unavuje a domnívá se, že i u některých čtenářů by mohla vzniknout nevole (*meque ipsum satias cepisset aliorumque taedium expectarem*). Důležité je zde zdůraznit, že Tacitus tu nemluví nijak kriticky k vedení válek, protože si myslí, že válka je soubor důstojných aktů konaných občany, konkrétně umírání (*quamvis honestos civium exitus*). Přesto si však někteří čtenáři z důvodu četnosti takových aktů mohou ve svém mínění zvrátit a trdomyslně přijímat danou násilnou realitu (*tristis tamen et continuos aspernantium*). Tacitus však svůj výčet graduje a tragický úděl dále stupňuje, když upozorňuje, že zatím mluvil o dobrém. Existovaly však události, které přinášely násilí i do období míru na domácí půdu plně nectnostných a nedůstojných činů, což Tacita přímo deptá (*at nunc patientia servilis tantumque sanguinis domi perditum fatigant animum et maestitia restringunt*). Tacitus nechce psát dějiny těchto zbabělců a žádá si odpuštění od čtenářů, že se jimi nebude podrobněji zabývat (*at nunc patientia servilis tantumque sanguinis domi perditum fatigant animum et maestitia restringunt*). Následně se Tacitova pozornost stáčí k teologickým důvodům. Výsledná špatná situace státu vyplývá z hněvu bohů, což podle Tacita, i kdyby chtěl, nelze opominout, na rozdíl od lokálních porážek na bitevní poli (*ira*

⁴⁰⁸ I kdybych líčil války s cizími národy a smrti pod stoupené za stát s takovou podobností případů, i mne samotného by to už bylo omrzelo a také bych očekával nelibost u jiných, kteří již nestojí o důstojné sice, přece však smutné a neustávající záhuby občanů. Takto však otrocká trpělivost a tolik krve ztracené v míru mne unavuje a kormoutí. A nemohu se od svých čtenářů dožadovat jiné omluvy, než abych nemusel nenávidět lidi hynoucí tak zbaběle. Byl to hněv bohů proti římskému státu, který nelze jako při porážkách vojsk nebo dobytí měst odbýt jedinou zmínkou. Budiž tedy dopřáno posmrtné slávy znamenitých mužů, aby v líčení posledních okamžiků dostali a měli zvláštní památku tak, jak se pohřebním průvodem odlišují od obyčejných pohřbů. Minařík (1975, s. 465).

illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum aut captivitate urbium, semel edito transire licet). Proto bude upomínat více na znamenité muže, kteří si podle Tacita zasluhují slávu u potomků, která se jim již uděluje během pohřebních rituálů jako znamení o velikosti daného muže (*detur hoc inlustrium virorum posteritati, ut quo modo exequiis a promisca sepultura separantur, ita in traditione supremorum accipiant habeantque propriam memoriam*).

Tacitus tímto krátkým odstavcem vlastně definuje svůj přístup. Vidíme zde silně angažovaného římského intelektuála a člena nobility, který se nebojí podle svého mravního žebříčku rozdělovat aktéry římských dějin a podávat nad nimi morální soud. Nejedná se o mírného soudce. Dějiny raného principátu považuje za hromadu děsivého násilí. Svoji pozici se snaží hájit tím, že apeluje na čtenáře, že i on a jeho morální zásady se nemohou ztotožnit s římským státem a událostmi na jeho území. Avšak již nyní lze se povšimnout, že nelze očekávat systematickou kritiku konceptů *bellum iustum* a *Pax Romana*, když války s cizinci považuje za správné, když považuje válečnou smrt v takovém konfliktu za důstojnou. Ačkoliv přerušuje výklad válkami jinými, ke kterým se vyjádřím níže, přesto ukázkou zakončuje, že takoví lidé si zaslouží slávu a zapamatování. Vytváří z nich pozitivní *exempla* římských nobilů – válečníků. Avšak vůči jednání během míru, který neznamená v této době klidné a nenásilné období, se staví se silným odporem. Opět se pokouší svůj argument podpořit čtenáři, kteří se s ním na tomto popisu stavu musí shodnout. Ty první oběti sice byly žalostné a bylo jich příliš mnoho, ale přesto měly podle Tacita smysl, ale oběti položené v míru byly nesmyslné a dalo se jim předejít. Ačkoliv tento stav Tacitus odmítá hlouběji rozebírat jako nesnesitelný, přesto považuje pro svoji úlohu historika nutnou jí zmínit a představit. Na jedné straně chce zachovat ony dobré příklady, na druhé zase chce vytvořit jakési varování, které podloží těmi příklady špatnými. To vše je nesmírně důležité, neboť tento žalostný stav je zapříčiněn hněvem bohů. Nešlo o jednu lokální záležitost, ale o systémový problém, s nímž chce svým psaním pomoci morálního hodnocení dějin. Nyní, když je zřejmé, jak bude Tacitus postupovat v tomto tématu, lze přistoupit k jednotlivým námi zkoumaným aspektům.

4.2.1. Vnitřní války

Tacitův vztah k válce se zdá být velmi komplikovaný. Nejdříve si představme jeho hodnocení v následující ukázce ohledně občanské válce.

LXXX) ... neque magnis meritis ac praemiis eundem in pace quem in bello locum praeventamque gratiam intellegit ... Hist. 1. 5. 1⁴⁰⁹

Připomeňme pro kontext, že jsme na začátku roku čtyř císařů, a Galbovo vedení začíná čelit veliké krizi. Tacitus motiv vojáků shrne velmi lakonicky, pouze popíše, že pro ně stav míru je nevýhodný, protože nejsou schopni být obdarováni odměnami, neboť Galba je již nepotřeboval, pokud by nastal klid (*neque magnis meritis ac praemiis eundem in pace quem in bello locum praeventamque gratiam intellegit*).

Tacitus však překvapivě nesympatizuje s těmito vojáky, i když jsme viděli, že ve válkách lze dojít důstojnosti. Jistě se jedná o válku vnitřní, ale nelze pouze soudit, že by Tacitus se rozhodl pouze takto povrchně, jak uvidíme níže. Další podobná úderná slova používá i v další ukázce.

LXXXI) ... faciliore inter malos consensu ad bellum quam in pace ad concordiam. Hist. 1. 54. 3⁴¹⁰

Opět se jedná o rok čtyř císařů. Tacitovo hodnocení je nyní o něco hlubší. Během války totiž podle něj dochází k lepší příležitosti pro špatné se spojit proti dobrým, než aby došli tito ke svornosti během míru (*... faciliore inter malos consensu ad bellum quam in pace ad concordiam*).

Tacitus tu sice nepíše explicitně, že jde o občanskou válku, avšak z kontextu jinak nelze tuto část interpretovat, než že pojednává o občanských půtkách. Jeho odpor k občanským válkám není jen pouze z pozice, že se jedná války uvnitř státu, ani jejich ničivé síly, neboť i války vůči vnějšímu nepříteli byly velmi krvavé, jak sám Tacitus přiznává, avšak jedná se o časové období, v němž se získává prostor konat hanebné činy. I vojáci stěžující na mír, který jim nedá příležitosti, Tacitus je interpretuje jako

⁴⁰⁹ ... že pro velké zásluhy a odměny se nenaskytá stejná příležitost v míru jako ve válce, ... Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 22).

⁴¹⁰ ... poněvadž mezi zlými je snazší dorozumění k válce než v míru k svornosti. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 55-56).

špatné obyvatele, kteří si stěžují nad nedostatkem příležitostí k prohřešení, nikoliv důstojnosti.

Avšak dosavadní poznatky nám kontruje ukázka z konce povstání Boudiccy.

LXXXII) ... *miles ne mulierum quidem neci temperabat, confixaque telis etiam iumenta corporum cumulum auxerant. clara et antiquis victoriis par ea die laus parta. Ann. 14. 37. 1*⁴¹¹

Jak se postavit k takovému prohlášení? Vojáci zabíjeli ženy i dobytek Britannů (*miles ne mulierum quidem neci temperabat, confixaque telis etiam iumenta corporum cumulum auxerant*), čím podle Tacita byla docílena sláva válečná sláva, která se vyrovná pouze dávným vítězstvím (*clara et antiquis victoriis par ea die laus parta*).

Vojáci zabíjejí již zcela iracionálně část obyvatel, kterou nevnímali Římany ani Tacitus jako jakkoliv bojově schopnou.⁴¹² Také ničili tažný dobytek, který se také nezdá mít vysokou bojovou hodnotu. Jaký je rozdíl mezi těmito římskými vojáky a vojskem, které se rozhodlo vyplenit Cremonu pro zisk?⁴¹³ I zde se jednalo o vzpouru, avšak nikoliv o regulérní římskou armádu, avšak o domorodé Britanny. Jak uvidíme níže, jedná se o rys opakující u Tacita, pokud jde o domorodé vzpoury. Tacitus tak nerozlišuje pouze válku s vnějším nepřítelem, která není sice pozitivní, avšak je nutná a její participantů jsou hrdinové. Avšak i vnitřní války rozděluje. Je rozčilen a znechucen, pokud jde o vzpoury Římanů a jejich vojsk proti městům s římskými občany,⁴¹⁴ ale proti vzdorným provinciálům boj spíše srovnává s bojem proti vnějšmu nepříteli.

⁴¹¹ Vojáci nešetřili při vraždění ani žen, také tažný dobytek skolený střelami zvýšil hromady mrtvol. Toho dne byla vybojována skvělá válečná sláva, která se vyrovnala dávným vítězstvím. Minařík (1975, s. 391).

⁴¹² Srovnej níže popis pojetí této britanské královny níže v kapitole 4.4.

⁴¹³ Viz *Hist. 3. 19, Hist. 3. 34* a dále boje Flaviovců proti Vitteliovi, které Tacitus doprovází expresivními výrazy vyjadřujícími znechucení nad jejich chování srovnej: *quotiens pars altera inclinasset, abditos in tabernis aut si quam in domum perfugerant, erui iugularique expostulantes parte maiore praedae potiebantur: nam milite ad sanguinem et caedis obverso spolia in vulgus cedebant. saeva ac deformis urbe tota facies: alibi proelia et vulnera, alibi balineae popinaeque; simul cruor et strues corporum, iuxta scorta et scortis similes; quantum in luxurioso otio libidinum, quidquid in acerbissima captivitate scelerum, prorsus ut eandem civitatem et furere crederes et lascivire. conflixerant et ante armati exercitus in urbe, bis Lucio Sulla, semel Cinna victoribus, nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas et ne minimo quidem temporis voluptates intermissae: velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exultabant, fruebantur, nulla partium cura, malis publicis laeti. Hist. 3. 83.*

⁴¹⁴ Srovnej též totální vyloučení jakékoliv možnosti, jak ospravedlnit občanskou válku: *at apud prudentis vita eius varie extollebatur arguebaturve. hi pietate erga parentem et necessitudine rei publicae, in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum quae neque parari possent neque haberi per bonas artis. Ann. 1. 9. 3.*

4.2.2. Špatný vliv vnitřní války

Když byla mnohá vojska u Říma po definitivním upevnění moci Flaviovci odvelena do původních pozic na periferii, Tacitus komentuje to jako pozitivní jev. Odchod vojska totiž spojuje s obnovou zákonů, činností úřadů a všeobecně vzhledu.⁴¹⁵ Válka je něco, co nepatří do jádra říše a k Římu, ale všechny militantní aspekty včetně vlastního vojska Tacitus vytěsňuje na samotný okraj, kde se mají odehrávat všechny válečné činnosti. V následující probírané kapitole si blíže ukážeme, jaké špatné jevy se mohou pojit, pokud vojska bojují uvnitř říše během občanských válek.

LXXXIII) *Igitur navium militum armorum paratu strepere provinciae, sed nihil aeque fatigabat quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli civilis nervos dictitans Mucianus non ius aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat. passim delationes, et locupletissimus quisque in praedam correpti. quae gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata etiam in pace mansere, ipso Vespasiano inter initia imperii ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinante, donec indulgentia fortunae et pravis magistris didicit aususque est. propriis quoque opibus Mucianus bellum iuvat, largus privatim, quod avidius de re publica sumeret. ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti, rarissimus quisque eandem in recipiendo licentiam habuerunt. Hist. 2. 84⁴¹⁶*

Opět se nacházíme v roce čtyř císařů a Tacitův pohled směřuje do východních provincií. Zde se připravovalo tažení na západ. Z popisu Tacitova vyplývá, že se jednalo o tak

⁴¹⁵ Srovnej: ... *pars exercitus in Germanias ducebatur. sic egesto quidquid turbidum redit urbi sua forma legesque et munia magistratum. Hist. 4. 39. 4*, srovnej též s hodnocením badatele Cornella o pozici vojáků a válek v římském světě viz Cornell (1993, s. 168).

⁴¹⁶ Provincie tedy vřely shromažďováním lodí, vojáků a zbraní, ale nic na ně tak těžce nedoléhalo jako shánění peněz; ty že jsou nervem občanské války, prohlašoval Mucianus a ve funkci soudce se neohlížel na právo ani spravedlivost, ale jen na velikost majetku. Všude kvetl udavačství a právě nejzámožnější lidé se stali obětí kořistění. Tyto tíživé a nesnesitelné, ale válečnou nutností smlouvené nežádoucí jevy neustaly ani v míru, ačkoli sám Vespasianus na počátku své vlády netrval právě na tom, aby prosazoval platnost nespravedlivým nárokům, až shovívavostí štěstí a působením špatných rádců se tomu naučil a odvážil se toho. Také svými vlastními prostředky podporoval Mucianus válku; byl přitom štědrý ze svého, aby potom tím lačněji bral od státu, Ostatní, kteří následovali jeho příkladu v odvádění peněz, jen zcela ojedinele měli stejně volnou ruku při jejich zpětném získávání. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 134-135)

náročnou logistickou operaci, že zasáhla celou provincii (*igitur navium militum armorum paratu strepere provinciae*). Místní však nejvíce trpěli nedostatkem finančních prostředků správce, neboť většina byla spotřebována na zaplacení vojenských operací (*sed nihil aeque fatigabat quam pecuniarum conquisitio*), podle správce Muciana jádrem občanského konfliktu jsou peníze (*eos esse belli civilis nervos dictitans Mucianus*). Ten tak vše podřídil získání prostředků, i když tím porušil jako soudce právo a spravedlnost (*non ius aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat*). Tím podpořil udavačství, což zasáhlo především bohaté (*non ius aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat*). Tacitus však Muciana vnímá *a priori* jako protřelého. Sám totiž vydává svůj majetek na válečné náklady, aby si ospravedlnil své vlastní svévolné chování (*propriis quoque opibus Mucianus bellum iuivit, largus privatim, quod avidius de re publica sumeret*). Dokonce ostatní motivoval, aby dobrovolně vydali svůj majetek, avšak po válce se navrácení vynaložených prostředků rozložilo značně nerovnoměrně, takže Mucianus jediný vyšel se ziskem (*ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti, rarissimus quisque eandem in recipiendo licentiam habuerunt*). Každopádně jeho snaha byla úspěšná, Vespasianus zvítězil a mohl nastat mír. Avšak Tacitus není stále spokojen. Vespasianus totiž slíbil (a asi i hodlal), že ony mimořádné podmínky ihned po skončení tažení bude odvolány, což se však podle popisu Tacita neudálo (*quae gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata etiam in pace mansere, ipso Vespasiano inter initia imperii ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinante*). Tacitus se domnívá, že to bylo vlivem špatných rádců a délkou na trůny, že za jeho vlády již nedošlo k nápravě (*donec indulgentia fortunae et pravis magistris didicit aususque est*). Tacitus nevnímá válku jako přirozený stav říše, který s sebou nese závažné hanebnosti.⁴¹⁷ Občanská válka totiž vyžaduje od provincií vysoké finanční náklady, které se získávají nespravedlivými způsoby.⁴¹⁸ Tacitus toto kritizuje, i když možná pro to má

⁴¹⁷ Viz také Tacitovo zkonstatování, že ani vítězové, ani poražení v občanské válce je strašlivá a nejistá veskrze: ... *ut nemo dubitet potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis et victoribus*. *Hist.* 2. 46. 3.

⁴¹⁸ Mucianus však nebyl jediný. Caecinus neváhal a při přechodu okrádal přidělené finance provinciálům, kdy následky takového stylu pochodu byly pro komunity na cestě i fatální viz: *Plus praedae ac sanguinis Caecina hausit. inritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens olim armis virisque, mox memoria*

určité pochopení. Co však zcela nechápe a odmítá, že takovéto chování nekončí po poslední vyhrané bitvě, nýbrž hanebnosti tolerované v krizové situaci přetrvávají i v období míru. Každé takové vedení občanské války tak říší v morální rovině vážně poškozuje a může mít trvalé následky v podobě uspořádání státu. Nejde však pouze o stát, ale také jedinci uvnitř něj jsou takovým chováním ovlivňováni a zkaženi. Tacitus nenabízí žádné řešení, jak by se daná situace dala zvrátit a pouze popisuje hlubší úpadek pokračující v průběhu Vespasianovi vlády.⁴¹⁹ I zisk z takových válek neměli všichni obyvatelé, ale pouze určité kruhy, které Tacitus popisuje ne příliš pozitivně.⁴²⁰ Tacitus však opět působí obtíže při interpretaci, když popisuje poslední bitvu vojáků Vitellia s Vespasianovým vojskem.

LXXXIV) *contra Vitelliani, quamquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore foedare suprema victis solacia amplectebantur. multi semianimes super turris et propugnacula moenium expiravere: convulsis portis reliquus globus obtulit se victoribus, et cecidere omnes contrariis vulneribus, versi in hostem: ea cura etiam morientibus decori exitus fuit. Hist. 3. 84. 2-3⁴²¹*

Jsme v situaci, kdy vitelliovci již nemají naději na vítězství (*contra Vitelliani, quamquam numero fatoque dispares*). Tacitus jejich počínání popisuje, že se snažili přesto odvrátit vítězství a zdržovali mír (*inquietare victoriam, morari pacem*) a na stejnou úroveň pak

nomini clara, de caede Galbae ignari et Vitellii imperium abnuentes. initium bello fuit avaritia ac festinatio unaetvicensimae legionis; raperant pecuniam missam in stipendium castelli quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. aegre id passi Helvetii, interceptis epistulis, quae nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem et quosdam militum in custodia retinebant. Caecina belli avidus proximam quamque culpam, antequam paeniteret, ultum ibat: mota prope castra, vastati agri, direptus longa pace in modum municipii extractus locus, amoeno salubrium aquarum usu frequens; missi ad Raetica auxilia nuntii ut versos in legionem Helvetios a tergo adgrederentur. Hist. 1. 67, srovnej interpretaci Caecina v Damon (2003, s. 237). Je zajímavé, že zde se Tacitus kloní spíše k Helvetiům, nelze tedy paušalizovat jeho odpor k porobeným barbarům viz níže. Srovnej též vydírání Aeduů v Hist. 1. 64.

⁴¹⁹ Obtíže při interpretaci vztahu Tacita k vládě Vespasiana viz Ash (2007, s. 329).

⁴²⁰ Srovnej: *praefectura praetorii penes Arrium Varum, summa potentiae in Primo Antonio. is pecuniam familiarumque e principis domo quasi Cremonensem praedam rapere: ceteri modestia vel ignobilitate ut in bello obscuri, ita praemiorum expertes. Hist. 4. 2. 1.*

⁴²¹ Naproti tomu vitelliovci, ačkoli byli počtem i přízní osudu slabší, ztěžovali vítězství, zdržovali mír a poskvřňovali domy a oltáře krví; chytali se toho jako poslední útěchy poražených. Mnozí již polomrtví vydechli naposled na věžích a baštách. Když byly vyvráceny brány, vrhl se zbylý houf proti vítězům, a tak padli všichni ranami zpředu obrácení k nepříteli, Tak se i umírající starali o čestný konec života. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 203).

příkládá i náboženské a mravní delikty (*domos arasque cruore foedare suprema victis solacia amplectebantur*). V druhé části však se dovídáme, že jakmile byly protrženy brány (*convulsis portis*), zbylý dav nepřátel se proti nim vyřídil a v bitvě padl (*reliquus globus obtulit se victoribus, et cecidere omnes contrariis vulneribus, versi in hostem*). To vše však Tacitus překvapivě zakončuje uznáním, že alespoň v této poslední chvíli se zachovali čestně (*ea cura etiam morientibus decori exitus fuit*).

Na jedné straně Tacitus prodlužování války, oddalování míru a vítězství srovnává se smilstvy a blasfemií, aby však záhy ocenil, že nepřátelští vojáci v poslední chvíli se odhodlali bojovat otevřeně, takže umírali v regulérním boji. Nesmíme však zapomenout, že to vše se děje během občanské války, na obou stranách bojovali Římané. Je matoucí, že Tacitus náhle uděluje těmto vojákům, kteří odmítali se uklidnit a prodlužovali občanskou válku a poškodili stát nejen tím, že zabíjeli římské vojáky, ale oni samotní jako příslušníci římské armády mohli státu dobře posloužit, tak těm Tacitus vzdává čest, protože se rozhodli bojovat obráceni k nepřátelům a v regulérní bitvě. Tacitus totiž pohrdá lidmi, kteří hledají záminku, kdy vytáhnout proti centrální moci.⁴²² Jednání těchto vzbouřenců popisuje jako velmi násilnické a nemírné, v němž se soustředí nectnosti a destrukce, která se stupňuje a šíří po říši, takže více lidí je přesvědčeno, že jediná možnost, jak prosadit svůj zájem, je trvat na občanské válce.⁴²³ To pak mělo vliv i na obyčejné vojáky, kteří se začali zaměřovat na kořist uvnitř říše a vítězství nad ostatními jednotkami říše než na deeskalaci situace.⁴²⁴ Dokonce i velitelé

⁴²² Srovnej konec vlády Augusta a očekávání lidu, který neřešil svobodu, ale strach a chtíč války: *postquam provecta iam senectus aegro et corpore fatigabatur adertaque finis et spes novae, pauci bona libertatis in cassum disserere, plures bellum pavescere, alii cupere. Ann. 1. 4. 2*; srovnej též krátkou bouři způsobenou strachem z revize a následně nespravedlivým honem na údajné nepřátele uvnitř vojska, jež mále skončilo pro Tacita šokujícím chováním, kdy válečného vyslance napadlo vlastní vojsko, což Tacitus pokládá za hanebné, neboť i vnější nepřátelé mají úctu k římským vyslancům viz: *illic signa et aquilam amplexus religione sese tutabatur, ac ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, rarum etiam inter hostis, legatus populi Romani Romanis in castris sanguine suo altaria deum commaculavisset. Ann. 1. 39. 4.*

⁴²³ Viz *nec ambigitur provinciam et militem alienato erga Vespasianum animo fuisse; et quidam e Vitellianis urbe profugi ostentabant Pisoni nutantis Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius et in pace suspecto tutius bellum. Hist. 4. 49. 1.*

⁴²⁴ Srovnej: *aegre id pati miles et victoriam malle quam pacem; ne suas quidem legiones opperiebantur, ut praedae quam periculorum socias. Hist. 3. 60. 1*; a dále lze upozornit na germánské jednotky, které lze rozdělit na dvě skupiny: jedni jsou znuděni mírem a druzí zase unavení válkou; obě skupiny jsou však dychtivé odměn a poté ukončení válečné kariéry, zájem státu zde tedy zcela chybí viz: *hinc praevectus ad Germanicum exercitum manus tendebat, ut suam ripam, sua castra sanguine hostium reciperarent.*

rebelů váhající nad dalším stupňováním násilí musí počítat s vojskem, jehož vojáci se snaží využít situace k dosažení cílů jinak nedosažitelných.⁴²⁵ Je tak pozoruhodné, že Tacitus v ukázce *Hist.* 3. 84 dokáže najít i jiná slova než kritická vůči vitelliovcům. Historik však nesetrvává pouze znechucen stranou, kterou považuje za rebelující a ničící stabilní mír říše, a zklamán druhou stranou, která není schopna odstranit neduhy vzniklé během občanské války. V následující ukázce si můžeme poukázat na řeči Vocula, že existují i pozitivní hodnoty ve válečné vřavě. Tacitus sice záhy uvádí, že Vocula nakonec stejně zničí intriky Civila,⁴²⁶ přesto nám umožňuje menší vhled do myšlenek nad správným chováním ve válce.

LXXXV) vestri me pudet miseretque, adversus quos non proelium et acies parantur; id enim fas armorum et ius hostium est: bellum cum populo Romano vestris se manibus gesturum Classicus sperat imperiumque et sacramentum Galliarum ostentat. adeo nos, si fortuna in praesens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt, quotiens Romanae legiones perire praeoptaverint ne loco pellerentur? socii saepe nostri excindi urbis suas seque cum coniugibus ac liberis cremari pertulerunt, neque aliud pretium exitus quam fides famaue. tolerant cum maxime inopiam obsidiumque apud Vetera legiones nec terrore aut promissis demoventur: nobis super arma et viros et egregia castrorum munimenta frumentum et commeatus quamvis longo bello pares. pecunia nuper etiam donativo suffecit, quod sive a Vespasiano sive a Vitellio datum interpretari mavultis, ab imperatore certe Romano accepistis. tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso

alacrior omnium clamor, quis vel ex longa pace proelii cupido vel fessis bello pacis amor, praemiaque et quies in posterum sperabatur. Hist. 5. 16. 3.

⁴²⁵ Viz: *Civilis et Classicus rebus secundis sublati, an coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent dubitare. saevitia ingenii et cupidine praedae ad excidium civitatis trahebantur: obstabat ratio belli et novum imperium inchoantibus utilis clementiae fama; Civilem etiam beneficii memoria flexit, quod filium eius primo rerum motu in colonia Agrippinensi deprehensum honorata custodia habuerant. sed Transrhenanis gentibus invisa civitas opulentia auctuque; neque alium finem belli rebantur quam si promisca ea sedes omnibus Germanis foret aut disiecta Vbios quoque dispersisset. Hist. 4. 63. Srovnej též tvrzení Tacita, že v občanské válce spíše se srotí zločinci než v míru: *faciliore inter malos consensu ad bellum quam in pace ad concordiam. Hist. 1. 54. 3.**

⁴²⁶ Viz *Hist.* 4. 59.

*totiens hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem, sed est vallum
muri que et trahendi artes, donec e proximis provinciis auxilia
exercitusque concurrant. sane ego displiceam: sunt alii legati, tribuni,
centurio denique aut miles. ne hoc prodigium toto terrarum orbe
vulgetur, vobis satellitibus Civilem et Classicum Italiam invasuros. an, si
ad moenia urbis Germani Gallique duxerint, arma patriae inferetis?
horret animus tanti flagitii imagine. Tutorine Treviro agentur excubiae?
signum belli Batavus dabit, et Germanorum catervas supplebitis? quis
deinde sceleris exitus, cum Romanae legiones contra derexerint?
transfugae e transfugis et proditores e proditoribus inter recens et
vetus sacramentum invisit deis errabitis?' Hist. 4. 58⁴²⁷*

V řeči Vocula Tacitus shromáždil ideje o správném chování vojáka. Nejdříve je Vocula znechucen, že by římstí vojáci šli proti státu. Konstatuje, že takové jednání nemá nic společného s regulérní válkou proti nepřítelům (*vestri me pudet miseretque, adversus quos non proelium et acies parantur*), avšak oni sami se chovají jako vnější nepřítelé Říma (*id enim fas armorum et ius hostium est*). Po krátkém zopakování, že Civilis chce využít jejich moci k obsazení mocenského centra ve jménu nové státní entity galské, poučuje vojáky, že se neodklánějí pouze od současného státu, avšak porušují i starodávné zvyky legií, které lakonicky shrnuje sebeobětováním pro stát, což shrnuje

⁴²⁷ Za vás se stydím a vás je mi líto, protože proti vám se nechystá pravidelný boj; vždyť to je válečný obyčej a právo nepřátel: Classicus doufá, že vašimi rukama povede válku s římským národem, a staví vám před oči vládu Galie a přísahu pro ni. Do té míry, jestliže nás opustilo na ten čas štěstí a statečnost, nám hasnou i staré vzory, kolikrát římské legie raději volily smrt, jen aby nebyly zahrnány z místa? Naši spojenci často strpěli vyvrácení svých měst a dali se i s manželkami a dětmi upálit, a přece neměli ze smrti žádný jiný užitek než věrnost a slávu. Právě nyní snášejí legie ve Veterech nouzi a obležení a nedají se ani strašáky, ani sliby vytlačit. My máme kromě zbraní, mužstva a výborného opevnění tábora obilí a zásoby, jež vydrží i pro dlouhou válku. Peníze ještě nedávno stačily na dar, který jste vy dostali od nepochybně římského císaře, ať už si jej vykládáte jako dar Vespasianův nebo Vitelliův. Jestliže se hrozíte boje vy, vítězové v mnoha válkách, kteří jste u Gelduby a u Veter tolikrát rozprášili nepřítel, je vás to ovšem nedůstojné, ale máte přece ochranný val, zdi a prostředky k získání času, dokud nepřispěchají z nejbližších provincií pomocné sbory a vojska. Dejme tomu, že já se nelíbím: jsou i jiní legáti a tribunové, konečně i centurio nebo prostý voják. Jen ať se nerozhlásí po celém světě ta hrůzná zpráva, že ve vašem doprovodu Civilis a Classicus napadnou Itálii! Nebo snad, povedou-li vás Germáni a Galové až k hradbám Říma, začnete válku proti vlasti? Člověk se děsí při představě tak hanebného činu. Treverskému Tutorovi budou stát stráže k počtě? Znamení k boji dá Batav? A vy doplníte zástupy Germánů? Jaký pak bude konec zločinu, až římské legie vytáhnou proti vám k boji? Jako zběhové ze zběhů, zrádci ze zrádců, odporní bohům budete tápat mezi novou a starou přísahou? Minařík, Hartman, Bahník (1976, s. 248-249).

jako tragický počin (*adeo nos, si fortuna in praesens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt, quotiens Romanae legiones perire praeoptaverint ne locopellerentur*). Dále však stupňuje svůj apel poukázáním na spojence. Nejen římský voják totiž pro tento stát udělal mnohé. A tak zmiňuje strádání spojenců, kteří i přes veliké oběti nehradili, což jim však přineslo pouze nehmotné statky v podobě slávy a cti (*socii saepe nostri excindi urbis suas seque cum coniugibus ac liberis cremari pertulerunt neque aliud pretium exitus quam fides famaue*). Aby podpořil svá slova, ihned podá konkrétní příklad z chování vojska ve Veterech. Upozorňuje vojáky, že jejich pozice je velmi výhodná, aby se podvolili lákadlu rebelie (*si pavetis aciem, indignum id quidem, sed est vallum muri que et trahendi artes, donec e proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant*). Sám upozorňuje, že je ochoten se vzdát velení (*sane ego displiceam: sunt alii legati, tribuni, centurio denique aut miles*). To vše je ochoten podstoupit, jen aby nebyly římské legie pod velením Civila a Classica a nepůjdou pochod na Řím (*ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus Civilem et Classicum Italiam invasuros*). Zdůrazní při tom, že se jedná o barbarské rebely, s kterými jsou ochotni vytáhnout proti vlastním jednotkám (*an, si ad moenia urbis Germani Gallique duxerint, arma patriae inferetis ... quis deinde sceleris exitus, cum Romanae legiones contra derexerint*). Upozorňuje na paradoxní situaci, v níž se nachází rebelující vojáky, když již přísahal na ochranu státu a nyní bude přísahat na jeho zničení, jasně označuje za zradu (*transfugae e transfugis et proditores e proditoribus inter recens et vetus sacramentum invisi deis errabitis*).⁴²⁸

Pro Vocula je to ona sebeoběť vůči státu, která má různé podoby. Může to být oběť smrtí při bitvě, odstoupení od poct vyplývajících z šarže a velení i pouhé zachování loajality metropoli. Také pozadí osob je irelevantní. Nobil, obyčejný voják i provinciál a spojenec, ti všichni mohou přispět svým dílem k ochraně státu sebeobětí. V tomto případě Vocula apeluje především na oběť v podobě nepřijetí finančních zisků a kořisti, které by jinak sice obohacení, avšak na úkor existence státu. Jak jsme mohli vidět výše, Tacitus komentuje situaci občanských válek jako tragickou z těchto důvodů. Ctnost

⁴²⁸ Podobné apely vůči vzbouřenců na jejich čest a slávu viz: *satis gloriae proelio Cremonensi partum et exitio Cremonae nimium invidiae: ne concupiscerent Romam capere potius quam servare. maiora illis praemia et multo maximum decus, si incolumitatem senatui populoque Romano sine sanguine quaesissent. his ac talibus mitigati animi. Hist. 3. 60. 3.*

v podobě oběti je nahrazena hanebností egoismu a upřednostnění vlastních zájmů, které však nutně vedou k dalším hanebnostem. Navíc volba osobních důvodů je odsouzena též apelem na starodávné tradice a božské posvěcení jejich pozice. Odporují tak římským tradicím a římským bohům. Vyčleňují se pak do takové míry z římské společnosti, že se spolčují s barbary toužícími po vlastním státě, sami se jim poddávají a přijímají nové přísahy, takže výsledkem je boj těchto „bývalých“ Římanů s ostatními Římany. To je hlavní důvod pro tragiku dané situace.

4.2.3. Války vnější

Tacitus má však zcela opačný pohled na války s vnějším nepřítelem. Velmi slavná je jeho stížnost, že jím popisovaná epocha je méně slavná, neboť vládl dlouhý mír.

LXXXVI) *Pleraque eorum quae rettuli quaeque referam parva forsitan et levia memoratu videri non nescius sum: sed nemo annalis nostros cum scriptura eorum contenderit qui veteres populi Romani res composuere. ingentia illi bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges, aut si quando ad interna praeverterent, discordias consulum adversum tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis et optimatum certamina libero egressu memorabant: nobis in arto et inglorius labor; immota quippe aut modice lacessita pax, maestae urbis res et princeps proferendi imperi incuriosus erat. non tamen sine usu fuerit introspicere illa primo aspectu levia ex quis magnarum saepe rerum motus oriuntur. Ann. 4. 32⁴²⁹*

Ony nehodné zmínky, které Tacitus popisuje, totiž porovnává se starými historiky,⁴³⁰

(*pleraque eorum quae rettuli quaeque referam parva forsitan et levia memoratu videri*

⁴²⁹ Jsem si dobře vědom toho, že přemnohé z mého dosavadního i dalšího vypravování se snad zdá malicherným a nehodným zmínky; ale ať nikdo nesrovnává mé analý se spisy těch, kdo vylíčili staré dějiny římského národa. Oni zcela svobodně vypisovali ohromné války, dobytí měst, porážky a zajetí králů, anebo když se někdy obraceli k vnitřním dějinám — spory konsulů s tribuny, pozemkové a obilní zákony, zápasy lidu a šlechty. Má práce je omezena a neslavná; vždyť vládl trvalý nebo málo rušený mír, neutěšené poměry v Římě a císař se nestaral o rozšíření říše. Přece však nebude bez užitku přihlédnout k oněm zjevům, na první pohled bezvýznamným, z nichž se však často rodí pohnutky k velikým událostem. Minařík (1975, s. 194).

⁴³⁰ Proč tuto vsuvku, která by se hodila spíše na začátek díla viz Woodman (2018, s. 171-173).

*non nescius sum: sed nemo annalis*⁴³¹ *nostros cum scriptura eorum contenderit qui veteres populi Romani res composuere*) kteří se zabývali Tacitovými slovy obřímí konflikty a dobývání cizích království (*ingentia illi bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges*). A když už se museli obracet dovnitř říše, neřešili výše uvedené občanské války, ale spory konzulů a politických stran, zemědělských zákonů a jiných příhod konce republiky (*aut si quando ad interna praeverterent, discordias consulum adversum tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis et optimatum certamina libero egressu memorabant*). Tacitus kritizuje zvolené téma, a tedy i výslednou práci,⁴³² neboť zavládl trvalý mír a říše se nerozšiřovala (*nobis in arto et inglorius labor; immota quippe aut modice laccessita pax, maestae urbis res et princeps proferendi imperi incuriosus erat*). Nakonec přesto si myslí, že jeho práce není neúčinná, protože i z těchto tristních podmínek mohou vzniknout velké dějiny (*non tamen sine usu fuerit introspicere illa primo aspectu levia ex quis magnarum saepe rerum motus oriuntur*). Tacitovi vadí, alespoň pokud jde o látku na zpracování, když v ní chybí velké zahraniční války zakončené vítězstvím Říma a pacifikací území. Když už se musí zabývat vnitřními záležitostmi, očekává veliké osobnosti svářící se na důležitých státních problémech, nikoliv soukromých. Je rozmrzelý, že doba, o níž píše, nedokáže uspokojit množství pamětihodných událostí, které jsou však spojeny pouze s výboji říše a válečnými úspěchy v zahraničí. Na druhou stranu však také připouští, že daný stav je pouze dočasný a věří, že lze z jeho práce vyzorovat jevy, které povedou k době, v níž se odehrávají expanzivní praktiky. Je možné, že zde odkazuje na válečné snahy Traiana. Tacitus si dokonce všímá, že v období před bitvou v Teutoburském lese existovala idea, že dobytím Germánie dojde ke konečnému vítězství,⁴³³ i když z kontextu vyplývá, že jde o propagandu na povzbuzení vojska, poukazuje to na to, že působila silně myšlenka trvalého a věčného míru pod patronací Říma na široké vrstvy vojska jako důležitá motivace expanze.

⁴³¹ Toto slovo evokuje, že Tacitovy zamýšlené názvy děl se nám dochovaly a stále je užíváme viz Woodman (2018, s. 174-175).

⁴³² To však neznamená, že svojí prací nedosáhl svého cíle viz Woodman (2018, s. 177).

⁴³³ Srovnej Germanika na shromáždění před vojáky: *propio rem iam Albim quam Rhenum neque bellum ultra, modo se patris patrique vestigia prementem isdem in terris victorem sisterent*. Ann. 2. 14. 4.

Tacitus je však poměrně nadšen, když římská armáda nemusela vynakládat ono obětování. Vyjadřuje se radostně, když v bitvě pravidelné římské legie nijak vážně nezasahují do dění a nechají vybojovat bitvu spojence a pomocné jednotky, protože nepřítel záhy se obrátil na útěk a nijak se nevyjadřuje empaticky k protivníkům, jejichž zabíjení nijak nekritizuje.⁴³⁴ Římská armáda díky neúprosnému počínání pak vzbuzuje mezi nepřáteli zděšení a strach, takže římská armáda neměla příležitost k boji, když svojí velikostí každý potenciální odpor zastrašila.⁴³⁵ V další ukázce je důležité, co absentuje.

LXXXVII) *Et Germanicus quo magis adgnosceretur detraxerat tegimen capiti orabatque insisterent caedibus: nil opus captivis, solam internicionem gentis finem bello fore. iamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris: ceterae ad noctem cruore hostium satiatae sunt.*

Ann. 2. 21. 2⁴³⁶

V této citaci Tacitus popisuje vítězné tažení Germanika proti Germánům. Germanikus jako vojevůdce se rozhodl k dramatickému aktu, sundal si přilbu, takže poznali jeho pozici nepřítel i jeho vojáci (*et Germanicus quo magis adgnosceretur detraxerat tegimen capiti*), žádal, aby římské vojsko nebralo zajatce (*orabatque insisterent caedibus: nil opus captivis*), protože konec války může nastat pouze úplným vyhlazením nepřítel (*solam internicionem gentis finem bello fore*). I když později odešel s první legií, přesto zanechal ostatní, aby bez trestu dále zabíjeli v jistém uspokojení z utrpení nepřátel (*iamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris: ceterae ad noctem cruore hostium satiatae sunt*).

⁴³⁴ Viz: *Magna ea victoria neque cruenta nobis fuit. quinta ab hora diei ad noctem caesi hostes decem milia passuum cadaveribus atque armis oplevere, repertis inter spolia eorum catenis quas in Romanos ut non dubio eventu portaverant. Ann. 2. 18. 1*; určitě stojí za pozornost také podobné zhodnocení bitvy v *Agr. 35. 1*.

⁴³⁵ *eo promptior Caesar pergint introrsus, populatur, excindit non ausum congregi hostem aut, sicubi restiterat, statim pulsum nec umquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem. quippe invictos et nullis casibus superabilis Romanos praedicabant, qui perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus litora eadem virtute, pari ferocia et velut aucti numero inrupissent Ann. 2. 25. 2-3.*

⁴³⁶ A Germanicus strhl přilbu z hlavy, aby ho spíše poznali, a prosil, aby jen pokračovali v zabíjení: není prý třeba zajatců, jedině vyhlazení národa přinese konec války. A teprve kvečeru odvedl z bitvy jednu legii, aby postavila tábor. Ostatní se až do noci ukojivě vražděním nepřátel. Minařík (1975, s. 86).

Germanikus se zachoval sice statečně, když odhalil svoji pozici, avšak toto odhalení nevedlo k žádné strategické výhodě, nýbrž spíše k podpoře vojáků, aby strategické vítězství nepovažovali za hodnotné, dokud tu budou nějakí živí nepřátelé. I chování vojáků po bitvě není příliš odlišné od chování vojáků vraždících během občanských válek. Ale Tacitus nepřidává žádné morální odsouzení, žádné zhrození z chování římských vojáků, pobouření z podivného nabádání Germanika, které již příliš nesouviselo se samotnou bitvou. Tacitus mlčí a pouze jakoby nezaujatě popisuje dané dění. Jak víme však z úvodu, Tacitus sám deklaruje, že píše dějiny, aby poukázal na dobré a špatné příklady. Absence kritiky však nemusí ihned značit pozici chválení aktivity. Avšak minimálně Tacitus danou praxi toleruje. Velmi podobná scéna se nachází v první knize Letopisů, v níž římské vojsko ze zálohy napadne nepřipraveného nepřítel.⁴³⁷ Opět si počíná jako vojáci v občanských válkách a nešetří i civilní obyvatelstvo a jejich náboženské symboly. Celou oblast nepřátel Římané vyrabovali a Tacitus jen lakonicky shrne, že ztráty na straně Říma byli z důvodu zvolené taktiky minimální. I zde není žádné explicitní morální hodnocení.

Corbulo válčící na východě o Arménii není tak brutální. Snaží se též minimalizovat římské ztráty a co nejrychleji ukončit válku, avšak takové silné proslovy jako Germanikus nemá.⁴³⁸ Corbulo se také chová mírně, když obyvatelé hlavního města Arménie Artaxaty dobrovolně vzdali. Corbulo ji však zapálil a Tacitus onu událost vysvětluje následovně.

LXXXVIII) *Artaxatis ignis immissus deletaque et solo aequata sunt, quia nec teneri poterant sine valido praesidio ob magnitudinem moenium, nec*

⁴³⁷ *iuvit nox sideribus inlustris, ventumque ad vicos Marsorum et circumdatae stationes stratis etiam tum per cubilia propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis: adeo cuncta incuria disiecta erant neque belli timor, ac ne pax quidem nisi languida et soluta inter temulentos. Ann. 1. 50. 4; Caesar avidas legiones quo latior populatio foret quattuor in cuneos dispertit; quinquaginta milium spatium ferro flammisque pervastat. non sexus, non aetas miserationem attulit: profana simul et sacra et celeberrimum illis gentibus templum quod Tanfanae vocabant solo aequantur. sine vulnere milites, qui semisomnos, inermos aut palantis ceciderant. Ann. 1. 51. 1.*

⁴³⁸ Corbulo se chová maximálně pragmaticky a snaží se válku rychle přenést do Arménie mimo území říše. Zajímavá je také jeho strategie k motivaci vojska, v níž opakuje slibují rebelů z občanských válek, jen kořistění v tomto případě probíhá na cizím území viz: *... et Corbulo, ne inritum bellum traheretur utque Armenios ad sua defendenda cogeret, excindere parat castella, sibi que quod validissimum in ea praefectura, cognomento Volandum, sumit; ... hortatur milites ut hostem vagum neque paci aut proelio paratum, sed perfidiam et ignaviam fuga confitentem exuerent sedibus gloriaeque pariter et praedae consulerent. Ann. 13. 39.*

*id nobis virium erat quod firmando praesidio et capessendo bello divideretur, vel si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas aut gloria quod capta essent. Ann. 13. 41. 2*⁴³⁹

Artaxata totiž zcela zničena ohněm i zbořením (*Artaxatis ignis immissus deletaque et solo aequata sunt*), protože římská posádka by nebyla schopna obří město bránit (*quia nec teneri poterant sine valido praesidio ob magnitudinem moenium*), protože armáda nebyla tak velická, aby mohl Corbulo zde zanechat větší počet vojáků, aniž by tím neohrozil další pokračování války s Parthy (*nec id nobis virium erat quod firmando praesidio et capessendo bello divideretur*). Pokud by ji však jen nechal opuštěnou, pak by ono dobytí bylo bezvýznamné a nepřineslo by Corbulovi i říši vojenskou slávu (*vel si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas aut gloria quod capta essent*). Na jedné straně je zde racionální rozhodnutí Corbulovo, který se pragmaticky rozhodl město zničit a obyvatele přestěhovat, čímž si zlepšil pozici ve válce. Tacitus však přidává také i nevojenské důvody. Podle Tacita Corbulo tak činil i z důvodu, že dobytí města, které již však nemá obyvatele, není nijak hodnotný počin a nezvětšuje slávu. Naopak zničení města, jež již není ze strategických důvodů možné udržet, je zcela rozumné řešení, které přispěje k větší slávě vojevůdce a čin je čestný. Jeví se důležité pro římské tažení do zahraničí, aby mělo hmatatelné výsledky, tedy v tomto případě dobytí, nebo zničení. Pouhá přítomnost vojska a nejasné výsledky jako vytvoření nárazníkové zóny jsou nedostatečné. Jakmile vojska válčí daleko, což mohlo znamenat i v hraničních provinciích, Tacitus by to považoval za hodnotné a za velké dějiny a římský lid by nebyl nijak znepokojován, i když samotný výsledek a rozšíření říše vlastně nijak příliš nezasahoval obyvatele, jak si sám historik všiml. Tento stav bez velkých zahraničních válek jen s malými problémy vydržel až do smrti Nerona, takže pro Tacita se jednalo o období míru. Ale armády uvnitř říše bojující proti sobě o nadvládu nad říší už římská společnost nepozoruje netečně a vadí ji vysoká finanční zátěž. To už sice Tacitus nevykládá jako mírové období, avšak přesto nejde o dlouhou velikou válku hodnou

⁴³⁹ Artaxata však byla zapálena, zničena a srovnána se zemí, poněvadž pro rozlehlost hradeb nemohla být bez silné posádky udržena a my jsme neměli tolik branné moci, aby se mohla rozdělit k zanechání silné posádky a k vedení války. Kdyby však byla opuštěna neporušená a nestřežená, nebylo by její dobytí ani ku prospěchu ani k slávě. Minařík (1975, s. 355).

čestného zaznamenání, i když sám autor si stěžuje, že jinak by při takovém množství pohybů armád by to byla jinak zajímavá podívaná.⁴⁴⁰

4.2.4. Tacitova skepce vůči míru a válkám

Tacitus však polemizuje se sebou i s elitami. Ačkoliv tvrdí, že neměl možnost psát o velikých činech z důvodu trvajících míru, uvádí, že i jiní historici svoji dobu popisují jako mírovou. Historik se však na několika místech rozhodl poukázat, že nastalý mír ve skutečnosti neexistuje.

LXXXIX) *Scriptores temporum, qui potiente rerum Flavia domo monimenta belli huiusce composuerunt, curam pacis et amorem rei publicae, corruptas in adulationem causas, tradidere. Hist. 2. 101. 1*⁴⁴¹

Historici píšící⁴⁴² za doby vlády Flaviovců (*scriptores temporum, qui potiente rerum Flavia*), kteří psali o roku čtyř císařů (*monimenta belli huiusce composuerunt*), se věnovali tomu, že tehdy lidé dbali o mír a lásku ke státu (*curam pacis et amorem rei publicae*). Tacitus jim to však nevěří. Myslí si, že kvůli pochlebování režimu (*in adulationem causas*), tyto hodnoty jako vlastenectví a snaha o uchování míru byly zprofanovány (*corruptas ... tradidere*).

Ačkoliv Tacitus nijak nepolemizuje s koncepty, které jsou proklamovány jako cíle, domnívá se, že elity Říma i celý stát z důvodu pochlebování režimu Flaviovců tyto hodnoty znehodnocují a posouvají jejich význam od pozitivních konotací. Zároveň to však znamená, že Tacitus si nemyslí, že římský stát by byl schopen dojít do stavu trvalého míru a plný loajálních obyvatel. Jak víme výše, věnovali jsme se již několika

⁴⁴⁰ *Sed vulgus et magnitudine nimia communium curarum expers populus sentire paulatim belli mala, conversa in militum usum omni pecunia, intentis alimentorum pretiis, quae motu Vindicis haud perinde plebem attriverant, secuta tum urbe et provinciali bello, quod inter legiones Galliasque velut externum fuit. nam ex quo divus Augustus res Caesarum composuit, procul et in unius sollicitudinem aut decus populus Romanus bellaverat; sub Tiberio et Gaio tantum pacis adversa ad rem publicam pertinere; Scriboniani contra Claudium incepta simul audita et coercita; Nero nuntiis magis et rumoribus quam armis depulsus: tum legiones classesque et, quod raro alias, praetorianus urbanusque miles in aciem deducti, Oriens Occidensque et quicquid utrimque virium est a tergo, si ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. fuere qui proficiscenti Othoni moras religionemque nondum conditorum ancilium adferrent: aspernatus est omnem cunctationem ut Neroni quoque exitiosam; et Caecina iam Alpes transgressus extimulabat. Hist. 1. 89.*

⁴⁴¹ Dějepisci, kteří sepsali dějiny této války, tehdy, když měl v rukou moc rod Flaviů, pojednali o péči o mír a o lásce ke státu, tedy o věcech, které aby sloužily pro pochlebování, došly svého pokroucení. Minařík Hartmann, Bahník (1976, s. 145-146).

⁴⁴² Více k tomuto viz Ash (2007, s. 379).

ukázkám z tohoto období, která Tacitus popisuje jako přesný opak toho, co popisují jím zmiňovaní historikové v této ukázce.

Tacitus si též všímá, že zahraniční války se vždy vedly k rozšiřování státu a moci.⁴⁴³ Tento „úpadek“, kdy moc již nedokázala se tolik rozšiřovat jako za republiky a na stát přišli občanské války považuje Tacitus za známku odklonu Římanů od cti. Tacitus se zajímavě zamýšlí a dochází k úsudku, že římské náboženství chybně popisuje roli bohů. Protože se takové pohromy dějí po celém římském národě, i když jsme viděli, že Tacitus nepovažuje všechny postavy z principátu jako záporné, bohové o to nedbají a pouze trestají. Žádnou odměnu a ani starost nemáme od nich očekávat.⁴⁴⁴ O to naléhavější se jeví správné počínání ve válkách, jinak totiž bude celý římský národ potrestán. Avšak je možné u Tacita nalézt i náznaky, že rozdíly mezi správnou motivací i pouhou touhou po kořistění nemusí být tak veliké.

XC) *rebus secundis etiam egregios duces inolescere: discordia militis ignavia luxurie et suis metuit vitis alterum bello, alterum victoria perituro. igitur arma in occasionem distulere, Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis; optimus quisque amore rei publicae, multos dulcedo praedarum stimulabat, alios ambiguae domi res: ita boni malique causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant. Hist. 2. 7. 1⁴⁴⁵*

Když totiž mají štěstí ve válce, charakter se může zkažit i dobrým vojevůdcům, a tak každý končí hanebně skrze nectnosti, i když jejich vojenský výkon byl dobrý nebo špatný (*rebus secundis etiam egregios duces inolescere: discordia militis ignavia luxurie et*

⁴⁴³ Srovnej s Tacitovou interpretací války v Germánii jako snahu zachovat si tvář před Germány, což lze v Tacitově kontextu interpretovat jako zdůraznění zoufalé vlády raného principátu: *bellum ea tempestate nullum nisi adversus Germanos supererat, abolendae magis infamiae ob amissum cum Quintilio Varo exercitum quam cupidine proferendi imperii aut dignum ob praemium. domi res tranquillae, eadem magistratum vocabula; iuniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati: quotus quisque reliquus qui rem publicam vidisset? Ann. 1. 3. 6-7.*

⁴⁴⁴ *nec enim umquam atrocioribus populi Romani cladibus magisve iustis indiciis adprobatum est non esse curae deis securitatem nostram, esse ultionem. Hist. 1. 3. 2.* Více k podobným ukázkám Damon (2003, s. 98).

⁴⁴⁵ Ve štěstí zpychnou i výborní vůdcové; odbojnictvím vojáků, leností a hýřivostí a svými vlastními neřestmi zajde jeden ve válce, druhý po vítězství. Odložili boj na vhodnou příležitost, Vespasianus a Mucianus před nedávnem, ostatní již dávno po vzájemné úradě; nejlépe smýšlející učinil tak z lásky ke státu, mnohé podněcoval půvab kořistění, jiné stísněné domácí poměry. Tak dobří i špatní si přáli válku z rozdílných důvodů, ale všichni stejně usilovně. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 86)

suismet vitiis alterum bello, alterum victoria periturum). Tacitus pozoruje motivaci jednotlivých částí vojska, pokud jde o rozhodnutí táhnout proti Vitelliovi. Jedni tak činí, protože mají rádi svůj stát, to označuje Tacitus za nejlepší možnost (*optimus quisque amore rei publicae*). Ale velké množství vojska je motivováno kořistí a finančním ziskem (*multos dulcedo praedarum stimulabat*) a třetí skupina lidí, kteří byli již zastiženi občanskou válkou a nic jiného jim nezbylo (*alios ambiguae domi res*). Všechny tři skupiny, ačkoliv mají různé motivace, nakonec se shodují v tažení a touží po válce naprosto stejně (*ita boni mali que causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant*). Tacitus si nedělá iluze. Odolávat pokušení, které vyvstávají z vedení války, jako je moc a absence kontroly, je velmi obtížné a mnozí dobří vojáci se stávají lenivými, vzdornými, hamižnými. Tacitus tak vlastně vysvětluje, kde se v římské armádě vzalo tolik pochybných vůdců a vojáků, když obří armády v občanské válce neměly nedostatek mužů. Navíc je velmi skeptický, neboť se nedomnívá, že by jakákoliv strana byla lepší. Nakonec všichni účastníci takového tažení skončí po morální stránce špatně. Historik však jde ještě dál a nivelizuje rozdílné motivace pro tažení do občanské války. Ačkoliv tu mohou existovat i velmi etické důvody, které on sám samostatně chválí, přesto všichni se nakonec shodnou vést válku proti druhé římské armádě a výsledek je další rozvrat státu.

4.2.5. Římská válečná dekadence

Tacitus ve svých exkurzech o zahraničních národech se věnuje i parthské říši. Zde se musel vypořádat s tím, že i Parthové se snažili vést expanzivní války. Jeho reflexe je tak o to zajímavější.

XCI) Nam Vologeses casum invadendae Armeniae obvenisse ratus, quam a maioribus suis possessam externus rex flagitio obtineret, ... Ann. 12. 50.

1⁴⁴⁶

Král Parthů Vologaesés hodlal napadnout Arménii (*nam Vologeses casum invadendae Armeniae obvenisse ratus*), která v minulosti byla součástí parthské říše (*quam a*

⁴⁴⁶ Neboť Vologaesés v domnění, že se nahodila příležitost vtrhnout do Arménie, kterou dříve měli v moci jeho předkové, nyní ji však hanebným způsobem ovládl cizí král, ... Minařík (1975, s. 318)

maioribus suis possessam), ale nyní je ovládána cizím králem, což Tacitus komentuje jako ovládnutí hanebným způsobem (*externus rex flagitio obtineret*).

Je důležité pro kontext zdůraznit, že ono hanebné ovládnutí Arménie Radamistem bylo součástí zahraniční politiky Říma, který se snažil Arménii dostat do svého vlivu.⁴⁴⁷

Tacitus sice kritizuje chování tohoto cizího krále, přesto však tímto morálním soudem, že jedná hanebně, také nepřímo poukazuje na římskou zahraniční politiku, která dopomohla k tomuto stavu pasivním přijetím, že je to prospěšné říši, když barbaři mezi sebou se mstí a páchají hanebnosti.⁴⁴⁸ To však nemůže uspokojovat Tacita, neboť římská diplomacie se odmítá více zapojit od tohoto konfliktu a spíše používá své vlivy, které však vedou u barbarů k hanebným činům. Ačkoliv v této ukázce Tacitus nijak nesympatizuje s parthským králem, je jasné z jeho vlastních prohlášeních o dějinách, že by raději psal o velké válce proti Parthům.

Jenže Tacitův velmi komplikovaný přístup k válce se opět problematizuje v následující ukázce, v níž naráží na mravy Římanů korelující s velikostí jejich říše.

XCII) quia sibi quisque moderabatur, quia unius urbis cives eramus; ne inritamenta quidem eadem intra Italiam dominantibus. externis victoriis aliena, civilibus etiam nostra consumere didicimus. quantum ... at hercule nemo refert quod Italia externae opis indiget, quod vita populi Romani per incerta maris et tempestatum cotidie volvitur. ac nisi provinciarum copiae et dominis et servitiis et agris subvenerint, nostra nos scilicet nemora nostraeque villae tuebuntur.

*Ann. 3. 54. 3-4*⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ Viz předchozí kapitoly *Ann. 12. 44-49*.

⁴⁴⁸ Srovnej Tacitův odsudek k této politice jako strach o vlastní bezpečnost než o stát a následné východisko v oné zákulisní diplomacii viz: *At Quadratus cognoscens proditum Mithridaten et regnum ab interfectoribus obtineri, vocat consilium, docet acta et an ulcisceretur consultat. paucis decus publicum curae, plures tuta disserunt: omne scelus externum cum laetitia habendum; semina etiam odiorum iacienda, ut saepe principes Romani eandem Armeniam specie largitionis turbandis barbarorum animis praebuerint: poteretur Radamistus male partis, dum invisus infamis, quando id magis ex usu quam si cum gloria adeptus foret. in hanc sententiam itum. ne tamen adnuisse facinori viderentur et diversa Caesar iuberet, missi ad Pharasmanen nuntii ut abscederet a finibus Armeniis filiumque abstraheret.* *Ann. 12. 48.*

⁴⁴⁹ Protože se každý mírnil, protože jsme byli občany jednoho města; ani dráždidla nebyla táž, dokud jsme panovali jen v Itálii. Vítěznými válkami zahraničními jsme se naučili utrácet cizí jmění, občanskými i své

Podle císaře Tibéria v dřívějších dobách byli lidé mírní,⁴⁵⁰ protože byli všichni Římané z jednoho města (*quia sibi quisque moderabatur, quia unius urbis cives eramus*), takže všechny neřesti měly podobný původ, neboť se všichni občané nacházeli na jedné geografické lokaci, konkrétně v Itálii (*ne irritamenta quidem eadem intra Italiam dominantibus*). Po vítězných válkách s cizími národy se však zvýšil tok financí, protože vládcí začali utrácet z cizích majetků, ale také začali více zasahovat do jmění občanů a státní pokladnice se vyprazdňovala (*externis victoriis aliena, civilibus etiam nostra consumere didicimus*). Itálie už však není nezávislá, protože závisí na cizí pomoci (*at hercule nemo refert quod Italia externae opis indiget*). Vše totiž záleží na dopravě potravin pomocí lodí, která jako dopravní prostředek je velmi ohrožená nepřízní počasí (*vita populi Romani per incerta maris et tempestatum cotidie volvitur*). Protože je produkce potravin nastavena tak, že je v rukou jen několika lidí na dalekém území provincií (*ac nisi provinciarum copiae et dominis et servitiis et agris subvenerint*), v dobách krize je nutné se stravovat zoufalými způsoby, tomto případě ve vilách a zahradách (*nostra nos scilicet nemora nostraeque villae tuebuntur*).⁴⁵¹

Tacitus tuto řeč uvádí jako reakci císaře na uvolněné mravy v Římě a všeobecnou diskuzi nad vymáháním zákona o přepychu.⁴⁵² Nezdá se, že by Tacitus nějak rozporoval Tiberiovu řeč v tom, že by stav Říma nepopisoval správně. Naopak si můžeme povšimnout podobné argumentace, jakou jsme našli již dříve, problém chamtivosti plynoucí z větší dostupnosti bohatství skrze válečná tažení. Tiberius se však mírně liší v tom, že za původ tohoto mravního úpadku považuje spíše zahraniční války, kdežto Tacitus spíše sleduje mravní pokles během občanských válek. Avšak následky toho jsou popisovány podobně. Tiberius i Tacitus si všímají, shodně, že se zasahuje více do finančních záležitostí obyvatel, Řím je více závislý a snadno ohrožitelný tím, že v Tiberiově popisu se spoléhá na potraviny produkované mimo Itálii, u Tacita je poté

vlastní. ... Nikdo však, probůh, neuvádí na přetřes, že Itálie je odkázána na cizí pomoc, že život římského národa se každodenně zmitá v bouřích po nejistém moři; a nepomohou-li zásoby provincií našim pánům, otrokům i polím, pak ovšem nás vytrhnou naše parky a vily! Minařík (1975, s. 159-160).

⁴⁵⁰ Což byla oblíbená ctnost Tiberia viz Woodman (1996, s. 393).

⁴⁵¹ Ale někteří badatelé pochybují, že by Řím byl natolik závislý a je otázkou, jak toto místo interpretovat viz Woodman, Martin (1996, s. 369-397).

⁴⁵² Viz *Ann.* 3. 52.

závislost v podobě obřích armád.⁴⁵³ Obojí se může zvrhnout, v jednom případě skrze bouři, v druhém skrze zkaženost mravů vojska. Stát se pak nachází v tragickém stavu. Stejně jako hlad může postihnout všechny obyvatele Itálie shodně, tak také v občanské válce nikdo nerozeznává vinné i nevinné a bez soudu jsou všichni odsuzováni.⁴⁵⁴

4.2.6. Nereálný mír

Na závěr této kapitoly se budeme věnovat ještě jednoho aspektu, který Tacitus zaznamenal ohledně římských válek. Jedná se o falšování míru.

XCIII) At Romae tropaea de Parthis arcusque medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab senatu integro adhuc bello neque tum omissa, dum aspectui consulitur spreta conscientia. Ann. 15. 18. 1⁴⁵⁵

V Římě se stavěly památníky pro připomenutí vítězství nad Parthy, což potvrdil i senát (*at Romae tropaea de Parthis arcusque medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab senatu integro*). Válka však nebyla ještě ukončena, vítěz nebyl jasný (*integro adhuc bello neque tum omissa*). Tacitus se tak myslí, že ona stavba spíše reprezentovala potřebu po okázalosti a estetiku než potřebu hrdosti nad vítězným tažením (*dum aspectui consulitur spreta conscientia*).

Řím je již natolik vzdálen od válečné reality, že není nijak zaujat skutečným válečným tažením, nýbrž se plně věnuje spíše stavební činnosti a zvelebování města. Tacitus tuto netečnost a nezájem kritizuje jako další hanebnost. Nejde však pouze o hanebnost omezující se na Řím. Důsledky takového chování mají samozřejmě dopad i na vzdálené

⁴⁵³ Srovnej též podvolení vojska propuštěnci, kterému se vysmívají svobodomyšlní barbaři, že právě Římané se podvolují takovým osobám: *Igitur ad spectandum Britanniae statum missus est e libertis Polyclitus, magna Neronis spe posse auctoritate eius non modo inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed et rebellis barbarum animos pace componi. nec defuit Polyclitus quo minus ingenti agmine Italiae Galliaeque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. sed hostibus inrisui fuit apud quos flagrante etiam tum libertate nondum cognita libertinorum potentia erat; mirabanturque quod dux et exercitus tanti belli confector servitiis oboedirent. Ann. 14. 39. 1-2.*

⁴⁵⁴ V míru se podle Tacita dodržuje zákon tím, že se ke každému přihlíží na zásluhy, v občanské válce se nehledí na nic: *nam in pace causas et merita spectari, ubi bellum ingruat innocentis ac noxios iuxta cadere. Ann. 1. 48. 2; srovnej též s Hist. 2. 46.*

⁴⁵⁵ Ale v Římě byly uprostřed Kapitolského vrchu stavěny pomníky a oblouky za vítězství nad Parthy, na nichž se senát usnesl, ačkoli válka ještě nebyla rozhodnuta, a od nichž nebylo ani upuštěno, poněvadž se hledělo jen na pěknou podívanou bez ohledu na svědomí. Minařík (1975, s. 419).

bojiště, na němž Římané zažívají zostuzení.⁴⁵⁶ Aby totiž nebyl nikdo zbytečně znepokojen, posílají se do Říma pozitivní zprávy ve vývoji na bojišti. Když však parthský král ve svém dopise se vysmál diplomatickým snahám Říma, neboť žádal, co již obsadil, velvyslanci o nepříznivém vývoji na bojišti netušili a neporozuměli jeho lsti. Teprve poté se velení a císař Nero dovídají, že Římané se zcela stáhli. Jsou tak v nepříznivé situaci, kdy mírová smlouva by je ještě více ponížila a na případnou válku nebyli připraveni. Tacitus plně viní elity, že tuto situaci vytvořili, protože jsou tak vzdáleni a nechali se uchláchnout zprávami, které si neověřili.

4.3. Hodnocení aristokracie a ostatních obyvatel říše

Pro lepší porozumění Tacitova přístupu k válce a míru je nutné nyní přejít k jeho hodnocení elity i obyvatel říše. V minulé kapitole jsem poměrně často naráželi na Tacitovo hodnocení války a míru skrze chování jednotlivých aktérů, na kterých se Tacitus snažil demonstrovat ohavnost či naopak pozitivní konání. Především se budeme zabývat jeho hodnocením císařů a nobilů, ale také se místy okomentujeme krátce jeho hodnocení ostatních obyvatel jako například vojáků. Tacitův komentář k provinciálům bude součástí až následující kapitoly.

4.3.1. Otrocká povaha

První ukázka opět obsahuje Tacitův přímou komunikaci se čtenáři, v níž obsahuje svůj studijní materiál a smysl jeho tvorby pro budoucí generace.

XCIV) Exequi sententias haud institui nisi insignis per honestum aut notabili dedecore, quod praecipuum munus annalium reor ne virtutes sileantur utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit. ceterum tempora illa adeo infecta et adulatione sordida fuere ut non modo primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares, magna pars eorum qui praetura functi multique etiam pedarii senatores certatim exurgerent foedaque et nimia censerent. memoriae proditur Tiberium, quoties curia

⁴⁵⁶ Viz: *Talibus Vologesis litteris, quia Paetus diversa tamquam rebus integris scribebat, interrogatus centurio, qui cum legatis advenerat, quo in statu Armenia esset, omnis inde Romanos excessisse respondit. tum intellecto barbarum inrisu qui peterent quod eripuerant, consuluit inter primores civitatis Nero bellum anceps an pax inhonesta placeret. nec dubitatum de bello. Ann. 15. 25. 1-2.*

egrederetur, Graecis verbis in hunc modum eloqui solitum 'o homines ad servitutem paratos!' scilicet etiam illum qui libertatem publicam nollet tam proiectae servientium patientiae taedebat. Ann. 3. 65⁴⁵⁷

Tacitus se rozhodl, že nebude uvádět všechny příklady, ale pouze ho fascinují nejvíce výrazné činy, které jsou hanebné (*exequi sententias haud institui nisi insignis per honestum aut notabili dedecore*).⁴⁵⁸ To považuje za hlavní úkol jeho práce a všech historiků, tedy uvádět všechny špatné činy, aby se nobilové obávali, že budou skrze toto dílo pomluveni u budoucího potomstva, čehož se báli (*quod praecipuum munus annalium reor ne virtutes sileantur utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit*). Poté Tacitus obecně popisuje situaci v principátu. Podle něj totiž to bylo období plné nízkého chování, pochlebování a projevy oddanosti (*ceterum tempora illa adeo infecta et adulatione sordida fuere ut non modo primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat*). Každý člen aristokracie s vysokým postavením a okupující vysoké úřady konali často hanebné činy a podivné návrhy (*sed omnes consulares, magna pars eorum qui praetura functi multique etiam pedarii senatores certatim exsurgerent foedaque et nimia censerent*). Tiberius si tohoto stavu všiml a glosoval jí tak, že považoval všechny tyto nobily jako chtiví otroctví (*memoriae proditur Tiberium, quoties curia egrederetur, Graecis verbis in hunc modum eloqui solitum o homines ad servitutem paratos*). Tato ukázka končí sarkastickým komentářem autora, že dokonce i Tiberiovi se toto otrocké chování nelíbilo, i když samotnému tento stav nesvobody vyhovoval (*scilicet etiam illum qui libertatem publicam nollet tam proiectae servientium patientiae taedebat*).

Tacitus tak obhájí výběr práce, protože našel mnoho příkladů, při nichž se významní Římané chovali hanebně, a tak chce zapůsobit svým výčtem na čtenáře, aby se vyvaroval takového chování. Konkrétně tato hanebnost znamená poníženou pozici,

⁴⁵⁷ Umínil jsem si neuvádět podrobně jednotlivé návrhy, leč jen ty, jež se vyznačují vážností nebo nápadnou hanebností; to totiž pokládám za zvláštní úkol dějepisce, aby se nezaměřovaly zásluhy a aby se špatné řeči a činy musely bát hanby u potomstva. Ostatně ona doba byla tak otrávena nízkým patolizalstvím, že nejen předáci obce, kteří museli chránit své vysoké postavení projevy oddanosti, nýbrž i všichni konsulové, velická část bývalých praetorů, ba mnozí jen obyčejní senátoři o závod vstávali a činili hanebné, přepjaté návrhy. Vypravuje se, že kdykoli Tiberius vycházel z radnice, říkal řecky: „Ó ti lidé ochotní k otročení!“ Patrně se i jemu hnusila tak podlá poníženost otrockých duší, ačkoli nepřál všeobecné svobodě. Minařík (1975, s. 166).

⁴⁵⁸ Historiografie se tak velmi přibližuje satirě viz Woodman, Martin (1996, s. 455).

pochlebování, snaha zavděčit se císaři a všechny tyto různorodé aspekty shrnuje atributem otroctví.⁴⁵⁹ Úpadek do otrockého chování byl velmi markantní, že i osoba, která by měla tento stav podporovat, je takovou situací znechucena, což pro Tacita je zde tradičně císař Tibérius.⁴⁶⁰ Zmínění tohoto jména si můžeme být jistější, že Tacitus daný stav považuje za kritický a tragický. Tacitus sleduje úpadek elit, který je též doprovázen postavením ve společnosti, bohatstvím a mocí. Jejich styky, které zasahovaly i do roviny zahraniční politiky byly omezeny. Monstrprocesy byl však každý cílevědomý aristokrat odstraňován, takže ostatní se dobrovolně zbavovali svých privilegií.⁴⁶¹ Tacitus vidí poslední naději, že je mravní vývoj je kruhový a budoucí generace se navrátí k původnímu chování.⁴⁶² Podle historika je moment, kdy začala tato degenerace, bitva u Actia a změna vláda, v níž už mohl excelovat pouze jediný nobil. Od té chvíle se začaly objevovat ve větší míře toto otrocké chování.⁴⁶³ Jak už však bylo výše uvedeno, sám Tacitus upozorňoval, že se nebude pozastavovat pouze u špatných příkladů. I v této době totiž našel několik příkladů, které z popisu otrocké povahy vybočují i v této době.⁴⁶⁴

⁴⁵⁹ Další komentář o otrocké povaze nobilů a jejich pokrytectví viz: *At Romae ruere in servitium consules, patres, eques. quanto quis inlustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque composito ne laeti excessu principis neu tristiores primordio, lacrimas gaudium, questus adulationem miscebant.* Ann. 1. 7. 1.

⁴⁶⁰ Vzpomeňme si na ukázkou, v níž se barbaři podivují submisivnímu chování Římanů vůči propuštěncům v Ann. 14. 53.

⁴⁶¹ Množství těchto procesů bylo údajně tak veliké, že mnozí historici se jimi nechtěli na rozdíl od Tacita zdržovat viz: *neque sum ignarus a plerisque scriptoribus omissa multorum pericula et poenas, dum copia fatiscunt aut quae ipsis nimia et maesta fuerant ne pari taedio lecturos adficerent verentur: nobis pleraque digna cognitu obvenere, quamquam ab aliis incelebrata.* Ann. 6. 7. 5, srovnej Tacitovu potřebu o tom informovat viz Woodman (2017, s. 118-121).

⁴⁶² Viz: *dites olim familiae nobilium aut claritudine insignes studio magnificentiae prolabebantur. nam etiam tum plebem socios regna colere et coli licitum; ut quisque opibus domo paratu speciosus per nomen et clientelas inlustrior habebatur. postquam caedibus saevitum et magnitudo famae exitio erat, ceteri ad sapientiora convertere. ... nisi forte rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut quem ad modum temporum vices ita morum vertantur; nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque aetas multa laudis et artium imitanda posteris tulit. verum haec nobis in maiores certamina ex honesto manent.* Ann. 3. 55. 2-5.

⁴⁶³ *postquam bellatum apud Actium atque omnem potentiam ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere; simul veritas pluribus modis infracta, primum inscitia rei publicae ut alienae, mox libidine adsentandi aut rursus odio adversus dominantis: ita neutris cura posteritatis inter infensos vel obnoxios. sed ambitionem scriptoris facile averseris, obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur; quippe adulationi foedum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest.* Hist. 1. 1. 1, Tacitus za zde vágně odkázané římské historiky míní převedším Livia a Sallustia viz Damon (2003, s. 79).

⁴⁶⁴ Sám Tacitus toto explicitně zmiňuje zde: *Non tamen adeo virtutum sterile saeculum ut non et bona exempla prodiderit. comitatae profugos liberos matres, secutae maritos in exilia coniuges: propinqui audentes, constantes generi, contumax etiam adversus tormenta servorum fides; supremas clarorum*

XCV) *Ea tempestate Cassius ceteros praeminebat peritia legum: nam militares artes per otium ignotae, industriosque aut ignavos pax in aequo tenet. ac tamen quantum sine bello dabatur, revocare priscum morem, exercitare legiones, cura provisu perinde agere ac si hostis ingrueret: Ann. 12. 12. 1*⁴⁶⁵

Jedním z takových byl Cassius, který byl tehdy velmi zdatný v právních problémech (*Cassius ceteros praeminebat peritia legum*), protože byl mír, takže neměl možnost vynikat ve vojenské sféře (*militares artes per otium ignotae*). Tacitus vyzvihoval jeho chování na pozadí všeobecné situace, v níž bylo irelevantní, jaké schopnosti má který velitel, neboť byl mír (*industriosque aut ignavos pax in aequo tenet*). Přesto se Cassius choval velmi přísně, jak jen to šlo, a udržoval ony původní mravy (*ac tamen quantum sine bello dabatur, revocare priscum morem*), což znamenalo trénink vojáků a jeho jednání napovídalo, jako by se poblíž nacházel nepřítel (*cura provisu perinde agere ac si hostis ingrueret*).

Pro Tacita Cassius je vlastně trochu obětí doby, která se rozhodla přesto vzdorovat a překonat limity tehdejšího zřízení. Nemohl se vyučit ve vojenských vědách kvůli trvalému míru, zvolil tedy studium práva. Okolí nijak jej nepodporovalo v jeho zdatnosti a nijak neoceňovalo jeho invektivy, protože byl onen trvalý mír. On však přesto doplnil vzdělání, jak se má chovat správný velitel, nedbal okolí a snažil se maximalizovat svoji zdatnost a k tomu samému poroučel i své podřízené vojsko, i když v okolí nebyl žádný nepřítel a ostatní jej nijak neoceníli. Za toto jej Tacitus cení, že neochabuje a stále plně připraven sloužit impériu, i když jej nyní nepotřebuje, a svůj charakter tak nekazí hanebnost a pochlebování.

O to více pak vystupují zcela antagonistické postavy, které jsou netečné a ustrašené, jak uvidíme v následující citaci.

virorum necessitates fortiter toleratae et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Hist. 1. 3. 1, seznam osob, o který asi mluví viz Damon (2003, s. 95-96).

⁴⁶⁵ V té době vynikal Cassius nad ostatní znalostí zákonů, neboť vojenské umění je v pokojných dobách neznámo a mír staví naroveň horlivé i nečinné, On však přece, pokud to bylo bez války možno, znova zaváděl starý řád, vytrvale cvičil legie a co do pečlivosti a prozíravosti si počínal právě tak, jako kdyby nepřítel chystal vpád... Minařík (1975, s. 296-297).

XCVI) *igitur motae urbis curae; nullus ordo metu aut periculo vacuus. primores senatus aetate invalidi et longa pace desides, segnis et oblita bellorum nobilitas, ignarus militiae eques, quanto magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestius pavidum. nec deerant e contrario qui ambitione stolidi conspicua arma, insignis equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum et inritamenta libidinum ut instrumentum belli mercarentur. sapientibus quietis et rei publicae cura; levissimus quisque et futuri improvidus spe vana tumens; multi adflicta fide in pace anxii, turbatis rebus alacres et per incerta tutissimi.*

Hist. 1. 88⁴⁶⁶

Řím během občanské války byl celý znepokojen a všechny stavy ovládl strach z nebezpečí (*igitur motae urbis curae; nullus ordo metu aut periculo vacuus*). Tacitus vyjmenovává problémy u konkrétních stavů, senátoři byli příliš staří a nemohoucí a nobilita byla dlouhým mírem nezvyklá na válku, na kterou zcela zapoměla (*primores senatus aetate invalidi et longa pace desides, segnis et oblita bellorum nobilitas*). Jízda neznala válčení, se spíše snažila najít úkryt a tím na sebe prozradila, jaký má strach (*quanto magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestius pavidum*). Jiní se zase připravovali neadekvátně, protože si jednotlivé zbraně i náčiní spíše na hostinu a fintili se, jako by se chystali na nějaký flám než válku (*nec deerant e contrario qui ambitione stolidi conspicua arma, insignis equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum et inritamenta libidinum ut instrumentum belli mercarentur*). Lidé mající starost o stát měli starosti (*sapientibus quietis et rei publicae cura*), druzí měli naději, že budou moci situaci zneužít pro své vlastní potřeby, které nedokázali vyřešit v míru (*multi adflicta fide in pace anxii, turbatis rebus alacres et per incerta tutissimi*) a jiní dokonce měli ještě naději v nové situaci (*levissimus quisque et futuri improvidus spe vana tumens*).

⁴⁶⁶ Bylo tedy hlavní město znepokojeno starostmi: žádný stav nebyl beze strachu z ohrožení; přední mužové senátu byli stářím zesláblí a dlouhým mírem zmalátnělí šlechta byla pohodlná a zapoměla již na války, jezdecko se nevyznalo ve vojenské službě; čím více se namáhali utajit a skrýt strach, tím nápadněji se lekali. A naopak nechyběli takoví, kteří si z pošetilé ctižádosti kupovali skvělé zbraně, zvláště krásné koně, někdy i nádherné přívory k hostinám a smyslná dráždidla, jako by to byla válečná výzbroj. Rozumní lidé měli starost o klid a stát, lidé lehkomyšní a nestarající se o budoucnost se nafukovali ještě naději; mnozí, jejichž úvěr byl podloměn, byli v dobách míru sklíčení, za zmatků čilí a veselí a za nejistých časů nejbezpečnější. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 78-79).

Celá aristokracie byla ve strachu neschopná adekvátně reagovat na situaci, kdy Řím stál na počátku roku čtyř císařů. Tacitus kritizuje, že část elity byla slabá, přestárlá a její kariéra nebyla nijak úzce spjata s armádou. Ani nižší členové elity, třída jezdců, neušli této změně a také neměli jakýkoliv vztah k vojenskému umění. Chyběla jim však i statečnost a odvaha. Místo aby podporovali obyvatele, tvářeli se sice, že se nic neděje, ale svojí zoufalou snahou se ukrýt prozrazovali svou nezdatnost. To vše rozrušovalo všechny obyvatele. Tacitus však opět s mírným sarkasmem dále popisuje, že tito alespoň chápali, co se děje, avšak někteří byli natolik neznalí nebezpečí, že se chovali bláznivě. Ačkoliv se snažili připravit, nedokázali vůbec pochopit, co to znamená válka. Jen rozumní lidé mysleli na stát, ostatní usilovali o pochybné uznání a jiní pragmaticky zneužili situace, které budou moci aplikovat v novém režimu. Tacitus marně hledá někoho, kdo povede obranu státu. Strach by mohl být interpretován jako znak otroctví, a i vzdálenost od válečného umění a války by odpovídala podobnému statusu. Ale ony šílené přípravy jsou dalším stupněm degenerace elit. Paetus Thrasea podle Tacita si na tuto situaci přímo ztěžoval, že senát místo své agendy, kdy schvaloval války a příměří, o daních a zákonech, tak řeší místní vyhlášky provinciálů. Válku, příměří, daně a zákony považuje za jádro státu, věci kterým je nutno věnovat maximální pozornost v senátu. Místo toho lpí na malichernostech. Podle Paetea je třeba mít jiný, svobodný senát, který řeší důležité věci.⁴⁶⁷

4.3.2. Atmosféra strachu

Tacitus však podává další případ s vojevůdcem Corbulem, který prý musel bojovat se zbabělostí svého vojska, protože byli podobně jako elity z ukázky výše zhýčkaní mírem, což byl takový problém, že to byla větší výzva než nepřátelé Parthové.⁴⁶⁸ Strachem však

⁴⁶⁷ *Non referrem vulgarissimum senatus consultum quo civitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum permittebatur, nisi Paetus Thrasea contra dixisset praebuissetque materiem obtrectatoribus arguendae sententiae. cur enim, si rem publicam egere libertate senatoria crederet, tam levia consecraretur? quin de bello aut pace, de vectigalibus et legibus, quibusque aliis res Romana contineretur, suaderet dissuaderetve? Ann. 13. 49. 1-2; Podobně viz Curtiovu řeč, v níž kritizuje strach senátu z potrestání udavačů: *sed diutius durant exempla quam mores. elanguimus, patres conscripti, nec iam ille senatus sumus qui occiso Nerone delatores et ministros more maiorum puniendos flagitabat. optimus est post malum principem dies primus. Hist. 4. 42. 6.**

⁴⁶⁸ *Sed Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum quam contra perfidiam hostium erat: quippe Syria transmotae legiones, pace longa segnes, munia castrorum aegerrime tolerabant. Ann. 13. 35. 1; podobně v Hist. 3. 24; naopak strach má i velitel z důvodu nesplnění rozkazu císaře, i když to znamenalo*

možná trpěl samotný Augustus, když zakázal další rozšiřování říše.⁴⁶⁹ Strach vojska byl nebezpečným, protože nedovoloval obnovit mír, zároveň taková vojska vyvolával postrach, čímž si vymohla pravomoc volby císaře i jiných důležitých rozhodnutí určených původně senátu.⁴⁷⁰

Zdá se, že strach je velikým nepřítelem pro prosazení ctností. Brání nobilům i císaři, aby dokázali svoji zdatnost použít, zároveň ostatním schopným tomu aktivně zabraňují, když sami se neodvažují, takže by je ostatní mohli předběhnout ve ctnostech. To vše nejen znemožňovalo další expanzi, ale také ohrožovalo samotnou existenci státu.

Tento strach nadále vzrůstal, když lidé zabředli v neupřímnosti a pokrytectví, jež často s sebou neslo i fenomén udavačství.

*XCVII) At Romae ruere in servitium consules, patres, eques. quanto quis
inlustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque composito ne laeti*

chaos v provincii, mající neblahý vliv na stát viz: *Is demum annus populum Romanum longo adversum Numidam Tacfarinatem bello absolvit. nam priores duces, ubi impetrando triumphalium insigni sufficere res suas crediderant, hostem omittebant; iamque tres laureatae in urbe statuae et adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis qui, Ptolemaeo lubae filio iuventa incurioso, libertos regios et servilia imperia bello mutaverant. erat illi praedarum receptor ac socius populandi rex Garamantum, non ut cum exercitu incederet, sed missis levibus copiis quae ex longinquo in maius audiebantur; ipsaque e provincia ut quis fortunae inops, moribus turbidus, promptius ruebant, quia Caesar post res a Blaeso gestas quasi nullis iam in Africa hostibus reportari nonam legionem iusserat, nec pro consule eius anni P. Dolabella retinere ausus erat iussa principis magis quam incerta belli metuens. Ann. 4. 23.*

⁴⁶⁹ *quae cuncta sua manu perscripserat Augustus addideratque consilium coercendi intra terminos imperii, incertum metu an per invidiam. Ann. 1. 11. 4.;* podobně Germanikus se pokoušel vyřešit odbojný Germány, ale Tibérius předčasně ukončil jeho tažení s nabídkou na konzulát, aby Germanikus nezískal příliš slávy a tím jej ohrozil, tedy znemožnil mu vykonat skvělé činy viz: *posse et Cheruscos ceterasque rebellium gentis, quoniam Romanae ultioni consultum esset, internis discordiis relinquere. precante Germanico annum efficiendis coeptis, acrius modestiam eius adgreditur alterum consulatum offerendo cuius munia praesens obiret. simul adnectebat, si foret adhuc bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriae, qui nullo tum alio hoste non nisi apud Germanias adsequi nomen imperatorium et deportare lauream posset. haud cunctatus est ultra Germanicus, quamquam fingi ea seque per invidiam parto iam decori abstrahi intellexeret. Ann. 2. 26*

⁴⁷⁰ *Invenio apud quosdam auctores pavore belli seu fastidio utriusque principis, quorum flagitia ac dedecus apertiore in dies fama noscebantur, dubitasse exercitus num posito certamine vel ipsi in medium consultarent, vel senatui permetterent legere imperatorem, atque eo duces Othonianos spatium ac moras suasisse, praecipua spe Paulini, quod vetustissimus consularium et militia clarus gloriam nomenque Britannicis expeditionibus meruisset. ego ut concesserim apud paucos tacito voto quietem pro discordia, bonum et innocentem principem pro pessimis ac flagitiosissimis expetiturum, ita neque Paulinum, qua prudentia fuit, sperasse corruptissimo saeculo tantam vulgi moderationem reor ut qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent, neque aut exercitus linguis moribusque dissonos in hunc consensum potuisse coalescere, aut legatos ac duces magna ex parte luxus egestatis scelorum sibi conscios nisi pollutum obstrictumque meritis suis principem passuros. Hist. 2. 37.*

*excessu principis neu tristiores primordio, lacrimas gaudium, questus
adulationem miscebant. Ann. 1. 7⁴⁷¹*

Tacitus opět popisuje nešvar, v němž se potácela většina římských elit, a nazývá jej otroctvím (*at Romae ruere in servitium consules, patres, eques*). Čím vyšší pozici daný aristokrat měl, tím více se daný člověk přetvařoval (*quanto quis inlustrior, tanto magis falsi ac festinantes*). Protože smrtí císaře nastává nejistá doba, snaha těchto lidí byla tvářit se co nejvíce neutrálně, aby si připravili půdu pro budoucí pochlebování (*vultuque composito ne laeti excessu principis neu tristiores primordio, lacrimas gaudium, questus adulationem miscebant*).

Tato neupřímná atmosféra vůbec nesvědčí vztahům mezi jednotlivými nobily a císařem. Tyto vztahy, jak jsme viděli výše, jsou však důležité pro správu státu. A tak se začalo rozvíjet udavačství, aby se jím odstranily skutečné i domnělé hrozby. A tak Milichus propuštěnec Pisona, tedy člověk vděčný za svobodu, prozradil Pisonovo spiknutím na základě touhy po odměně i strachu z této situace. Tacitus navíc dodává, že velký vliv na rozhodnutí měla propuštěncova žena, což Tacitus považuje za špatné znamení.⁴⁷² Tento stav měl však neblahé vlivy i na všeobecné občanstvo, takže všechny o více tížil strach a nedůvěra ke všem i blízkým hraničící s paranoiou.⁴⁷³

Taková atmosféra byla nesnesitelná, takže sám Tacitus se nediví, že nobilové raději nic nečiní a svádí k tomu i ostatní z důvodu bezpečnosti, když mají možnost uniknout skrze

⁴⁷¹ Avšak v Římě se řítily v otroctví konsulové, senátoři i jezdecktvo; čím kdo byl váženější, s tím chvatnější přetvářkou a pokryteckou tváří, aby se nezdáli ani rozradostnění smrtí císařovou, ani příliš sklíčení počátkem nové vlády, mísili slzy s radostí, nářky s pochlebováním. Minařík (1975, s. 25).

⁴⁷² *postremo vulneribus ligamenta quibusque sistitur sanguis parare eundem Milichum monet, sive gnarum coniurationis et illuc usque fidum, seu nescium et tunc primum arreptis suspicionibus, ut plerique tradidere de consequentibus. nam cum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit simulque immensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas et salus patroni et acceptae libertatis memoria. etenim uxoris quoque consilium adsumpserat muliebre ac deterius: quippe ultro metum intentabat, multosque adstitisse liberos ac servos qui eadem viderint: nihil profuturum unius silentium, at praemia penes unum fore qui indicio praevenisset. Ann. 15. 45. 3-4.*

⁴⁷³ *non alias magis anxia et pavens civitas, tegens adversum proximos; congressus, conloquia, notae ignotaeque aures vitari; etiam muta atque inanima, tectum et parietes circumspectabantur. Ann. 4. 69. 3;* strach se dostával i mezi členy armády, kde narušoval základní důvěryhodnost. Nedalo se tak věřit zprávám o stavu vojska, ani se nedalo věřit vojákům, že daný úkol splní viz: *tribunos et centuriones laeta saepius quam comperta nuntiare, libertorum servilia ingenia, amicis inesse adulationem; si contio vocetur, illic quoque quae pauci incipient reliquos adstrepere. penitus noscendas mentes, cum secreti et incustoditi inter militaris cibos spem aut metum proferrent. Ann. 2. 12;* během občanské války stát je zvláště rozštěpen na krátká období svobody a svévole při častým střídáním císařů, to podle Tacita bylo období vhodné pro udavačství: *In civitate discordi et ob crebras principum mutationes inter libertatem ac licentiam incerta parvae quoque res magnis motibus agebantur. Hist. 2. 10. 1.*

úřad do vzdálené provincie, tak toho využívají a maximálně se věnují svému soukromému životu, aby se vyhnuli případným problémům.⁴⁷⁴

4.3.3. Vojáci

Tacitus si však všímá též vojáků a jejich chování, čemuž se nyní budeme věnovat několik odstavců. Avšak mnoho chválí vůči těmto lidem nenacházíme, i když se jednalo o skupiny, které byli přímo zapojené do expanze říše, podle Tacita všeobecný úpadek mravů zasáhl i tuto část společnosti. A tak se můžeme dočíst, že vojáci podporují pochybné velitele, kteří podle hodnocení historika nemají dobré vlastnosti.⁴⁷⁵ Také naopak chatrný stav morálky vojska mohl být interpretován jako vina bezcharakterního a špatného velitele.⁴⁷⁶ Tacitus spíše vnímá přirozenější ochablost mravů u obyčejných vojáků, neboť podle jeho názoru se situace pod nadvládou vojska byla tristní.⁴⁷⁷

Tacitus vyobrazuje vojáka v občanské válce jako chtivého násilí a kořisti.

XCVIII) *Mira inter exercitum imperatoremque diversitas: instare miles, arma poscere, dum Galliae trepident, dum Hispaniae cunctentur: non*

⁴⁷⁴ *nemine nominatim compellato patres arguebat quod publica munia desererent eorumque exemplo equites Romani ad segnitiam verterentur: etenim quid mirum e longinquis provinciis haud veniri, cum plerique adepti consulatum et sacerdotia hortorum potius amoenitati inservirent. quod velut telum corripuere accusatores. Ann. 16. 27. 2; a velmi podobný úsek se nachází v Hist. 2. 52.*

⁴⁷⁵ *hanc sui famam ea statim contione commoverat, qua recitatis Vespasiani epistulis non ut plerique incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretatione, prout conduxisset: aperte descendisse in causam videbatur, eoque gravior militibus erat culpa vel gloriae socius. Hist. 3. 3. 1.*

⁴⁷⁶ *post quem Servaeus et Veranius et Vitellius consimili studio et multa eloquentia Vitellius obicere odio Germanici et rerum novarum studio Pisonem vulgus militum per licentiam et sociorum iniurias eo usque corrupisse ut parens legionum a deterrimis appellaretur; contra in optimum quemque, maxime in comites et amicos Germanici saevisse; postremo ipsum devotionibus et veneno peremisse; ... Ann. 3. 13. 2.*

⁴⁷⁷ *Omnia deinde arbitrio militum acta: praetorii praefectos sibi ipsi legere, Plotium Firmum e manipularibus quondam, tum vigilibus praepositum et incolumi adhuc Galba partis Othonis secutum; adiungitur Licinius Proculus, intima familiaritate Othonis suspectus consilia eius fovisse. urbi Flavium Sabinum praefecere, iudicium Neronis secuti, sub quo eandem curam obtinuerat, plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. flagitatum ut vacationes praestari centurionibus solitae remitterentur; namque gregarius miles ut tributum annuum pendebat. quarta pars manipuli sparsa per commeatus aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exolveret, neque modum oneris quisquam neque genus quaestus pensi habebat: per latrocinia et raptus aut servilibus ministeriis militare otium redimebant. tum locupletissimus quisque miles labore ac saevitia fatigari donec vacationem emeret. ubi sumptibus exhaustus socordia insuper elanguerat, inops pro locuplete et iners pro strenuo in manipulum redibat, ac rursus alius atque alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditiones et discordias et ad extremum bella civilia ruebant. sed Otho ne vulgi largitione centurionum animos averteret, fiscum suum vacationes annuas exoluturum promisit, rem haud dubie utilem et a bonis postea principibus perpetuitate disciplinae firmatam. Iaco prae-fectus, tamquam in insulam seponeretur, ab evocato, quem ad caedem eius Otho praemiserat, confossus; in Marcianum icelum ut in libertum palam animadversum. Hist. 1. 46.*

obstare hiemem neque ignavae pacis moras: invadendam Italiam, occupandam urbem; nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis quam consulto opus esset. Hist. 1. 62⁴⁷⁸

Voják se totiž liší od velících nobilů (*mira inter exercitum imperatoremque diversitas*). Žádá akci, činy, čeká na rozkazy k boji (*instare miles, arma poscere*), odmítá se zamýšlet nad daným konáním a svým úzkým pohledem vnímá pouze taktiku, jak něčeho dobýt a velmi pragmatický se staví k občanským válkám (*nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis quam consulto opus esset*). A proto naléhá argumenty podporující dobytí samotného Říma a Itálie (*invadendam Italiam, occupandam urbem*), které jsou ryze vojenské, jako je vzniklé mocenské vakuum v provinciích (*dum Galliae trepident, dum Hispaniae cunctentur*) a dále přírodní podmínky a podmínky společenské (*non obstare hiemem neque ignavae pacis moras*).

Vojáci na základě těchto parametrů usoudili, že jsou příhodné podmínky pro okamžité dobytí centra a upevnění moci. Jak už jsme však viděli, jedná se o občanskou válku. Tacitus popisem této události tak referuje o cynickém uvažování vojska vnímající ryze vojenskou stránku. Že by však v takovém boji umírali občané, že by mohli poškodit samotný Řím, to úvaha vojáků neobsahuje. Ale Tacita tyto další parametry velmi zajímají, jak jsme viděli výše. Voják se však přirozeně nad těmito věcmi nezamýšlí a nelze tvrdit, že Tacitus jim má tuto skutečnost za vinu, neboť i zdatný voják pod chybným velením přirozeně zpustne.⁴⁷⁹ Ačkoliv Tacitus tvrdí, že ona hanebnost se může šířit z vojáka na velitele i opačně, vždy za tento stav nese odpovědnost velící. Spíše vnímá rozkol mezi mužem války a míru.⁴⁸⁰ Tacitus však opovrhne stavem, kdy nejsou vojáci pod kontrolou, neboť ti se i hned začnou chovat nemírně, jejich statečnost a

⁴⁷⁸ Nápadný byl rozpor mezi vojskem a vrchním velitelem: voják naléhal a volal po boji, dokud jsou Galie zmateny, dokud Hispánie kolísají; že není překážkou zima ani rozpaky nečinného míru; že je nutno vpadnout do Itálie a obsadit Řím, že v občanských bouřích není nic bezpečnější než spěch, poněvadž tu je třeba spíše činu než úvahy. Minařík, Hatrmann, Bahník (1976, s. 59-60).

⁴⁷⁹ *si quid ardoris ac ferociae miles habuit, popinis et comissionibus et principis imitatione deteritur. Hist. 2. 76. 5.*

⁴⁸⁰ Jak dopadli muži míru viz: *namque illa aetas duo pacis decora simul tulit: sed Labeo incorrupta libertate et ob id fama celebratior, Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. illi quod praeturam intra stetit commendatio ex iniuria, huic quod consulatum adeptus est odium ex invidia oriebatur. Ann. 3. 75. 2.*

zdatnost zmizí tak rychle, jak se objevila, a sami o sobě vlastně nemohou přispívat k míru.⁴⁸¹

Nyní však jednoduché takové vojsko řídit. Jeho věrnost získat a udržet je velmi obtížné.⁴⁸² Pokud se však již podaří vojáky zavázat, pak vojáci bojují i proti vlastní vlasti, jak jsme viděli výše.⁴⁸³ Vyžaduje to tak velmi schopného nobila, který je dostatečně ctnostný, že tuto schopnost neotočí proti vlasti, neboť vojsko nijak tuto skutečnost samo o sobě nereflektuje. Uvidíme níže, že proto schopný nobil byl hlavním nebezpečím pro císaře.

Tacitus ony obtíže konkrétně vyzdvihuje. Vojáci různých národů se mezi sebou mohli ostře rozhádat. Někteří vůdci, jako třeba Valens, museli velmi rázně připomínat, kdo je velitelem, aby udrželi vojsko pohromadě.⁴⁸⁴ Vojáci byli sebevědomí a vědomí svých

⁴⁸¹ *ut quis ordine anteibat, cedere fortunae, ne Cremona quoque excisa nulla ultra venia omnisque ira victoris non in vulgus inops, sed in tribunos centurionesque, ubi pretium caedis erat, reverteretur. gregarius miles futuri socors et ignobilitate tutior perstabat: vagi per vias, in domibus abditi pacem ne tum quidem orabant, cum bellum posuissent. primores castrorum nomen atque imagines Vitellii amoliuntur; catenas Caecinae (nam etiam tunc vincus erat) exolvunt orantque ut causae suae deprecator adsistat. aspernantem tumentemque lacrimis fatigant, extremum malorum, tot fortissimi viri proditoris opem invocantes; mox velamenta et infulas pro muris ostentant. cum Antonius inhiberi tela iussisset, signa aquilasque extulere; maestum inermium agmen deiectis in terram oculis sequebatur. circumstiterant victores et primo ingerebant probra, intentabant ictus: mox, ut praeberi ora contumeliis et posita omni ferocia cuncta victi patiebantur, subito recordatio illos esse qui nuper Bedriaci victoriae temperassent. Hist. 3. 31; vojáci jsou ochotni udělat cokoliv, aby zvítězili, viz: *Inguiomerus post grave vulnus pugnam deseruere: vulgus trucidatum est, donec ira et dies permansit. nocte demum reversae legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim sanitatem copias, cuncta in victoria habuere. Ann. 1. 68. 5; viz také strach vojáků z velitelů a jejich jediná naděje existuje pouze v podobě dalšího útoku, i když velmi nebezpečného, neboť jedině v něm se tkvěla naděje na kořist a slávu: *Vt Cremonam venere, novum immensumque opus occurrit. Othoniano bello Germanicus miles moenibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumiecerat eaque munimenta rursus auxerat. quorum aspectu haesere victores, incertis ducibus quid iuberent. incipere obpugnationem fesso per diem noctemque exercitu arduum et nullo iuxta subsidio anceps: sin Bedriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad inritum revolvebatur: munire castra, id quoque propinquis hostibus formidolosum, ne dispersos et opus molientis subita eruptione turbarent. quae super cuncta terrebat ipsorum miles periculi quam morae patientior: quippe ingrata quae tuta, ex temeritate spes; omnisque caedes et vulnera et sanguis aviditate praedae pensabantur. Hist. 3. 26.***

⁴⁸² *quod si regrederetur, obsistente Sentio civile bellum incipi; nec duraturos in partibus centuriones militesque apud quos recens imperatoris sui memoria et penitus infixus in Caesares amor praevaleret. Ann. 2. 76. 3.*

⁴⁸³ *ceterum ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et condiciones abnuebant, discrimen ac dedecus ostentantes et fidem in libidine victoris. nec tantam Vespasiano superbiam ut privatum Vitellium pateretur, ne victos quidem laturos: ita periculum ex misericordia. Hist. 3. 66. 1-2.*

⁴⁸⁴ *iurgia primum, mox rixa inter Batavos et legionarios, dum his aut illis studia militum adgregantur, prope in proelium exarsere, ni Valens animadversione paucorum oblitos iam Batavos imperii admonisset. Hist. 1. 64. 2.*

zásluh vůči říši, takže rádi vyjmenovali všechny své útrapy a žádali za ně adekvátní výplatu, což mohl být pro vůdce nejen v obtížné době velký problém.⁴⁸⁵

XCIX) (*Valens*) ... *paucos incusavit, gnarus civilibus bellis plus militibus quam ducibus licere. Hist. 2. 29*⁴⁸⁶

Valens, byl obeznámen s veřejně známým faktem (*paucos incusavit*), že během občanské války mají obyčejnější vojáci více moci a svobody, než má on sám jako velitel (*gnarus civilibus bellis plus militibus quam ducibus*). To logicky znemožňuje již tak obtížnou správu vojska. Zdá se přirozené, že během občanské války nemohou ani zdatní vojevůdci zkrotit přirozené touhy vojska, takže excesy jsou neodvratitelné. Jakmile nastane občanská válka, již nelze jít zpět k původnímu klidu a míru. Voják je tak potenciálně velmi nebezpečný pro stabilitu říše.

Postavení vojáků v Římě navíc vůbec dobré. Jejich hrdinské činy, které tak rádi připomínali vojevůdcům, nebyly římskou společností reflektovány. Vojáci totiž patřili pouze císaři.

C) *At Iunium Gallionem qui censuerat ut praetoriani actis stipendiis ius apiscerentur in quattuordecim ordinibus sedendi violenter increpuit, velut coram rogitans quid illi cum militibus quos neque dicta imperatoris neque praemia nisi ab imperatore accipere par esset. repperisse prorsus quod divus Augustus non providerit: an potius discordiam et seditionem a satellite Seiani quaesitam, qua rudis*

⁴⁸⁵ *Postremo promptis iam et aliis seditionis ministris velut contionabundus interrogabat cur paucis centurionibus paucioribus tribunis in modum servorum oboedirent. ... ac si quis tot casus vita superaverit, trahi adhuc diversas in terras ubi per nomen agrorum uligines paludum vel inculta montium accipiant. ... at hercule verbera et vulnera, duram hiemem, exercitas aestates, bellum atrox aut sterilem pacem sempiterna. nec aliud levamentum quam si certis sub legibus militia iniretur, ut singulos denarios mererent, sextus decimus stipendii annus finem adferret, ne ultra sub vexillis tenerentur, sed isdem in castris praemium pecunia solveretur. an praetorias cohortis, quae binos denarios acceperint, quae post sedecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? non obtrectari a se urbanas excubias: sibi tamen apud horridas gentis e contuberniis hostem aspici. Ann. 1. 17.*

⁴⁸⁶ (*Valens*) ... protože si byl vědom, že ve válkách občanských je více dovoleno vojákům než vojevůdcům. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 100-101).

animos nomine honoris ad corrumpendum militiae morem propelleret?

*Ann. 6. 3. 1-2*⁴⁸⁷

Tak například nobil Iunius Gallio⁴⁸⁸ chtěl pretoriánům vyřídít výsluhu v podobě dobrého místa v divadle (*at Iunium Gallionem qui censuerat ut praetoriani actis stipendiis ius apiscerentur in quattuordecim ordinibus sedendi*). Dostalo se mu však pouze silné kritiky od císařského dvora, proč se stará o vojáky, kteří plní příkazy císaře a ne jeho, tudíž i císař je má obdarovávat (*velut coram rogicans quid illi cum militibus quos neque dicta imperatoris neque praemia nisi ab imperatore accipere par esset*). Častovali jej, že si vymýšlí a posluhuje vojákův dokonce více než Augustus (*repperisse prorsus quod divus Augustus non providerit*) a ihned si všichni mysleli, že snad tímto benefitem si je chtěl naklonit a později použít pro vzpouru, protože by narušil tímto benefitem přísnosné zvyky náležejícím vojákům (*an potius discordiam et seditionem a satellite Seiani quaesitam, qua rudis animos nomine honoris ad corrumpendum militiae morem propelleret*).

Vojáci jsou zcela vyjmuti ze společnosti a patří pouze císařovi. Žádný nobil, i kdyby měl skutečně čisté úmysly, nesměl tyto vojáky odměnit za jejich službu, či si je něčím zavazovat. Hrozba byla zkrátka příliš vysoká, že by se ona pochybná věrnost, která se tak obtížně získává, mohla přiklonit k onomu aristokratovi, čímž by začala vzpoura. Nobilové se tak příliš nestarali o vojsko a snažili si zvýšit slávu, i když to znamenalo ztráty.⁴⁸⁹

Pokud však vojáci jsou zdatní, poslušní, svorní, svědčí to o skvělém vojevůdci, pod kterým bojují. Když Municius přesvědčuje Vespasiána, že by to měl být on, kdo by měl usilovat o post císaře, podává i argument pojící se s úspěchy jeho vojska proti cizímu

⁴⁸⁷ Junia Galliona, který navrhl, aby pretoriáni po skončení své služby nabyli práva sedět ve čtrnácti řadách v divadle, bezohledně vyplísnil a jakoby tváří v tvář se ho tázal, co je mu po vojácích, jimž sluší plnit jen císařovy rozkazy a přijímat odměny jen od císaře. Docela prý vymyslel opatření, jež nenapadlo ani božskému Augustovi. Či spíše obmýšlel Seianův náhončí svár a vzpouru, aby tak nezkušené lidi pod záminkou pocty svedl k porušení vojenské kázně? Minařík (1975, s. 233).

⁴⁸⁸ Byl to slavný řečník a přítel Ovidia a Tiberia viz Woodman (2017, s. 101).

⁴⁸⁹ *Accititur legio duodecima et unde famam aucti exercitus speraverat, prodita infrequentia: qua tamen retineri castra et eludi Parthus tractu belli poterat, si Paeto aut in suis aut in alienis consiliis constantia fuisset: ... aegre compulsum ferunt ut instantem Corbuloni fateretur. nec a Corbulone properatum quo gliscentibus periculis etiam subsidii laus augetur.* *Ann.* 15. 10. 1.

králi, jeho diplomatickým schopnostem a dobrým kontaktům a jeho zkušenosti.⁴⁹⁰ Stav vojska byl vizitkou úspěšnosti aristokrata mimo již zmínění skvělé činy a války se zahraničním vládcem.

Vojáci však byli i důležitou součástí místních ekonomik, často mezi místními se propojovali i sociálně a vznikaly zde smíšené rodiny. Takové vojsko pak projevovalo odpor opouštět tato místa, která považovala za domov.⁴⁹¹ Jak vidno, i vojáci jsou u Tacita velmi komplikovaný fenomén, jedinci nedostupní a plně pod kontrolou císaře, takže i nobilové neměli nad nimi plnou kontrolu. Na druhou stranu byli to vojáci, kteří propojovali místní komunity s Římany a byli to císařové, kteří měli velikou nejistotu, zda a jak kontrolují vojska. Voják neměl u Tacita valnou pověst jako jedinec, avšak pod velením dobrého vůdce jej dokázal ocenit a pochválit. Nyní je třeba dát prostor nejvyššímu veliteli, císařovi.

4.3.4. Hanebný císař

Nejdříve rozeberu nešvary, kterých si Tacitus všiml na císařích, abych posléze pokusil analyzovat Tacitův pohled na roli císařů.

V první řadě je to neschopnost císařů, jež znemožňovala správnou funkci státu.

Od císaře se očekávalo mnohé. Nero byl přesvědčen, že jeho úvodní řeč by tak měla ujistit všechny z elity, že on bude vhodný panovník, protože nezpůsobil žádný konflikt, má dobré vzory a absentuje od nectností, i když samotný pohřeb a rozloučení s Claudiem bylo pokrytecké.⁴⁹² Záhy se však dovídáme, že kvůli Neronovi neznalosti byla zničena část římské flotily kvůli nepřízni počasí, což Tacitus velmi cynicky

⁴⁹⁰ ... nulla acie exhaustae, non discordia corruptae, sed firmatus usu miles et belli domitor externi: classium alarum cohortium robora et fidissimi reges et tua ante omnis experientia. ... Hist. 2. 76. 5.

⁴⁹¹ nihil aequae provinciam exercitumque accendit quam quod adseverabat Mucianus statuisse Vitellium ut Germanicas legiones in Syriam ad militiam opulentam quietamque transferret, contra Syriacis legionibus Germanica hiberna caelo ac laboribus dura mutarentur; quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti, et militibus vetustate stipendiorum nota et familiaria castra in modum penatium diligebantur. Hist. 2. 80. 3, viz potíže s přemístěním vojska Ash (2007, s. 312-313).

⁴⁹² Ceterum peractis tristitiae imitamentis curiam ingressus et de auctoritate patrum et consensu militum praefatus, consilia sibi et exempla capessendi egregie imperii memoravit, neque iuventam armis civilibus aut domesticis discordiis imbutam; nulla odia, nullas iniurias nec cupidinem ultionis adferre.

Ann. 13. 4. 1.

komentuje.⁴⁹³ Velmi podobně cynicky komentuje chování budoucího potenciálního vladaře Drusa.

Cl) huc decidisse cuncta ut ne iuvenis quidem tanto honore accepto adiret urbis deos, ingrederetur senatum, auspicia saltem gentile apud solum inciperet. bellum scilicet aut diverso terrarum distineri, litora et lacus Campaniae cum maxime peragrantem. sic imbui rectorem generis humani, id primum e paternis consiliis discere. sane gravaretur aspectum civium senex imperator fessamque aetatem et actos labores praetenderet: Druso quod nisi ex adrogantia impedimentum?

*Ann. 3. 59. 3-4*⁴⁹⁴

Tacitus hodnotí situaci tak, že došlo k obrovskému úpadku (*huc decidisse cuncta*), protože Tiberius neplnil císařské povinnosti (*ut ne iuvenis quidem tanto honore accepto*), které Tacitus vyčítá postupně: nenaplňuje náboženské povinnosti a nevchází do Říma (*ne ... adiret urbis deos*), nestará se o nejvýznamnější státní instituce (*ne ... ingrederetur senatum*) a ani faktickou moc nevyužívá (*ne ... auspicia saltem gentile apud solum inciperet*). Tacitus následně cynicky snaží nalézt obhajobu pro takové činění a řečnický se ptá, zda má neodvratné povinnosti ve vzdálených oblastech (*bellum scilicet aut diverso terrarum distineri*), aby posléze ukázal, že se císař skrývá a užívá si soukromého života (*litora et lacus Campaniae cum maxime peragrantem*). Tacitus svoji kritiku nekončí a stále cynicky poukazuje, že v tomto věku se učí být dobrým vládcem nad obří říší (*sic imbui rectorem generis humani*) a zahrne kritikou Tiberia a jeho mravy (*id primum e paternis consiliis discere*). Končí sarkastickou otázkou, že by měl Tiberius již raději odejít, když je starý, Drusovi⁴⁹⁵ totiž překáží pouze nadutost (*aspectum civium*

⁴⁹³ *nec multo post clades rei navalis accipitur, non bello (quippe haud alias tam immota pax), sed certum ad diem in Campaniam redire classem Nero iusserat, non exceptis maris casibus. Ann. 15. 4. 2.*

⁴⁹⁴ Takový že nastal všeobecný úpadek, že ani mladý vladař po tak vzácném vyznamenání nepředstoupí před bohy v městě, nevstoupí do senátu, ba ani na rodné půdě se neujímá své moci. Je ovšem válka nebo je zaměstnán na opačném konci světa, když právě nyní cestuje po mořských lázních a kampánských jezerech! Takže se zasvěcuje ve vládu nad lidstvem; tomu že se nejprve učí z otcových zásad. Ať se starý císař již nerad ukazuje a vymlouvá se na věčný věk a vykonanou práci; co však Drusovi může překážet, leda nadutost? Minařík (1975, s. 163).

⁴⁹⁵ Celá tato pasáž je výsměchem vůči císařovi. Drusus se neosvědčil svojí zpupností viz Woodman, Martin (1996, s. 428-429).

senex imperator fessamque aetatem et actos labores praetenderet: Druso quod nisi ex adrogantia impedimentum).

Tacitus zde kritizuje hned dvě osoby, Drusa a Tiberia, avšak onen kritizující prvek je shodný. Je to jejich neschopnost správně vládnout. Je zřejmé, že Tacitus jejich neschopnost kritizuje. Všimá si totiž, že tato neschopnost se projevuje jejich pasivitou a nečinností, pokud již aktivní jsou, pak jejich činy a následky jsou pro stát negativní. Císař pak musí hledat výmluvy z toho, že jeho podnik nebyl úspěšný, když se odvolává na předky.⁴⁹⁶ Neschopný císař má strach z nebezpečných podniků, což však podněcuje různé živly k aktivitám proti říši, kterých by se neodvážili pod vedením schopnějšího císaře.⁴⁹⁷ Také v okolí takového císaře se začali objevovat udavači, díky kterým zákonnost podobně jako při svévolném chování vojáků uvnitř města mizí a pravidla přestávají platit. Císař s takovým stavem nic nedělá a vlastně mu i vyhovuje.⁴⁹⁸ Ale s Tiberiem Tacitus spojuje další negativní vlastnost, to je jeho nebezpečná povaha neštítící se hanebných násilných činů.

CII) neque tamen ob ea parentis patriae delatum et antea vocabulum adsumpsit, acerbeque increpuit eos qui divinas occupationes ipsumque dominum dixerant. unde angusta et lubrica oratio sub principe qui libertatem metuebat adulationem oderat. Ann. 2. 87⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ *hinc dolor iniuriarum et libido vindictae adigebat: sed disserebatur contra suscipi bellum avio itinere, importuoso mari; ad hoc reges ferocis, vagos populos, solum frugum egenum, taedium ex mora, pericula ex properantia, modicam victoribus laudem ac multum infamiae, si pellerentur. quin adriperet oblata et servaret exulem, cui inopi quanto longiorem vitam, tanto plus supplicii fore. his permotus scripsit Eunoni, meritum quidem novissima exempla Mithridaten, nec sibi vim ad exequendum deesse: verum ita maioribus placitum, quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum; nam triumphos de populis regnisque integris acquiri. Ann. 12. 20.*

⁴⁹⁷ *sed primo subdola concordia egere: mox Rhescuporis egredi finis, vertere in se Cotyi data et resistenti vim facere, cunctanter sub Augusto, quem auctorem utriusque regni, si sperneretur, vindicem metuebat. enimvero audita mutatione principis immittere latronum globos, excindere castella, causas bello. Nihil aeque Tiberium anxium habebat quam ne composita turbarentur. deligit centurionem qui nuntiaret regibus ne armis disceptarent; statimque a Cotye dimissa sunt quae paraverat auxilia. Ann. 2. 64-65.*

⁴⁹⁸ *ibaturque in eam sententiam ni durius contraque morem suum palam pro accusatoribus Caesar inritas leges, rem publicam in praecipiti conquestus esset: subverterent potius iura quam custodes eorum amoverent. sic delatores, genus hominum publico exitio repertum et ne poenis quidem umquam satis coercitum, per praemia eliciebantur. Ann. 4. 30. 2-3.*

⁴⁹⁹ Nepřijal však přece za to název „otec vlasti“, který mu byl již dříve nabízen, a přikře pokáral ty, kteří nazvali jeho činnost „božskou“ a jeho samého „pánem“, Omezená a nebezpečná byla proto řeč za vladaře, který se bál svobodomyšlnosti a nenáviděl pochlebování. Minařík (1975, s. 125).

Z počátku ukázky to vypadá, že Tiberius je skromný císař, když odmítá čestný titul i jiná významná oslovení (*neque tamen ob ea parentis patriae delatum et antea vocabulum adsumpsit, acerbeque increpuit eos qui divinas occupationes ipsumque dominum dixerant*). Ale následně Tacitus vysvětluje, že ona zdánlivá skromnost je ve skutečnosti projevem omezenosti a nebezpečnosti (*unde angusta et lubrica oratio sub principe*), se kterou se pojí strach ze svobody ostatních nobilů i nenávist k pochlebníkům (*qui libertatem metuebat adulationem oderat*).

Strach a nenávist Tiberia se projevovala postupným zbavováním skutečných i zdánlivých oponentů. Tato situace byla natolik tristní, že někteří nobilové se dokonce domnívali, že takový mír je nesnesitelný, takže raději vytáhnou proti císaři a způsobí válku než žít v takovém stavu. Jejich množství však nebylo veliké, takže nedokázali změnit režim.⁵⁰⁰ Takový císař může přímo zkoušet daného nobila z věrnosti, která je velmi obtížná, neboť císař se aktivně snaží, aby touto zkouškou věrnosti daný nobil neprošel.⁵⁰¹ O co více je aktivní v hledání svých oponentů, o to více mu schází pro povinnosti plynoucí z císařské hodnosti, a protože císař měl i náboženskou funkci, očekávala se znalost římského státního náboženství císaře a jeho poradců. Tacitus opět před čtenáře předložil velmi bizarní příhodu s Vitelliem zvoleného v období nepříznivém *nefasti* Tacitus také přidává k oné „krvežiznivosti“ těchto špatných císařů i další špatné vlastní jako náladovost, marnotratnost, ukrutnost, prostopášnost a další. Zároveň však je nutné také vyzdvihnout, že autor dokáže, pokud daný císař měl nějaký záslužný čin, netajit před čtenáři i dobré aspekty špatného císaře. Celkové morální hodnocení však Tacitus na takového císaře nemění.⁵⁰²

⁵⁰⁰ *extitisse tandem viros qui cruentas epistulas armis cohiberent. miseram pacem vel bello bene mutari. tanto impensius in securitatem compositus, neque loco neque vultu mutato, sed ut solitum per illos dies egit, altitudine animi, an compererat modica esse et vulgatis leviora. Ann. 3. 44. 3-4.*

⁵⁰¹ *unde creditur Domitianus occultis ad Cerialem nuntiis fidem eius temptavisse an praesenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret. qua cogitatione bellum adversus patrem agitaverit an opes virisque adversus fratrem, in incerto fuit: nam Cerialis salubri temperamento elusit ut vana pueriliter cupientem. Hist. 4. 86. 1.*

⁵⁰² *Sane ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam meruere, minus Vitellii ignavae voluptates quam Othonis flagrantissimae libidines timebantur: addiderat huic terrorem atque odium caedes Galbae, contra illi initium belli nemo imputabat. Vitellius ventre et gula sibi inhonestus, Otho luxu saevitia audacia rei publicae exitiosior ducebatur. Hist. 2. 31. 1, problém k odmítnutí poct způsobil podle Ando potíže senátu, neboť nepřevzal od senátu podle formalit vládu více v Ando (2000, s. 30-32).*

Když se opět vrátíme zpět k nenávisti a strachu, některé situace popisované Tacitem působí velmi absurdně. Ukážeme si to na příkladu Nerona.

CIII) eos codicillos Nero properanter accepit, spe exterritum Thraseam scripsisse, per quae claritudinem principis extolleret suamque famam dehonestaret. quod ubi non evenit vultumque et spiritus et libertatem insontis ultro extimuit, vocari patres iubet. Ann. 16. 24. 2⁵⁰³

Nero se těšil na dopis od Thrasea (*eos codicillos Nero properanter accepit*), protože očekával s radostí, co napsal (*spe exterritum Thraseam scripsisse*), protože na rozdíl od Tiberia Nero měl rád, když nějaký aristokrat vyzdvihoval císařovu slávu a sebe ponižoval (*per quae claritudinem principis extolleret suamque famam dehonestaret*). To se však nestalo (*quod ubi non evenit*), neboť Thraseus zřejmě nepochopil, jaký dopis Nero očekává, takže mu napsal jako nevinný svobodomyšlný a statečný (*vultumque et spiritus et libertatem*), což Nerona vyděsilo (*insontis ultro extimuit*).

Nero je očividně špatný císař, který se snaží zbavit v tomto případě zdánlivého oponenta. Jeho kalkul, že Thraseus bude submisivní, podvolí se a on jej bude moci dostat z veřejného života však nevyšel. Neronova nenávist se tak záhy proměnila ve strach, protože pouze v připraveném prostředí, v němž má naprostou jistotu, dokáže svoji nenávist ukojit, jinak však jeho násilné chování je motivována pouze strachem. Neronovi sice v této ukázce tak nevyšel jeho plán, ale jinde se můžeme dočíst o úspěšnějších pokusech.⁵⁰⁴ Takový císař se však neštítel ničeho, pokud pojal plán se zbavovat nobilů. Tacitus si všímá pokrytectví, jaké se šířilo po každém procesu, kdy se děkovalo bohům za záchranu a pozitivní jev, že byli vypátráni i zcela nevinní a následně odsouzeni.⁵⁰⁵ Císařova nenávist a strach se však netýkaly pouze nobilů, ale také příbuzní

⁵⁰³ Ten dopis Nero chvatně přijal v naději, že Thrasea ze strachu napsal něco, čím povznáší císařovu slávu a hanobí svou vlastní pověst. Když se to nestalo a on se k tomu ještě bál pohledu, zmužilsti a svobodomyšlnosti nevinného, dal svolat senát. Minařík (1975, s. 470).

⁵⁰⁴ *tum hortante patre Neapolim pergit; et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, audiret insontem neve consulatus sui quondam collegam dederet liberto, modo muliebri eiulatu, aliquando sexum egressa voce infensa clamitabat, donec princeps immobilem se precibus et invidiae iuxta ostendit. Ann. 16. 10. 4.*

⁵⁰⁵ *dona ob haec templis decreta quem ad finem memorabimus? quicumque casus temporum illorum nobis vel aliis auctoribus noscent, praesumptum habeant, quoties fugas et caedes iussit princeps, toties grates deis actas, quaeque rerum secundarum olim, tum publicae cladis insignia fuisse. neque tamen*

a blízká rodina byla v ohrožení před špatným císařem. Tacitus si vybral Silana jako nejhorší možný příklad. Ten nijak nekritizoval Tiberiovu snahu mstít se na jeho rodinných příslušnících. Naopak vždy se snažil napodobovat veškeré pohyby a pohnutky císaře, což podle Tacita vtipně komentoval Passiena, že se jednalo o skvělého otroka, navždy věrnému císařovi, který se však k němu chová jako nejohavnější pán.⁵⁰⁶ Takový strach údajně panoval mezi velmi blízkými osobami na císařském dvoře.

Tacitus toto téma se snaží rozebrat i z filozofické perspektivy. Rozebírá náhled filosofa,⁵⁰⁷ podle něhož císař je ubohá existence, protože jejich duše oním násilím a krutostí a dalšími špatnými vlastnosti poraněná. Tacitus přisvědčuje, že Tiberius se marně snažil tomuto uniknout do samoty, ale ani před nejvyšším pánem tato trýzeň nemůže být odstraněna.⁵⁰⁸ Tiberia údajně dokonce trýznilo svědomí, takže byl neklidný a snažil se mu uniknout. Sám se styděl za své chování⁵⁰⁹ Dokonce prý císař záměrně vyvolával svým činěním nenávisť, poukazoval na velkou moc jeho úřadů, které se nebáli odsuzovat hromadně. Byl překvapivě transparentní, když psal, že se bojí o svůj život od nepřátel a podporoval své úředníky, aby o to důkladněji pracovali vůči domnělým zrádcům.⁵¹⁰

silebimus si quod senatus consultum adulatione novum aut patientia postremum fuit. Ann. 14. 64. 3; Tacitus také popisuje absurdní strach Tiberia ze špatných i dobrých aristokratů, že i když zvolil schopné nobily do provincií, nedovolil jim opustit Řím, takže nemohli řádně spravovat provincii. A císař tak na sebe shromažďoval o to více moci viz: *alii taedio novae curae semel placita pro aeternis servavisse, quidam invidia, ne plures fruerentur; sunt qui existiment, ut callidum eius ingenium, ita anxium iudicium; neque enim eminentis virtutes sectabatur, et rursus vitia oderat: ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum metuebat. Ann. 1. 80. 2.*

⁵⁰⁶ ... *immanem animum subdola modestia tegens, non damnatione matris, non exitio fratrum rupta voce; qualem diem Tiberius induisset, pari habitu, haud multum distantibus verbis. unde mox scitum Passieni oratoris dictum percebuit neque meliorem umquam servum neque deteriozem dominum fuisse. Ann. 6. 20. 1.*

⁵⁰⁷ Pravděpodobně Tacitus myslí na jeden z Platónových dialogů se Sókratem viz Woodman (2017, s. 113).

⁵⁰⁸ *neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus et ictus, quando ut corpora verberibus, ita saevitia, libidine, malis consultis animus dilaceretur. quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant quin tormenta pectoris suasque ipse poenas fateretur. Ann. 6. 6. 2.*

⁵⁰⁹ *aditis iuxta Tiberim hortis, saxa rursus et solitudinem maris repetiit pudore scelerum et libidinum quibus adeo indomitis exarserat ut more regio pubem ingenuam stupris pollueret. Ann. 6. 1. 1.*

⁵¹⁰ *non imprudentem Tiberium tantam invidiam adisse: quaesitum meditatumque, ne quid impedire credatur quo minus novi magistratus, quo modo delubra et altaria, sic carcerem recludant. secutae insuper litterae grates agentis quod hominem infensum rei publicae punivissent, adiecto trepidam sibi vitam, suspectas inimicorum insidias, nullo nominatim compellato; neque tamen dubitabatur in Neronem et Agrippinam intendi. Ann. 4. 70. 3-4.*

Tacitus si také povšiml postupné uzurpace moci a slávy, kterou si špatní císařové chtěli nechat zcela pro sebe a nepodělit so o ní s ostatními nobily. Taková snaha mohla být i velmi nebezpečná, pokud jde o zájmy státu.

CIV) *Iam castra in hostili solo molienti Corbuloni eae litterae redduntur. ille re subita, quamquam multa simul offunderentur, metus ex imperatore, contemptio ex barbaris, ludibrium apud socios, nihil aliud prolocutus quam 'beatos quondam duces Romanos,' signum receptui dedit. ut tamen miles otium exueret, inter Mosam Rhenumque trium et viginti milium spatio fossam perduxit, qua incerta Oceani vitarentur. insignia tamen triumphii indulisit Caesar, quamvis bellum negavisset. Ann. 11.*

20⁵¹¹

Corbulo obdržel zprávu od císaře během tažení. Jeho znění však bylo hanebné (*iam castra in hostili solo molienti Corbuloni eae litterae redduntur*). Corbulo logicky přemýšlel, co dál, protože se bál císaře, zároveň opovržení od barbarů a výsměchu spojenců (*ille re subita, quamquam multa simul offunderentur, metus ex imperatore, contemptio ex barbaris, ludibrium apud socios*). Nakonec se však zapře (*nihil aliud prolocutus*) a jediné, co řekne, je slavná věta, která poukazuje na změny ve struktuře římské společnosti i vojenských zvyklostí, které proběhly při přechodu do principátu (*beatos quondam duces Romanos*), aby následně ustoupil podle rozkazu (*signum receptui dedit*). Následně zaměstnal vojsko. Císař mu sice dal možnost honosit se odznaky vítězství (*insignia tamen triumphii indulisit Caesar*), ale Tacitus dodává, že hlavní problém je ono překazení války s Germány (*quamvis bellum negavisset*).

Tacitus na tomto příkladu demonstruje, jak chamtivost po moci způsobila, že císař odmítl dát možnost nobilovi konat dobré činy pro stát a ukázat svoji zdatnost a ctnosti. Tento nobil tak nemá svobodu vykonávat ctnosti, prospívat státu a získávat si slávu. I když jej císař obdaroval formálně znaky vítěze, aby uspokojil jeho žádostivost, dané

⁵¹¹ Ten rozkaz byl doručen Corbulonovi, když již na přátelské půdě stavěl tábor. Ačkoli se mu v překvapení mnohé dralo na mysl, strach z nejvyššího velitele, opovržení u barbarů, posměch u spojenců, nepromluvil nic jiného než: „Ó šťastní dřívější římstí vůdcové“ a dal znamení k ústupu. Aby si však přece vojsko odvyklo zahálce, vybudoval průplav mezi Mosou a Rýnem třiatadvacet mil dlouhý, aby se tak uvaroval nejisté plavby po oceánu. Přece však mu císař shovívavě povolil vítězné odznaky, i když mu zapověděl válčit. Minařík (1975, s. 277)

znaky se devalvovaly, protože se nedávaly za skutečné zásluhy a činy, navíc byly plně ve svévoli císaře, komu je dá a za co. Císař tak přímo zamezuje dalším úspěchům nobilů, které by ho mohli ohrozit, zároveň však poškozují stát, který se nevypořádává úplně s nepřáteli, hrozí, že nepřátelé na základě takového chování budou troufalejší. Také spojenci nebudou motivováni být spolehliví. Války tak budou těžší a častější. Císař tak vlastně ubírá slávu i sobě, když jeho říše je nyní pod větším tlakem a s elitou, které je znemožněno plně se realizovat v podpoře státu. Claudiovův čin byl motivován primárně chováním Corbula a nikoliv tímto obecným závěrem. Corbulo totiž pacifikoval Germány na jedné straně, že jim dával zákony a uspořádával je po porážce, na druhé straně kmeny nespolehlivé a vzpurné neustále dráždil. Sice jeho aktivita byla úspěšná, ale ono bouření barbarů přispělo k názoru, že se již chová svévolně a uměle prodlužuje válku. Byla tu obava, Corbulo totiž není odpovědný za ztráty, ale slávu si při úspěchu přisvojí sám, takže nečinném císaři a míru je nebezpečím. Proto bylo rozhodnuto ho stáhnout.⁵¹² Následky můžeme také nalézt u Tiberia. Z důvodu ztrát se očekávalo, že císař povolá schopného velitele, avšak znamenalo by to nepříjemné riziko, že by takový jedinec ohrozil postavení císaře svojí slávou. A tak Tiberius raději vše řeší diplomaticky a onu porážku bagatelizuje.⁵¹³ Prý sám Galba tvrdil, že v tomto režimu lze od císařů při úspěchu dosáhnout pouze závisti.⁵¹⁴ S tímto upevněním moci a strach ze schopných nobilů se pojil také s nedůvěrou k samotným Římanům, takže si najímal raději

⁵¹² *Ceterum is terror milites hostisque in diversum adfecit: nos virtutem auximus, barbari ferociam infregere. et natio Frisiorum, post rebellionem clade L. Apronii coeptam infensa aut male fida, datis obsidibus consedit apud agros a Corbulone descriptos: idem senatum, magistratus, leges imposuit. ac ne iussa exuerent praesidium immunivit, missis qui maiores Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo adgrederentur. nec inritae aut degeneres insidiae fuere adversus transfugam et violatorem fidei. sed caede eius motae Chaucorum mentes, et Corbulo semina rebellionis praebebat, ut laeta apud plerosque, ita apud quosdam sinistra fama. cur hostem conciret? adversa in rem publicam casura: sin prospere egisset, formidolosum paci virum insignem et ignavo principi praegravem. igitur Claudius adeo novam in Germanias vim prohibuit ut referris praesidia cis Rhenum iuberet. Ann. 11. 19.*

⁵¹³ *Clarum inde inter Germanos Frisium nomen, dissimulante Tiberio damna ne cui bellum permetteret. neque senatus in eo cura an imperii extrema dehonestarentur: pavor internus occupaverat animos cui remedium adulatione quaerebatur. ita quamquam diversis super rebus consulerentur, aram clementiae, aram amicitiae effigiesque circum Caesaris ac Seiani censuere crebrisque precibus efflagitabant visendi sui copiam facerent. Ann. 4. 74. 1-2.; ale někdy i špatný císař dokázal uznat, že došlo k porážce a odmítal absurdní požadavky na oslavu neexistujícího vítězství viz: *atque idem, cum Valerius Messalinus signum aureum in aede Martis Vltoris, Caecina Severus aram ultioni statuendam censuissent, prohibuit, ob externas ea victorias sacrari dictitans, domestica mala tristitia operienda. Ann. 3. 18. 2.**

⁵¹⁴ *nos bello et ab aestimantibus adsciti cum invidia quamvis egregii erimus. Hist. 1. 16. 3.*

cizince.⁵¹⁵ Nesmíme zapomenout, že ještě u Corbula Germáni byli nepřátelé, kde si Tacitus společně s Corbulem stěžují, že je nemohou zcela zpacifikovat. U Nerona však už zcela ovládají Řím jako vojáci císaře. Tato scéna tak může být myšlena jako šokující. Císař se také chtěl postavit nad zákony a Tacitus opět k tomu používá jako příklad Tiberia a jeho radost nad tím, jak vystrašený senát raději poslouchá jeho syny než zákony, aniž by vůbec bojoval o platnost těchto zákonů.⁵¹⁶ Kritika ambiciózních nobilů od servilnějších kolegů tak brzy přišla. Žalovali na něj, že se mu nelíbí mír a žádné ztráty vojska, že pohrdá mírovým štěstím a fungování institucí jako například divadla. Prý se zcela vymkl kontrole a neposlouchá senát. Dříve navíc chránil osoby kritizující císaře. Takový nobil již se nedokázal uchránit a musel odejít z města.⁵¹⁷ Několikrát jsme slyšeli, že pro špatného císaře je vhodný mír. Dokonce i oni sami, když argumentovali, často používali mír jako důvod pro své hanebné chování. Tacitus však poukazuje, jak dalece mohlo dojít pokrytectví těchto vládců.

CV) *structi et arcus circum latera templi Martis Vltoris cum effigie
Caesarum, laetioere Tiberio quia pacem sapientia firmaverat quam si
bellum per acies confecisset. Ann. 2. 64. 1*⁵¹⁸

Stavěly se totiž památníky oslavující vítězství Říma v zahraničních válkách, na nichž Tiberius zobrazoval svoji rodinu (*structi et arcus circum latera templi Martis Vltoris cum effigie Caesarum*). Tiberius měl totiž radost, že uchovával mír a považoval to za větší

⁵¹⁵ *volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat princeps quasi externis. Ann. 15. 58; srovnej též s pohřbem Augusta, který proběhl pod přísným dohledem silových složek, aby proběhl v klidu, což Tacitus ironicky komentuje jako projev vzrůstající nedůvěry vládců k lidu: *die funeris milites velut praesidio stetero, multum inridentibus qui ipsi viderant quique a parentibus acceperant diem illum crudi adhuc servitii et libertatis inprospere repetitae, cum occisus dictator Caesar aliis pessimum aliis pulcherrimum facinus videretur: nunc senem principem, longa potentia, provisus etiam heredum in rem publicam opibus, auxilio scilicet militari tuendum, ut sepultura eius quieta foret. Ann. 1. 8. 6.**

⁵¹⁶ *laetabatur Tiberius, cum inter filios eius et leges senatus disceptaret. victa est sine dubio lex, sed neque statim et paucis suffragiis, quo modo etiam cum valeret leges vincebantur. Ann. 2. 51. 2.*

⁵¹⁷ *denique agere senatorem et principis obtrectatores protegere solitus veniret, censeret quid corrigi aut mutari vellet: facilius perlaturus singula increpantem quam nunc silentium perferrent omnia damnantis. pacem illi per orbem terrae, an victorias sine damno exercituum displicere? ne hominem bonis publicis maestum, et qui fora theatra templa pro solitudine haberet, qui minitaretur exilium suum, ambitionis pravae compotem facerent. non illi consulta haec, non magistratus aut Romanam urbem videri. Ann. 16. 28. 2-3.*

⁵¹⁸ Byly také zřízeny vítězné oblouky po stranách chrámu Marta Mstitele s podobiznou princů; neboť Tiberius měl větší radost z toho, že moudrostí upevnil mír, než kdyby byl skončil nějakou válku na bitevním poli. Minařík (1975, s. 113).

zásluhu než boj na bitevním poli (*laetiore Tiberio quia pacem sapientia firmaverat quam si bellum per acies confecisset*).

Špatný císař si velmi váží míru, protože nevyžaduje od jejich vlády zdatnost. Také ostatní elita nepotřebuje projevovat se ve zdatnosti, takže nejsou konkurencí pro císaře.

Pochybný císař totiž v občanské válce může rychle nabýt i rychle pozbyt. Vitellius nedokázal skrze vlastní neschopnost zkrotit svá vlastní vojska a ačkoliv je povoláván k míru a svornosti a Vespasianova strana jej ujišťuje o výhodné dohodě, Vitellius už je pouze ve vleku událostí a i jím žádaný mír je nemožný. Špatný císař tak není ani schopný mír nastolit, i když si jej tolik váží.⁵¹⁹

Tacitus však u špatných císařů popisuje i jejich aktivitu, pokud se nějaká objeví, a nemusí ji nutně kritizovat. Někdy jako například u Tiberia jeho aktivity u soudu neodsuzoval ani nechválil, ale popisoval je jako útěšné pro něj. Danou aktivitu se Tiberius snažil dělat svědomitě a byly za ním vidět mnohé výsledky.⁵²⁰ Jinde zase překvapivě Tacitus spolu s námi sleduje, že i špatný císař dokáže prokázat znalost ctností a kritizuje své potomky nikoliv za zločiny vůči státu, ale za prznění sebe samých.⁵²¹ Ačkoliv Tiberius jasně deklaruje, že není čas na úpravu mravů, je motivován

⁵¹⁹ *dum inter Vespasianum ac Vitellium proeliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus cohortium iudicatur, iam Hispaniis Germaniisque et Britannia descendentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec ultro ad condiciones vocaretur. pacem et concordiam victis utilia, victoribus tantum pulchra esse. si conventionis paeniteat, non se, quem perfidia deceperit, ferro peteret, non filium Vespasiani vix puberem — quantum occisis uno sene et uno iuvene profici? —: iret obviam legionibus et de summa rerum illic certaret: cetera secundum eventum proelii cessura. trepidus ad haec Vitellius pauca purgandi sui causa respondit, culpam in militem conferens, cuius nimio ardori imparem esse modestiam suam; et monuit Martialem ut per secretam aedium partem occulte abiret, ne a militibus internuntius invisae pacis interficeretur: ipse neque iubendi neque vetandi potens non iam imperator sed tantum belli causa erat. Hist. 3. 70. 2-4.*

⁵²⁰ *At Tiberius nihil intermissa rerum cura, negotia pro solaciis accipiens, ius civium, preces sociorum tractabat; factaque auctore eo senatus consulta ut civitati Cibyrticae apud Asiam, Aegiensi apud Achaiam, motu terrae labefactis, subveniretur remissione tributis in triennium. et Vibius Serenus pro consule ulterioris Hispaniae de vi publica damnatus ob atrocitatem morum in insulam Amorgum deportatur. Carsidius Sacerdos, reus tamquam frumento hostem Tacfarinatam iuvisset, absolvitur, eiusdemque criminis C. Gracchus. hunc comitem exilii admodum infantem pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. Ann. 4. 13. 1-2.; srovnej též s Ann. 3. 69.*

⁵²¹ *verba inerant quaesita asperitate: sed non arma, non rerum novarum studium, amores iuvenum et impudicitiam nepoti obiectabat. Ann. 5. 3. 2.*

alespoň ze začátku pátrat a odsuzovat konkrétní přestupky a zároveň ocenit bohatstvím členy elity, kteří se dostávali svojí zodpovědností na nebezpečná místa.⁵²²

Asi největší obrat špatného císaře lze nalézt na příkladu Othona, který je velmi dynamickou postavou, na jejímž konci si dokonce zaslouhuje od Tacita pochvaly, jak jsme viděli výše na srovnání s Vitelliem.

CVI) *Otho, quamquam turbidis rebus et diversis militum animis, cum optimus quisque remedium praesentis licentiae posceret, vulgus et plures seditionibus et ambitioso imperio laeti per turbas et raptus facilius ad civile bellum impellerentur, simul reputans non posse principatum scelere quaesitum subita modestia et prisca gravitate retineri, sed discrimine urbis et periculo senatus anxius, ...: Hist. 1. 83*⁵²³

Otho⁵²⁴ si uvědomil na samém konci vlády, že mínění ve státě jsou různá, jedni žádali zastavení nevázanosti (*quamquam turbidis rebus et diversis militum animis, cum optimus quisque remedium praesentis licentiae posceret*), tak i on sám počal uvažovat nad budoucností. Tacitus si myslí, že určitě byl ovlivněn i druhým názorem a to hanebnými motivy kořisti jako mnozí jiní a plynoucích z chaosu občanské války (*vulgus et plures seditionibus et ambitioso imperio laeti per turbas et raptus facilius ad civile bellum impellerentur*). Otho pochopil, že se chopil státu zločinně, a nemůže uspokojit žádost po klidu a míru a také kázní (*simul reputans non posse principatum scelere quaesitum subita modestia et prisca gravitate retineri*), jenže takový přístup, ponechání

⁵²² *neque in familia et argento quaeque ad usum parentur nimium aliquid aut modicum nisi ex fortuna possidentis. distinctos senatus et census, non quia diversi natura, sed ut locis ordinibus dignationibus antissent, ita iis quae ad requiem animi aut salubritatem corporum parentur, nisi forte clarissimo cuique plures curas, maiora pericula subeunda, delinquentis curarum et periculorum carendum esse. facilem adsumum Gallo sub nominibus honestis confessio vitiorum et similitudo audientium dedit. adiecerat et Tiberius non id tempus censurae nec, si quid in moribus labaret, defuturum corrigendi auctorem. Ann. 2. 83. 3-4.*

⁵²³ V těch bouřlivých dobách a při nestejném smýšlení vojáků se právě nejlepší z nich dožadovali potlačení nynější nevázanosti, avšak prostí vojáci, tedy většina, měli radost ze vzpour a z vlády pachtící se po přízni, a proto příležitostmi k nepokojům a loupení se snáze dávali pohnout k občanské válce. Za těchto okolností uvažoval Otho současně o tom, že není možno císařskou vládu získanou zločinem udržet náhle zavedenou kázní a starodávnou přísností, ale přece byl sklíčen povážlivým stavem Říma a nebezpečím senátu, ... Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 74).

⁵²⁴ Tacitovo líčení se liší od jiných antických autorů a zdá se, že celá řeč je velmi stylizovaná srovnej v Damon (2003, s. 266-267).

chaosu a kořistění, ohrožuje existenci státu a senátu (*sed discrimine urbis et periculo senatus anxius*).

Otho správně pochopil, že jeho osobní ambice již přerostly a ohrožují samotnou existenci římského státu. Zároveň však není schopen z důvodu charakteru jeho vlády napravit situaci, ukončit občanskou válku a kořistění a nastolit mír. On je ohrožením Říma a jediná možnost, kterou spatřuje jako východisko, je jeho vlastní obětování se.⁵²⁵ Opět jsme mohli vidět, že Tacitův vztah i k velmi špatným císařům v některých momentech nemusel být vždy odsuzující, a dokonce výjimečně dokázal i tyto císaře pochválit.

Ale Tacitus stejně tak nevynechává ty největší nemravnosti podle jeho vlastního soudu. Popis zázemí Othona je toho příkladem, v němž mu jeho okolí v čele s propuštěnci astrologie slibovalo nekázeň a volnost u otroků, vyměňování žen, podvádění a rozkoše a všude kolem byly jen výmluvy. Otho jen marně toužil po prostopášném životě, paradoxně jeho sluhové ho nutili, aby nezůstával v nečinnosti, pokud bude chtít žít takový život, jinak si najdou někoho jiného.⁵²⁶ Otho je tak spíše otrokem svých věštců, kteří žádají jiný život a manipulují s Othonem, který podléhá marnivosti a je náchylný k hanebnostem, aby svojí činností přispěl. Jak víme, skutečně zločinem získal nakonec císařovu moc. Dvůr Vitellia na rozdíl slibů určených Othonovi takto podobně fungoval.

CVII) apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, pervigiliis ac bacchanalibus quam disciplinae et castris propiora. igitur duobus militibus, altero legionis quintae, altero e Galli auxiliaribus, per lasciviam ad certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo et iis qui ad spectandum convenerant in

⁵²⁵ Viz následná řeč v *Hist.* 1. 83-84 obsahující prvky Ciceronových představ o státní postavených do protikladu vůči Vitelliovi viz Damon (2003, s. 269) a smrt Othona v 2. 49.

⁵²⁶ *et intimi libertorum servorumque, corruptius quam in privata domo habiti, aulam Neronis et luxus, adulteria, matrimonia ceterasque regnorum libidines avido talium, si auderet, ut sua ostentantes, quiescenti ut aliena exprobrabant, urgentibus etiam mathematicis, dum novos motus et clarum Othoni annum observatione siderum adfirmant, genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra et vetabitur semper et retinebitur. multos secreta Poppaeae mathematicos, pessimum principalis matrimonii instrumentum, habuerant. Hist.* 1. 22. 1, srovnej s Tacitovou kritikou astrologů a věštců slibujících neskutečné Damon (2003, s. 150-151).

*studia diductis, erupere legionarii in perniciem auxiliorum ac duae cohortes interfectae. Hist. 2. 68*⁵²⁷

Dovídáme se, že Vitellius byl obklopen nepořádkem a opilci (*apud Vitellium omnia indisposita, temulenta*), která spíše připomínala hostinu než vojenské ležení (*pervigiliis ac bacchanalibus quam disciplinae et castris propiora*). Jak už jsme viděli výše, takový nepokoj a nekázeň vede k tomu, že voják vyjeví svoji přirozenost násilníka. Tak také zde se jeden legionář popral s Galem z pomocné jednotky (*igitur duobus militibus, altero legionis quintae, altero e Galli auxiliariibus, per lasciviam ad certamen luctandi accensis*), legionář prohrál a vítěz se mu vysmál (*postquam legionarius prociderat, insultante Gallo*). Tato situace rozdělila vojsko na jádro s legionáři a pomocné jednotky a vzájemně se začali mezi sebou bít a zabíjet, takže vojsko ztratilo dvě kohorty (*et iis qui ad spectandum convenerant in studia diductis, erupere legionarii in perniciem auxiliorum ac duae cohortes interfectae*).

Vitelliova rozpustilost způsobila, že celý jeho štáb i vojsko přijali jeho mravy. To však nutně vedlo k tomu, že se brzy přidal svár a bezpráví, jež jsou následkem vzniklé svévolnosti. Vojsko tak zcela zbytečně ztratilo část vojáků, aniž by s kýmkoliv bojovalo. To jistě muselo mít veliký dopad na morálku i bojové schopnosti. Takové chování Tacitus natolik ztotožnil s císaři, že i chování mladického Domitiana, které bylo nevázané, popisuje jako napodobování císařských synů a poukazuje na Domitianovu „vhodnost“ stát se v budoucím čase císařem.⁵²⁸ Tacitus upozorňuje však, že sice manýry špatných císařů již v mládí Domitianus pochytíl, avšak zároveň se tím jevil jako krajně nevhodným jako velitel vojska kvůli své špatné povaze, by nemohl plnit jednu z hlavních funkcí císaře, ale také v období míru by byl velmi nevhodný kandidát.⁵²⁹

⁵²⁷ U Vitellia byl nepořádek a všechno bylo opilé, bližší nočnímu hýření a divokým prostopášnostem než vojenské kázni a službě v poli; tak dva vojáci, jeden z páté legie, druhý z galského pomocného vojska, se z bujnosti pustili do zápasu v křížku. Když pak legionář padl na zem, Gal se mu posmíval a ti, kteří se shromáždili k té podívané, se rozdvojili ve dvě strany. Tu vyrazili legionáři a vraždili pomocné vojsko; tak byly dvě kohorty pobity. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 124).

⁵²⁸ *Nomen sedemque Caesaris Domitianus acceperat, nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium principis agebat. Hist. 4. 2. 1.*

⁵²⁹ *simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo, ille spe ac iuventa properus, hic moras nectens quis flagrantem retineret, ne ferocia aetatis et pravis impulsoribus, si exercitum invasisset, paci belloque male consuleret. Hist. 4. 68. 3.*

4.3.5. Význam císařů

Proč se však vůbec Tacitus tak detailně zajímal a hodnotil chování císařů? Musíme se nyní hlouběji zabývat významem císaře pro říši i svět z Tacitova náhledu.

Tacitus vznik principátu interpretuje jako přirozený vývoj římského státu, který pro nutnou stabilitu byl nucen upustit od doktrín a zvyků z pozdní republiky. Především Tacitus vyzdvihuje stabilitu a mír, v němž prosperovalo město, obyvatelé říše i spojenci. Došlo k reorganizaci říše a ta díky své expanzi dosáhla dalekých krajů. Nesmíme opomenout, že byla zavedena vláda práva. To vše díky vládě jednoho muže, který si zvolil titul dosud pro říše o jednom vládcu netradiční a vyzdvihující rovnost.⁵³⁰ Tacitus tak nevnímá vznik císařství jako špatný ale jako nevyhnutelný fakt. Vítky měl však především vůči konkrétním císařům. Tacitus svojí kritikou totiž poukazuje na kardinální roli císaře při důležitých státních aktech. Opět na císaři Tiberiovi si můžeme ukázat, jak vážná tato selhání jsou.

CVIII) consultus super eo Tiberius aspernatus est indicium aluitque dubitatione bellum. Ann. 3. 41. 3⁵³¹

Tiberius si nevšiml zprávy, když byl dotázán, byl nerozhodným (*consultus super eo Tiberius aspernatus est indicium*), ale tato nerozhodnost vedla k zvětšení války (*aluitque dubitatione bellum*). Zdá se na první pohled, že oproti výše uvedeným nešvarům špatných císařů se nejedná o nijak zvlášť veliké provinění. Přesto i takové zaváhání a nečinnost císaře v momentu války může způsobit veliké škody. Proto Tacitus nebude váhat a upozorňovat i na takové přestupky. Císaře interpretuje totiž jako nejdůležitějšího nobila. Podobně jako u vojska a jeho velitelů, tak Tacitus postupuje i u vztahu císaře a poddaných. Když císař jako Nero začal hýřit, ostatní obyvatelé Říma jej následovali a kazili své mravy. Popis těchto nepokojů nápadně se podobá chování

⁵³⁰ *postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessum datus sit, non aliud discordantis patriae remedium fuisse quam ut ab uno regeretur. non regno tamen neque dictatura sed principis nomine constitutam rem publicam; mari Oceano aut omnibus longinquis saeptum imperium; legiones, provincias, classis, cuncta inter se conexa; ius apud civis, modestiam apud socios; urbem ipsam magnifico ornata; pauca admodum vi tractata quo ceteris quies esset. Ann. 1. 9. 4-5.*

⁵³¹ Když byl v té věci dotázán Tiberius, ani si té zprávy nevšiml a svou nerozhodností jen posílil válku. Minařík (1975, s. 152).

svévolných vojáků v občanské válce, když poráží města.⁵³² Tacitus však roli císaře přikládá ještě větší váhu.

CIX) *neque tamen temperamenti egebat, cum aequabili auctoritate et gratia apud Tiberium vigerit. unde dubitare cogor fato et sorte nascendi, ut cetera, ita principum inclinatio in hos, offensio in illos, an sit aliquid in nostris consiliis liceatque inter abruptam contumaciam et deforme obsequium pergere iter ambitione ac periculis vacuum. Ann.*

4. 20. 3⁵³³

Tacitus si stěžuje, že někteří nobilové se nemuseli omezovat (*neque tamen temperamenti egebat*), protože byl oblíbencem císaře (*cum aequabili auctoritate et gratia apud Tiberium vigerit*). Tacitus si není jistý, jak se to stane, že člověk se stane oblíbencem takového císaře, zda se jedná o osud a lidé se rodí už předem s daným vztahem k císaři (*unde dubitare cogor fato et sorte nascendi, ut cetera, ita principum inclinatio in hos, offensio in illos*), či se jedná o věci v naší moci, když daný nobil lavíruje a hledá střední cestu mezi ambiciózností a pochlebovačstvím (*an sit aliquid in nostris consiliis liceatque inter abruptam contumaciam et deforme obsequium pergere iter ambitione ac periculis vacuum*).⁵³⁴

Tacitus o životě nobila uvažuje v rovině takové, že jeho život a kvalita jeho života je závislá na vztahu s císařem. Dobrý vztah znamená větší svobodu i větší možnost realizování ambicióznosti. Špatný vztah, jak jsme viděli výše, mohl končit i přísným trestem. Tacitus však navíc ještě udává svoji nejistotu, jak se stavě k císaři. Navrhuje, že se dá pomocí vlastních činů a zdatností získat přízeň vládce. Už to samé by mohlo ukojit potřeby nobilů pro slavné činy, kterými by zároveň si zlepšovali renomé u císaře. Avšak

⁵³² *deinde ubi Caesarem esse qui grassaretur pernotuit augebanturque iniuriae adversus viros feminasque insignis, et quidam permissa semel licentia sub nomine Neronis inulti proprii cum globis eadem exercebant, in modum captivitatis nox agebatur; ... ludicram quoque licentiam et fautores histrionum velut in proelia convertit impunitate et praemiis atque ipse occultus et plerumque coram prospectans, donec discordi populo et gravioris motus terrore non aliud remedium repertum est quam ut histriones Italia pellerentur milesque theatro rursus adsideret. Ann. 13. 25. 2.*

⁵³³ On se nemusel mírnit, poněvadž se těšil stále stejné vážnosti a oblibě u Tiberia. Proto musím být v pochybnostech, zda určuje osud a sudba již v kolébce, jako vše ostatní, tak i náklonnost vladařů k jednomu a nepřízeň k druhým, či platí-li také něco naše rozhodnutí a lze-li bez nebezpečné ctižádosti kráčet cestou mezi příkrou vzdorovitostí a hnusnou podlízavostí. Minařík (1975, s. 187).

⁵³⁴ Tato ukázka je poměrně filosofická. Můžeme zde vidět stoické učení, ať svým apelem na ctnosti, které mírní extrémní stavy, tak i fatalismus vůči osudu, srovnej s Woodman (2018, s. 143-144).

udává i druhou možnost, že je zcela irrelevantní, jak se daný nobil chová. Naopak je fatalisticky předurčen být císařem nenáviděn a vyhnán. V tomto případě jako kdyby císař ani nebyl člověkem ale jinou entitou. Tacitus očekává spíše ono snažení a následné zásluhy v podobě dobrého vztahu s císařem než iracionální postavení, které je ovlivněno více štěstím a náhodou, že dosud nebyl člověk někým falešně nařčen a udán. Na druhou stranu onen fatalismus Tacitus zaznamenal přímo u nobilů, kteří se ostentativně podvolovali císařově vůli.⁵³⁵ Ale samozřejmě císař nemůže být všemocný, takže potřebuje k ruce nějaké poradce a pomocníky, protože množství obyvatel bylo velké a zákony příliš pomalé.⁵³⁶ Tacitus popisuje dění v říši i na základě vlastností osobnosti daného císaře.⁵³⁷ Stačilo pouze popsat, jaký je císař v míru a ve válce, a ve zkratce tím i shrnul dění v době jeho vlády. Tacitus však přidává též pohled císaře Tiberia na pochlebujícího Dolabellu.

CX) satis onerum principibus, satis etiam potentiae. minui iura quotiens gliscat potestas, nec utendum imperio ubi legibus agi possit. quanto rarior apud Tiberium popularitas tanto laetioribus animis accepta. atque ille prudens moderandi, si propria ira non impelleretur, ... Ann. 3.

69. 4-5⁵³⁸

Podle Tiberia jsou císařové již dostatečně zaměstnáni a mají spousty povinností a odpovědnosti, také mají dosti moci v rukou (*satis onerum principibus, satis etiam potentiae*). Potíž spočívá v tom, že další násobení moci nutně povede k destrukci právního řádu (*minui iura quotiens gliscat potestas*) a je bezdůvodné sahat na absolutní moc císaře tam, kde již existuje zákon (*nec utendum imperio ubi legibus agi possit*). Dále pokračuje Tacitův komentář, který shrnuje vyřčené jako výjimečně populárské,

⁵³⁵ *non est nostrum aestimare quem supra ceteros et quibus de causis extollas: tibi summum rerum iudicium di dedere, nobis obsequii gloria relicta est. Ann. 6. 8. 4.*

⁵³⁶ *mox rerum potitus ob magnitudinem populi ac tarda legum auxilia sumpsit e consularibus qui coerceret servitia et quod civium audacia turbidum, nisi vim metuat. Ann. 6. 11. 2.*

⁵³⁷ *labantibus Vitellii rebus Vespasianum secutus grande momentum addidit, strenuus manu, sermone promptus, serendae in alios invidiae artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Hist. 2. 86. 2.*

⁵³⁸ Panovníci mají již dost břemen, ale také dost moci. Zkracují se práva, kdykoli se vzrývá moc, a nemá se sahat k nejvyšší moci tam, kde lze jednat podle zákonů. Čím řidčeji se projevilo u Tiberia demokratické smýšlení, tím radostněji bylo uvítáno. On tedy uměl šetřit míru, nebyl-li popouzen osobním hněvem, ... Minařík (1975, s. 169).

takže bylo o to více přijato (*quanto rarior apud Tiberium popularitas tanto laetioribus animis accepta*). Tiberius dokázal být mírným, pokud nebyl rozhněvaný (*atque ille prudens moderandi, si propria ira non impelleretur*).

Tacitus touto ukázkou manifestuje svoji představu ideálního panovníka, kterým je zde paradoxně Tiberius. Tacitus znává moc císaře, že je značná, ale nikoliv neomezená. Také si uvědomuje, že řídit říši jako jednotlivec je z historických důvodů nejlepší, avšak každá lidská bytost má své limity, za nimiž již nedokáže být zdatná. Naštěstí tu však ještě existuje právo, které ustanovuje normy a mravy, jak se má kdo chovat, stanovuje povinnosti a práva, zkrátka pomáhá udržovat řád ve státě. Tam, kde právo je funkčním mechanismem, je zásah císaře redundantní a dokonce nežádoucí. Císař se totiž rozptyluje oblastí, která se však dokáže řídit sama podle práva ve stejné chvíli, když existují obrovské oblasti, které římské právo nedokáže dobře pojmout a je třeba častých zásahů císaře. Jenže nejde jen o zanedbání těchto oblastí vně právo, ale také zničení dosavadní praxe a autority zákonů v již fungujících oblastech. Císař ničí tyto zákony svými zásahy, které mohou jít i proti zákonům samotným. Jenže protože je omezeným tvorem, nutně se musí vrátit k původním problematickým oblastem. Nyní však vznikla nová oblast, v níž právo bylo poničeno a není schopna samostatně fungovat bez zásahů císaře. Císařovi se tak zcela zbytečně množí povinnosti, zanedbá více oblastí a celý státní aparát se pomalu začíná rozpadat. Tacitus touto Tiberiovou řečí chce upozornit, že císař je sice velmi mocným, avšak zároveň je to moc omezená. To je důležitý dodatek, který může rozhodovat o špatné a dobré správě. I jinde se můžeme přesvědčit, že Tacitus toto reflektuje, i když ne vždy pozitivně je komentuje. Například císař má tolik závazků, že potřebuje pomoc i v soukromém životě od poradců, což však Tacitus spíše považuje za projev nerozhodné povahy císaře než skutečné zaneprázdněnosti.⁵³⁹ Nero na počátku své vlády se ještě nebál přerozdělovat svoji moc

⁵³⁹ *ipse curiam ingreditur, summamque rem publicam agi obtestans veniam dicendi ante alios exposcit orditurque: gravissimos principis labores, quis orbem terrae capessat, egere adminiculis ut domestica cura vacuus in commune consulat. Ann. 12. 5. 3.*

na nobily a nechal je sbírat zásluhy, co Tacitus chválí.⁵⁴⁰ Otho ve své řeči také dokázal docenit roli senátu, i když je otázkou, do jaké míry to byla upřímná výpověď.⁵⁴¹ Pohled Tacita na důležitost císaře lze zhlédnout též ve chvíli, kdy špatný císař klesl na samotné dno společně s váhou císařského úřadu.

CXI) *Nec quisquam adeo rerum humanarum immemor quem non commoveret illa facies, Romanum principem et generis humani paulo ante dominum relicta fortunae suae sede per populum, per urbem exire de imperio. nihil tale viderant, nihil audierant. repentina vis dictatorem Caesarem oppresserat, occultae Gaium insidiae, nox et ignotum rus fugam Neronis absconderant, Piso et Galba tamquam in acie cecidere: in sua contione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam feminis, pauca et praesenti maestitiae congruentia locutus—cedere se pacis et rei publicae causa, retinerent tantum memoriam sui fratremque et coniugem et innoxiam liberorum aetatem miserarentur—, simul filium protendens, modo singulis modo universis commendans, postremo fletu praepediente adsistenti consuli (Caecilius Simplex erat) exolutum a latere pugionem, velut ius necis vitaeque civium, reddebat. Hist. 3. 68. 1-2⁵⁴²*

⁵⁴⁰ ... praeter suetam adulationem laeti quod Domitium Corbulonem retinendae Armeniae praeposuerat videbaturque locus virtutibus patefactus. Ann. 13. 8. 1.

⁵⁴¹ caput imperii et decora omnium provinciarum ad poenam vocare non hercule illi, quos cum maxime Vitellius in nos ciet, Germani audeant. ulline Italiae alumni et Romana vere iuventus ad sanguinem et caedem depoposcerit ordinem, cuius splendore et gloria sordis et obscuritatem Vitellianarum partium praestringimus? nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem quandam exercitus habet, senatus nobiscum est: sic fit ut hinc res publica, inde hostes rei publicae constiterint. quid? vos pulcherrimam hanc urbem domibus et tectis et congestu lapidum stare creditis? muta ista et inanima intercidere ac reparari promisca sunt: aeternitas rerum et pax gentium et mea cum vestra salus incolumitate senatus firmatur. hunc auspicato a parente et conditore urbis nostrae institutum et a regibus usque ad principes continuum et immortalem, sicut a maioribus accepimus, sic posteris tradamus; nam ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus principes nascuntur. Hist. 1. 84. 3-4.

⁵⁴² A nikdo nebyl tak nepamětliv lidských osudů, aby ho nedoal pohled na to, jak římský císař a ještě nedávno předtím vládce lidského pokolení opustil své vznešené sídlo a středem lidu, středem hlavního města odchází od vlády. Nic takového lidé neviděli, ani neslyšeli. Náhlé násilí zdrtilo diktátora Caesara, tajné úklady Gaia, noc neznámý venkov zakryly útěk Neronův, Piso a Galba padli jako v boji: Vitellius ve shromáždění, které sám svolal, mezi vlastními vojáky, když k tomu přihlížely i ženy, promluvil krátce a přiměřeně k truchlivému okamžiku, že se vzdává vlády pro mír a blaho státu, aby si jenom zachovali vzpomínku na něho a aby měli slitování s jeho bratrem, manželkou a nevinným věkem jeho dětí; přitom

Každý alespoň trochu vzdělaný člověk podle Tacita musel cítit dojetí při pohledu (*nec quisquam adeo rerum humanarum immemor quem non commoveret illa facies*) na římského císaře, který byl vládcem celého lidstva (*Romanum principem et generis humani paulo*), nyní však opustil palác a prošel středem města a lidu jako symbol odchodu z úřadu, což prý dosud nikdo nepoznal takovou událost (*ante dominum relicta fortunae suae sede per populum, per urbem exire de imperio. nihil tale viderant, nihil audierant*). Tacitus dále pokračuje výčtem odchodů z císařů, který se dá shrnout jedním slovem – násilně. Poté se vrací zpět a pohlíží na Vitelliovu řeč, v níž ve shromáždění jeho vojska vysvětloval svůj odstup jako přispění k míru a pro dobro státu (*Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam feminis, pauca et praesenti maestitiae congruentia locutus—cedere se pacis et rei publicae causa*). Prosil o uchování jeho vzpomínky a ochranu jeho dětí, poté se ostentativně loučil (*retinerent tantum memoriam sui fratremque et coniugem et innoxiam liberorum aetatem miserarentur —, simul filium protendens, modo singulis modo universis commendans*). Na závěr ukázky Tacitus popisuje rituální ukončení služby císaře předáním dýky konzulovi Caesiliovi Simplexovi, která symbolizovala císařovu moc nad životem a smrtí občanů (*postremo fletu praepediente adsistenti consuli (Caecilius Simplex erat) exolutum a latere pugionem, velut ius necis vitaeque civium, reddebat*).

Tato neobvyklá událost, kdy císař nebyl násilným odstraněn, ale sám se vdává úřadu skrze zajímavý rituál předání dýky konzulovi, zaujala Tacita. Jeho důvody jsou samozřejmě floskulemi a na základě předešlých ukázek jim nelze přiřadit autentičnost, avšak už samotný akt předání a důležitosti ukazuje, jak špatný císař dokáže poškodit císařství. Největší vládce světa je nucen podvolit se novému vládcí. Co může být ponižujícího, než je právě toto? Je to císař, který má moc života lidí v říši na starost, ať jejich zabíjení, či jejich ochranou. Ale Vitellius svými aktivitami způsobil tento stav, že již bylo neudržitelné, aby byl císařem. Tacitus k němu nemá jakékoliv sympatie, avšak truchlí nad poškozením renomé císařství. Ačkoliv Vitellius takto ponížil úřad skrze svoji osobu, přesto je odchod velkolepým a poukazuje na mimořádnou změnu ve vedení říše

zdvíhal svého syna, doporučoval ho brzy jednotlivcům, brzy všem, konečně, zajíkaje se v pláči, odepjal od boku dýku a podával ji konzulovi; který stál vedle něho — byl to Caecilius Simplex — jako právo nad životem a smrtí občanů. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 191).

i jejich dějin. Viděli jsme, jak důležitou postavou byla podle Tacita role císaře. Je to sice člověk, avšak jeho činy mění svět a společnosti v něm. Špatnost císaře se šíří po celé říši a nedá se snadno zastavit. I sebe menší zaváhání může způsobit rozklad státu. Tacitus však nevnímá císaře jako všemocného. Správný vládce potřebuje poradce a pomocníky. I k těm se Tacitus vyjadřuje a nás nyní rozbor této skupiny – římských nobilů a jejich morálka.

4.3.6. Správní nobilové

Tacitus hodnotí nobily podobně jako císaře. Oceňuje jejich ctnosti a zdatnost a odmítá hanebnost a nečinnost, která vede k nectnostem a zločinu. Takové elity jsou totiž nepotřebné, když čekají na pomoc a jsou nespolehliví.⁵⁴³

Římský nobil by měl být v první řadě rozumný, mírný, odmítající nebezpečné svévolné výpravy a je poslušným. Jedním z významných správných nobilů byl Corbulo. Ten totiž odmítl dále pronásledovat Parthy, kdy vytáhl jen kvůli nebezpečí jeho provincie. Nebyl připraven na dlouhou výpravu, ani neměl mandát od císaře. To byly hlavní důvody, proč Corbulo nakonec takové počínání odmítl. Corbulo rozumně zvolil kompromis s Armény a vrátil situaci před samotnou výpravou.⁵⁴⁴ Corbulo zná své limity a odmítá riskovat porážku. Odmítal vést útočnou válku a snažil se spíše válečný konflikt oddálit a o všem pravdivě informoval císaře, že je potřeba podpořit dalším velitelem oblasti Corbulovi přímo nenáležících.⁵⁴⁵ Tacitus však toto chování nehodnotí jako liknavé a váhavé, ani nekritizuje Corbulovu neochotu vést za každou cenu expanzivní válku, ale spíše se snaží

⁵⁴³ Například lze uvést kritiku chudých, kterým byl darován úřad: *languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus aut spes, et securi omnes aliena subsidia expectabunt, sibi ignavi, nobis graves.* Ann. 2. 38. 3.

⁵⁴⁴ *Ducum inter se brevis sermo secutus est, hoc conquerente inritum laborem, potuisse bellum fuga Parthorum finiri: ille integra utrique cuncta respondit: converterent aquilas et iuncti invaderent Armeniam abscessu Vologesis infirmatam. non ea imperatoris habere mandata Corbulo: periculo legionum commotum e provincia egressum; quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Syriam repetiturum: sic quoque optimam fortunam orandam, ut pedes confectus spatiis itinerum alacrem et facilitate camporum praevenientem equitem adsequeretur. exim Paetus per Cappadociam hibernavit: at Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, detraheret castella trans Euphraten amnemque, ut olim, medium faceret; ille Armeniam quoque diversis praesidiis vacuam fieri expostulabat. et postremo concessit rex; dirutaque quae Euphraten ultra communiverat Corbulo et Armenii sine arbitro relictis sunt.* Ann. 15. 17.

⁵⁴⁵ *Quae ubi Corbuloni certis nuntiis audita sunt, legiones duas cum Verulano Severo et Vettio Bolano subsidium Tigrani mittit occulto praecepto compositius cuncta quam festinantius agerent: quippe bellum habere quam gerere malebat; scripseratque Caesari proprio duce opus esse qui Armeniam defenderet: Syriam ingruente Vologese acriore in discrimine esse.* Ann. 15. 3. 1.

o uklidnění a mír. Když už Corbulo byl nucen svést bitku kvůli ohrožení provincie a jejích obyvatel, vede válku co nejméně násilně a soupeře ctí.

CXII) nec multo post legati Tigranocerta missi patere moenia adferunt, intentos popularis ad iussa: simul hospitale donum, coronam auream, tradebant. accepitque cum honore, nec quicquam urbi detractum quo promptius obsequium integri retinerent. Ann. 14. 24. 4⁵⁴⁶

Velvyslanci z Tigranocerty informovali Corbula, že toto město se vzdává a otevře mu brány (*nec multo post legati Tigranocerta missi patere moenia adferunt*), obyvatelé se mu podvolí a odevzdali mu dar v podobě zlatého věnce (*intentos popularis ad iussa: simul hospitale donum, coronam auream tradebant*). Corbulo je recipročně přijal uctivě, nikoho nepotrestal (*accepitque cum honore, nec quicquam urbi detractum*), což zapříčinilo větší důvěru obyvatelstva vůči Římanům (*quo promptius obsequium integri retinerent*).

Corbulo se mohl zachovat jako mstitel. Mohli jsme vidět výše, že dokonce se stavěli i chrámy Martovi Mstitelovi za vítězná tažení proti barbarů. Ale Corbulo se nejen chová velmi dobře, dokonce jeho chování je o dost více ctnostné k barbarům, než jaké jsme mohli sledovat u vojáků a jejich velitelů během občanských válek. Jak uvidíme níže, mnozí nobilové, které Tacitus příliš nekritizuje, dokonce vyzývají k vyhlazení problémových kmenů. Corbulo však zachovává úctu ke všem, kteří sami se chovají k němu a římskému státu stejně uctivě. Tacitus však opět nekritizuje přílišnou shovívavost Corbula. V této výpravě k zastrašení barbarů byl tak úspěšný, aniž by se dopouštěl zbytečného násilí, aby dosáhl svého cíle. Dobrý nobil pro Tacita je takový člověk, který by ve zdatnosti a ctnostech měl přibližovat císařovi. Tak při líčení Germanika si mírně stěžuje, že nemohl tento nobil dosáhnout stejné slávy ve válce jako císař, když jeho vlastnosti, mírností a ctností byly o řád lepší.⁵⁴⁷ Proto i posuzování kvality nobila srovnává s císařem. Tacitus také předkládá diskuzi v senátu, zda ženy

⁵⁴⁶ A nedlouho potom přinesli vyslanci z Tigranocerty zprávu, že brány jsou otevřeny a obyvatelé očekávají jeho rozkazy; zároveň mu odevzdávali hostinný dar, zlatý věnec. Corbulo je přijal s úctou a městu neublížil, aby obyvatelé, jsouce beze škody, tím ochotněji zachovávali poslušnost. Minařík (1975, s. 384).

⁵⁴⁷ *quod si solus arbiter rerum, si iure et nomine regio fuisset, tanto promptius adsecuturum gloriam militiae quantum clementia, temperantia, ceteris bonis artibus praestitisset. Ann. 2. 73. 3.*

poškozují morálku velitelův provinciích. Valerius Messalinus podává argument, že sice dříve mravy byly přísné, ale nyní se změnila situace, Řím není tak ohrožen a provincie jsou klidnější. Proto by měla proběhnout i revize těchto starých mravů. Žádá ústupky vůči manželkám velitelů, aby mohli společně s nimi na dlouhé výpravy do zahraničí, protože jejich přítomnost není rušivá pro Římany ani jejich spojence, a dokonce pro Valeria absence jeho ženy mu bude způsobovat nekomfortní pocity a omezení jeho zdatností. Ženy sice nemají i nadále bojovat, ale měli by být poblíže a pobízet své muže ke skvělým činům.⁵⁴⁸ Tacitus nekritizuje nijak toto rozhodnutí, i když dojde ke změně oněch starých mravů. Dalšího příklad chvályhodného nobila byl Lucius Piso. Tacitus se opět soustředí na to, že nebyl nijak pochlebník a otrok císaře, byl moudrý a mírný. Ačkoliv byl i v provinciích, jeho sláva nevzrostla z válečných tažení, nýbrž během vojenské správy města, kde udržovat pořádek a kázeň. Tacitus takového nobila chválí jako výjimku a skvělý příklad.⁵⁴⁹ Existuje sice horší co do ctností aristokrat. O Sabonovi totiž sice Tacitus uznává, že ve válce i míru byl velmi zdatný a užitečný pro stát, avšak mu chyběla mírnost v řeči a navíc ke stáří se některým zdál již méně aktivní, ale jeho obhájci zase mínili, že to byla jediná možnost, jak šetřit občany od perzekuce. Sám bohužel doplatit řevnivost mezi elitou.⁵⁵⁰ Tacitus přesto považuje takového nobila za slávyhodného a udává ho jako dobrý příklad. I když měl špatné vlastnosti, přesto svojí službou státu tyto nevýhody kompenzoval. Rozumné chování, dodržování mravů a

⁵⁴⁸ *mox Valerius Messalinus, cui parens Messala ineratque imago paternae facundiae, respondit multa duritiae veterum in melius et laetius mutata; neque enim, ut olim, obsideri urbem bellis aut provincias hostilis esse. et pauca feminarum necessitatibus concedi quae ne coniugum quidem penatis, adeo socios non onerent; cetera promisca cum marito nec ullum in eo pacis impedimentum. bella plane accinctis obeunda: sed revertentibus post laborem quod honestius quam uxorium levamentum? ... se quoque in Illyricum profectum et, si ita conducatur, alias ad gentis iturum, haud semper aequo animo si ab uxore carissima et tot communium liberorum parente divelleretur. sic Caecinae sententia elusa. Ann. 3. 34. 2-3.*

⁵⁴⁹ *Per idem tempus L. Piso pontifex, rarum in tanta claritudine, fato obiit, nullius servilis sententiae sponte auctor et quoties necessitas ingrueret sapienter moderans. patrem ei censorium fuisse memoravi; aetas ad octogesimum annum processit; decus triumphale in Thraecia meruerat. sed praecipua ex eo gloria quod praefectus urbi recens continuam potestatem et insolentia parendi graviolem mire temperavit. Ann. 6. 10. 3, podle Woodmana byl Tacitus posledním autorem, který spojuje moudrost s mírností podobně jako Cicero. Viz Woodman (2017, s. 134).*

⁵⁵⁰ *Hic exitus viri haud sane spernendi. quinque et triginta stipendia in re publica fecerat, domi militiaeque clarus. innocentiam iustitiamque eius non argueres; sermonis nimius erat: id unum septem annis quibus Moesiam, duodecim quibus praefecturam urbis obtinuit, calumniatus est rumor. in fine vitae alii segnem, multi moderatum et civium sanguinis parcum credidere. quod inter omnis constiterit, ante principatum Vespasiani decus domus penes Sabinum erat. caedem eius laetam fuisse Muciano accepimus. ferebant plerique etiam paci consultum dirempta aemulatione inter duos, quorum alter se fratrem imperatoris, alter consortem imperii cogitaret. Hist. 3. 75. 1-2.*

mírnost nebyly jediné dobré atributy. A nyní se zaměříme na soubor vlastností nobila, které by měl mít během války.

CXIII) *Nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis aut fortis militis officium omisit. occursare paventibus, retinere cedentis, ubi plurimus labor, unde aliqua spes, consilio manu voce insignis hosti, conspicuus suis. eo postremo ardoris provectus est ut vexillarium fugientem hasta transverberaret; mox raptum vexillum in hostem vertit. quo pudore haud plures quam centum equites restitere: iuvit locus, artiore illic via et fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo et praecipitibus ripis fugam impediabat. ea necessitas seu fortuna lapsas iam partis restituit. firmati inter se densis ordinibus excipiunt Vitellianos temere effusos, atque illi consternantur. Antonius instare percussis, sternere obvios, simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma equosque abripere. et exciti prospero clamore, qui modo per agros fuga palabantur, victoriae se miscebant. Hist. 3. 17⁵⁵¹*

Antonius na začátku naší ukázky podle Tacita splnil všechny povinnosti vojevůdce a vojáka (*nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis aut fortis militis officium omisit*). Aby Tacitus demonstroval Antonia jako skvělého vojevůdce a vojáka, udá příklad z bitvy. Nejdříve zmiňuje, že zabraňoval vojákům v panice k úprku (*occursare paventibus, retinere cedentis*). Pohyboval se různě po bojišti a podporoval všechny, i když byli vojáci v různé formě, a ukazoval se nepříteli (*ubi plurimus labor, unde aliqua spes, consilio manu voce insignis hosti conspicuus suis*). Posléze popisuje extrémní situaci, v níž prchajícímu nosiči znaků legie, zabil jej a převzal ony znaky od něj a šel vůči

⁵⁵¹ V tom zmatku nezanedbal Antonius žádnou povinnost rozvážného vůdce nebo statečného vojáka. Zastupoval cestu zděšeně prchajícím, zadržoval ustupující, tam, kde bylo nejhůře nebo odkud kynula nějaká naděje; všude radou, osobním zásahem i povzbudivým zvoláním byl nápadný nepříteli i na očích svým. Nakonec zašel v zápalu tak daleko, že prchajícího praporečnicka probodl kopím, potom uchoпил prapor a obrátil jej proti nepříteli. Po této hanbě se zarazilo ne více než sto jezdců; pomohl při tom terén, neboť tam byla užší cesta a rozbitý most přes protékající potok, který svým nejistým korytem a sráznými břehy znemožňoval útěk, a ta nutnost nebo šťastná náhoda pomohla již pokleslé straně opět na nohy. Dodali si navzájem odvahy a zachytili náraz vitelliovců lehkomyšlně rozptýlených, takže tito byli zmatení. Antonius dotíral na poděšené, srážel k zemi každého, kdo mu přišel do cesty; současně ostatní každý podle své povahy plenili, zajímali a uchvacovali zbraně i koně. A radostným pokřikem přivolání i ti, kteří právě pobíhali na útěku po polích, přidávali se k vítězství. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 158).

nepříteli (*eo postremo ardoris provectus est ut vexillarium fugientem hasta transverberaret; mox raptum vexillum in hostem vertit*). Následuje také štěstí způsobené spíše zvoleným místem bitvy, které znemožňovalo snadný útek, takže i ostatní se o to více snažili. Tento vzájemný zápal dobrého velitele a vojáků, kteří od něj byli řízeni a navíc neměli možnost se stáhnout, pomohl odrazit vitelliovce, kteří takový pořádek neměli (*firmitati inter se densis ordinibus excipiunt Vitellianos temere effusos, atque illi consternantur*). Antonius sám šel příkladem a jako obyčejný voják srážel vlastními rukama nepřítele (*Antonius instare percussis, sternere obvios*), ostatní se podle schopností snažil zachovat podobně a plenili (*simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma equosque abripere*). Ten příklad byl tak silný, že i jednotky již na útěku začaly přidávat k stále bojujícím a vítězícím vojákům (*et exciti prospero clamore, qui modo per agros fuga palabantur, victoriae se miscebant*).

Antonius byl skvělým vojevůdcem, protože měl přehled o situaci a dokázal vojáky udržet v kázni, podporoval jejich morálku a pomáhal jim. Sám šel příkladem a nebál se přímého boje. Také nepříteli se nebál ukázat. Na základě těchto vlastností tak vojáci o to lépe bojovali a v tomto případě daná skutečnost vyhrála bitvu. Antonius byl natolik přísným, že byl ochotný vojáky již uvedených do paniky obětovat, aby nadále nezhoršovali morálku vojska.⁵⁵² To vše Tacitus oceňoval na správných vojevůdcích. Antonius Primus podobně přísně si počíná i na jiných místech dobře. Například tvrdil, že vojsko Vitellia se chová strašlivě a nemravně, je zhýčkané a rozmazlené a chce kořistit, protože mu chybí kázeň a řád. Radil si pospíšet, neboť se vojsko cvičilo a za krátký čas se navrátí jejich vojenská síla. Také viděl blízké legie v provinciích, které tímto

⁵⁵² Podobná přísnost se vyskytuje též u Lucia Apronia. Ten se zastyděl z prohry dané kohorty, která nepředvedla žádné ctnosti, se rozhodl každého desátého ubít, což měla být forma trestu podle starých mravů: *Quae postquam L. Apronio (nam Camillo successerat) comperta, magis dedecore suorum quam gloria hostis anxius, raro ea tempestate et e veterem memoria facinore decumum quemque ignominiosae cohortis sorte ductos fusti necat. Ann. 3. 21. 2;* ke starým mravům a negativní vliv absence těchto mravů na vojsko viz: *Postero die Vitellius senatus legatione, quam ibi opperiri iusserat, audita transgressus in castra ultro pietatem militum conlaudavit, frementibus auxiliis tantum impunitatis atque adrogantiae legionariis accessisse. Batavorum cohortes, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissae, principium interno simul externoque bello parantibus fatis. reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus et prima statim defectione inter inania belli adsumptus. ceterum ut largitionibus adfectae iam imperii opes sufficerent, amputari legionum auxiliorumque numeros iubet vetitis supplementis; et promiscuae missiones offerebantur. exitiabile id rei publicae, ingratum militi, cui eadem munia inter paucos periculae ac labor crebrius redibant: et vires luxu corrumpebantur, contra veterem disciplinam et instituta maiorum apud quos virtute quam pecunia res Romana melius stetit. Hist. 2. 69.*

navíc nebyli stíženi. Ale rychlost je také možnost, která i s malými jednotkami umožní snadné odstranění Vitellia.⁵⁵³

Tacitus však dokázal ocenit i propuštěnkyni, obzvláště ve srovnání se svobodnými nobily, kteří nebyli ochotni podstupovat oběti a nevydrželi ve své pevnosti mravů. Ta tak na mučidlech nic neprozradila, údajně neměla ženská přirozenost vydržet takovou bolest. Podobně jako přísnost Antonia k sobě i vojsku je i tato žena přísná k sobě a nehodlá se vzdát a nechtěla se přiznat k činům, které neučinila. Za to ostatní nobilové zrazovali přátele.⁵⁵⁴ Samozřejmě je třeba dodat k tomu, aby byl člověk dobrým velitelem, musí být též zdatný ve válečných pastí a nástrahách. A tak Corbulo odhalil past, čímž odvrátil hrozbu prohry a úspěšně táhl proti nepříteli.⁵⁵⁵

S těmito skvělými vlastnostmi se pak podle Tacita nutně pojí dobrá pověst, která plyne z jejich činů.

⁵⁵³ *Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam disseruit. plus socordiae quam fiduciae accessisse victoribus; neque enim in procinctu et castris habitos: per omnia Italiae municipia desides, tantum hospitibus metuendos, quanto ferocius ante se egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. circo quoque ac theatris et amoenitate urbis emollitos aut valetudinibus fessos: sed addito spatio rediturum et his robur meditatione belli; nec procul Germaniam, unde vires; Britanniam freto dirimi, iuxta Gallias Hispaniasque, utrimque viros equos tributa, ipsamque Italiam et opes urbis; ac si inferre arma ultro velint, duas classis vacuumque Illyricum mare. quid tum claustra montium profutura? quid tractum in aestatem aliam bellum? unde interim pecuniam et commeatus? ... nunc sedecim alarum coniuncta signa pulsu sonituque et nube ipsa operient ac superfundent oblitos proeliorum equites equosque. nisi quis retinet, idem suasor auctorque consilii ero. vos, quibus fortuna in integro est, legiones continete: mihi expeditae cohortes sufficient. iam reseratam Italiam, impulsas Vitellii res audietis. iuvabit sequi et vestigiis vincentis insistere. Hist. 3. 2.*

⁵⁵⁴ *Atque interim Nero recordatus Volusii Proculi indicio Epicharin attineri ratusque muliebre corpus impar dolori tormentis dilacerari iubet. at illam non verbera, non ignes, non ira eo acrius torquentium ne a femina spernerentur, pervicere quin obiecta denegaret. sic primus quaestionis dies contemptus. postero cum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellae (nam dissolutis membris insistere nequibat), vincolo fasciae, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellae restricto indidit cervicem et corporis pondere conisa tenuem iam spiritum expressit, clariore exemplo libertina mulier in tanta necessitate alienos ac prope ignotos protegendo, cum ingenui et viri et equites Romani senatoresque intacti tormentis carissima suorum quisque pignorum proderent. Ann. 15. 57.*

⁵⁵⁵ *Placitum dehinc, quia commeantibus in vicem nuntiis nihil in summam pacis proficiebatur, conloquio ipsorum tempus locumque destinari. mille equitum praesidium Tiridates adfore sibi dicebat: quantum Corbuloni cuiusque generis militum adsisteret, non statuere, dum positus lorice et galeis in faciem pacis veniretur. cuicumque mortalium, nedum veteri et provido duci, barbarae astutiae patuissent: ideo artum inde numerum finiri et hinc maiorem offerri ut dolus pararetur; nam equiti sagittarum usu exercito si detecta corpora obicerentur, nihil profuturam multitudinem. dissimulato tamen intellectu rectius de iis quae in publicum consulerentur totis exercitibus coram dissertaturos respondit; locumque delegit cuius pars altera colles erant clementer adsurgentes accipiendis peditum ordinibus, pars in planitiem porrigebatur ad explicandas equitum turmas. dieque pacto prior Corbulo socias cohortis et auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit, cui accita per noctem aliis ex castris tria milia tertianorum permiscuerat, una cum aquila, quasi eadem legio spectaretur. Tiridates vergente iam die procul adstitit, unde videri magis quam audiri posset. ita sine congressu dux Romanus abscedere militem sua quemque in castra iubet. Ann. 13. 38.*

CXIV) *vulgoque fingeabant petitum ab eo Corbulonem, magnis tum exercitibus praesidentem et, clari atque insontes si interficerentur, praecipuum ad pericula. quin et Asiam favore iuvenis arma cepisse, nec milites ad scelus missos aut numero validos aut animo promptos, postquam iussa efficere nequiverint, ad spes novas transisse. ... dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, multa secutura quae adusque bellum evalescerent. Ann. 14. 58. 1-4*⁵⁵⁶

Dobrý nobil totiž, jak jsme viděli výše u špatných císařů, ohrožen císařovou nenávisť. Údajně také Corbulo úspěšný a slavný ve velení velkých vojsk se stal ohrožením (*vulgoque fingeabant petitum ab eo Corbulonem, magnis tum exercitibus praesidentem et, clari atque insontes si interficerentur, praecipuum ad pericula*). Tacitus se doslechl, že údajně i asijské provincie i případně určení vojáci k odstavení Corbula se chtěli přidat na stranu Corbulona a začít občanskou válku proti císařovi, když nedokázali splnit rozkazy kvůli vysoké nevoli vojska proti tomu (*quin et Asiam favore iuvenis arma cepisse, nec milites ad scelus missos aut numero validos aut animo promptos, postquam iussa efficere nequiverint, ad spes novas transisse*). Než by si to Nero uvědomil a poslal by adekvátní sílu proti Corbulovi, hrozilo vážně, že tyto velká vojska již budou ve válečném stavu s ním (*dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, multa secutura quae adusque bellum evalescerent*).

Corbulo je natolik zdatným nobilem, že ho provinciálové i lidé z metropole obdivují a dobrovolně se přidávají na jeho stranu. Toto charisma je natolik působivé především díky jeho ctnostem. Pokud by císař měl tytéž ctnosti, či dokonce jimi ještě více exceloval, Corbulo by jistě byl dobrý generál a správce provincie, za nímž by stáli provinciálové i vojáci, ale nikdy by raději nebouřili proti císaři, když by císař Corbula odvolal, či ještě hůře odstranil. Ale císařem je Nero, jeden ze špatných císařů, kterého navíc, jak víme, jímá strach ze zdatnějších jedinců, protože by se mohli rozhodnout rebelovat. Corbulo je však natolik čestný, že má respekt i k takovému císaři a o pokus

⁵⁵⁶ Také se vypravovaly smyšlenky, že se obrátil na Corbulona, který tehdy velel velikým vojskům, a kdyby byli vraždění slavní a nevinní mužové, sám byl nejvíce ohrožen. Ba dokonce prý se Asie z náklonnosti k mladému muži chopila zbraní a vojáci, poslaní k vykonání zločinu, raději volili naději na převrat, když nemohli vykonat rozkazy, protože nebyli ani počtem dost silní ani odhodlaní. ... než se zpráva o tom dostane k Neronovi, než tam dorazí jiná tlupa, přihodí se prý mnoho, co by mohlo přerůst ve válku. Minařík (1975, s. 403-404).

o rebelii se nepokusil. Tacitus však upozorňuje, že schopný aristokrat přirozeně špatného císaře ohrožuje permanentní existencí výše vyjmenované hrozby z ukázky. Je důležité také pochopit onu neustálou potřebu nobilů být nejen ctnostný, ale mít na kontě také slávu. Na příkladu Tiberia, který slávu odmítal, poukazuje Tacitus na přirozenost spojení ctností a slávy. Bez slávy jsou ctnosti zbytečné, neboť se nikde neprojeví, a naopak bez ctností nemůže nikdo slávy dosáhnout. Proto každý usiluje uchovat co nejlepší památku o sobě. Kdo toho nehledí, pak je podivný a podezřelý.⁵⁵⁷ Tacitus u Tiberia také poukazuje na situaci, kdy Tiberius je natolik špatný, že i Germanikova žena měla větší renomé u vojáků a dokázala si je naklonit. To je obzvláště ponižující pro Tiberia, že Agrippina dokázala zabránit vzpouře a nikoliv on.⁵⁵⁸ Žena měla tak zdatnost a ctnosti správného nobila, kterých nedokázal dosáhnout špatný císař, který reaguje hněvem.

Pod špatným císařem podle Tacita tak dobrému nobilovi vlastně nezbyvá, jak vyniknout, aby se nestal nebezpečím. To činí takové nobily bezmocné a částečně frustrované. Sám Tacitus se v tomto vidí, když uvádí, že až s Nervou a Traianem přišla svoboda slova a vnímá je jako šťastné.⁵⁵⁹ Germanikus je nešťastný, když zhlédl, že nebyl nikdo, kdo by zastavil vojáky od vraždění a výsledek vzpoury považoval za tragédii.⁵⁶⁰ Nebyl však jen problém v uvolněných mravech, které vedli ke katastrofám, kterým nedokázal zabránit ani dobrý nobil. Avšak také absurdní obvinění, které navíc obviňují

⁵⁵⁷ *perstititque posthac secretis etiam sermonibus aspernari talem sui cultum. quod alii modestiam, multi, quia diffideret, quidam ut degeneris animi interpretabantur. optimos quippe mortalium altissima cupere: sic Herculem et Liberum apud Graecos, Quirinum apud nos deum numero additos: melius Augustum, qui speraverit. cetera principibus statim adesse: unum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam; nam contemptu famae contemni virtutes. Ann. 4. 38. 4-5.*

⁵⁵⁸ *tradit C. Plinius, Germanicorum bellorum scriptor, stetit apud principium ponti laudes et grates reversis legionibus habentem. id Tiberii animum altius penetravit: non enim simplicis eas curas, nec adversus externos studia militum quaeri. nihil relictum imperatoribus, ubi femina manipulos intervisat, signa adeat, largitionem temptet, tamquam parum ambitiose filium ducis gregali habitu circumferat Caesaremque Caligulam appellari velit. potioem iam apud exercitus Agrippinam quam legatos, quam duces; compressam a muliere seditionem, cui nomen principis obsistere non quiverit. accendebat haec onerabatque Seianus, peritia morum Tiberii odia in longum iaciens, quae reconderet auctaque promeret. Ann. 1. 69. 2-5.*

⁵⁵⁹ *quod si vita suppeditet, principatum divi Nervae et imperium Traiani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui, rara temporum felicitate ubi sentire quae velis et quae sentias dicere licet. Hist. 1. 1. 4.*

⁵⁶⁰ *neque legatus aut tribunus moderator adfuit: permissa vulgo licentia atque ultio et satietas. mox ingressus castra Germanicus, non medicinam illud plurimis cum lacrimis sed cladem appellans, cremari corpora iubet. Ann. 1. 49. 2.*

dávno mrtvé příbuzné. Trest samozřejmě mířil na jejich žijící příbuzné. Zde ani nebylo potřeba mít u sebe veliké věrné vojsko a zdatnost vyšší než císař.⁵⁶¹ Jak by pak jakýkoliv aristokrat by měl motivaci být dobrým a obětovat se pro stát v této situaci? Absurdní monstrprocesy všechny činnosti převrátili v neprospěch daného nobila. I když by byla oprávněná kritika a mohl jí žalující, přesto se konstruovali nesmyslné zločiny. A daný obviněný již věděl, že jakákoliv obhajoba je marná.⁵⁶² Podobně Agrippina mladší obviňovala Oktavii, což byla tehdy manželka Nerona, že chystá proti oběma atentát skrze své propuštěnce a zdůrazňovala své postavení matky císaře. Opět strach s nenávisťtí tato žena jako jiný špatný císař se snažila zničit zdatnou a správnou římskou ženu.⁵⁶³ Zdá se, že i ženy podobně jako nobily hodnotí Tacitus podle jejich vlastních ctností a zdatnosti. Stejně tak se zdá, že i špatné ženy závidí těm dobrým a snaží se podobně zbavit jako špatný císař dobrého aristokrata.

4.3.7. Špatní nobilové

Nyní jsme probrali dobré nobily, jejich zdatnost a ctnosti, jejich problémy se špatnými císaři, jejich zdatnost ve velení a vedení válek a význam jejich charismatu. Tacitus však svůj zájem směřuje i k hodnocení hanebných nobilů. Nejdříve si rozebereme vlastnost, která by se dala ve zkratce nazvat jako nedbalost a svévole spojená s nerozumností.

CXV) Ceterum Paetus spretis omnibus necdum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariae provisu, rapit exercitum trans montem Taurum

⁵⁶¹ *etiam in Pompeiam Macrinam exilium statuitur cuius maritum Argolicum socerum Laconem e primoribus Achaeorum Caesar adflixerat. pater quoque inlustris eques Romanus ac frater praetorius, cum damnatio instaret, se ipsi interfecere. datum erat crimini quod Theophanen Mytilenaeum proavum eorum Cn. Magnus inter intimos habuisset, quodque defuncto Theophani caelestis honores Graeca adulatio tribuerat. Ann. 6. 18. 2.*

⁵⁶² *igitur multa adseveratione, quasi aut legibus cum Silio ageretur aut Varro consul aut illud res publica esset, coguntur patres, silente reo, vel si defensionem coeptaret, non occultante cuius ira premeretur. conscientia belli Sacrovir diu dissimulatus, victoria per avaritiam foedata et uxor socia arguebantur. nec dubie repetundarum criminibus haerebant, sed cuncta quaestione maiestatis exercita, et Silius imminentem damnationem voluntario fine praeventit. Ann. 4. 19. 3-4.*

⁵⁶³ *quae semper odio, tum et metu atrox ne aut vulgi acrior vis ingrueret aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus eius, non eo loci res suas agi ut de matrimonio certet, quamquam id sibi vita potius, sed vitam ipsam in extremum adductam a clientelis et servitiis Octaviae quae plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausi quae vix bello evenirent. arma illa adversus principem sumpta; duces tantum defuisse qui motis rebus facile reperiretur, omitteret modo Campaniam et in urbem ipsa pergeret ad cuius nutum absentis tumultus cernerentur. quod alioquin suum delictum? quam cuiusquam offensionem? an quia veram progeniem penatibus Caesarum datura sit? malle populum Romanum tibicinis Aegyptii subolem imperatorio fastigio induci? denique, si id rebus conducatur, libens quam coactus acciret dominam, vel consuleret securitati. Ann. 14. 61. 2-4.*

reciperandis, ut ferebat, Tigranocertis vastandisque regionibus quas Corbulo integras omisisset. et capta quaedam castella gloriaeque et praedae nonnihil partum, si aut gloriam cum modo aut praedam cum cura habuisset. longinquis itineribus percursando quae obtineri nequibant, corrupto qui captus erat commeatu et instante iam hieme, reduxit exercitum composuitque ad Caesarem litteras quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum vacuas. Ann. 15. 8⁵⁶⁴

Paetus nedbal žádných znameních, čímž podcenil soupeře, aby se připravil na obranu (*ceterum Paetus spretis ominibus necdum satis firmatis hibernaculis*), zanedbal zásobování (*nullo rei frumentariae provisu*) a nerozuměl limitům svého vojska, když s ním v zimě chvatně překračoval hory (*rapit exercitum trans montem Taurum reciperandis*). Jako důvod uváděl co nejrychlejší dobytí Tigranocerty a poplenil to, co Corbula, jak jsme četli výše, zanechal nedotknuté z důvodu úcty k místním (*ut ferebat, Tigranocertis vastandisque regionibus quas Corbulo integras omisisset*). Sice měl nějaké úspěchy a získal kořist, avšak to mu nestačilo a chtěl více (*et capta quaedam castella gloriaeque et praedae nonnihil partum, si aut gloriam cum modo aut praedam cum cura habuisset*). Místo toho pokračoval v tažení, které překračovalo schopnosti legie, kořist nemohl využít a válku ani řádně neskončil (*longinquis itineribus percursando quae obtineri nequibant, corrupto qui captus erat commeatu et instante iam hieme, reduxit exercitum*), zato císaři napsal opsal hezkými slovy, jež však nic císaři o situaci nevyprávěly (*composuitque ad Caesarem litteras quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum vacuas*).

Všimněme si ironie, že Tacitus popisuje špatného aristokrata na podobné výpravě, na které byl i Corbulo. Paetus však dělá přesně opačné věci než Corbulo. Je nerozumný a nemírný. Není dodatečně duchaplný, aby porozuměl vážnosti války, podceňuje nepřítel, nerozumí potřebám vojska a nezná jejich limit. Stejně tak nezná mezi i ve své

⁵⁶⁴ Avšak Paetus nedbal těchto znamení, a ačkoli dosud dostatečně neopevnil zimní tábor a vůbec se nepostaral o zásobování, chvatně vedl vojsko přes pohoří Taurus, aby, jak říkal, dobyl zpět Tigranocerty a poplenil kraje, které Corbulo nechal netknuty. A vskutku dobyl několika tvrzí a získal trochu slávy a kořisti, jen kdyby byl buď umírněně zacházel se slávou nebo pečlivě s kořistí. Dlouhými a spěšnými pochody pronikal do krajů, jež nemohl uhájít, a když se zkazily ukořistěné zásoby a již nastávala zima, odvedl vojsko zpět, a jako by již byla válka skončena, složil císaři list honosný slovy, obsahově však prázdňý. Minařík (1975, s. 413).

chtivosti po slávě a zisku, i když to znamená i aktivity neprospívající státu, ale pouze jemu. Celý podnik byl tak katastrofou. Vyplenil to, co Corbulo zanechal, odmítal nacházet dialog, pouze viděl kořist a válečnou slávu. Nakonec ještě své aktivity zašifruje rétoricky, aby císař nedokázal zorientovat v situaci.

Takoví velitelé jsou i ohrožením pro samotný průběh již jinak vítězné bitvy, protože mohou mezi sebou soupeřit, ženou se za kořistí a nedbalostí. Jen díky obratu Cerialia z nedbalosti na statečnost bitva nakonec dopadla dobře.⁵⁶⁵ Problém nedbalosti se o to více zdůrazní pod špatným císařem, neboť ten podporuje takové nobily. I tak však počet poct vítězům se snižoval. Je signifikantní, že poslední podobnou poctu dostal člověk, který ve skutečnosti k úplnému vítězství nedošel, neboť zpacifikování území nedokončil.⁵⁶⁶ S tím se ještě pojí určitá naivita takových nobilů, kteří byli snadno oklamáni. Tacitus si takových všímá již v krizi republiky. Tito nobilové způsobili onen Tacitův nenáviděný „krutý mír“ pod principátem.⁵⁶⁷

Podobně jako u dobrých nobilů Tacitus chválí vojenské zdatnosti, tak u špatných se k nedbalosti také pojí ničemnost daného aristokrata a jeho náchylnost k násilí.

CXVI) *nunc me deorum hominumque consensu ad imperium vocatum
praeclara indoles tua et amor patriae impulit ut principatum, de quo
maiores nostri armis certabant, bello adeptus quiescenti offeram,
exemplo divi Augusti qui sororis filium Marcellum, dein generum
Agrippam, mox nepotes suos, postremo Tiberium Neronem privignum
in proximo sibi fastigio conlocavit. Hist. 1. 15. 1⁵⁶⁸*

⁵⁶⁵ *sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen omisso hoste spolia consecrandi. Cerialis ut incuria prope rem adflixit, ita constantia restituit; secutusque fortuna castra hostium eodem die capit excinditque. Hist. 4. 78. 2.*

⁵⁶⁶ *... donec fratre eius capto regressus est, properantius tamen quam ex utilitate sociorum, relictis per quos resurgeret bellum. sed Tiberius pro confecto interpretatus id quoque Blaeso tribuit ut imperator a legionibus salutaretur, prisco erga duces honore qui bene gesta re publica gaudio et impetu victoris exercitus conclamabantur; erantque plures simul imperatores nec super ceterorum aequalitatem. concessit quibusdam et Augustus id vocabulum ac tunc Tiberius Blaeso postremum. Ann. 3. 74. 3-4.*

⁵⁶⁷ *sed Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiae deceptos; post Antonium, Tarentino Brundisinoque foedere et nuptiis sororis inlectum, subdoliae adfinitatis poenas morte exsolvisse. pacem sine dubio post haec, verum cruentam: Ann. 1. 10. 3.*

⁵⁶⁸ Nyní však, když jsem povolán k vládě se souhlasem bohů a lidí, přiměla mě tvá skvělá zdatnost i láska k vlasti k tomu, abych císařskou vládu, o kterou naši předkové zápasili zbraněmi a které jsem já nabyt válkou, v klidu a míru nabídl tobě, po vzoru zbožného Augusta, který syna sestřina Marcella, pak zetě Agrippu, potom své vnuky a konečně nevlastního syna Tiberia Nerona povznesl k nejvyšší hodnosti po sobě. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 29).

Tacitus uvádí Galbovu řeč, která obrací tyto vojenské ctnosti. Galba prý tvrdí, že jeho vláda je se souhlasem bohů i lidu (*nunc me deorum hominumque consensu ad imperium vocatum*). Navíc je motivován Pisonem, který údajně miluje svoji vlast a má ji v lásce (*praeclara indoles tua et amor patriae impulit*), že vládu získanou válkou podobně jako předkové násilím (*ut principatum, de quo maiores nostri armis certabant, bello adeptus*), takže Pisonovi jako svému budoucímu nástupci předá vládu podle vzoru Augusta a jeho Juliovsko-Claudiovské dynastie v míru⁵⁶⁹ (*quiescenti offeram, exemplo divi Augusti qui sororis filium Marcellum, dein generum Agrippam, mox nepotes suos, postremo Tiberium Neronem privignum in proximo sibi fastigio conlocavit*).

Galba se obhazuje, že i předkové bojovali o vládu zbraněmi, takže i on získal císařství mocí válečnou. To však nedává smysl, když na začátku jeho vláda byla schválena bohy a lidmi. Snaží se podle vzoru předchozí dynastie založit svoji a předat svoji moc později mírumilovně. Galba svoji zdatnost válečnou obrátil proti své vlasti a omlouvá to příklady jiných. Podobně i v nepokojích v Británii se Britanové svoji vojenskou zdatnost zneužívají hanebně na kořistění a zabíjení občanů. Navíc nobil Suetonius také své vojenské schopnosti příliš nekontroluje se ctnostmi a bojuje na místech, kde se nacházelo mnoho civilního obyvatelstva, které jeho strategie zahubila, když byli uprostřed bitvy. Násilí narůstalo a jediný motiv pro další bojování byla potřeba msty.⁵⁷⁰ Podobně i během občanské války pustošila římská vojska Itálii. Dopouštěli se hanebností a násilí, toužili po kořisti, byli chamtiví a neznali míru. Někdy to bylo z bojácnosti jejich vůdců, avšak někteří z nobilů se přidávali k vojákům se stejnými

⁵⁶⁹ Galbova neschopnost adopci použít jako prvek předání moci kontrastuje s Pliniovým popisem adopce Traiana viz Damon (2003, s.136-138).

⁵⁷⁰ *At Suetonius mira constantia medios inter hostis Londinium perrexit, cognomento quidem coloniae non insigne, sed copia negotiatorum et comaeuuum maxime celebre. ibi ambiguus an illam sedem bello deligeret, circumspecta infrequentia militis, satisque magnis documentis temeritatem Petilii coercitam, unius oppidi damno servare universa statuit. neque fletu et lacrimis auxilium eius orantium flexus est quin daret protectionis signum et comitantis in partem agminis acciperet: si quos imbellis sexus aut fessa aetas vel loci dulcedo attinuerat ab hoste oppressi sunt. eadem clades municipio Verulamio fuit, quia barbari omissis castellis praesidiisque militarium, quod uberrimum spoliandi et defendentibus intutum, laeti praeda et laborum segnes petebant. ad septuaginta milia civium et sociorum iis quae memoravi locis cecidisse constitit. neque enim capere aut venundare aliudve quod belli commercium, sed caedes patibula ignes cruces, tamquam reddituri supplicium at praerepta interim ultione, festinabant.*
Ann. 14. 33.

hanebnými úmysly.⁵⁷¹ Často násilím zakrývali nobilové svoji neschopnost. A tak Tacitus popisuje několik správců Británie, kteří nebyli schopni provincii uklidnit a spíše plení a rozšiřují válku. Neschopnost se také zakrývá chlubitostí. Na druhou stranu i zde Tacitus dokázal popsat u těchto nobilů i dobré vlastnosti. Ty však přesně naopak než u dobrých nobilů nedokázaly zvítězit nad osobnostními vadami.⁵⁷² Takoví ničemové se neprojevovali pouze ve zneužívání vojenských zdatností. Také ustrašení, aby neztratili svoji pozici, vše císařovi odsouhlasili, i když tím podporovali císařovy nectnosti.⁵⁷³ Tacitus si všímá tohoto kažení císaře u Nerona. V další ukázce se budeme detailněji tomu fenoménu věnovat.

CXVII) Ofonius Tigellinus obscuris parentibus, foeda pueritia, impudica senecta, praefecturam vigilum et praetorii et alia praemia virtutum, quia velocius erat, vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam, virilia scelera, exercuit, corrupto ad omne facinus Nerone, quaedam ignaro ausus, ac postremo eiusdem desertor ac proditor:

*Hist. 1. 72. 1*⁵⁷⁴

Ofonius nepocházel z výše položené rodiny (*Ofonius Tigellinus obscuris parentibus*) a Tacitus jej častuje mnoha nepřijemnými výrazy, které shrnují jeho život jako hanebné mládí a necudné stáří (*foeda pueritia, impudica senecta*). Ofonius byl jako většina

⁵⁷¹ *Ceterum Italia gravius atque atrocius quam bello adflictabatur. dispersi per municipia et colonias Vitelliani spoliare, rapere, vi et stupris polluere: in omne fas nefasque avidi aut venales non sacro, non profano abstinebant. et fuere qui inimicos suos specie militum interficerent. ipsique milites regionum gnari refertos agros, ditis dominos in praedam aut, si repugnatum foret, ad exitium destinabant, obnoxiiis ducibus et prohibere non ausis. minus avaritiae in Caecina, plus ambitionis: Valens ob lucra et quaestus infamis eoque alienae etiam culpae dissimulator. iam pridem attritis Italiae rebus tantum peditum equitumque, vis damnaque et iniuriae aegre tolerabantur. Hist. 2. 56.*

⁵⁷² *Caesennio Paeto et Petronio Turpiliano consulibus gravis clades in Britannia accepta; in qua neque A. Didius legatus, ut memoravi, nisi parta retinuerat, et successor Veranius modicis excursibus Siluras populatus, quin ultra bellum proferret, morte prohibitus est, magna, dum vixit, severitatis fama, supremis testamenti verbis ambitionis manifestus: quippe multa in Neronem adulatione addidit subiecturum ei provinciam fuisse, si biennio proximo vixisset. Ann. 14. 29. 1.*

⁵⁷³ *Paulino et Celso iam non adversantibus, ne principem obiectare periculis viderentur idem illi deterioris consilii auctores perpulere ut Brixellum concederet ac dubiis proeliorum exemptus summae rerum et imperii se ipsum reservaret. Hist. 2. 33. 2 a podobně viz Hist. 1. 52. 2.*

⁵⁷⁴ Ofonius Tigellinus z rodičů nízkého stavu, s hanebným mládím a necudným stářím, dosáhl neřestmi, protože to bylo rychlejší, velitelství veřejné stráže i císařovy tělesné stráže a jiných vyznamenání za zásluhy a páchal brzy krutosti, pak zase hanebnosti z lakoty — a to jsou zločiny vlastní mužům — když předtím svedl ke každé ničemnosti Nerona, všelichos se odvážil bez jeho vědomí a nakonec opustil a zradil i jeho. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 66).

špatných nobilů, jak jsme viděli výše, netrpělivým, takže volil rychlejší cestu⁵⁷⁵ k získání vyšších pozic pomocí neřestí a nikoliv zdatností (*praefecturam vigilum et praetorii et alia praemia virtutum, quia velocius erat, vitiis adeptus*). A tak postupoval výše až se dostal do přímého kontaktu s Neronem, když konal hanebnosti a byl ukrutným (*crudelitatem mox, deinde avaritiam exercuit*), což Tacitus charakterizuje jako zločiny typické mužům jeho ražení (*virilia scelera*). Toto konání mohl vést, protože již předtím svedl Nerona na morální scestí (*corrupto ad omne facinus Nerone*). Postupně jej měl natolik ovlivněného, že začal dělat věci i bez jeho vědomí (*quaedam ignaro ausus*). Tacitus ukončuje zdrcující kritiku konstatováním, že Ofonius nakonec opustil Nerona a zradil ho (*ac postremo eiusdem desertor ac proditor*).

Ofonius je tak zdá být jako arci ničema. Celý svůj život prožil nectnostně, neznal míru a limity, neřídil se římskými mravy. Římský systém však ani jednou nezasáhl. Naopak svými hanebnostmi se dostal rychleji až k samotnému císařovi a nikdo jej nezastavil. Ani samotný císař nedokázal mu čelit, nechal se ovlivnit do špatností, aby se mu posléze Ofonius odvděčil jediným, co dokázal dělat dokonale, zlem. Tacitus zde Ofonia představuje jako antihrdinu. Postupuje však velmi podobně jako u chvályhodných nobilů, jenom všem atributům, kvůli kterým ty dobré připomíná, zde přidává antonyma. Působí to tak, jako kdyby Ofonius měl velikou zdatnost a mnohé ctnosti, kterými překonal všechny ostatní nobily i samotného císaře, jen to vše je vlastně záporné, Ofonius měl tak velikou nezdatnost a nectnosti, že překonal špatného císaře ve špatnosti, a tak to vše vykonal pro svoji vlastní zájmy na úkor státu. Úplný opak dobra a tedy ideální špatný příklad. Pro Tacita je zrada také znakem špatného nobila. Nemusí se nutně jednat o zradu císaře. Caecina několikrát zradil ujednání, takže zbytečně protahoval válku, a pokrytecky kritizoval prohrávající vojáky, že se málo snaží.⁵⁷⁶ Podobně špatné velení nebylo schopné zabránit nespokojenosti vojáků vůči ujednanému míru. Cerialis očividně neuměl, nebo nechtěl kontrolovat své vojáky. A ti, jak už víme, bez pevného vedení přirozeně tíhnou podle Tacita k násilí a neštítí se při tom páchat i hanebnosti. A tak i zde došlo k napadení poměrně vysoce situovaných

⁵⁷⁵ Tacitus se obecně o špatných lidech domnívá, že snadnější pro ně je splácet křivdu a pomstít se než oplatit dobrodiní, viz *Hist.* 4. 3.

⁵⁷⁶ *sed Caecina per varias moras prima hostibus prodidit tempora belli, dum quos armis pellere promptum erat, epistulis increpat, donec per nuntios pacta perfidiae firmaret.* *Hist.* 3. 9. 2.

nobilů, velitelů a vyslanců. Tacitus dodává, že takové činy jsou tolik hanebné, že ani nepřátelé Říma by takové postavy nikdy nenapadli. Ale v občanské válce se římsí vojáci chovají hůře než barbarská vojska v zahraniční válce. Na druhou stranu u Antonia dobré velení způsobilo, že se vojáci chovali mírněji.⁵⁷⁷

Když přejdeme k dalšímu typickému jevu u špatných nobilů, pak jím je chamtivost. Ta mohla mít různé podoby. Mohlo se jednat o potřebu neustále zvětšovat svoji slávu a to i na úkor bezpečnosti a stability státu, či se jednalo o materiální chamtivost, v níž kvůli zisku byli takoví lidé ochotní zaprodat se i vůči vlastní vlasti.⁵⁷⁸ Římští vůdcové hádali, kdo povede válku proti vlastnímu státu.⁵⁷⁹ Podobně Paelingus raději snadno kořistil u spojenců, než by se vydal na výpravu.⁵⁸⁰ V další ukázce rozebereme fatální dopad této špatné vlastnosti na pověst Říma.

CXVIII) *primam ac vicesimam legiones Caecina legatus in civitatem Vbiorum
reduxit turpi agmine cum fiscis de imperatore rapti inter signa interque
aquilas veherentur. Ann. 1. 37. 2*⁵⁸¹

Vracíme se k Caecinovi a jeho dvěma legiím, první a dvacáté, se kterými táhl k Ubiům (*primam ac vicesimam legiones Caecina legatus in civitatem Vbiorum reduxit*). Tento pochod však Tacitus hodnotí jako hanebný, protože si s sebou vezli mezi insigniemi římského státu uloupenou kořist veliteli (*turpi agmine cum fiscis de imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur*).

⁵⁷⁷ *qui Petilio Ceriali occurrerant extremum discrimen adiere, aspernante milite condiciones pacis. vulneratur praetor Arulenus Rusticus: auxit invidiam super violatum legati praetorisque nomen propria dignatio viri. pulsantur comites, occiditur proximus lictor, dimovere turbam ausus: et ni dato a duce praesidio defensi forent, sacrum etiam inter exteras gentis legatorum ius ante ipsa patriae moenia civilis rabies usque in exitium temerasset. aequioribus animis accepti sunt qui ad Antonium venerant, non quia modestior miles, sed duci plus auctoritatis. Hist. 3. 80. 2.*

⁵⁷⁸ *Dum ea aestas Germanico pluris per provincias transigitur, haud leve decus Drusus quaesivit inlicens Germanos ad discordias utque fracto iam Maroboduus usque in exitium insisteretur. ... veteres illic Sueborum praedae et nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti quos ius commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremo oblivio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulerat. Ann. 2. 62. 1-3.*

⁵⁷⁹ *augebantur eae copiae vicinarum civitatum ut nondum aperta consensione, ita viritim promptis studiis, et certamine ducum Romanorum, quos inter ambigebatur utroque bellum sibi poscente. mox Varro invalidus senecta viginti Silio concessit. Ann. 3. 43. 3.*

⁵⁸⁰ *is Paelignus auxiliis provincialium contractis tamquam reciperaturus Armeniam, dum socios magis quam hostis praedatur, abscessu suorum et incursantibus barbaris praesidii egens ad Radamistum venit; ... Ann. 12. 49. 1.*

⁵⁸¹ První a dvacátou legii odvedl legát Caecina do města Ubiů v hanebném tažení, vždyť mezi prapory a orly byly vezeny pokladnice uloupené vojevůdci. Minařík (1975, s. 45).

Římské legie tak spíše táhnou jako lupiči a pro Tacita je takové vedení války nedůstojné. Tímto pošpinili znaky státu a jeho pověst, poškodili pověst legií. Otázka je, proč vlastně se vedla válka, když ve prospěch státu to nebylo, neboť se jeho pověst snížila a navíc nezdá se, že by Tacitus si myslel, že uloupená kořist bude nějak vyplacena státu. To byla chamtivost především materiální, avšak chamtivost byla i ohledně slávy. A když se vyskytují takoví špatní nobilové ve větším množství ve státě, zahájí se všeobecný úpadek mravů v celém státě podobně jako u špatného císaře. Ctnosti blízké lidskému srdci u mnohých zesláby a vyrojilo se pochlebování a raději mluví neupřímně. Galba však s Pisonem takové vlastnosti podle Galby nemají a jsou jiní a lepší.⁵⁸² Je zřejmé, že se jedná o Galbovu propagandu a pokrytectví. Tacitus tak řečí Galby pokračuje v popisu dobrého nobila na základě rozdílu se špatným. Všimá si, že hanební nobilové podporují a touží po špatných císařích, pod kterými se žije dobře. Viděli jsme, že pro dobré nobily špatný císař je téměř automaticky ortel smrti.⁵⁸³ Tacitus však tuto dobu popisuje v přímé rozporu s Galbovou řečí a poukazuje, že tehdy došlo k rozkladu římských mravů.

CXIX) *corrupti in dominos servi, in patronos liberti; et quibus deerat inimicus per amicos oppressi. Hist. 1. 2. 3*⁵⁸⁴

Uplácení a úplatní byli všichni. Uplacení byli otroci vůči pánům (*corrupti in dominos servi*), propuštěnci proti patronům (*in patronos liberti*) a kdo by náhodou neměl nějaké nepřátele, pak proti nim šli jejich přátelé (*et quibus deerat inimicus per amicos oppressi*).

Vztahy mezi lidmi byla zcela zničené, každý se musel bát každého, a i přátelé se vzájemně ohrožovali, propuštěnci vděční za svobodu patronům též ohrožovali své dárcce svobody a otroci ohrožovali své pány a nikdo nezasáhl. Spravedlnost a právo se nevymáhaly. Podobně i syn otce během občanské války zabil v bitvě. I když chvíli

⁵⁸² *fidem, libertatem, amicitiam, praecipua humani animi bona, tu quidem eadem constantia retinebis, sed alii per obsequium imminuent: inrumpet adulatio, blanditiae et pessimum veri affectus venenum, sua cuique utilitas. etiam si ego ac tu simplicissime inter nos hodie loquimur, ceteri libentius cum fortuna nostra quam nobiscum; Hist. 1. 15. 4.*

⁵⁸³ *Nero a pessimo quoque semper desiderabitur: mihi ac tibi providendum est ne etiam a bonis desideretur. Hist. 1. 16. 3.*

⁵⁸⁴ Uplaceni byli i proti svým pánům otroci, proti ochráncům propuštěnci, a ti, kteří neměli nepřátele, byli zahubení svými přáteli. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 21).

truchli, už za chvíli ho obíral a ospravedlňoval jeho vraždu. Opět žádný soud se neudál.⁵⁸⁵ Ačkoliv tito špatní nobilové a propuštěnci rozsávali strach po říši a rabovali, přesto podobně strašliví nebyli pro nepřátele státu. Naopak byli směšní, ponižovali obraz Říma a nepřátelé nese vysmívali, že Římané se bojí násilných propuštěnců, zatímco barbari požívají svobodu.⁵⁸⁶

4.4. Tacitův komentář k barbarům

V poslední části věnované analýze dvou největších historiografických děl Tacita se budeme zabývat Tacitovým komentářem k obyvatelům říše neřímského původu a k cizím národům vně říše. Samozřejmě tato analýza se nebude zabývat všeobecným přístupem Tacita k barbarům a nebude rozebírat jeho názory na cizí i porobené národy, ale úzce se zaměří na vztahy mocenské a válečné mezi těmito entitami, takže budeme schopni daný výsledek snadněji porovnat s ostatními autory, kde jsem se též zaobíral tímto náhledem.

4.4.1. Poroba

Na začátku rozebereme vztahy barbarů k Římu. Barbari měli samozřejmě různé spojení s Římem a Tacitus si všímá několika možných módů. Nejdříve probereme vztahy, které Tacitus nekritizuje. Začneme barbarským podřízením římské vládě a řádu. Scéna parthské poroby, v níž Tiridatés v průběhu rituálu předal parthské královské znaky před obraz císaře, čímž projevil podřízení římské moci, i když Římané nikdy Parthii neovládli

⁵⁸⁵ *per limitem viae sparguntur festinatione consecrandi victores. eo notabilior caedes fuit, quia filius patrem interfecit. rem nominaque auctore Vipstano Messala tradam. Iulius Mansuetus ex Hispania, Rapaci legioni additus, impubem filium domi liquerat. is mox adultus, inter septimanos a Galba conscriptus, oblatum forte patrem et vulnere stratum dum semianimem scrutatur, agnitus agnoscensque et exanguem amplexus, voce flebili precabatur placatos patris manis, neve se ut parricidam aversarentur: publicum id facinus; et unum militem quotam civiliū armorum partem? simul attollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. advertere proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem miraculum et questus et saevissimi belli execratio. nec eo segnius propinquos adfinis fratres trucidant spoliant: factum esse scelus loquuntur faciuntque. Hist. 3. 25. 2-3.*

⁵⁸⁶ *Igitur ad spectandum Britanniae statum missus est e libertis Polyclitus, magna Neronis spe posse auctoritate eius non modo inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed et rebellis barbarum animos pace componi. nec defuit Polyclitus quo minus ingenti agmine Italiae Galliaeque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. sed hostibus inrisui fuit apud quos flagrante etiam tum libertate nondum cognita libertinorum potentia erat; mirabanturque quod dux et exercitus tanti belli confector servitiis oboedirent. Ann. 14. 39. 1-2.*

a Parthům se docela i dařilo, je nejvíce ostentativní znakem.⁵⁸⁷ I když byl král vítězem v bitvě o vliv nad Arménií, přesto se rozhodl podpořit slávu císaře. Tacitus onu mírnost a krotkost ještě reflektuje v řeči Carataca, v níž jako poražený zajatec si na jedné straně stěžuje na svoji nemírnost, která způsobila, že se stal zajatcem, na druhé straně Římané nemohou očekávat, když jsou tak chtiví výbojů, že každý jim půjde dobrovolně pod jho. Zde se opět ukazuje Tacitův názor na válečná tažení, neboť Carataca poukazuje na to, že on bijící se za svobodu nechal zvěčnit svůj osud a vyzdvihnout tragédii barbarů, na druhé straně císař si díky jeho nezkrocenosti a nutné porážce musel počínat tak, že mu to přineslo jen více slávy. Carataca tak útočí na římskou potřebu se zvěčnit v podobě slávy a zachraňuje se tak, že žádá shovívavost od císaře, čímž by se ona ctnost laskavosti stala pro jeho vládu pamětihodnou, čehož skutečně dosáhne.⁵⁸⁸ Tak vidíme opět Tacitův pohled na válku jako příležitost pro zvětšení slávy pro stát i jedince. To ostatně můžeme vidět i ve čtvrté knize Letopisů, kde Dolabella nepotřebuje oficiální pocty, když porazil barbarskou přesilu, aby se stal věhlasným. Tacitus zároveň v této kapitole kritizuje počínání jednoho barbarského kmene, který až nyní poslal posly a dával náznaky podřízenosti, na druhé straně spojenec z východu se naopak osvědčil a spravedlivě mu byly uděleny pocty.⁵⁸⁹ Tacitus očekává náležité chování barbarů k Římu,

⁵⁸⁷ *Exim Romanus laudat iuvenem omissis praecipitibus tuta et salutaria capessentem: ille de nobilitate generis multum praefatus, cetera temperanter adiungit: iturum quippe Romam laturumque novum Caesari decus, non adversis Parthorum rebus supplicem Arsaciden. tum placuit Tiridaten ponere apud effigiem Caesaris insigne regium nec nisi manu Neronis resumere; et conloquium osculo finitum. ... medio tribunal sedem curulem et sedes effigiem Neronis sustinebat. ad quam progressus Tiridates, caesis ex more victimis, sublatum capiti diadema imagini subiecit, magnis apud cunctos animorum motibus, quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum caedes aut obsidio: at nunc versos casus; iturum Tiridaten ostentui gentibus quanto minus quam captivum? Ann. 15. 29. 1-3.*

⁵⁸⁸ *'Si quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potius in hanc urbem quam captus venissem, neque dedignatus esses claris maioribus ortum, plurimis gentibus imperitantem foedere in pacem accipere. praesens sors mea ut mihi informis, sic tibi magnifica est. habui equos viros, arma opes: quid mirum si haec invitatus amisi? nam si vos omnibus imperitare vultis, sequitur ut omnes servitutem accipiant? si statim deditus traderer, neque mea fortuna neque tua gloria inclaruisset; et supplicium mei oblivio sequeretur: at si incolumem servaveris, aeternum exemplar clementiae ero.' ad ea Caesar veniam ipsique et coniugi et fratribus tribuit. atque illi vinclis absoluti Agrippinam quoque, haud procul alio suggestu conspicuam, isdem quibus principem laudibus gratibusque venerati sunt. novum sane et moribus veterum insolitum, feminam signis Romanis praesidere: ipsa semet parti a maioribus suis imperii sociam ferebat. Ann. 12. 37.*

⁵⁸⁹ *Dolabellae petenti abnuit triumphalia Tiberius, Seiano tribuens, ne Blaesi avunculi eius laus obsolesceret. sed neque Blaesus ideo inlustrior et huic negatus honor gloriam intendit: quippe minore exercitu insignis captivos, caedem ducis bellique confecti famam deportarat. sequebantur et Garamantum legati, raro in urbe visi, quos Tacfarinate caeso percussa gens set culpae nescia ad satis*

tedy podřízenost a loajalita. Ale také dokázal dobře se chovající barbary ocenit. Avšak to vůbec neznamená, že Tacitus má radost, že se potomci barbarů dostávají mezi elitu Říma. V této ukázce můžeme číst, že jeden z oněch hanebných provinciálů Scipio Cornelius navrhuje, aby byl Pallantovi vzdáván díky, přestože byl potomek arkadských králů, tak tuto svoji identitu potlačil a více si cenil svoji práci pro římský stát, takže dovolil, aby byl počítán mezi císařovi pomocníky. Pallas podle toho nobila upřednostnil službu římskému státu než svůj původ v Arkádii a řešení jejich vlastních starostí. Onen toleroval, že nějaký římský císař je jeho vládcem. Za to všechno podle Scipiona měl být poctěn. To bylo i pro Claudia příliš,⁵⁹⁰ takže toto poctění odmítl. Toto pochlebování Tacitus uvádí jako odstrašující příklad. Na druhou stranu Tacitus si uvědomuje i sílu těchto nových nobilů, která může být použita v pozitivnějším smyslu, jako to udělal Paulinius, který obsadil své rodiště a poděsil vitelliovců, neboť jako rodák měl velkou podporu provinciálů, takže tím pomohl Vespasiánovi.⁵⁹¹ Tacitus tak není proti proniku provinciálů mezi nobily, ale spíše proti nespravedlivému připsování zásluh. Samozřejmě podřízenost Římu se mohla vyjadřovat i tím, že se dávaly národy chránit před nepřáteli Římem. Uvidíme níže, že to úzce souvisí s rolí Říma, jak ji vidí Tacitus.⁵⁹² Barbaři též vyjadřovali důvěru k Římanům, kteří je dokázali přesvědčit jako byl například Corbulo.⁵⁹³ Samozřejmě takový člověk nebyl kdokoliv. Tacitus si všimá, že je důležitá výmluvnost, která umožnila nejen dobré styky v samotné metropoli, avšak také v provinciích a u cizích národů si tímto uměním nacházeli spojence a lidé jim věřili a

faciendum populo Romano miserat. cognitis dehinc Ptolemaei per id bellum studiis repetitus ex vetusto more honos missusque e senatoribus qui scipionem eburnum, togam pictam, antiqua patrum munera, daret regemque et socium atque amicum appellaret. Ann. 4. 26.

⁵⁹⁰ *additum a Scipione Cornelio grates publice agendas, quod regibus Arcadiae ortus veterimam nobilitatem usui publico postponeret seque inter ministros principis haberi sineret. adseveravit Claudius contentum honore Pallantem intra priorem paupertatem subsistere. Ann. 12. 53. 2.*

⁵⁹¹ *Namque circumiectas civitates procurator Valerius Paulinus, strenuus militiae et Vespasiano ante fortunam amicus, in verba eius adegerat; concitisque omnibus, qui exauctorati a Vitellio bellum sponte sumebant, Foroiuliensem coloniam, claustra maris, praesidio tuebatur, eo gravior auctor, quod Paulino patria Forum Iulii et honos apud praetorianos, quorum quondam tribunus fuerat, ipsique pagani favore municipali et futurae potentiae spe iuvare partis adnitebantur. Hist. 3. 43. 1; podobně lze dodat také případ negativní, v němž Batavové podobně vzhlíželi k Civilovi, takže byla oprávněná obava se Civilia zbavit, aby nevznikla velická vzpoura viz: *Iulius deinde Civilis periculo exemptus, praepotens inter Batavos, ne supplicio eius ferox gens alienaretur. Hist. 1. 59. 1 a srovnej s Damon (2003, s. 221-222).**

⁵⁹² *accolis Hiberno Albanoque et aliis regibus qui magnitudine nostra proteguntur adversum externa imperia. Ann. 4. 5. 2.*

⁵⁹³ *Non infensum nec cum hostili odio Corbulonis nomen etiam barbaris habebatur eoque consilium eius fidum credebant. Ann. 15. 28. 1.*

vyprovázeli je s důvěrou.⁵⁹⁴ S pouhou výmluvností však nemohl vystačit. Byly totiž důležité i ctnosti správného nobila.

CXX) neque multo post extinguitur, ingenti luctu provinciae et circumiacentium populorum. indoluere exterae nationes regesque: tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostis; visuque et auditu iuxta venerabilis, cum magnitudinem et grav tatem summae fortunae retineret, invidiam et adrogantiam effugerat. Ann. 2. 72. 2⁵⁹⁵

Na smrt Germanika totiž reagovali takto. Provincie i okolní národy byli ve velikém smutku (*ingenti luctu provinciae et circumiacentium populorum*). Dokonce smutek projeví i barbaři ze zahraničí (*indoluere exterae nationes regesque*), protože byl velmi laskavý ke spojencům (*tanta illi comitas in socios*), mírný k nepřátelům (*mansuetudo in hostis*) a budil všeobecně úctu (*visuque et auditu iuxta venerabilis*). I když měl vysokou pozici a uvědomoval si ji, přesto nikdy nebyl zpupný a závistivý (*cum magnitudinem et grav tatem summae fortunae retineret, invidiam et adrogantiam effugerat*).

Tacitus tím vlastně popsal správné vlastnosti správce provincie i římského diplomata.⁵⁹⁶ Jeho chování a ctnosti jsou naprosto vhodné, protože vzbuzoval úctu spojenců i nepřátel a tím prospíval státu a klidu. To považuje Tacitus za chvályhodné. Ono dobré chování a skvělé mravy však měly ještě větší vliv, než jen klid v říši a dobré kontakty a úctu barbarů i jejich důvěru, nýbrž též barbary tyto vlastnosti překvapovali a uváděli je v úžas a dávali jim inspiraci. Například parthský král velmi chválil římské staré mravy a

⁵⁹⁴ *quae singula etsi distrahebant rem publicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam et magnis cumulare praemiis videbantur, quia quanto quisque plus dicendo poterat, tanto facilius honores adsequeretur, tanto magis in ipsis honoribus collegas suos anteibat, tanto plus apud principes gratiae, plus auctoritatis apud patres, plus notitiae ac nominis apud plebem parabat. hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant, hos ituri in provincias magistratus reverebantur, hos reversi colebant, hos et praeturae et consulatus vocare ultro videbantur, hi ne privati quidem sine potestate erant, ... Dial. 36. 4-5.*

⁵⁹⁵ A nedlouho potom zemřel k nesmírnému zármutku provincie a okolních národů. Bolest projeví i cizí národové a králové, Tak byl laskavý ke spojencům, tak mírný k nepřátelům, pohledem i hlasem stejně budil úctu, a ačkoli nezádal důstojnosti ani vážnosti svého vysokého postavení, přece se dovedl uvarovat závisti a zpupnosti. Minařík (1975, s. 117).

⁵⁹⁶ Diplomatické schopnosti Germanika a schopnost dobře komunikovat i s Parthy viz: *Inter quae ab rege Parthorum Artabano legati venere. miserat amicitiam ac foedus memoraturos, et cupere novari dextras, daturumque honori Germanici ut ripam Euphratis accederet: petere interim ne Vonones in Syria haberetur neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias traheret. ad ea Germanicus de societate Romanorum Parthorumque magnifice, de adventu regis et cultu sui cum decore ac modestia respondit. Ann. 2. 58. 1.*

obdivoval se jimi, když o tom hovořil s Corbulonem.⁵⁹⁷ Tato inspirace mohla mít dopad na provinciály, takže i jejich chování se přizpůsobovalo těmto starším římským mravům. Jako příklad lze uvést Cassia Asclepiodota, který stál za jedním z nobilů. Ačkoliv sám boháč, který mohl o vše přijít, stále se zastával odsouzeného nobila a sám tak byl potrestán.⁵⁹⁸ Římské mravy podobně jako jejich hanebnosti mají tendenci se rozšiřovat na všechno obyvatelstvo včetně toho neřímského. Podle Tacita tak i barbari mohli konat ve zdatnosti a ctnosti.⁵⁹⁹

Ne vždy byla římská moc schopna rychle vyřešit některé potíže jako třeba lupičství. Tacitus chválí Antiocha, že pomohl Římanům, takže aktivita lupičů se snížila a provincie se uklidnila.⁶⁰⁰ Římané dávali přednost provinciálům, kteří jim v minulosti pomáhali. Provinciálové si toho byli vědomi a při různých případech dokazovali, kolika dobrodiních a pomoci dostal od nich Řím během válečné krize. Římané to skutečně reflektovali při rozhodování.⁶⁰¹

4.4.2. Vzájemná úcta

Římané dokázali být velmi pragmatičtí a uznávali skutečnou moc svého nepřítele. Tak například Corbulo dokázal hovořit s parthskými vyslanci přímo, že obě říše jsou velmi mocné, avšak ani jedna z nich nedokáže zvítězit, proto je rozumné válku ukončit, aby nedocházelo k dalšímu ničení, parthský král si stabilizoval království a císař uchoval

⁵⁹⁷ ... cuncta in maius attollens admiratione prisca moris adfecit Corbulo ... Ann. 15. 30. 1.

⁵⁹⁸ Idem tamen dies et honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti, qui magnitudine opum praecipuum inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebraverat, labantem non deseruit, exutusque omnibus fortunis et in exilium actus, aequitate deum erga bona malaque documenta. Ann. 16. 33. 1.

⁵⁹⁹ Srovnej s: Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus obpugnabant: nec sisti poterant interfecto fortissimo quoque, in quis Briganticus praefectus alae ceciderat, quem fidum Romanis et Civili avunculo infensum diximus. Hist. 5. 21; podobně i Treverové odmítají vzpouru a zabíjení římských obchodníků a setrvávají ve věrnosti viz: Interim Florus insistere destinatis, pellicere aliam equitum, quae conscripta e Trevis militia disciplinaque nostra habebatur, ut caesis negotiatoribus Romanis bellum inciperet; paucique equitum corrupti, plures in officio mansere. Ann. 3. 42. 1.

⁶⁰⁰ dein rex eius orae Antiochus blandimentis adversum plebem, fraude in ducem cum barbarorum copias dissociasset, Troxobore paucis primoribus interfectis ceteros clementia composuit. Ann. 12. 55. 2.

⁶⁰¹ quis maxime fidebant, in populum Romanum officiis, missa navali copia non modo externa ad bella sed quae in Italia tolerabantur; seque primos templum urbis Romae statuisse, M. Porcio consule, magnis quidem iam populi Romani rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica urbe et validis per Asiam regibus. simul L. Sullam testem adferebant, gravissimo in discrimine exercitus ob asperitatem hiemis et penuriam vestis, cum id Zmyrnam in contionem nuntiatum foret, omnis qui adstabant detraxisse corpori tegmina nostrisque legionibus misisse. ita rogati sententiam patres Zmyrnaeos praetulere. Ann. 4. 56. 1-2.

mír.⁶⁰² Tacitus takovou strategii nekritizuje a dokazuje to jako znak mírnosti Corbulona. Římané by měli zacházet s ostatními národy s úctou a nezpůsobovat přílišnou panovačností rozšíření násilí. Dokonce mohli někteří provinciálové dostat do role římských nobilů řešící i velmi závažné otázky pro stát – mír a válka.

CXXI) *At Eunones claritudine viri, mutatione rerum et prece haud degeneri permotus, adlevat supplicem laudatque quod gentem Aorsorum, quod suam dextram petendae veniae delegerit. simul legatos litterasque ad Caesarem in hunc modum mittit: populi Romani imperatoribus, magnarum nationum regibus primam ex similitudine fortunae amicitiam, sibi et Claudio etiam communionem victoriae esse. bellorum egregios finis quoties ignoscendo transigatur: sic Zorsini victo nihil ereptum. pro Mithridate, quando gravius mereretur, non potentiam neque regnum precari, sed ne triumpharetur neve poenas capite expenderet. Ann. 12. 19⁶⁰³*

Eunónés převzal Mithridata útočícího na stát a dlouho hledaného jako prosebníka. Eunónés vyslechl prosebníka a byl dojat jeho osudem a zároveň jeho prosba byla důstojná pro takovou situaci (*at Eunones claritudine viri, mutatione rerum et prece haud degeneri permotus*). Pochválil ho a měl radost, že takovou důležitou událost milosti mohou řešit u kmene Aorsů (*adlevat supplicem laudatque quod gentem Aorsorum, quod suam dextram petendae veniae delegerit*). Poslal dopis císařovi (*simul legatos litterasque ad Caesarem in hunc modum mittit*), že jeho prosebník má vysoké

⁶⁰² *Mox iter L. Lucullo quondam penetratum, apertis quae vetustas obsaepserat, perguit. et venientis Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud aspernatus, adiungit iis centuriones cum mandatis non immitibus: nec enim adhuc eo ventum ut certamine extremo opus esset. multa Romanis secunda, quaedam Parthis evenisse, documento adversus superbiam. proinde et Tiridati conducere intactum vastationibus regnum dono accipere et Vologesen melius societate Romana quam damnis mutuis genti Parthorum consulturum. scire quantum intus discordiarum quamque indomitas et praeferocis nationes regeret: contra imperatori suo immotam ubique pacem et unum id bellum esse. simul consilio terrorem adicere et megistanas Armenios, qui primi a nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum excindit, plana edita, validos invalidosque pari metu complet. Ann. 15. 27.*

⁶⁰³ Eunónés dojat jeho slávou, proměnou osudu i důstojnou prosbou zdvihl prosebníka a pochválil ho, že si zvolil jeho spolehlivost a kmen Aorsů k dosažení milosti. Současně poslal k císaři posly s dopisem tohoto obsahu: První přátelství mezi císaři národa římského a králi velikých národů se zakládá na podobnosti jejich vysokého postavení, jeho že pojí s Claudiem také společné vítězství. To prý je skvělý konec války, jestliže je dovršen odpuštěním. Takto nebylo poraženému Zorsinovi nic vzato. Protože Mithridatés zasluhuje těžšího trestu, neprosí pro něho moc ani o království, ale aby se nad ním neslavil triumf a on nebyl trestán na hrdle. Mianřík (1975, s. 300-301).

postavení jako vládce velkého národa a ono přátelství lze založit na podobnosti postavení (*populi Romani imperatoribus, magnarum nationum regibus primam ex similitudine fortunae amicitiam*), ale i podobně i velká vítězství (*sibi et Claudio etiam communionem victoriae esse*). Takové zakončení války je skvělé, když končí odpuštěním (*egregios finis quoties ignoscendo transigatur*). Dohoda zněla, že Zorsinovi poraženému v bitvě nesmí být nic odebráno (*sic Zorsini victo nihil ereptum*). Mithridata je však třeba více potrestat (*pro Mithridate, quando gravius mereretur*), proto Eunónés nemůže za něj prosit o vládu a moc (*non potentiam neque regnum precari*), ale alespoň žádá o to, aby se nad ním neslavil triumf a nebyl popraven (*sed ne triumpharetur neve poenas capite expenderet*).

Eunónés jako provinciál tak podobně jako výše Corbulo vyřizuje poměrně vysokou diplomacii. Je prostředníkem mezi Mithridatem a císařem a oba s ním komunikují. Eunónés se tak dostal na podobnou míru rovnosti a důvěry jako Corbulo. Sám navíc vyzývá císaře, aby své nepřátele vnímal jako sobě podobné, mocné vládce. Proto apeluje na Claudiovu empatii, že je to člověk jemu podobný, zde je uvedena moc a válečná sláva, tedy by se k němu měl chovat s úctou. Žádá ho, aby si nad ním nezvětšoval válečnou slávu, ani ho netrestal, na oplátku se vzdává své moci, vlády i potenciální budoucí válečné slávy. Lze si povšimnout, jak se zde kombinuje na jedné straně znaky podřízenosti (prosebník), na druhé straně však vidíme i určitou omezenou emancipaci těchto neřímských lidí vůči Římanům. Tacitus nekritizuje nijak onu žádost ani předání zprávy přes provinciály, ale váhavost císaře Claudia z důvodu hněvu.⁶⁰⁴ Tacitus chválí i umírněnost a úctu vůči porobeným. Opět je v pozitivní roli Germanikus, který přichází do Athén s menším doprovodem, aby nezdůraznil svoji moc. Tacitus toto město označuje jako přátelské, avšak kritizuje, že ačkoliv Germanikus se k nim zachoval počestně, oni mu pochlebovali a chlubili se starobylostí.⁶⁰⁵ Ne všem Římanům se však taková politika líbila. Existovaly pochybnosti k takovému mírnému chování a vyskytovaly se hlasy volající po válce. A tak Corbulonův kompromis s Tigranem byl kritizován Paetiem, že nebyla žádná kořist a nedobýval, to Paetius uloží jim římské

⁶⁰⁴ Viz *Ann.* 12. 20.

⁶⁰⁵ *hinc ventum Athenas, foederique sociae et vetustae urbis datum ut uno lictore uteretur. excepere Graeci quaesitissimis honoribus, vetera suorum facta dictaque praeferentes quo plus dignationis adulatio haberet.* *Ann.* 2. 53. 3.

zákony a zkrátí obyvatele.⁶⁰⁶ Už víme, že Paetus byl silně kritizován Tacitem, že to všechno spíše říkal, ale ve skutečnosti toho učinil pro stát nic neučinil a všechny jeho podniky nevyšly, je tak zřejmé, komu dává přednost Tacitus.⁶⁰⁷

4.4.3. Podpora provinciálů a jejich začlenění

Už tu bylo naznačeno, že existovala podpora provincií a provinciálů, což bylo součástí císařské agendy. Jak uvidíme níže, někteří císařové dokonce aktivně lobbovali za tyto skupiny obyvatel.

CXXII) *Rettulit dein de immunitate Cois tribuenda multaque super antiquitate eorum memoravit: Argivos vel Coeum Latonae parentem vetustissimos insulae cultores; mox adventu Aesculapii artem medendi inlatam maximeque inter posteros eius celebrem fuisse, nomina singulorum referens et quibus quisque aetatibus viguissent. quin etiam dixit Xenophontem, cuius scientia ipse uteretur, eadem familia ortum, precibusque eius dandum ut omni tributo vacui in posterum Coi sacram et tantum dei ministram insulam colerent. neque dubium habetur multa eorundem in populum Romanum merita sociasque victorias potuisse tradi: set Claudius facilitate solita quod uni concesserat nullis extrinsecus adiumentis velavit. Ann. 12. 61⁶⁰⁸*

⁶⁰⁶ *Haec plures ut formidine regis et Corbulonis minis patrata ac magnifica extollebant: alii occulte pepigisse interpretabantur ut omissio utrimque bello et abeunte Vologese Tigranes quoque Armenia abscederet. cur enim exercitum Romanum a Tigranocertis deductum? cur deserta per otium quae bello defenderant? an melius hibernavisse in extrema Cappadocia, raptim erectis tuguriis, quam in sede regni modo retenti? dilata prorsus arma ut Vologeses cum alio quam cum Corbulone certaret, Corbulo merita tot per annos gloriae non ultra periculum faceret. ... sed neque Corbulo aemuli patiens, et Paetus, cui satis ad gloriam erat si proximus haberetur, despiciebat gesta, nihil caedis aut praedae, usurpatas nomine tenus urbium expugnationes dictitans: se tributa ac leges et pro umbra regis Romanum ius victis impositurum. Ann. 15. 6.*

⁶⁰⁷ Viz poznámka 467

⁶⁰⁸ Potom podal císař návrh, aby Kójtští byli osvobozeni od veřejných dávek, a připomenul mnohé z jejich dávnověku: že Argejtští nebo Koios, otec Latonin, byli nejstaršími obyvateli toho ostrova, pak že Asklépiovým příchodem tam bylo zaneseno lékařské umění a že hlavně mezi jeho potomky bylo proslulé. Přitom uváděl jednotlivá jména a dobu, v které každý žil. Ba dokonce řekl, že Xenofón, jehož umění sám užívá, pochází z téže rodiny a že by se mělo na jeho přimluvu povolit, aby Kójtští byli na svém a jen bohu sloužícím ostrově pro budoucnost zproštěni všech poplatků. A není pochyby, že mohly být uvedeny jejich mnohé zásluhy o národ římský a společná vítězství, ale Claudius nedovedl vnějšími důvody zastřít to, co z obvyklé povolnosti učinil kvůli jednotlivci. Minařík (1975, s. 324).

Císař Claudius podal návrh, aby byli osvobozeni Kójšťí od daní a podal k tomu důvod jejich historické důležitosti, protože zde začali dějiny lékařství podle pověsti a podrobně vyjmenovával ony slavné lékařské osobnosti a jejich chronologii (*rettulit dein de immunitate Cois tribuenda multaue super antiquitate eorum memoravit; Argivos vel Coeum Latonae parentem vetustissimos insulae cultores; mox adventu Aesculapii artem medendi inlatam maximeque inter posteros eius celebrem fuisse, nomina singulorum referens et quibus quisque aetatibus viguissent*). Poté dodal více osobní důvod, neboť jeho osobní lékař pochází z rodu žijícím na tomto ostrově (*quin etiam dixit Xenophontem, cuius scientia ipse uteretur, eadem familia ortum*). Opakuje svoji žádost, aby Kójšťí se vyhnuli všem světským poplatkům a plně své poplatky svěřili bohu lékařství Asklépiadovi (*precibusque eius dandum ut omni tributo vacui in posterum Coi sacram et tantum dei ministram insulam colerent*). Tacitus si myslí, že Kójšťí byli stateční a v minulosti pomohli k mnohým římským vítězstvím, avšak Claudius zůstal pouze u tohoto soukromého důvodu iniciovaným jeho osobním lékařem Xenofanem (*neque dubium habetur multa eorundem in populum Romanum merita sociasque victorias potuisse tradi: set Claudius facilitate solita quod uni concesserat nullis extrinsecus adiumentis velavit*).

Tacitus je smutný, že císař Claudius sice podal odůvodněnou žádost, jak pomoci provinciálům, avšak jeho pohnutka je ryze soukromá. Kójšťí si zasluhují jistě pocty, ale měl si vybrat činy, které podporovali stát, ne pochybnou pověst a jeho lékařskou anamnézu. Autor by rád Kójské podpořil a lze cítit za tímto prohlášením určitou frustraci ze špatného císaře, který byl tak blízko vykonat něco dobrého, avšak přesto daný čin nebyl dokonán správně, opět myslel jen na své soukromé zájmy. Claudius v tom nebyl osamělý, jeho nástupce Nero se též aktivně zapojoval do podpory řeckých obcí. V některých případech byly prosby oprávněné, podle zásluh, a jistě pomohl komunitám, avšak jiné se podobaly té Claudiově a Tacitus je považoval za soukromý zájem císaře, například aby si zlepšil vlastní obraz.⁶⁰⁹

⁶⁰⁹ *utque studiis honestis et eloquentiae gloria enitesceret, causa Iliensium suscepta Romanum Troia demissum et Iuliae stirpis auctorem Aeneam aliaque haud procul fabulis vetera facunde executus perpetravit, ut Ilienses omni publico munere solverentur. eodem oratore Bononiensi coloniae igni haustae subventum centies sestertii largitione. reddita Rhodiis libertas, adempta saepe aut firmata, prout bellis externis meruerant aut domi seditione deliquerant; tributumque Apamensibus terrae motu convulsis in quinquennium remissum. Ann. 12. 58. 1-2.*

Avšak také provinciálové dokázali být hrdí na své neřímské předky. A tak Tacitus věnuje poměrně dlouhý exkurz o debatě v senátu, zda v něm se mají scházet také nobilové z nových galských provincií za Alpami. Existovali zde argumenty, že tito lidé neznají starých římských mravů, že se chovají nepatřičně. Dále zaznívalo, že již senát je obsazen mnoha neřímskými senátory a další přibrání nových by znamenalo, že ještě nedávno nepřátele, co se snažili zničit Řím, by jej získali mírem.⁶¹⁰ Na to se ozvala druhá strana v čele s císařem, že už samotné počátky Říma jsou charakteristické přijímáním cizího obyvatelstva. Další expanze říše vedla k většímu přílivu nových obyvatel, kteří postupně také zvětšovali sílu Říma a upevňovali trvalý mír. Poté se řečnický ptali, zda všichni ostatní lidé z provincií i Itálie neřímského původu nějak poničili jejich stát. Zda smíšená manželství, vládcové cizinci a smíšené mravy nějak omezili stát a jeho expanzi. Dále upozorňovali, že ne všichni Gallové bojovali proti Římu, ti bojovní již dávno zemřeli a nyní je tu nová generace a co všechno díky nim Řím dosáhl s jejich pomocí.⁶¹¹ Nakonec

⁶¹⁰ A. Vitellio L. *Vipstano consulibus cum de supplendo senatu agitaretur primoresque Galliae, quae Comata appellatur, foedera et civitatem Romanam pridem adsecuti, ius adipiscendorum in urbe honorum expeterent, multus ea super re variusque rumor. et studiis diversis apud principem certabatur adseverantium non adeo aegram Italiam ut senatum suppeditare urbi suae nequiret. suffecisse olim indigenas consanguineis populis nec paenitere veteris rei publicae. quin adhuc memorari exempla quae priscis moribus ad virtutem et gloriam Romana indoles prodiderit. an parum quod Veneti et Insubres curiam intruperint, nisi coetus alienigenarum velut captivitas inferatur? quem ultra honorem residuis nobilium, aut si quis pauper e Latio senator foret? oppleturos omnia divites illos, quorum avi proavique hostilium nationum duces exercitus nostros ferro vique ceciderint, divum Iulium apud Alesiam obsederint. recentia haec: quid si memoria eorum moreretur qui sub Capitolio et arce Romana manibus eorundem perissent satis: fruerentur sane vocabulo civitatis: insignia patrum, decora magistratum ne vulgarent.* Ann. 11. 23.

⁶¹¹ *His atque talibus haud permotus princeps et statim contra disseruit et vocato senatu ita exorsus est: 'maiores mei, quorum antiquissimus Clausus origine Sabina simul in civitatem Romanam et in familias patriciorum adscitus est, hortantur uti paribus consiliis in re publica capessenda, transferendo huc quod usquam egregium fuerit. neque enim ignoro Iulios Alba, Coruncanios Camerio, Porcios Tusculo, et ne vetera scrutemur, Etruria Lucaniaque et omni Italia in senatum accitos, postremo ipsam ad Alpīs promotam ut non modo singuli viritum, sed terrae, gentes in nomen nostrum coalescerent. tunc solida domi quies et adversus externa floruimus, cum Transpadani in civitatem recepti, cum specie deductarum per orbem terrae legionum additis provincialium validissimis fesso imperio subventum est. num paenitet Balbos ex Hispania nec minus insignis viros e Gallia Narbonensi transivisse? manent posteri eorum nec amore in hanc patriam nobis concedunt. quid aliud exitio Lacedaemoniis et Atheniensibus fuit, quamquam armis pollerent, nisi quod victos pro alienigenis arcebant? at conditor nostri Romulus tantum sapientia valuit ut plerosque populos eodem die hostis, dein civis habuerit. advenae in nos regnaverunt: libertinorum filiis magistratus mandare non, ut plerique falluntur, repens, sed priori populo factitatum est. at cum Senonibus pugnavimus: scilicet Vulsci et Aequi numquam adversam nobis aciem instruxere. capti a Gallis sumus: sed et Tuscis obsides dedimus et Samnitium iugum subiimus. ac tamen, si cuncta bella recenseas, nullum breviorē spatio quam adversus Gallos confectum: continua inde ac fida pax. iam moribus artibus adfinitatibus nostris mixti aurum et opes suas inferant potius quam separati habeant.*

senát rozhodl o tom, že Gallové (konkrétně Aeduové) mohou se stát senátory.⁶¹² Pro Tacita to bylo důležité téma, protože jsme viděli, že odmítal argumentaci, že Římané jsou ničení cizími mravy a provinciály, ale špatnými mravy římských nobilů a císařů. Ti rozšiřovali primárně hanebnosti po říši. Na příkladu Germanikova apelu k vojákům, kteří se chtěli bouřit, lze si povšimnout, že Germanikus používá příkladů z uklidnění vojáků na římských občanech, ačkoliv mluví k legiím provinciálů.⁶¹³ Opět však u Tacita není nic jednoznačné, takže takové uvědomění vlastního původu mohlo být kvazi důvodem ke vzpouře a dosažení svobody na metropoli, jak to popisuje Tacitus na příkladu Civilově.⁶¹⁴ To nás ostatně nutí se obrátit i na soupeření a násilí mezi Římany a barbary.

4.4.4. Barbaři ve střetu s Římany

Je zajímavé, že Tacitus při popisu válečného snažení Parthů z jejich pohledu nijak nevybočuje ze své standardního postupu. Tak například souboj Artabána s Tiridatem Tacitus sleduje shodně s jinými šarvátkami, které se odehrávali na území Říma. Opět tu máme vládce, který váhá a je špatným zcela shodně jako špatní římsští císařové. Také jejich chování je velmi podobné. Ačkoliv Tacitus tu spíše fandí Artabánovi a ukazuje jej v pozitivním světle, což je přirozené, když ten byl podporován Římem, přesto je

omnia, patres conscripti, quae nunc vetustissima creduntur, nova fuere: plebeii magistratus post patricos, Latini post plebeios, ceterarum Italiae gentium post Latinos. inveterascet hoc quoque, et quod hodie exemplis tuemur, inter exempla erit. Ann. 11. 24.

⁶¹² *Orationem principis secuto patrum consulto primi Aedui senatorum in urbe ius adepti sunt. datum id foederi antiquo et quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant.* Ann. 11. 25. 1.

⁶¹³ *quid enim per hos dies inausum intemperatumve vobis? quod nomen huic coetui dabo? militesne appellem, qui filium imperatoris vestri vallo et armis circumstedistis? an civis, quibus tam proiecta senatus auctoritas? hostium quoque ius et sacra legationis et fas gentium rupistis. divus Iulius seditionem exercitus verbo uno compescuit, Quirites vocando qui sacramentum eius detrectabant: divus Augustus vultu et aspectu Actiacas legiones exterruit: nos ut nondum eosdem, ita ex illis ortos si Hispaniae Syriaeve miles aspernaretur, tamen mirum et indignum erat.* Ann. 1. 42. 2-3.

⁶¹⁴ *Ante Flacci Hordeonii caedem nihil prorupit quo coniuratio intellexeretur: interfecto Hordeonio commeavere nuntii inter Civilem Classicumque praefectum alae Trevirorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios: regium illi genus et pace belloque clara origo, ipse e maioribus suis hostis populi Romani quam socios iactabat. miscuere sese Iulius Tutor et Iulius Sabinus, hic Trevir, hic Lingonus, Tutor ripae Rheni a Vitellio praefectus; Sabinum super insitam vanitatem falsae stirpis gloria incendebat: proaviam suam divo Iulio per Gallias bellanti corpore atque adulterio placuisse. hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari, ubi quos idoneos rebantur conscientia obstrinxere, in colonia Agrippinensi in domum privatam conveniunt; nam publice civitas talibus inceptis abhorrebat; ac tamen interfuere quidam Vbiorum Tungrorumque. sed plurima vis penes Treviros ac Lingonas, nec tulere moras consultandi. certatim proclamant furere discordiis populum Romanum, caesas legiones, vastatam Italiam, capi cum maxime urbem, omnis exercitus suis quemque bellis distineri: si Alpes praesidiis firmentur, coalita libertate disceptaturas Gallias quem virium suarum terminum velint.* Hist. 4. 55.

překvapivé, jak své vlastní morální soudy odmítá omezovat na obyvatele říše a shodně hodnotí všechny lidi.⁶¹⁵

A tak logicky při střetu s Římem i barbaři usilují o slávu, kterou si vymáhají na Římu ponížením protivníka. Vracíme se k Paetovi, který se chlubil, že na rozdíl od Corbula bude drsnější a přinese pro říši pravá dobývání a ne diplomacii. Jenže byl nucen poslat posly ke králi Parthů. Ačkoliv opět nechal zapůsobit svoji výmluvnost, Parthové se tím nenechali vyvést z míry a lakonicky odpověděli, že Římané sice rozdávají Arménii, ale skuteční páni jsou Parthové.⁶¹⁶ To bylo velmi ponižující nejen vůči Paetiovi. Podobně plenění Takfarína v Africe bylo velmi podobné k plenění vojáků Vitellia a jeho povaha je podobně hanebná.⁶¹⁷ To se nyní detailně rozebereme v další ukázce.

CXXIII) *Nam Tacfarinas, quamquam saepius depulsus, reparatis per intima Africae auxiliis huc adrogantiae venerat ut legatos ad Tiberium mitteret sedemque ultro sibi atque exercitui suo postularet aut bellum inexplicabile minitaretur. non alias magis sua populi que Romani contumelia indoluisse Caesarem ferunt quam quod desertor et praedo hostium more ageret. ne Spartaco quidem post tot consularium exercituum cladis inultam Italiam urenti, quamquam Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labaret res publica, datum ut pacto in fidem acciperetur; nedum pulcherrimo populi Romani fastigio latro Tacfarinas pace et concessione agrorum redimeretur. Ann. 3. 73. 1-2⁶¹⁸*

⁶¹⁵ *Sensit vetus regnandi falsos in amore odia non fingere. ... iamque multa manu propinqua Seleucia adventabat, cum Tiridates simul fama atque ipso Artabano percussus distrahi consiliis, iret contra an bellum cunctatione tractaret. ... verum Abdagaeses regrediendum in Mesopotamiam censebat, ut amne obiecto, Armeniis interim Elymaeisque et ceteris a tergo excitis, aucti copiis socialibus et quas dux Romanus misisset fortunam temptarent. ea sententia valuit, quia plurima auctoritas penes Abdagaesen et Tiridates ignavus ad pericula erat. Ann. 6. 44. 1-4.*

⁶¹⁶ *... adiecisse deos dignum Arsacidarum, simul ut de legionibus Romanis statuerent. missi posthac Paeto nuntii et regis conloquium petitum, qui Vasacen praefectum equitatus ire iussit. tum Paetus Lucillos Pompeios et si qua Caesares obtinendae donandaeve Armeniae egerant, Vasaces imaginem retinendi largiendive penes nos, vim penes Parthos memorat. Ann. 15. 14. 1-2.*

⁶¹⁷ *Eodem anno Tacfarinas, quem priore aestate pulsum a Camillo memoravi, bellum in Africa renovat, vagis primum populationibus et ob pernecitatem inultis, dein vicis excindere, trahere gravis praedas; postremo haud procul Pagyda flumine cohortem Romanam circumscedit. Ann. 3. 20. 1.*

⁶¹⁸ Takfarínas totiž doplnil své branné síly až z nitra Afriky, ačkoli byl častěji poražen, a ve své domýšlivosti zašel tak daleko, že poslal vyslance k Tiberiovi a požadoval dokonce sídla pro sebe i pro své vojsko, jinak hrozil nekonečnou válkou. Nikdy jindy se prý císař více nerozhořčil pro urážku vlastní i římského národa

Takfarínas neustále pokračoval, ač poražen, byl natolik zpupný (*nam Tacfarinas, quamquam saepius depulsus, reparatis per intima Africae auxiliis huc adrogantiae venerat*), že požadoval po císařovi sídlo i vojsko, jinak ho bude obtěžovat navždy (*ut legatos ad Tiberium mitteret sedemque ultro sibi atque exercitui suo postulare aut bellum inexplicabile minitaretur*). Údajně se císař velmi rozezlil kvůli urážce Říma i jeho, neboť se jedná o lupiče, který však očekává chování jako k nepříteli (*non alias magis sua populique Romani contumelia indoluisse Caesarem ferunt quam quod desertor et praedo hostium more ageret*). Odmítali Takfranínovi podepsat mírovou smlouvu, když to neudělali ani se Spartakem, což měl být obtížnější soupeř, a navíc tento vyžaduje území (*ne Spartaco quidem post tot consularium exercituum cladis inultam Italiam urenti, quamquam Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labaret res publica, datum ut pacto in fidem acciperetur; nedum pulcherrimo populi Romani fastigio latro Tacfarinas pace et concessione agrorum redimeretur*).

Takfarínas využívá situaci, vydírá císaře i lid, nezná limity, nezná mravy. Můžeme si povšimnout, že Tacitovo hodnocení je podobné ke špatným nobilům, kteří se vzbouřili. Odmítal se podvolit i nejvyšší moci a Tiberia nijak nerespektuje. Naopak se snaží vystupovat jako samostatný hegemon se svojí říší. To samozřejmě nemůže císař dovolit, neboť jsme viděli, že v principátu podle Tacita není možnost mít více hegemónů a v praxi skvělý nobilové jsou ohrožováni špatnými císaři. Zde však drzost umožnila alespoň dočasně se vymanit z císařovi moci a chovat se jako nový nobil toužící po moci a slávě. Jak už jsme viděli v případě vojáků, i provinciálové mohou být náchylní ke špatnostem, pokud k tomu mají možnost a jsou podporováni hanebnými vůdci. Tak Vitellius podpořil bouře v Pontu, který neradostně snášel svoji přeměnu na provincii. Nechali se tak ovlivnit Vitelliem a začali vystupovat proti Římanům. Využívali podle Tacita dobrých zvyků naučených od Římanů, ale nechal vládnout své lenivé řecké způsoby, takže chování bylo zpupné a zároveň byl velmi nebezpečný. Opovrhoval podle

než tím, že zběh a lupič si hraje na nepřítele. Ani Spartakovi, který po tolika porážkách konzulských vojsk beztrestně ohněm hubil Itálii, ačkoli se stát otřásal velikými válkami se Sertoriem a Mithridatem, nebylo dovoleno, aby se vzdal nějakou smlouvou, tím méně aby se římský národ v nádherném rozmachu své moci vykupoval od zbojníka Takfarínata mírovou smlouvou a postoupením území! Minařík (1975, s. 171).

Tacita neschopností Říma na to reagovat a měl radost ze svých úspěchů, které byy na úkor pověsti Říma.⁶¹⁹

4.4.5. Špatné mravy u provinciálů a spojeneckých barbarů

Touto poznámkou se dostáváme k tématu odpadávání barbarů od římské moci. Barbaři mají tendenci odpaťat. I když jsme viděli, že dokáží díky přijetí římských mravů být velmi loajální. Ale především pod hanebným vůdcem, který je motivuje jako Takfranásas, mají tendenci spíše věřit těmto vůdcům než centrální moci. Takové povstání lze urovňat jen pomocí velké zdatnosti.⁶²⁰ Tacitus spojuje následnou neúspěšnost všech takových odpadnutí na špatných mravech, jak uvidíme u Seleučanů.

CXXIV) *Plurimum adulationis Seleucenses induere, civitas potens, saepta muris neque in barbarum corrupta sed conditoris Seleuci retinens. trecenti opibus aut sapientia delecti ut senatus, sua populo vis. et quoties concordēs agunt, spernitur Parthus: ubi dissensere, dum sibi quisque contra aemulos subsidium vocant, accitus in partem adversum omnis vaescit. Ann. 6. 42. 1-2⁶²¹*

Seleučané podle Tacita rádi pochlebovali ve svém mocném hradby obehnaném městě bez mravů a zvyků okolních barbarů (*plurimum adulationis Seleucenses induere, civitas*

⁶¹⁹ *Nec ceterae nationes silebant. subita per Pontum arma barbarum mancipium, regiae quondam classis praefectus, moverat. is fuit Anicetus Polemonis libertus, prae- potens olim, et postquam regnum in formam provinciae verterat, mutationis impatiens. igitur Vitellii nomine adscitis gentibus, quae Pontum accolunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendae manus ductor, Trapezuntem vetusta fama civitatem, a Graecis in extremo Ponticae orae conditam, subitus inrupit. caesa ibi cohors, regium auxilium olim; mox donati civitate Romana signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Graecorum retinebant. classi quoque faces intulit, vacuo mari eludens, quia lectissimas Liburnicarum omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat: quin et barbari contemptim vagabantur, fabricatis repente navibus. camaras vocant, artis lateribus latam alvum sine vinculo aeris aut ferri conexam; et tumido mari, prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. sic inter undas voluntur, pari utrimque prora et mutabili remigio, quando hinc vel illinc adpellere indiscretum et innoxium est. Hist. 3. 47.*

⁶²⁰ *Igitur Tacfarinas disperso rumore rem Romanam aliis quoque ab nationibus lacerari eoque paulatim Africa decedere, ac posse reliquos circumveniri, si cuncti quibus libertas servitio potior incubuissent, auget viris positisque castris Thubuscum oppidum circumsidet. at Dolabella contracto quod erat militum, terrore nominis Romani et quia Numidae peditum aciem ferre nequeunt, primo sui incessu solvit obsidium locorumque opportuna permunivit; simul principes Musulamiorum defectionem coeptantis securi percutit. Ann. 4. 24. 1-2.*

⁶²¹ Nejvíce se rozplývali pochlebováním Seleučané, mocné, zdmi ohrazené a barbarskými mravy neporušené město, ale Ipící na svém zakladateli Seleukovi. Bylo voleno tři sta mužů podle majetku nebo věhlasu jako senát, lid má svou váhu; a kdykoli jsou svorní, pohrdají Parthy, jakmile však nastane rozkol a každý si volá pomoc proti svým soupeřům, pak na jednu stranu přivolaný nabude vrchu nade všemi. Minařík (1975, s. 258-259).

potens, saepta muris neque in barbarum corrupta), ale zůstávali věrni odkazu Seleuka (*sed conditoris Seleuci retinens*). Po popisu jejich institucí Tacitus hodnotí jejich chování. Je-li nastolena svornost v obci, nemají rádi Parthy (*et quoties concordēs agunt, spernitur Parthus*), když však nastal rozkol, každý si volá pomoc proti tomu druhému. Logicky volali pomoc u někoho jiného, kdo přišel první, ten měl návrh (*ubi dissensere, dum sibi quisque contra aemulos subsidium vocant, accitus in partem adversum omnis valescit*).

Seleučané nepotřebovali barbarské mravy, aby dokázali snadno odpadnout, pokud jejich společnost je v rozkolu a nehledí společného blaha. Pak k odpadnutí může dojít velmi snadno. Zájmem Římanů je tak i u provinciálů zachovávat svornost, která přirozeně tíhne k loajalitě k Římanům. Tacitus však také si všímá, že barbary v jejich loajalitě udržuje též strach z římské moci. Jakmile však Římané poleví ve svých zdatnostech, králové z Parthie počnou jimi pohrdat, stanou se zpupnými a začnou si vymýšlet velké nároky včetně územních. Naštěstí pro Řím u barbarů není nectnostné, že si žádají z ciziny krále, takže je ještě bylo možno nějak zkrotit.⁶²² Tacitus také přisuzoval některým pomocným oddílům zbabělost v kritických momentech, takže musel velitel začít komunikovat s nepřítelem, aby poděsil nepřítele slovem, protože hrozilo, že by vojáci z provincií kapitulovali.⁶²³ Dále si u barbarů všiml, že všechno cizí

⁶²² C. Cestio M. Servilio consulibus nobiles Parthi in urbem venere, ignaro rege Artabano. is metu Germanici fidus Romanis, aequabilis in suos, mox superbiam in nos, saevitiam in popularis sumpsit, fretus bellis quae secunda adversum circumiectas nationes exercuerat, et senectutem Tiberii ut inermem despiciens avidusque Armeniae, cui defuncto rege Artaxia Arsacen liberorum suorum veterimum imposuit, addita contumelia et missis qui gazam a Vonone relictam in Syria Ciliciaque reposcerent; simul veteres Persarum ac Macedonum terminos seque invasurum possessa Cyro et post Alexandro per vaniloquentiam ac minas iaciebat. sed Parthis mittendi secretos nuntios validissimus auctor fuit Sinnaces, insigni familia ac perinde opibus, et proximus huic Abdus ademptae virilitatis. non despectum id apud barbaros ultroque potentiam habet. ii adscitis et aliis primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summae rei imponere poterant, interfectis ab Artabano plerisque aut nondum adultis, Phraaten regis Phraatis filium Roma poscebant: nomine tantum et auctore opus ut sponte Caesaris ut genus Arsacis ripam apud Euphratis cerneretur. Ann. 6. 31.

⁶²³ Eoque intentius Vologeses premere obsessos, modo vallum legionum, modo castellum, quo imbellis aetas defendebatur, adpugnare, propius incedens quam mos Parthis, si ea temeritate hostem in proelium eliceret. at illi vix contuberniis extracti, nec aliud quam munimenta propugnabant, pars iussu ducis, et alii propria ignavia aut Corbulonem opperientes, ac vis si ingrueret, provisus exemplis cladis Caudinae Numantinaeque; neque eandem vim Samnitibus, Italico populo, ac Parthis, Romani imperii aemulis. validam quoque et laudatam antiquitatem, quoties fortuna contra daret, saluti consuluisse. qua desperatione exercitus dux subactus primas tamen litteras ad Vologesen non supplices, sed in modum querentis composuit, quod pro Armeniis semper Romanae dicionis aut subiectis regi quem imperator

považují za nebezpečné a špatné, takže nedokázali z pohledu Tacita věci dobré i špatné rozlišit a nástupce vybraného z římského zajetí zavrhli nejen kvůli špatným, ale i kvůli dobrým vlastnostem.⁶²⁴ Také zaznamenal, že barbaři byli schopní být velmi vynalézaví, když při falešné záruce míru pro Římany dali rukojmí své oponenty a dál se připravovali na válku proti Římu.⁶²⁵ Proto měli být velitelé schopní odhalit různé úskočné pohyby, kterých jsou schopní barbaři a Tacitus takový styl války nechválí. Co však pro Tacita je obzvláště hanebné je chování provinciálních vojsk během občanských válek. Během nich totiž klesá centrální moc a mnozí z nich vidí v rozkladu státu příležitost kořistit, získat moc a větší svobodu. Ačkoliv mnozí se snažili jejich svévoli zkrotit, bylo to marné, a dokonce se tato vzpoura začala rozšiřovat i na římské legionáře, což především Tacita znechucovalo.⁶²⁶ Navíc se chlubili ostatním, pokud nějakou legii porazili, což jen vzájemně zvyšovalo svár a nedůvěru a zvyšovalo možnost další zrady a svévole, jak

delegisset hostilia faceret: pacem ex aequo utilem; ne praesentia tantum spectaret; ipsum adversus duas legiones totis regni viribus advenisse; at Romanis orbem terrarum reliquum quo bellum iuarent. Ann. 15. 13

⁶²⁴ *magnificum id sibi credidit Caesar auxitque opibus. et accepere barbari laetantes, ut ferme ad nova imperia. mox subiit pudor degeneravisse Parthos: petitum alio ex orbe regem, hostium artibus infectum; iam inter provincias Romanas solium Arsacidarum haberi darique. ubi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium, si mancipium Caesaris, tot per annos servitutem perpessum, Parthis imperitet? accendebat dedignantis et ipse diversus a maiorum institutis, raro venatu, segni equorum cura; quotiens per urbes incederet, lecticae gestamine fastuque erga patrias epulas. iridebantur et Graeci comites ac vilissima utensilium anulo clausa. sed prompti aditus, obvia comitas, ignotae Parthis virtutes, nova vitia; et quia ipsorum moribus aliena perinde odium pravis et honestis. Ann. 2. 2*

⁶²⁵ *Ceterum uterque ad Vologesen regem nuntiis monebant, pacem quam bellum mallet datisque obsidibus solitam prioribus reverentiam in populum Romanum continuaret. et Vologeses, quo bellum ex commodo pararet, an ut aemulationis suspectos per nomen obsidum amoveret, tradit nobilissimos ex familia Arsacidarum. Ann. 13. 9. 1-2.*

⁶²⁶ *Vocula Gallorum fraude inlectus ad hostem contendit; nec procul Veteribus aberat, cum Classicus ac Tutor per speciem explorandi praegressi cum ducibus Germanorum pacta firmavere. tumque primum discreti a legionibus proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Vocula non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam ut Trevis etiam Lingonibusque despectui sit. superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam imperii et ultores deos. sic olim Sacrovirum et Aeduos, nuper Vindicem Galliasque singulis proeliis concidisse. eadem rursus numina, eadem fata ruptores foederum expectarent. melius divo Iulio divoque Augusto notos eorum animos: Galbam et infracta tributa hostilis spiritus induisse. nunc hostis, quia molle servitium; cum spoliati exutique fuerint, amicos fore. haec ferociter locutus, postquam perstare in perfidia Classicum Tutoremque videt, verso itinere Novaesium concedit: Galli duum milium spatio distantibus campis consedere. illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi, ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba iurarent pignusque tanti sceleris nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus vocata contione in hunc modum disseruit: Hist. 4. 57.*

poznamenává podle Tacita Valens.⁶²⁷ Barbaři si všeobecně cenili svobody nejen na Římanech, ale podle historika měli velmi podobný pohled i na Parthy.⁶²⁸

4.4.6. Ocenění barbarů

Tacitus však též oceňuje některé barbary jmenovitě jako například Arminia, jak si ukážeme níže.

CXXV) *Reperio apud scriptores senatoresque eorundem temporum Adgandestrii principis Chatterum lectas in senatu litteras, quibus mortem Arminii promittebat si patrandae neci venenum mitteretur, responsumque esse non fraude neque occultis, sed palam et armatum populum Romanum hostis suos ulcisci. qua gloria aequabat se Tiberius priscis imperatoribus qui venenum in Pyrrum regem vetuerant prodiderantque. ceterum Arminius abscedentibus Romanis et pulso Maroboduo regnum adfectans libertatem popularium adversam habuit, petitusque armis cum varia fortuna certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haud dubie Germaniae et qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit, proeliis ambiguus, bello non victus. septem et triginta annos vitae, duodecim potentiae explevit, caniturque adhuc barbaras apud gentis, Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur, Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus recentium incuriosi. Ann. 2. 88⁶²⁹*

⁶²⁷ *cohortes Batavorum, quas bello Neronis a quarta decima legione digressas, cum Britanniam peterent, audito Vitellii motu in civitate Lingonum Fabio Valenti adiunctas rettulimus, superbe agebant, ut cuiusque legionis tentoria accessissent, coercitos a se quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam iactantes. contumeliosum id militibus, acerbum duci; corrupta iurgiis aut rixis disciplina; ad postremum Valens e petulantia etiam perfidiam suspectabat. Hist. 2. 27. 2, k Batavům a jejich problematice u Tacita více v Ash (2007, s. 150-153).*

⁶²⁸ Srovnej *Ann. 6. 34* a *Ann. 12. 45*.

⁶²⁹ U dějepisců, a to u senátorů týchž dob, nalézám zprávu, že v senátě byl čten list náčelníka Chattů Adgandestria, v něm sliboval usmrcení Arminia, bude-li mu poslán jed k spáchání vraždy, ale bylo prý odpovězeno, že se římský národ nemstí svým nepřátelům lživě ani potají, nýbrž zjevně se zbraní v rukou, Touto slavnou odpovědí se snažil Tiberius vyrovnat se dávným vojevůdčům, kteří odmítli otrávení krále Pyrrha a prozradili to. Ostatně Arminius po odchodu Římanů a po Marobudově porážce usiloval o královský trůn, ale tím si zneřáčil své svobodomyšlné krajany; proto byl napaden zbraní a bojoval se střídavým štěstím, až padl úskokem svých příbuzných. Nepochybně to byl osvoboditel Germánie, který

Tacitus prý našel zprávu od očitých svědků o podivné příhodě (*reperio apud scriptores senatoresque eorundem temporum*). Velitel Chattů Adgandestrius psal do senátu, že je zbaví Arminia, když mu pošlou jed (*Adgandestrii principis Chattorum lectas in senatu litteras, quibus mortem Arminii promittebat si patrandae neci venenum mitteretur*). Avšak senát odpověděl, že tímto způsobem Římané se nemstí Istí, ale přímo a bez intrik (*responsumque esse non fraude neque occultis, sed palam et armatum populum Romanum hostis suos ulcisci*). Tacitus míní, že Tiberius takto odpověděl, aby se zdál, že jedná jako staří vojevůdcové s Pyrrhem (*qua gloria aequabat se Tiberius priscis imperatoribus qui venenum in Pyrrum regem vetuerant prodiderantque*). Arminius usiloval o královský titul, čímž si znepřátelil některé z barbarů, a nakonec jej skolila lest jeho příbuzných (*regnum adfectans libertatem popularium adversam habuit, petitusque armis cum varia fortuna certaret, dolo propinquorum cecidit*). Tacitovo hodnocení Arminia je pozitivní, byl to prý osvoboditel Germánie (*liberator haud dubie Germaniae*) ne nepřátelský k Římanům (*qui non primordia populi Romani*), kterému se sice někdy nedařilo, ale nikdy nebyl zcela poražen ve válce (*proeliis ambiguus, bello non victus*). Prý byl dlouho chválen u cizích národů (*caniturque adhuc barbaras apud gentis*), ale Řekové se hlouběji jím nezajímali (*Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur*), Římané se o něj nezajímali vůbec, protože řeší jen staré postavy historie a nikoliv nové (*Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus recentium incuriosi*).

Tacitus se domnívá, že Tiberiova odpověď byla spíše učiněna pro prestiž, aby se mohl přirovnat ke starým vojevůdcům a jejich morálce. Sám Tacitus však nijak nereflektuje onu starou příhodu. Za to Arminia podrobuje soudu, v němž není vnímán jen negativně. Jeho osud byl zpečetěn jeho nemírností, jež vedla k nevoli jeho krajanů, protože si uzurpuje příliš moci, dobrým vládcem úplně nebyl. Byl to však člověk, který dostal od Tacita paradoxně titul osvoboditel Germánie. Toto označení však ihned následuje prohlášení, že se nikdy nevypravil proti Římu, který byl nyní na vrcholu, což

nedorážel na římský národ v jeho prvních počátcích jako jiní králové a vojevůdci, nýbrž v době největšího rozkvětu říše; v bojích sice jeho štěstí kolísalo, ve válce však nebyl zdolán. Dožil se 37 let, vládl 12 let a je dosud opěvován u cizích národů, není však znám řeckým letopiscům, kteří se obdivují jen jménu, u Římanů není nijak zvlášť slaven, protože velebíme jen staré a nového si nevšímáme. Minařík (1975, s. 126).

se jevílo jako rozumné. Římané tak proti němu nemuseli zasahovat, dobývat Germánii a zároveň tato část vlastně vysvětluje pravý důvod nepřistoupení na nabídku Chattů, pro Římany živý Arminius nebyl nebezpečím. Tacitus si též všímá, že o hrdinu barbarů se zajímají především sami barbaři, Řekové jej pouze zmiňují, ale římsí historikové mu nedávají žádnou pozornost. Tacitus tak sebe staví do role inovátora, který revolučně nehledá *exempla* v dávné minulosti u Římanů, ale je rozhodnut poskytnout hodnocení i o barbarech nedávné doby. Tacitus si též všímá, že dynamika válek a jednání není vždy černobílá. Velmi zajímavá je výměna mezi Corbulonem a Vologaesem, kteří musí měnit strategie podle druhého oponenta, jejich postavení je téměř rovnocenné a oba používají svoji zdatnost na ochranu svého státu. Ani jedna strana nedokáže nad nárazníkovou zónou získat nadvládu, takže se obě strany začnou diplomaticky dohadovat o právu a jsou navržena možná řešení války diplomaticky.⁶³⁰ I když Tacitus zde jasně dává přednost Corbulonovi, dokázal ocenit i druhou stranu. Avšak Tacitus nikdy nepřekonal koncept, že pouze římské mravy jsou dobré, takže i vůči nepřítelům má komentář, který je kritizuje, že ony římské mravy nemají. Necháávají se svést lákavostí římských mravů a jejich výsledků v expanzi s šťastných bitev a mírnosti, ale zůstávají též u své přirozenosti, kterou Tacitus kritizuje.⁶³¹

⁶³⁰ *At Tiridates super proprias clientelas ope Vologesi fratris adiutus, non furtim iam sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur, depopulari, et si copiae contra ducerentur, eludere hucque et illuc volitans plura fama quam pugna exterrere. igitur Corbulo quaesito diu proelio frustra habitus et exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispertit viris ut legati praefectique diversos locos pariter invaderent; simul regem Antiochum monet proximas sibi praefecturas petere. nam Pharasmanes interfecto filio Radamisto quasi proditore, quo fidem in nos testaretur vetus adversus Armenios odium promptius exercebat. tuncque primum inlecti Moschi, gens ante alias socia Romanis, avia Armeniae incursavit. ita consilia Tiridati in contrarium vertebant, mittebatque oratores qui suo Parthorumque nomine expostularent cur datis nuper obsidibus reintegrataque amicitia, quae novis quoque beneficiis locum aperiret, vetere Armeniae possessione depelleretur. ideo nondum ipsum Vologesen commotum, quia causa quam vi agere mallent: sin perstaretur in bello, non defore Arsacidis virtutem fortunamque saepius iam clade Romana expertam. ad ea Corbulo, satis comperto Vologesen defectione Hyrcaniae attineri, suadet Tiridati precibus Caesarem adgredi: posse illi regnum stabile et res incruentas contingere, si omissa spe longinqua et sera praesentem potioemque sequeretur. Ann. 13. 37.*

⁶³¹ *... peritia locorum ab Hiberis melius pugnatum; nec ideo abscedebat, ni contractis legionibus Vitellius et subdito rumore tamquam Mesopotamiam invasurus metum Romani belli fecisset. tum omissa Armenia versaeque Artabani res, inlicente Vitellio desererent regem saevum in pace et adversis proeliorum exitiosum. ... nec iam aliud Artabano reliquum quam si qui externorum corpori custodes aderant, suis quisque sedibus extorres, quis neque boni intellectus neque mali cura sed mercede aluntur ministri sceleribus. his adsumptis in longinqua et contermina Scythiae fugam maturavit, spe auxilii, quia Hyrcanis Carmaniisque per adfinitatem innexus erat: atque interim posse Parthos absentium aequos, praesentibus mobilis, ad paenitentiam mutari. Ann. 6. 36.*

4.4.7. Hanebnost u barbarů

A tak se musíme nutně dostat k Tacitově kritice nepřátelských barbarů. I oni totiž podléhali hanebnostem a špatnému chování, které je nepřípustné a nebezpečné.

CXXVI) *eius proelii eventus utrumque ducem diversis animi motibus ad maturandum summae rei discrimen erexit. Civilis instare fortunae, Cerialis abolere ignominiam: Germani prosperis feroces, Romanos pudor excitaverat. nox apud barbaros cantu aut clamore, nostris per iram et minas acta. Hist. 5. 15. 2*⁶³²

Nerozhodný výsledek povzbudil obě strany k rychlému konci (*eius proelii eventus utrumque ducem diversis animi motibus ad maturandum summae rei discrimen erexit*). Civilis chtěl ještě zkusit štěstí (*Civilis instare fortunae*) a Cerialis spíše ukončit hanbu (*Cerialis abolere ignominiam*) a podobně Germáni byli divocí z úspěchu (*Germani prosperis feroces*) a Římany stud motivoval (*Romanos pudor excitaverat*). Barbaři oslavovali zpěvem a křikem, kdežto Římané zůstávali u hrozeb a hněvu (*nox apud barbaros cantu aut clamore, nostris per iram et minas acta*).

Tacitus vzbouřence ve svém hodnocení popisuje jako divoké, nemírně se radující i nadále toužící po vítězství, i když zatím výsledek byl nerozhodný. Za to Římané, ačkoliv jejich vojenská pozice byla podobná, přesto měli stud, který je poháněl k pomstě. Barbaři tak oslavovali to, čemu se Římané styděli, barbaři byli rozverní, Římané soustředění na vyrovnání stavu. Je zajímavé, že spokojenost Římanů by byla jediné z vítězství, avšak Germánii pro svoji divokost se radují i z menších úspěchů. Dokonce někteří římské velitelé využívali těchto pomocných oddílů a jejich odlišných mravů, aby dosáhli některých jinak nedostupných možností jako například plenění přátelského území.⁶³³ Ona divokost a odlišnost mravů a zvyků však pod dobrým velitelem nemusela

⁶³² Výsledek té bitvy povzbudil oba vůdce rozdílnými vnitřními pohnutkami k urychlení konečného rozhodnutí: Civilis hleděl ještě využít štěstí, Cerialis zahladit hanbu; Germáni byli zpychlí úspěchy, Římanům dodal odvahy stud. Noc strávili barbaři za zpěvu nebo křiku, naši v hněvu a s hrozbami. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 262).

⁶³³ *simul ingens Germanorum vis per Raetiam timebatur. et Britannia Galliaque et Hispania auxilia Vitellius acciverat, immensam belli luem, ni Antonius id ipsum metuens festinato proelio victoriam praecepisset. universo cum exercitu secundis a Verona castris Bedriacum venit. postero die legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missae ut specie parandarum copiarum civili praeda miles imbueretur: ipse cum quattuor milibus equitum ad octavam a Bedriaco progressus quo licentius popularentur. exploratores, ut mos est, longius curabant. Hist. 3. 15*

mít pouze negativní dopady a i barbaři dokázali účinně pomáhat Římanům a dosahovat válečné slávy.⁶³⁴

4.4.8. Role Říma pro barbary

Na vztazích Římanů a barbarů také závisela velikost Říma a jeho role v antickém světě. Můžeme pokračovat v onom soupeření Corbulona a Vologaesa. Vologaesés chtěl podpořit bratra, obával se cizí moci a ohrožení království. Corbulo naopak chtěl nazpět získat slavné výboje konce republiky. Arméni obě strany střídavě podporovali, avšak podle Tacita jako barbaři tíhli k nesvobodě a špatným mravům tedy neřímským. Corbulo svoji výpravu opravňuje velikostí Říma. Je ctihodné pokračovat v expanzi, protože to je hodno velikosti římského národa a je to tato činnost, která mu je určena.⁶³⁵ Podle Tacita skrze Tiberiovu vyhlášku je totiž římský stát nesmrtelný a uvádí, kolik bylo zničeno dobrých nobilů a jejich rodin i kolik porážek Římané museli snést. Smrt aristokratů a dokonce i císařů je irelevantní, důležité je uchování státu a jeho prosperita.⁶³⁶ Existence a správné fungování je priorita. Pokud totiž je stát v neutišeném stavu, pak to dopadá na všechny vrstvy obyvatelstva, které trpí. I dříve prý byl stát v krizi, Itálie byla zpustošená i s provinciemi a vojska byla před městem a mnozí Římané umírali zabíjením mezi sebou, avšak během občanské války Othona proti Vitelliovi byla situace horší o to, že v minulých válkách soupeřili ti nejlepší, kteří dbali o blaho státu, avšak nyní ničemníci a násilníci se derou na trůn. Byly lhostejné škody a mrtví, ale skutečná hrozba byli špatní vládcové, kteří nebudou dbát o blaho státu.⁶³⁷

⁶³⁴ *simul in ferocissimos, qui ante vallum more gentis cum carminibus et tripudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum. ... propius incedentes eruptione subita turbati sunt receptique subsidio Sugambrae cohortis, quam Romanus promptam ad pericula nec minus cantuum et armorum tumultu trucem haud procul instruxerat. Ann. 4. 47.*

⁶³⁵ *Eius anni principio mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinenda Armenia bellum acriter sumitur, quia nec Vologeses sinebat fratrem Tiridaten dati a se regni expertem esse aut alienae id potentiae donum habere, et Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur parta olim a Lucullo Pompeioque recipere. ad hoc Armenii ambigua fide utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores conubiisque permixti ac libertate ignota illuc magis ad servitium inclinantes. Ann. 13. 34. 2-3.*

⁶³⁶ *nil opus vetustioribus exemplis, quotiens populus Romanus cladis exercituum, interitum ducum, funditus amissas nobilis familias constanter tulerit. principes mortalis, rem publicam aeternam esse. Ann. 3. 6. 3.*

⁶³⁷ *Trepidam urbem ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul veteres Othonis mores paventem novus insuper de Vitellio nuntius exterruit, ante caedem Galbae suppressus ut tantum superioris Germaniae exercitum descivisse crederetur. tum duos omnium mortalium impudicitia ignavia luxuria deterrimos*

Role státu však není důležitá pouze pro Římany. Tacitus píše o příběhu náčelníka Boiocala a jeho kmene vypuzeného ze své domoviny a darující vládu nad sebou Římanům. Jejich náčelník totiž již dříve sloužil pod Římany a uvědomoval si jejich moc. Území nikoho totiž ze světa rychle mizí a pro kmen už tak nejsou volné pastviny, které podle barbarů náleží všem, dokud zem někdo neobdělám, a vyjádřil svoji nespokojenost s údělem jeho kmene. Radil svému kmenu, aby raději byl poblíž přátel, než aby byl osamocen na okraji světa v nehostinném prostředí. Řím se tak měl stát ochráncem těchto zoufalých barbarů, neb svojí mocí jim mohl zajistit bezpečí, když oni se jim podvolí.⁶³⁸ Římané se totiž stali jakousi zárukou, která udržovala bezpečnost a mír. To samozřejmě ne všem lidem tehdejšího světa vyhovovalo, a tak se pokoušeli onen římský mír narušit a poškodit. Mír na jedné straně byl porušován Římany, když jim to bylo vhod a rozšiřovali svojí říši, dogmatické udržování míru vedlo Tacitovými slovy k degradaci jejich státu.⁶³⁹ Aby kdokoliv dosáhl více, než má, musí zaútočit na Řím, neboť už neexistuje volný prostor. Aby tento trvalý mír mohl být udržitelným, musel jej někdo vymáhat. Římská moc musela aktivně ovládat masy obyvatel. Jednou z možností

velut ad perdendum imperium fataliter electos non senatus modo et eques, quis aliqua pars et cura rei publicae, sed vulgus quoque palam maerere. nec iam recentia saevae pacis exempla sed repetita bellorum civilium memoria captam totiens suis exercitibus urbem, vastitatem Italiae, direptiones provinciarum, Pharsaliam Philippos et Perusiam ac Mutinam, nota publicorum cladum nomina, loquebantur. prope eversum orbem etiam cum de principatu inter bonos certaretur, sed mansisse G. Iulio, mansisse Caesare Augusto victore imperium; mansuram fuisse sub Pompeio Brutoque rem publicam: nunc pro Othone an pro Vitellio in templa ituros? utrasque impias preces, utraque detestanda vota inter duos, quorum bello solum id scires, deteriorem fore qui vicisset. erant qui Vespasianum et arma Orientis augurarentur, et ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud atque alias cladis horrebant. et ambigua de Vespasiano fama, solusque omnium ante se principum in melius mutatus est. Hist. 1. 50. 3.

⁶³⁸ *Eosdem agros Ampsivarii occupavere, validior gens non modo sua copia, sed adiacentium populorum miseratione, quia pulsati a Chaucis et sedis inopes tutum exilium orabant. aderatque iis clarus per illas gentis et nobis quoque fidus nomine Boiocalus, vinctum se rebellionem Cherusca iussu Arminii referens, mox Tiberio, Germanico ducibus stipendia meruisse, et quinquaginta annorum obsequio id quoque adiungere quod gentem suam ditioni nostrae subiceret. quo tantam partem campi iacere in quam pecora et armenta militum aliquando transmitterentur? servarent sane receptus gregibus inter hominum famem, modo ne vastitatem et solitudinem mallent quam amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum et post Vsiptorum fuisse. sicuti caelum deis, ita terras generi mortalium datas; quaeque vacuae eas publicas esse. solem inde suspiciens et cetera sidera vocans quasi coram interrogabat vellente contueri inane solum: potius mare superfunderent adversus terrarum ereptores. Ann. 13. 55; též srovnej s jinou ukázkou, kde došlo k podobnému stěhování, které však nebylo schváleno v Ann. 13. 54.*

⁶³⁹ *prohibent Romani et pacem numquam ipsis prospere lacessitam nunc quoque in exitium suum abrumpunt. ... dum ipse positus adversus Hyrcanos discordiis viris intimas molemque belli ciet, provinciis Romanis minitans. Ann. 15. 2. 1-4.*

bylo uvést lid v strach a snadno je ovládat paralyzované.⁶⁴⁰ Ne vždy však taková strategie zafungovala, mohla totiž naopak vzbouřené provinciály dohnat k odporu a se mstít.⁶⁴¹ Dále mohli využít dosazení romanizovaného barbarského aristokrata, který dříve byl vydán Římu kvůli různým důvodům. A tato možnost se jevila jako velmi výhodná, Řím totiž nemusel dané kmeny přímo ovládat a případný hněv obyvatel směřoval na jimi dosazeného náčelníka. Také to celé bylo za nižší náklady, neboť legie nemusela nikoho potlačovat v daném regionu, když onen dosazený vazal měl své vlastní jednotky, a věnovat se jiným potížím. Přesto i tuto formu Tacitus nakonec pozoruje jako neudržitelnou. Cizost římských mravů neslučujících se s barbarskými a konkrétně u Germánů velmi vyšlechtěný smysl pro svobodu a nezávislost na Římu způsobil, že daného nobila odmítli pro jeho otrocké chování vůči Římu.⁶⁴² Nakonec Římanům nezbývá než dané vzbouřené kmeny porazit v bitvě. Nebo alespoň poukázat na potenciální přímou konfrontaci s poukazem na moc Říma, která byla zatím vždy schopna se s tímto vyrovnat a všechny porazit. Pak je daný odpor marný, obzvláště pokud je barbarům nabízen mír a odpuštění. Barbaři tak mohou hněvem Říma ztratit

⁶⁴⁰ *certatum inde sententiis, cum alii opperiendos legatos atque interim comitate permulcendum militem censerent, alii fortioribus remediis agendum: nihil in vulgo modicum; terrere ni paveant, ubi pertimuerint inpune contemni: Ann. 1. 29. 3.*

⁶⁴¹ *... esse sibi Vitellium principem, pro quo fidem et arma usque ad supremum spiritum retenturos: proinde perfuga Batavus arbitrium rerum Romanarum ne ageret, sed meritas sceleris poenas expectaret. quae ubi relata Civili, incensus ira universam Batavorum gentem in arma rapit; iunguntur Bructeri Tencterique et excita nuntiis Germania ad praedam famamque. Hist. 4. 21. 2.*

⁶⁴² *Eodem anno Cheruscorum gens regem Roma petivit, amissis per interna bella nobilibus et uno reliquo stirpis regiae, qui apud urbem habebatur nomine Italicus. paternum huic genus e Flavio fratre Arminii, mater ex Actumero principe Chattorum erat; ipse forma decorus et armis equisque in patrium nostrumque morem exercitus. igitur Caesar auctum pecunia, additis stipatoribus, hortatur gentile decus magno animo capessere: illum primum Romae ortum nec obsidem, sed civem ire externum ad imperium. ac primo laetus Germanis adventus atque eo quod nullis discordiis imbutus pari in omnis studio ageret celebrari, coli, modo comitatem et temperantiam, nulli invisam, saepius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans. iamque apud proximos, iam longius clarescere, cum potentiam eius suspectantem qui factionibus floruerant discedunt ad conterminos populos ac testificantur adimi veterem Germaniae libertatem et Romanas opes insurgere. adeo neminem isdem in terris ortum qui principem locum impleat, nisi exploratoris Flavi progenies super cunctos attollatur? frustra Arminium praescribi: cuius si filius hostili in solo adultus in regnum venisset, posse extimescere, infectum alimonio servitio cultu, omnibus externis: at si paterna Italico mens esset, non alium infensus arma contra patriam ac deos penatis quam parentem eius exercuisse. Ann. 11. 16.*

vše, což jistě vyvolávalo obavu, na druhé straně Římané uklidňovali, že jejich laskavost je stálá a barbaři se mohou vrátit pod jejich jho.⁶⁴³

Řím je centrem světa, a protože Tacitus, jak již víme, svá dvě historická díla koncipuje jako morální encyklopedie, tak i v jeho dílech je metropole a její elita centrem mravnosti světa.

CXXVII) *transcendet haec licentia in provincias, et ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt. nec est plus quod pro caede principis quam quod innocentibus datur, sed proinde a nobis donativum ob fidem quam ab aliis pro facinore accipietis. Hist. 1. 30. 3*⁶⁴⁴

Piso hovořil k vojákům, že zločinné odpadávání od velitele se může rozšířit do provincie (*transcendet haec licentia in provincias*), čímž vytvoří problém pro nobily a elitu Říma, avšak jim i ostatním obyvatelům válku (*et ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt*). Slíbil jim, že dostanou odměnu stejnou jako za zabití císaře, ale Piso kromě odměny nabízí také nevinnost (*nec est plus quod pro caede principis quam quod innocentibus datur, sed proinde a nobis donativum ob fidem quam ab aliis pro facinore accipietis*)

Pokud dojde ke vzpouře v centru, pak ostatní části se nechají strhnout a budou též vzdorovat. To však neznamena, že by elita Říma byla jediná, kterou takto vojáci mohou potrestat. Padne-li autorita metropole, pak ostatní části si zvolí vlastní hegemony a ti budou soupeřit mezi sebou. Takže pro vojáky to přinese nekončící války mezi jednotlivými menšími nobily bojujícími o své uznání a svoji válečnou slávu. To nestojí za zabití jakéhokoliv císaře.⁶⁴⁵ Piso jim nabízí odměnu nejen v podobě peněz, ale nepřímo

⁶⁴³ *Potuisse tunc opprimi legiones et voluisse Germanos, sed dolo a se flexos imputavit Civilis; neque abhorret vero, quando paucis post diebus deditio inseguta est. nam Cerialis per occultos nuntios Batavis pacem, Civili veniam ostentans, Veledam propinquosque monebat fortunam belli, tot cladibus adversam, opportuno erga populum Romanum merito mutare: caesos Treviros, receptos Vbios, ereptam Batavis patriam; neque aliud Civilis amicitia partum quam vulnera fugas luctus. exulem eum et extorrem recipientibus oneri, et satis peccavisse quod totiens Rhenum transcenderint. si quid ultra moliantur, inde iniuriam et culpam, hinc ultionem et deos fore. Hist. 5. 24.*

⁶⁴⁴ Tato zvláště přejde do provincií, a následky zločinu stihnou nás, války však vás. Není větší odměna, která se dává za vraždu císaře, než bude vaše, zůstanete-li bez viny, ale od nás dostanete právě tak za věrnost jako od jiných za zločin. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 39).

⁶⁴⁵ Viz chmurná situace na konci republiky, v níž důvěra ve státní instituce poklesla, slabým zákonům a neustálému soupeření jednotlivých nobilů: *neque provinciae illum rerum statum abnuebant, suspecto senatus populique imperio ob certamina potentium et avaritiam magistratum, invalido legum auxilio quae vi ambitu postremo pecunia turbabantur. Ann. 1. 2. 2.*

i v podobě následného klidu a míru a především pro Tacita důležité roviny – morální čistoty. Špatní vládcové podporovaní nemravnými nobily také mohli onu strukturu narušit. Protože každý dbal jen o své zájmy a svoji bezpečnost a neřešil ctnosti a stát, mohl i samotný Řím přispívat k bezpráví ve světě. Jejich strach tak vyústil v to, že zločiny mimo hranice říše odmítaly řešit, protože se domnívali, že takto spáchané zločiny nutně oslabí vnějšího nepřítele i spojence a všeobecně nastanou rozbroje a chaos, takže žádná vnější síla nebude ohrožovat říši a jejich postavení. Nemá se zůstávat jen u pozorování, avšak i aktivně v zákulisí podněcovat tuto nestabilitu, což Tacitus kritizuje.⁶⁴⁶

Vidíme, že pro Tacita byla zahraniční politika i válečná snažení vždy nahlížena a hodnocena podle morálky. Tak i role Říma má své pevné morální místo. Důležitá je totiž správná péče o porobené a jejich potřeby. Císař měl dohlížet, aby provincie nebyly nějak zatížené, obyvatelé nehladověli a zbytečně nebyli rozrušeni a pak náchylní k rozbrojům.⁶⁴⁷ To bylo správné chování a správná vláda pečující a starající se o klidný život bez překážek a katastrof. Když naopak špatné mravy císaře a Říma jsou na vzestupu, pak jedinci z venkova římského původu ještě si udržující staré mravy a lidé ze vzdálených provincií po styku s touto dekadencí se kazí a opouštějí ctnosti, či velmi ctností byli přinuceni násilí se těchto poklesků účastnit.⁶⁴⁸ Morálka a ctnosti se stávaly stále důležitějšími aspekty při ovládnutí říše, neboť zvětšující se říši vystupovaly na

⁶⁴⁶ *At Quadratus cognoscens proditum Mithridaten et regnum ab interfectoribus obtineri, vocat consilium, docet acta et an ulcisceretur consultat. paucis decus publicum curae, plures tuta disserunt: omne scelus externum cum laetitia habendum; semina etiam odiorum iacienda, ut saepe principes Romani eandem Armeniam specie largitionis turbandis barbarorum animis praebuerint: poteretur Radamistus male partis, dum invisus infamis, quando id magis ex usu quam si cum gloria adeptus foret. in hanc sententiam itum. ne tamen adnuisse facinori viderentur et diversa Caesar iuberet, missi ad Pharasmanen nuntii ut abscederet a finibus Armeniis filiumque abstraheret. Ann. 12. 48; nec Claudius, quamquam saepe oratus, arma certantibus barbaris interposuit, tutum Vannio per fugium promittens, si pelleretur; scripsitque Palpellio Histro, qui Pannoniam praesidebat, legionem ipsaque e provincia lecta auxilia pro ripa componere, subsidio victis et terrorem adversus victores, ne fortuna elati nostram quoque pacem turbarent. Ann. 12. 29. 2.*

⁶⁴⁷ *plebes acri quidem annona fatigabatur, sed nulla in eo culpa ex principe: quin infecunditati terrarum aut asperis maris obviam iit, quantum impendio diligentiaque poterat. et ne provinciae novis oneribus turbarentur utque vetera sine avaritia aut crudelitate magistratum tolerarent providebat: corporum verbera, ademptiones bonorum aberant. Ann. 4. 6. 4.*

⁶⁴⁸ *Sed qui remotis e municipiis severaque adhuc et antiqui moris retinente Italia, quique per longinquas provincias lascivia inexperti officio legationum aut privata utilitate advenerant, neque aspectum illum tolerare neque labori inhonesto sufficere, cum manibus nesciis fatiscerent, turbarent gnaros ac saepe a militibus verberarentur, qui per cuneos stabant ne quod temporis momentum impari clamore aut silentio segni praeteriret. Ann. 16. 5. 1.*

povrch přirozené žádostivosti včetně té o moc. A tak narůstala nesvornost napříč městy i aristokraty, což vedlo k nerovnosti ve státě a uzurpování moci několika úředníků. Celé napětí vyvrcholilo podle Tacita v krizi republiky a následných občanských válkách. Tento problém však přetrvával i do Tacitovy doby a principát jej nevyřešil. Říše byla ohromná a boje o moc byly příliš lákavé. Tacitus takový stav vysvětluje hněvem bohů, zločiny k ukořistění moci a pocity odplaty za tyto zločiny, které vedli k nedůvěře a rozepřím ze stále stejných příčin.⁶⁴⁹ Tak Tacitus interpretuje to všechno pro něj hanebné násilí uvnitř státu a určitým způsobem zde je cítit i skepse, že se jedná o úděl Říma jako veliké říše.

4.4.9. Spravedlnost pro provinciály

Na druhou stranu správné chování může tyto nepřijatelná období omezovat. A tak žádá spravedlnost.

CXXVIII) quis enim nos advocat nisi aut nocens aut miser? quod municipium in clientelam nostram venit, nisi quod aut vicinus populus aut domestica discordia agitat? quam provinciam tuemur nisi spoliatam vexatamque? atqui melius fuisset non queri quam vindicari. quod si inveniretur aliqua civitas, in qua nemo peccaret, supervacuum esset inter innocentis orator sicut inter sanos medicus. Dial. 41. 2-3⁶⁵⁰

Na konci Tacitova díla o řečnictví *Dialogus de oratoribus* před čtenáře předkládá hlavní smysl řečnictví v jeho době. Je to totiž pomoc obětem zločinu a dosáhnout pro ně spravedlnosti. Podle Tacita jedině volající o pomoc je ten, kdo je ohrožen zločinem (*quis*

⁶⁴⁹ *Vetus ac iam pridem insita mortalibus potentiae cupido cum imperii magnitudine adolevit erupitque; nam rebus modicis aequalitas facile habebatur. sed ubi subacto orbe et aemulis urbibus regibusve excisis securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere. modo turbulenti tribuni, modo consules praevalidi, et in urbe ac foro temptamenta civilium bellorum; mox e plebe infima C. Marius et nobilium saevissimus L. Sulla victam armis libertatem in dominationem verterunt. post quos Cn. Pompeius occultior non melior, et numquam postea nisi de principatu quaesitum. non discessere ab armis in Pharsalia ac Philippis civium legiones, nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posaturi bellum fuerint: eadem illos deum ira, eadem hominum rabies, eaedem scelerum causae in discordiam egere. quod singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignavia principum factum est. sed me veterum novorumque morum reputatio longius tulit: nunc ad rerum ordinem venio. Hist. 2. 38.*

⁶⁵⁰ Kdo nás totiž volá na pomoc, ne-li viník a nešťastník? Které municipium hledá naši ochranu? Jen to, které znepokojuje buď soused, anebo vnitřní nesvornost, Kterou provincii hájíme, když ne oloupenou a sužovanou? A přece by bývalo lepší nemuset si stěžovat než dát se ochraňovat, Kdyby se však vyskytla nějaká obec, ve které by se nikdo nedopouštěl provinění, byl by řečník mezi nevinnými zbytečný tak, jako mezi zdravými lékař. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 407).

enim nos advocat nisi aut nocens aut miser). Nejde však pouze o jedince, ale celá města se stávají klienty obhájců včetně Tacita (*quod municipium in clientelam nostram venit*). Je to ve chvílích propuknutí nesvornosti a rozepří sousedkách, kdy hledají ochranu (*nisi quod aut vicinus populus aut domestica discordia agitat*). Provinciály je třeba zase chránit před zločinnými správci a úředníky, kteří je drancují (*quam provinciam tuemur nisi spoliata vexataque*). Jistě by chtěl Tacitus, aby existoval ideální svět bez zločinů (*atqui melius fuisset non queri quam vindicari*), jenže v takovém společenství by již nebylo třeba výmluvnosti a řečnického umění, neboť by nebylo koho ochraňovat a Tacitus to srovnává s věčně zdravou obcí a nepotřebnými lékaři (*quod si inveniretur aliqua civitas, in qua nemo peccaret, supervacuum esset inter innocentis orator sicut inter sanos medikus*).

Tacitus se tak zde hlásí ke stejné povinnosti jako Plinius Mladší. Je to vzdělaný člověk v rétorice a navíc římský nobil s konexemi ke dvoru. Je tak jeho povinností předstoupit před každého poškozeného v říši, ať jím je blízký občan, vzdálená komunita provinciálů, ať se jedná o jakýkoliv zločin, jeho povinností jako správného nobila je zabezpečit, aby každý zločin v říši byl vyšetřen a viník potrestán. Tak může každý římský šlechtic přispět ke stabilitě státu a vzájemné svornosti mezi jednotlivými komunitami rozlehlé říše. Pro Tacita je to obzvláště důležité, neboť neexistuje k Římské říši alternativa. A tak Cerialis v řeči ke gallským bojovníkům promluvil o neopodstatněnosti jejich vzpoury v čele s Civilem. Řím totiž zachovává spravedlnost nejen během války ale i po válce. Vždy se snažili zachovávat ke Gallům podle práva. Před dobytím Gallie jen na sebe útočili a způsobovali si navzájem zločiny. Nyní sice musí nést jho v podobě poplatků a daní, avšak to nesou shodně i s ostatními obyvateli včetně samotného města Říma. Oni však mají výhodu, že jsou vzdáleni všech různých zločinů odehrávajících se mezi elitami, zato plně participují na rozkvětu říše a jejich oblasti vzkvétají. Cerialis uznává, že někdy i oni se stanou obětí zločinu, avšak tyto chyby patří k lidské přirozenosti a Civilis nebude schopen vybudovat lepší stát, než je Římská říše. Bez Říma se však budou opět potácet v permanentních nekončících válkách zločinu a msty.⁶⁵¹

⁶⁵¹ *Regna bellaque per Gallias semper fuere donec in nostrum ius concederentis. nos, quamquam totiens lacesiti, iure victoriae id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur; nam neque quies gentium sine*

Tímto jsme však otevřeli též otázku správy a péče těchto obyvatel. Skutečně se mohli domoci lidé pomoci? Existovala nějaká spravedlnost v Římě? U Tacita nacházíme několik zajímavých ukázek pro analyzování tohoto tématu. Císař podle Tacita například vydal edikt, v němž zakazuje hry a vůbec všechny akce, ze kterých lze snadno získat přízeň provinciálů, protože toto právo zneužívali správcové, aby zakryli svoji špatnou správu, takže si místní uplatili těmito akcemi, aby nevznikla žádná žaloba. To však znemožňovalo vůbec zahájit řízení, když nebyla žádná oběť, která by ochotně podala stížnost.⁶⁵² Když však přišla stížnost na nějakého správce, byla posouzena. Tacitus se věnuje poměrně často těmto procesům.⁶⁵³

CXXIX) *Damnatus isdem consulibus Vipsanius Laenas ob Sardiniam provinciam avare habitam. absolutus Cestius Proculus repetundarum, Cretensibus accusantibus. Clodius Quirinalis, quod praefectus remigum, qui Ravennae haberentur, velut infimam nationum Italiam luxuria saevitiaque adflctavisset, veneno damnationem anteiiit.*

*Ann. 13. 30. 1*⁶⁵⁴

Jako příklad můžeme uvést jednu ukázkou, v níž se dočítáme, že byl odsouzen Vipsanius Laenas za drancování financí provincie Sardinie (*Vipsanius Laenas ob Sardiniam provinciam avare habitam*), dále byl obviněn Cestius Proculus za vydírání na Krétě, ale

armis neque arma sine stipendiis neque stipendia sine tributis haberi queunt: cetera in communi sita sunt. ipsi plerumque legionibus nostris praesidentis, ipsi has aliasque provincias regitis; nihil separatum clausumve. et laudatorum principum usus ex aequo quamvis procul agentibus: saevi proximis ingruunt. quo modo sterilitatem aut nimios imbris et cetera naturae mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. vitia erunt, donec homines, sed neque haec continua et meliorum interventu pensantur: nisi forte Tutore et Classico regnantibus moderatius imperium speratis, aut minoribus quam nunc tributis parabuntur exercitus quibus Germani Britannie arceantur. nam pulsus, quod di prohibeant, Romanis quid aliud quam bella omnium inter se gentium existent? octingentorum annorum fortuna disciplinaque compages haec coaluit, quae convelli sine exitio convellentium non potest: sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum et opes, praecipuae bellorum causae. proinde pacem et urbem, quam victi victoresque eodem iure obtinemus, amate colite: moneant vos utriusque fortunae documenta ne contumaciam cum pernicie quam obsequium cum securitate malitis.' Hist. 4. 74.

⁶⁵² et edixit Caesar, ne quis magistratus aut procurator in provincia quam obtineret spectaculum gladiatorum aut ferarum aut quod aliud ludicrum ederet. nam ante non minus tali largitione quam corripientis pecuniis subiectos adfligebant, dum quae libidine deliquerant ambitu propugnant. Ann. 13. 31. 3.

⁶⁵³ Srovnej s: Ann. 4. 13, Ann. 13. 33, Hist. 4. 45.

⁶⁵⁴ Za týchž konsulů byl odsouzen Vipeanius Laenas pro hrabivou správu provincie Sardinie; Cestius Proculus, obžalovaný Kréťany pro vydírání, byl osvobozen. Clodius Quirinalis předešel jedem svému odsouzení za to, že jako velitel veslařů sloužících v Ravenně svou rozmařilostí a krutostí utlačoval Itálii jako území nejbídnějšího národa. Minařík (1975, s. 347).

vina se neprokázala (*absolutus Cestius Proculus repetundarum, Cretensibus accusantibus*). Clodius Quirinalis se zase krutě a rozhazovačně choval na půdě Itálie, kde však soudní řízení muselo být pozastaveno, neboť před rozsudkem požil jed (*Clodius Quirinalis, quod praefectus remigum, qui Ravennae haberentur, velut infimam nationum Italiam luxuria saevitiaque adflictaisset, veneno damnationem anteit*). Jak vidíme, existovala podle Tacita praktika, jak se vypořádávat se zločiny způsobenými nobily na provinciálech, která měla napravovat jejich chyby. Zároveň se zdá, že některé případy neměly dostatek nasbíraných důkazů, aby mohl daný nobil být odsouzen a skutečně jej neodsoudili. Hanebnosti se však netýkaly pouze správců provincií, ale i nobilové usazení v institucích ležících na území Itálie byli shodně trestáni, tedy se nečinil rozdíl mezi místy působení těchto zločinných aristokratů. Bohužel však provinciálové podle Tacita mohli být snadno ovlivnitelní. A tak při nedostatku potravin lehce podlehli lžím vitelliovců, kteří falešně obviňovali, že dovoz je záměrně zdržován, a nikoliv z důvodu nevhodných přírodních podmínek.⁶⁵⁵ Za občanských válek také mnozí provinciálové se špatnými mravy a nesnášející Řím byli ochotni zatáhnout své spoluobčany do války. Ti v nouzi žádali Řím o pomoc. Tacitovi se příliš nezamlouvá tato bezpečnostní architektura, v níž Římané svými vojsky pomáhají spojencům odvrátit nebezpečí, které si sami způsobili, aniž by nějaké území získali a pouze počítali ztráty z válečného tažení.⁶⁵⁶ Tacitův entuziasmus má své limity. Odmítá plně důvěřovat provinciálům a žádá řádné prošetřování, a ne vždy by měl Řím zasahovat do zločinů cizích komunit, za které si mohou samy.

⁶⁵⁵ *is pro consule provinciae nequaquam turbidus ingenio; sed quia naves saevitia hiemis prohibebantur, vulgus alimenta in dies mercari solitum, cui una ex re publica annonae cura, clausum litus, retineri commeatus, dum timet, credebat, audentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant, ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates externis quoque bellis inexplebilis nulla umquam civilis victoria satiavit. Hist. 4. 38. 2.*

⁶⁵⁶ *Ea discordia et crebris belli civilis rumoribus Britanni sustulere animos auctore Venutio, qui super insitam ferociam et Romani nominis odium propriis in Cartimanduum reginam stimulis accendebatur. Cartimandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate; et auxerat potentiam, postquam capto per dolum rege Carataco instruxisse triumphum Claudii Caesaris videbatur. inde opes et rerum secundarum luxus: spreto Venutio (is fuit maritus) armigerum eius Vellocatum in matrimonium regnumque accepit. concussa statim flagitio domus: pro marito studia civitatis, pro adultero libido reginae et saevitia. igitur Venutius accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione in extremum discrimen Cartimanduum adduxit. tum petita a Romanis praesidia. et cohortes alaeque nostrae variis proeliis, exemere tamen periculo reginam; regnum Venutio, bellum nobis relictum. Hist. 3. 45.*

4.4.10. Vzpoury provinciálů a nespravedlnost

Tacitus však neupozorňuje pouze na fatální dopady špatné správy v podobě destrukce státu. Popisuje též tragická úmrtí kolonistů, kteří čelili hněvu provinciálů kvůli nemravnému správci. Takový případ mohl být nečekaný a lidé zvyklí životu vedle barbarů v provinciích již nepomýšleli na válčení.⁶⁵⁷ Jedná se o velmi krvavé vzpoury provinciálů, které byly zcela zbytečně vyprovokované špatnými správci. Tak například Felix, bratr Pallanta, dostal na starost Judeu, kterou však spravoval strašlivě, čímž podnítil vzpuru židů a dalších obyvatel oblasti, kteří pohrdali vedením.⁶⁵⁸ To jsou jistě pádné důvody, proč stíhat špatné správce, ohrožují lokální komunity vzpourou provinciálů i celkovou stabilitu státu. Tacitus však ne všechny procesy považoval za spravedlivé. Soranus byl podle Tacita dobrým správcem, který byl činný a zastával se provinciálů, když císařovi propuštěnci kradli místní památky a umění. Vytvořilo se falešné obvinění z podněcování vzpoury a Soranus slovy Tacita byl hanebně zavražděn (*caede*).⁶⁵⁹ Někdy soudní líčení sice probíhalo řádně, ale kontakty a nátlakem mohla prohrané strana u pochybných nobilů a císaře získat, co jí soudní řízení omezilo. Takže provinciálové z důvodu menších kontaktů sice vyhráli soud, avšak účinnost rozsudku

⁶⁵⁷ *Inter quae nulla palam causa delapsum Camuloduni simulacrum Victoriae ac retro conversum quasi cederet hostibus. et feminae in furorem turbatae adesse exitium canebant, externosque fremitus in curia eorum auditos; consonuisse ululatus theatrum visamque speciem in aestuario Tamesae subversae coloniae: iam Oceanus cruento aspectu, dilabente aestu humanorum corporum effigies relictas, ut Britannis ad spem, ita veteranis ad metum trahebantur. ... tutela templi freti et impediens qui occultis rebellionis conscii consilia turbabant, neque fossam aut vallum praeduxerunt, neque motis senibus et feminis iuventus sola restitit: quasi media pace incauti multitudo barbarorum circumveniuntur. ... qua clade et odiis provinciae quam avaritia eius in bellum egerat trepidus procurator Catus in Galliam transiit. Ann. 14. 32.*

⁶⁵⁸ *At non frater eius, cognomento Felix, pari moderatione agebat, iam pridem Iudaeae impositus et cuncta malefacta sibi impune ratus tanta potentia subnixo. sane praebuerant Iudaei speciem motus orta seditione, postquam ... cognita caede eius haud obtemperatum esset, manebat metus ne quis principum eadem imperitaret. atque interim Felix intempestivis remediis delicta accendebat, aemulo ad deterrima Ventidii Cumano, cui pars provinciae habebatur, ita divisit ut huic Galilaeorum natio, Felici Samaritae parerent, discordes olim et tum contemptu regentium minus coercitis odiis. Ann. 12. 54. 1.*

⁶⁵⁹ *At Baream Soranum iam sibi Ostorius Sabinus eques Romanus poposcerat reum ex proconsulatu Asiae, in quo offensiones principis auxit iustitia atque industria, et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumperat vimque civitatis Pergamena prohibentis Acratum, Caesaris libertum, statuas et picturas evehere inultam omiserat. sed crimini dabatur amicitia Plauti et ambitio conciliandae provinciae ad spes novas. tempus damnationi delectum, quo Tiridates accipiendo Armeniae regno adventabat, ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an ut magnitudinem imperatoriam caede insignium virorum quasi regio facinore ostentaret. Ann. 16. 23.*

díky Neronovu zásahu nikdy nevznikla.⁶⁶⁰ Tacitus také pochybuje, zda všechny aktivity vyrovnávající pozici provinciálů byly skutečně účinné.

CXXX) *Eadem largitione civitatum quoque ac provinciarum animos adgressus Hispalensibus et Emeritensibus familiarum adiectiones, Lingonibus universis civitatem Romanam, provinciae Baeticae Maurorum civitates dono dedit; nova iura Cappadociae, nova Africae, ostentata magis quam mansura. Hist. 1. 78. 1⁶⁶¹*

Otho byl natolik štědrým, aby si získal přízeň města provinciálů (*eadem largitione civitatum quoque ac provinciarum animos adgressus*), takže různým skupinám poskytoval benefity jako sjednocování rodin (*Hispalensibus et Emeritensibus familiarum adiectiones*), uděloval barbarům občanství (*Lingonibus universis civitatem Romanam*) a městům v provinciím daroval nová práva a občanský status (*provinciae Baeticae Maurorum civitates dono dedit; nova iura Cappadociae, nova Africae*). To vše bylo však pouze pro propagaci Othona, reálný účinek pro dané komunity podle Tacita byl minimální (*ostentata magis quam mansura*).

Otho rozumně tímto snadno mohl zvýšit svoji reputaci mezi provinciály. Jak jsme viděli výše, provinciálové podle Tacita jsou náchylní snadno těmto svodů podlehnout, takže pravděpodobně by byl v tom úspěšný a získal si vliv. Tacitus s tímto jednáním není úplně spokojen. Otho oklamal provinciály, kteří mu darovali svoji podporu, ale jako odměnu obdrželi pouze sliby. To je nespravedlivé.

Provinciálové však mohli vzít do vlastních rukou spravedlnost. Podle Tacita takovým případem byla i záhadná smrt Lucia Pisona, kterého zavraždil jeden venkovan. Tuto verzi však Tacitus odmítá jako nepříliš rozumnou. Spíše se jednalo o nájemného vraha

⁶⁶⁰ *Motus senatu et Pedius Blaesus, accusantibus Cyrenensibus violatum ab eo thesaurum Aesculapii dilectumque militare pretio et ambitione corruptum. idem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem, praetoria potestate usum et missum disceptatorem a Claudio agrorum, quos regis Apionis quondam avitos et populo Romano cum regno relictos proximus quisque possessor invaserant, diutinaque licentia et iniuria quasi iure et aequo nitebantur. igitur abiudicatis agris orta adversus iudicem invidia; et senatus ignota sibi esse mandata Claudii et consulendum principem respondit. Nero probata Strabonis sententia se nihilo minus subvenire sociis et usurpata concedere scripsit. Ann. 14. 18;* a další podivné soudní řízení lze nalézt u Tiberia v *Ann. 4. 55.*

⁶⁶¹ S touž štědrostí se Otho snažil získat také města a provincie, a tak dovolil Hispalanům a Emeritanům přibírat rodiny, všem Lingonům dal darem římské občanské právo a provincii Beatice maurská města; také Kappadokii a Africe byla dána nová práva, víc na pohled než s tím, aby zůstala v platnosti. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 70).

najatého Termistány, protože onen správce vymáhal zpronevěřené peníze těchto provinciálů natolik přísně, že to barbaři nesnesli.⁶⁶² Tento čin však Tacitus odsuzuje jako hanebný. Pokud by měli Termistáné problémy, mohli se obrátit na nějakého správného nobila, který by je obhájil před senátem a pomohl jim s potížemi. Jak už bylo řečeno, provinciálové byli náchylní k manipulaci.

Tacitus si také všímá i jiného fenoménu v zemi rozvrácené občanskou válkou.

Provinciálové totiž často neměli ani jinou možnost, jak se zachránit před různými armádami.

CXXXI) *nusquam fides aut amor: metu ac necessitate huc illuc mutabantur. eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos et validiores. Hist. 1. 76. 1*⁶⁶³

Věrnost a láska nemohla v těchto časech prospívat, zato strach a nutnost nutila provinciály neustále měnit strany podle situace (*nusquam fides aut amor: metu ac necessitate huc illuc mutabantur*). A tak Narbonští se přidali k Vitelliovi, protože byl tehdy nejsilnější a nejbliže k provincii (*eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos et validiores*).

Zde to není opovrhování provinciály nad jejich malomyslností, jak jsme viděli výše, avšak Tacitus má pochopení pro jejich situaci. V rozvráceném státě není možné kvůli vlastní záchraně pro tyto ohrožené skupiny bez válečné moci setrvávat pevně na jedné straně a té být věrný.⁶⁶⁴ Ačkoliv je to mravní prohřešek, zde Tacitus empaticky nahlíží na

⁶⁶² *Isdem consulibus facinus atrox in citeriore Hispania admissum a quodam agresti nationis Termestinae. is praetorem provinciae L. Pisonem, pace incuriosum, ex improviso in itinere adortus uno vulnere in mortem adfecit; ac pernecitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo per derupta et avia sequentis frustratus est. neque diu fefellit: nam presso ductoque per proximos pagos equo cuius foret cognitum. et repertus cum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna sermone patrio frustra se interrogari clamitavit: adsisterent socii ac spectarent; nullam vim tantam doloris fore ut veritatem eliceret. idemque cum postero ad quaestionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus saxoque caput adflixit ut statim exanimaretur. sed Piso Termestinatorum dolo caesus habetur; quippe pecunias e publico interceptas acrius quam ut tolerarent barbari cogebat. Ann. 4. 45.*

⁶⁶³ Nikde nebylo věrnosti ani lásky; ze strachu a z nutnosti přicházeli sem a tam. A právě také strach obrátil provincii Narbonskou k Vitelliovi, poněvadž se snadno přestoupí k nejbližším a silnějším. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 69).

⁶⁶⁴ *Srovnej též se zoufalým stavem během občanské války a svévolné zabíjení provinciálu: Et Treviros quidem ut socios securi adiere: Divoduri (Mediomatricorum id oppidum est) quamquam omni comitate exceptos subitus pavor terruit, raptis repente armis ad caedem innoxiae civitatis, non ob praedam aut spoliandi cupidine, sed furore et rabie et causis incertis eoque difficilioribus remediis, donec precibus*

situaci provinciálů a svým způsobem je i mírně obhajuje. V takové situaci totiž padli výhody být pod vládou Říma, neboť bezpečnost byla v rozvratu, právo se nevymáhalo a vše bylo v chaosu. Velmi neslavně také dopadlo předání království Icenů. Ačkoliv barbarský král doufal, že Římané budou schopni řádně spravovat jeho državy, země bude o to více vzkvétat, když bude součástí této ohromné říše a v bezpečí, stal se pravý opak. Římané zemi poplenili a rozvrátili, nehleděli ani spravedlnosti, ani práva, natož rovnosti a úcty k místním. Zlovůle vojáků, kněžích i statkářů, kteří zotročovali obyvatele pro svůj vlastní zisk nakonec vedla ke krvavé vzpouře manželky krále Boudiccy, které se chovaly též otřesně.⁶⁶⁵ Pro Tacita to je exemplární selhání provinciální správy. Selhal zde totiž každý element. Římský císař nedohlédl na správce provincie, který nechal, aby se provinciálům dělo veliké bezpráví. Provinciálové neměli u nikoho zastání. Nelze se k provinciálům chovat takto ohavně a bezprávně, neboť tito lidé mají podle Tacita vybudovanou sensibilitu na otroctví a porobu a tendenci se přičítat moci. Toto vědomí vlastní důstojnosti, které by neměla být nikdy narušena vládci, ztělesňuje královna Boudicca. Ta totiž nebojuje o samostatné království a jeho bohatství, i když by na to měla plné právo, když Římané porušili dohodu a k území se chovali hůře než k nepřátelskému. Ona však vystupuje jako mstitelka za zneuctění svých dcer a proti zotročování lidí, tedy nelimitní moci svévolných Římanů. Boudicca samozřejmě se vyjadřuje podezřele podle narativu římský vojevůdců, když zahajují spravedlivé války. Udává příčinu války, čímž je nespravedlnost a zneuctění, je zřejmé, že se jedná o obrannou válku proti agresorovi a zaštiťuje se bohy spravedlivé pomsty, kteří by měli jí

ducis mitigati ab excidio civitatis temperavere; caesa tamen ad quattuor milia hominum. isque terror Gallias invasit ut venienti mox agmini universae civitates cum magistratibus et precibus occurrerent, stratis per vias feminis puerisque: quaeque alia placamenta hostilis irae, non quidem in bello sed pro pace tendebantur. Hist. 1. 63.

⁶⁶⁵ *Rex Icenorum Prasutagus, longa opulencia clarus, Caesarem heredem duasque filias scripserat, tali obsequio ratus regnumque et domum suam procul iniuria fore. quod contra vertit, adeo ut regnum per centuriones, domus per servos velut capta vastarentur. iam primum uxor eius Boudicca verberibus adfecta et filiae stupro violatae sunt: praecipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exuuntur, et propinqui regis inter mancipia habebantur. qua contumelia et metu graviorum, quando in formam provinciae cesserant, rapiunt arma, commotis ad rebellionem Trinobantibus et qui alii nondum servitio fracti resumere libertatem occultis coniurationibus pepigerant, acerrimo in veteranos odio. quippe in coloniam Camulodunum recens deducti pellebant domibus, exturbabant agris, captivos, servos appellando, foventibus impotentiam veteranorum militibus similitudine vitae et spe eiusdem licentiae. ad hoc templum divo Claudio constitutum quasi arx aeternae dominationis aspiciebatur, delectique sacerdotes specie religionis omnis fortunas effundebant. nec arduum videbatur excindere coloniam nullis munimentis saeptam; quod ducibus nostris parum provisum erat, dum amoenitati prius quam usui consulitur. Ann. 14. 31.*

podpořit.⁶⁶⁶ Avšak toto není pro naše téma práce podstatné, důležitý je postoj Tacita, který zde stojí na straně vzbouřených Britannů, pokud mluvíme o jejich stížnostech na římskou moc a špatné správce. Nakonec však Tacitus se raduje, že Římané dosáhli vůči Boudicce staré válečné slávy, když jí porazili a nikoho nešetřili.⁶⁶⁷ Tacitus totiž má radost, že titíž Římané, když čelili Boudicce dokázali prokázat zdatnost a ctnosti a zvítězit a darovanou zem dobýt zpět. Nobilové mohli zvýšit si svoji vojenskou slávu a zapsat se do dějin. Nepřítel byl poražen a barbari vystrašení. Nyní bude jednodušší spravovat provincii. Navíc se rozjelo vyšetřování nad důvody vzpoury, i když bohužel již víme, že Nero nevyslal nejvhodnějšího vyšetřovatele.⁶⁶⁸ Přesto zde existovala naděje na budoucí spravedlivý stav, v němž si nikdo nebude muset spravedlnost vymáhat násilím a svévolně, s čímž Tacitus jak v případě Termistánů tak Boudiccy nesouhlasí. Podobně lze sledovat u Tacita i válku s Armiem, který argumentuje velmi podobně a upozorňuje na římskou chamtivost.⁶⁶⁹

4.4.11. Zvrácení římské role

Situace a hanebné chování Římanů a jejich vůdců mohla se však zvrhnout v ještě v hroznější činy směřované i vůči občanům. Ti pak hledající ochranu a bezpečí se museli schovávat u barbarů, což pro Tacita je velmi hluboké poklesnutí římské slávy.

CXXXII) Non florentis Caesaris neque suis in castris, sed velut in urbe victa facies gemitusque ac planctus etiam militum auris oraue advertere: progrediuntur contuberniis. quis ille flebilis sonus? quod tam triste? feminas inlustris, non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriae uxoris aut comitatus soliti: pergere ad Treviros et

⁶⁶⁶ *Boudicca curru filias prae se vehens, ut quamque nationem accesserat, solitum quidem Britannis feminarum ductu bellare testabatur, sed tunc non ut tantis maioribus ortam regnum et opes, verum ut unam e vulgo libertatem amissam, confectum verberibus corpus, contrectatam filiarum pudicitiam ulcisci. eo provectas Romanorum cupidines ut non corpora, ne senectam quidem aut virginitatem impollutam relinquunt. adesse tamen deos iustae vindictae: cecidisse legionem quae proelium ausa sit; ceteros castris occultari aut fugam circumspicere. ne strepitum quidem et clamorem tot milium, nedum impetus et manus perlatores: si copias armatorum, si causas belli secum expenderent, vincendum illa acie vel cadendum esse. id mulieri destinatum: viverent viri et servirent. Ann. 14. 35.*

⁶⁶⁷ Srovnej s Ann. 14. 37.

⁶⁶⁸ Srovnej s Ann. 14. 39.

⁶⁶⁹ Viz Ann. 2. 15.

*externae fidei. pudor inde et miseratio et patris Agrippae, Augusti avi
memoria, socer Drusus, ... Ann. 1. 41. 1⁶⁷⁰*

Vzbouřenci totiž začali ničit tábor a chovali se v něm jako k nepřátelskému a dobytému městu, který již nebyl pod kontrolou Germanika (*non florentis Caesaris neque suis in castris, sed velut in urbe victa*). Tito vzbouřenci byli lákáni zvuky bédování (*facies gemitusque ac planctus etiam militum auris oraue advertere*). Následuje Tacitovo vyjádření zděšení nad stavem tábora ohrožování vznešených žen vojskem (*quis ille flebilis sonus? quod tam triste? feminas inlustris*). Právě ony nemohly naleznout ochranu mezi římskými vojáky, kteří je měli chránit (*non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriae uxoris aut comitatus soliti*), takže v zoufalství směřovaly k barbarským Trevírům pod ochranu (*pergere ad Treviros et externae fidei*). Následkem toho vzbouřené vojáky pojal stud, že manželka Germanika ze slavného rodu před nimi musela utéci (*pudor inde et miseratio et patris Agrippae, Augusti avi memoria, socer Drusus*).

Hanebný stav římské armády způsobil, že přední členka římské elity musela pro pomoc a ochranu utíkat k barbarům. To bylo podle Tacita velmi ohavné, neboť se zvrhl stav, v němž Římané byli garancí míru a bezpečnosti, zde však jsou to barbaři, kteří se chovají rozumně. Nakonec i tito vzbouřené vojáky, kteří již byli plně pod vlivem špatných mravů, si uvědomili hanebnou situaci a chtěli napravit situaci, tak strašlivá událost to byla, že i vojáky přirozeně toužící po kořisti přesvědčila se zastavit. Toto prohození rolí je pro Tacita děsivé a nepřijatelné.⁶⁷¹

Římané chovající se jako barbaři pak byli ohrožením pro říši i pro provinciály. Tacitus popisuje zoufalou situaci správce provincie, který čelí armádě othonovců chovající se jako na nepřátelském území.

⁶⁷⁰ To nebyl obraz Caesara, mocného pána ve vlastním táboře, nýbrž bylo to jako v dobytém městě; nářek a bédování obrátily k sobě i pozornost vojáků. Vycházejí ze stanů. Jaké to žalostné zvuky? Jaká to truchlivá scéna? Vznešené ženy! Nemají k ochraně ani setníka ani vojáka, nic z toho, co přísluší vojevůdcově choti nebo obvyklému průvodu. Pospíchají k Treverům, tedy pod cizí ochranu. Tím byl vzbuzen stud, soucit i vzpomínka na jejího otce Agrippu, děda Augusta, tchána Drusa; ... Minařík (1975, s. 47).

⁶⁷¹ Někteří badatelé se však domnívají, že Germanikus celou událost připravil, aby připravil lekci vojákům viz Goodyear (1972, s. 281).

CXXXIII) *non Italia adiri nec loca sedesque patriae videbantur: tamquam externa litora et urbes hostium urere, vastare, rapere eo atrocius quod nihil usquam provisum adversum metus. pleni agri, apertae domus; occursantes domini iuxta coniuges et liberos securitate pacis et belli malo circumveniebantur. maritimas tum Alpīs tenebat procurator Marius Maturus. is concita gente (nec deest iuventus) arcere provinciae finibus Othonianos intendit: sed primo impetu caesi disiectique montani, ut quibus temere collectis, non castra, non ducem nescitantibus, neque in victoria decus esset neque in fuga flagitium.*

*Hist. 2. 12. 2-3*⁶⁷²

Tacitus postup othonovců vykládá jako pochod vůči nepřátelskému území se snahou jej dobýt (*non Italia adiri nec loca sedesque patriae videbantur*) a ničili a plenili vše, co jim přišlo do cesty (*tamquam externa litora et urbes hostium urere, vastare, rapere eo atrocius quod nihil usquam provisum adversum metus. pleni agri*). Situace bylo o to horší, že nenarazili na žádný odpor, neboť obyvatelé neočekávali, že Římané na ně zaútočí (*apertae domus; occursantes domini iuxta coniuges et liberos securitate pacis et belli malo circumveniebantur*). Správce Marius Maturus⁶⁷³ jako správný aristokrat se snažil onu destrukci zastavit, měl jen po ruce pouze tamní kmen, sic plný mladíků, (*maritimas tum Alpīs tenebat procurator Marius Maturus. is concita gente nec deest iuventus arcere provinciae finibus Othonianos intendit*), takže byli tito noví vojáci prohráli, neboť nechápali římský koncept válečné slávy, neuměli plánovat bitvu a neměli velitele (*sed primo impetu caesi disiectique montani, ut quibus temere collectis, non castra, non ducem nescitantibus, neque in victoria decus esset neque in fuga flagitium*).

⁶⁷² Zdálo se, že nevstupují do Itálie, ani do krajů a sídel své vlasti; tak jako na cizích pobřežích a v nepřátelských městech pálili, pustošili, loupili, a to tím strašněji, že nikde nebyla učiněna opatření proti hrůzám toho druhu. Pole byla plná, domy otevřené; statkáři vycházející vojsku vstříc s manželkami a dětmi byli s pocitů mírové bezpečnosti zaskočeni válečným neštěstím. Přímořské Alpy spravoval tehdy prokurátor Marius Maturus. Ten povolal do zbraně tamní kmen, který měl dostatek mladého mužstva, a zamýšlel odrazit othonovce od hranic své provincie. Hned při prvním útoku však byli horalé potření a rozprášeni, protože se shromáždili jen tak bez plánu, neznali ani válečnou službu, ani vůdce a neviděli ani čest ve vítězství, ani hanbu v útěku. Minařík, Hartmann, Bahník (1976, s. 89).

⁶⁷³ Jezdec a spojenec Vitellia a později na straně Vespasiána byl správce této oblasti ještě v roce 78 srovnej Ash (2007, s. 111).

Obrácení rolí mělo strašlivé následky. Obyvatelstvo nebylo připraveno vzdorovat těmto vojskům, neboť tito vojáci je měli chránit a zaručit mír a bezpečí. Jejich zdatnost se zvrhla a zlovůle se otočila vůči říši. Ačkoliv byla snaha je zastavit, othonovci byli zkušení ve válečném umění a obdařeni římskou zdatností, takže barbaři jim nemohli čelit, neboť tuto zdatnost neznali a neměli. Římany mohli zastavit pouze jiní Římané. Bylo to nejen hanebné, ale Tacitus upozorňuje, že to bylo též i velmi nebezpečné.

Tacitus má zajímavý vztah k cizím kulturám a mentalitám. Na jedné straně již dříve včleněné kultury do římské považoval za součást římské kultury a podporoval je, avšak cizí vlivy později začleňované do římských mravů a náboženství odmítal jako cizí pověry ohrožující římskou mravnost.⁶⁷⁴ Tacitus nevnímá pozitivně, že Řím se postupně propojuje se světem a stává se na něm závislý, ohrožuje to totiž samostatnost Říma, který závisí více na dopravě potravin a častých nehod.⁶⁷⁵ To nám opět připomene Tacitovu snahu o stabilizaci státu. Přijímání cizí kultury i závislost na dovozu potravin jsou destabilizující elementy, avšak již dávno přijaté cizí kulturní vlivy nijak stát neohrožují, neboť jsou již jeho integrální součástí.

5. Syntéza

V této části se pokusím syntetizovat sesbíraná data z analýzy a shrnout pohled probíraných autorů na téma této práce, aby v závěru se mohlo odpovědět na badatelské otázky.

5.1. Syntéza zjištěných faktů u autora Plinia Mladšího

Plinius mladší rozhodně není člověkem, který by odmítal tehdejší styl vojenské politiky. Naopak je zcela součástí nomenklatury říše, ačkoliv se nepodílí na vedení válek a dobývání území, avšak spravuje a spoluutváří v demilitarizovaných zónách římský řád a vládu, a tak napomáhá upevňovat a stabilizovat situaci, kterou nazýváme římským

⁶⁷⁴ *saepe adversis rei publicae temporibus accitos, quorum monitu redintegratas caerimonias et in posterum rectius habitas; primoresque Etruriae sponte aut patrum Romanorum impulsu retinuisse scientiam et in familias propagasse: quod nunc segnius fieri publica circa bonas artes socordia, et quia externae superstitiones valescant. Ann. 11. 15. 1.*

⁶⁷⁵ *at hercule olim Italia legionibus longinquas in provincias commeatus portabat, nec nunc infecunditate laboratur, sed Africam potius et Aegyptum exercemus, navibusque et casibus vita populi Romani permissa est. Ann. 12. 43. 2.*

mírem – *Pax Romana*. Tento civilní pohled je unikátním a umožňuje nám vnímat římské výboje z pozice zázemí a nikoliv pohledem válečníka.⁶⁷⁶

Není to však pouze úředník plnící příkazy a zadané úkoly od císaře, avšak sám jako privátní osoba ve svých soukromích dopisech chválí římskou expanzivnost. Vyzdvihuje prospěšnost takových to výprav, a to šíření civilizace a jejích výtvarků na více obyvatel οίκουμévη a také zvětšení slávy římského státu. Zároveň tyto vlastnosti, které má pouze římská společnost, předurčují jedince z této společnosti, aby se stali vládci obyvatelného světa, ostatní národy mají jim z této přirozenosti být poddanými. Také chválí osobnosti, které se účastnily válečného tažení a prokázaly vojenskou zdatnost a ctnosti pojící se s bitvami. Naopak opovrhne vyzdvihovanými osobnostmi s mizivou válečnou zkušeností⁶⁷⁷

Nesouhlasí, že by propuštěnci mohli kdykoliv opustit otrockou povahu a nevidí v nich dostatečné zdatnosti. O to více opovrhne jejich oceňování. Dochází tak k devalvací hodnot, senát se naplňuje lidmi, kteří nejsou tak zdatní jako dřívější senátoři.

Pro Plinia je velikou hrozbou, pokud by se do římské společnosti měli zařadit i lidé pochybného původu a nemající jakýkoliv vztah k těmto římským ctnostem. Čím výše se takový nehodný člověk dostane, tím více se rozšíří do římské společnosti (do celého světa pod jejich jhem) vlastnosti špatné.⁶⁷⁸

Přirozenými vládci pro takovou říši byli císařové. Ačkoliv Plinius sentimentálně vzpomíná na republiku, císařství považuje za přirozené pokračování z krize republiky a správný stav. Ideální císař by měl být mírným. Tato mírnost se projevuje ve válce i v míru tak, že daný vladař neinklinuje k extrémním rozhodnutím. Vládu převezme nenásilně, obnovuje instituce, staré pořádky a mravy po špatných vládcích a snaží se udržovat mír, který má v oblibě. Také obnovuje spravedlivý pořádek a vládu starých zákonů. Na druhou stranu Plinius chválí i válečnou zdatnost takového císaře. Císař je osoba, která musí zvládat dvě velké problémy v jeho vládnutí: mírový stav říše a stát ve válce.

⁶⁷⁶ Cornell (1993, s. 167).

⁶⁷⁷ Ukázky: I), II), III), IV), V), VI).

⁶⁷⁸ Ukázky: VII), VIII), IX).

Císařství je velmi výhodné z důvodu jednodušší administrativy a stability, protože lidé snadněji budou loajální jednomu člověku a hádky o moc mezi nobily nejsou prospěšné. Takový vládce ví, kdy je nejlepší vytáhnout do boje a kdy ponechat mír. Nijak nedychtí se okamžitě účastnit válečného tažení, ale když je třeba, neváhá a rozvine své válečné zdatnosti v boji. Zároveň však usiluje vždy o mír, brzké skončení konfliktu a stabilizaci situace, hledí si spravedlnosti a nepřekračuje své limity moci a nechá vládnout i dobré zákony.⁶⁷⁹

V popředí též vystupuje zákon a spravedlnost, která by měla platit pro všechny shodně, včetně kriminálků a hanebných osob. Zákony totiž mění společnost na stát. Dobrý císař ctí natolik zákon, že i čin z pohledu etického obhajitelný z tzv. „vyššího principu“, podle litery zákona odsuzuje.⁶⁸⁰

Jakmile císař svojí nemírností překročí hranice pro spravedlnost a římské právo, nelze jeho chování na území říše rozeznat od vpadlých barbarských nepřátel. Císař se právem i spravedlností musí řídit i během tažení. Aby však císař mohl rozvinout veškerý svůj potenciál, musí vytáhnout, protože jedině ve válce lze získat válečnou slávu. Nesmíme zapomenout na onen úděl římského národa jako vítězícího a dobývacího svět. To je povinnost císaře, aby onen úděl naplnil.⁶⁸¹

Císař je jakési jádro říše, od něhož se odvíjí ostatní charakteristiky státu. Téměř by se dalo říci, že podle Plinia je císař stát. Má absolutní moc nad otázkami míru a války. Změna císaře má podle něj okamžité téměř ontologické změny na všech obyvatelích. Císař je také jakousi dualitou. Musí se řídit spravedlností a právním řádem, avšak zároveň je zobrazován jako vyvolenec boha a lidu, který rozhoduje o vše důležitých otázkách a jeho úkon vytváří právní precedens, takže ideální císař sám je zákonem, tvoří jej, ztělesňuje i naplňuje. Císař má být hegemonelem a žádný nobil by neměl mít ambice na jeho sesazení, Plinius však též chválí, když k tomu připustí i další nobilové. Jedná se totiž o neotřesitelného vládce povoláného lidem i nejvyšším bohem. Pro dobrého císaře jsou špatné časy skvělá příležitost, jak se proslavit v mírových zdatnostech⁶⁸²

⁶⁷⁹ Ukázky: XIII), XIV), XV).

⁶⁸⁰ Ukázky: XVI), XVII).

⁶⁸¹ Ukázky: XVIII), XIX).

⁶⁸² Ukázky: XX), XXI), XXII), XXIII), XXVI), XXXIX).

Nejde však pouze o vnější aspekty nýbrž dobrá vláda je podmíněna souborem vlastností, které již předkové dodržovali, pomocí čehož dosáhli takových úspěchů. Tento soubor vlastností je kardinálním bodem i v mírových záležitostech. Císař má být vzorem, aby i ostatní následovali jeho ctnosti a soupeřili mezi sebou, kdo bude stejně zdatným jako císař. Bez těchto ctností totiž následná správa nad porobenými barbary by byla nemožná, kteří pro svoje zcivilizování, kultivaci i dokonce svobodu potřebují. Dobrý správce je ten, jenž sluje tím nejlepším, co římská civilizace může nabídnout, což jsou právě ti, kteří mají ony ctnosti. Bez nich jakákoliv expanze z důvodu šíření civilizace je marná, neboť pod správou muže nemajícího takových to ctností se obyvatelé zhoršují a stávají se divočejšími a nastávají rozbroje a chaos. Jsou to však tyto časy špatných císařů, které jsou natolik odlišné od dobrých časů, že lidé si míru a klidu v říši více váží. Odchod špatného císaře vylepší život všem, neboť i odejde i špatná říše původního císaře a vznikne úplně jiní a lepší stát. Císař je tak centrální postava v rozšiřování dobrých mravů. Plinius dobrého císaře totiž chválí za počínání si podobné spíše k republikánským hodnotám než k tyranům a králům. Tímto vyjadřuje určitý sentiment k republice a spojuje ji s císařstvím jako pokračování. K dobré vládě stačí podle Plinia i jediná ctnost. Ostatní dobré vlastnosti totiž nutně budou následovat skrze onu jedinou ctnost.⁶⁸³

Zato hanební císařové se starají o soukromé životy nobilů, a přitom sami kolem sebe vytvářejí nedobytnou pevnost, jež celou vládu zatemňuje. Špatný císař je neschopný vést války, v nichž by získal válečnou slávu, naopak vede války, ve kterých Řím prohrává, či raději vzdá jakoukoliv snahu vést legitimní války a vytváří umělé konflikty a zbytečné války proti domnělým protivníkům, kteří jsou v nevýhodě už jen proto, že neočekávají výpad Říma, například spojenci, či provinciálové. To poté přináší nepokoje, chaos a neúspěchy pro římskou správu v provinciích i pro celý stát jako takový. Každý má strach a špatná správa dopadá na všechny. Nobilové by se měli snažit realizovat v senátu a nezávidět moc císaře. Hledět by si měli především státu a jeho potřeb a chápat, že císař je hlava onoho státu a jejich špatný přístup k němu znamená špatný přístup ke státu. Jenže v tomto systému je to nemožné z důvodu panické obavy císaře ze schopných

⁶⁸³ Ukázky: XXIV), XXV), XXVII), XXIX), XXX).

nobilů, kteří jsou potenciální protivníci a vyzývatelé o trůn, neboť císařovi schopnosti jsou pod průměrem ostatní aristokracie.⁶⁸⁴

Pokud se však špatné mravy stávají normou, tak Řím se stává čím dál méně civilizovaným. Navíc takoví představení jen velmi neochotně míří do války, nebo naopak pořádají války zbytečné, či přímo zfalšované, jen aby ukazovali, že i oni mají slavná vítězství. Plinius kritizuje císaře, kteří falešně pořádají výpravy proti nepříteli, ale skutečný užitek ani právnost daného aktu je pochybná.⁶⁸⁵

Jedinci se tak odklánějí od služby ke státu a snaží si pozicemi ve státní správě spíše přisvojit slávu a prostředky pro sebe. Špatný vládce má neustále strach, protože může být ve zdatnosti překonán lepším nobilem. Proto je třeba nejlepšího z nejlepších, aby tento strach neměl. Jde totiž především o sílu duše nad slastmi skýtající moc císaře, kdo se nenechá tělem ovlivnit a zůstane na svých mravních zásadách, pak bude dobrý císařem a také edukaci o svodech císařské moci. Ne vždy se to však dá ihned poznat. Plinius se však domnívá, že volba špatných císařů je také plán bohů. Je třeba takových, aby se v oné trudné době dokázal zaskvěť skutečný mravní příklad mezi nobily. Ten se vzbouří proti nespravedlnosti a zavládne lepší vláda s novým vládcem.⁶⁸⁶

Plinius je sám k sobě v tomto velmi kritický a uznává, že mnohé skvělé vlastnosti jím tak chválené jsou pro něj nedosažitelné. Avšak podle jeho vlastních slov se přesto snaží být ideálním Římanem. Jako správce provincie respektuje místní zvyklosti a kulturu. Plinius žádá rovnost a spravedlnost nejen po císaři, ale také po všech ostatních obyvatelích říše. Umravňuje vojáky, aby netoužili jen po kořistění, ale dokázali se rozdělit i ostatními a neolupovali je. Uznává, že ostatní kultury sice nejsou rovné k římské, avšak v oblastech mimo vládnutí a expanzi se nejen vyrovnají Římu, avšak dokonce jej překonávají. Je dán provinciálům právní řád, neboť ten je základním rysem státu a civilizace, a proto je povinností římských nobilů provinciály ochránit před římskými nešvary a zlovůli, a to i na úkor římských spoluobčanů, kteří takovým chováním se finančně zabezpečují, avšak nebezpečí takového chování a korupce v říši je podle Plinia

⁶⁸⁴ Ukázky: X), XXXI), XXXII), XXXIII), XXXIV), XXXVIII).

⁶⁸⁵ Ukázky: XIX), XXXV), XXXVI), XLIII).

⁶⁸⁶ Ukázky: XVIII), XXXIV), XXXIII)

příliš veliké, aby takové chování se mohlo tolerovat, a neváhá provinciály hájit společně s přítelem Tacitem.⁶⁸⁷

Dobývání nekončí válkou, avšak obsazením a pacifikací oblasti. Tato část je stejně důležitá jako ta válečná. Očekává velikou zodpovědnost Římanů za dobytá území a jejich obyvatele, a to v rovině mravů i v ekonomických aspektech. Plinius kritizuje ovlivňování Římanů provinciály, ale žádá, aby Římané ovlivňovali svými mravy provinciály. Řím je centrem říše a redistribuuje komodity a spravuje záležitosti provincií. Římská hegemonie se projevuje především je nezávislostí mravů na okolních národech. Ostatní národy sice mají například přírodní bohatství, to však nemůže vykompenzovat jejich horší mravy. Římané si mají chránit tyto výtěžky. Plinius odmítá značné vykořisťování provincií, žádá rovnost, svobodu. Vyzývá, aby místní lidé později si volili ze svých řad nobily, které je budou zastupovat, neboť oni znají nejlépe, kdo bude nejlepší. Vše směřuje do jednoho místa – integrace provinciálů v podobě občanství.⁶⁸⁸

5.2. Syntéza zjištěných faktů u autora Suetonia

Suetonius jako člověk úzce spojený s dvorem včetně jeho rodiny nahlíží na naše téma z pohledu centra. Nám dochované údaje jsou značně ovlivněny charakterem jeho díla, které je životopisné a má čtenářům poskytnout edukativní funkci na příkladech císařů, které dělí na lepší a horší. Na základě jejich chování vytváří příklady vhodného a pochybného chování pro osoby ve vedení říši.

Pro Suetonia je válka úzce spjata s nobily a později římskými císaři. Nijak nepolemizuje příčiny války (dokonce i soukromé) a jakoukoliv příležitost k zvětšení své slávy skrze válku minimálně nekomentuje, leckde však i podporuje. Každopádně pečlivě vyjmenuje všechny možné příčiny, i kdyby se mělo jednat o nepřátelské zdroje.⁶⁸⁹

Kritizuje však u císařů, pokud se neodhodlají vést válkou, či vedou válku, avšak hanebnými způsoby. Tyto způsoby lze shrnout do několika bodů. Císař pro získání vítězství vede zbytečnou válku proti falešným nepřátelům, což stojí zdroje. Často při tom takový císař napodobuje své předky ve válce, protože ve skutečnosti žádnou skutečnou válku nevede, spíše svým chováním paroduje původní římské mravy. Od válek

⁶⁸⁷ Ukázky: XI), XXVIII), XXXVII).

⁶⁸⁸ Ukázky: XII), XL), XLI), XLII), XLIV).

⁶⁸⁹ Ukázky: XLV), XLVI), XLVII).

je však císař a celý dvůr velmi vzdálen, protože se odehrávají na samotných hranicích říše a do centra přichází jen zprávy úspěchu a neúspěchu. Císař se tak stává pasivním příjemcem takových zpráv, nikoliv aktivním činitelem ve válce. To si někteří vynahrazují oněmi neoprávněnými válkami, které mohou předvádět i v divadle, aby alespoň vytvořili zdání, že se přibližují ke svým předkům a jejich válečné slávě.⁶⁹⁰

Je otázkou, zda připisovat Suetoniovi názor, že Řím a jeho vítězství jsou určeny božími zásahy. Rozhodně však lze tyto ukázky interpretovat jako pokus o zdůraznění velikosti římského státu a poukázání, že tato velikost se odráží na základě úspěchů a neúspěchů.⁶⁹¹

Suetonius si všímá, že tomu tak vždy nebylo a existovala stará doba, v níž Římané byli ve velmi blízkém styku s válečnou vřavou.⁶⁹²

Suetoniovo rozděluje císařské ctnosti na dva okruhy – vojenské a mírové. Od ideálního císaře očekává, že bude excelovat v obou, protože jsou to oblasti pro vládu stejně důležité a dekadence mravů v jedné části ohrožuje i druhou oblast. Platí též opačný příměr, hanebnosti se též dělí na dvě oblasti a Suetonius si jich všímá zvláště. Těm by se měl vládce také vyhýbat, aby jeho vláda byla dobrá. Velmi destruktivní je občanská válka, která má za následek ničení obou sfér z morálního hlediska.⁶⁹³

Suetonius si všímá, že císařové se snaží zvýšit svoji válečnou slávu. Rozdíl mezi dobrými a špatnými vládci je v míře onoho chtíce, kdy špatný císař je tak dychtivý, že poškozuje obraz říše a je ochotný i poškodit stát, aby dosáhl této slávy a měl ji stejnou jako jejich schopní předchůdci. Dobrý vládce naopak tento chtíč nechává působit pozitivně a stát ve skutečně svým chtění posiluje. Tento chtíč však není svévolný, neboť i sám Suetonius podle válečné slávy hodnotí celé rody a jejich potomky. Každý nobil se tak snaží mít dobrý obraz v době velké slávy nejen pro sebe, ale i pro své potomky. Někdy si však vyžádá od nobila (císaře) i velmi obtížnou volbu mezi hanebnou slávou poškozující stát, a opravdovou válečnou slávu, která sice podpoří stát, ale pro jedince vyžaduje nejvyšší

⁶⁹⁰ Ukázky: XLVIII), XLIX), L), LI), LII), LIII), LIV), LV), LVI).

⁶⁹¹ Ukázky: LVII), LVIII).

⁶⁹² Ukázka LIX).

⁶⁹³ Ukázky: LX), LXI).

obět. Suetonius jednoznačně podporuje válečnou slávu i s nejvyšší obětí, jen pokud se přispěje k prosperitě státu.⁶⁹⁴

Suetonius příčinu hanebnosti špatných císařů vidí v jejich nectnostech, a to především v netečnosti a závisti. Přirovnává je ke stejným zločinům jako vraždění. Jsou to strašlivé zločiny především tím, že císař velmi poškozuje stát a jej metaforicky zabíjí. To se v konkrétní rovině děje jako nezájmem o veřejné činnosti, takže vzniká mocenské vakuum, které může být zneužito příliš ambiciózními nobily hledícími svůj prospěch a ne státní. Tyto vzpoury vzbuzují obavu tohoto panovníka, který pro jistotu sabotuje jakoukoliv větší aktivitu ze strany nobilů, která by mohla převýšit jeho nečinnost a poukazovat na velké ambice. Tak to však ve skutečnosti omezuje a poníží i nobily ctnostné, kteří ambice realizují ve prospěch státu. Nobilové raději upadají do letargie. Tím se netečnost šíří po říši a rozšiřuje špatné zlozvyky až k destrukci státního zřízení. Pak je jen otázka času, kdy vládu převezme jen trochu aktivnější nobil, který nebude dbát právních ustanovení a bude si počínat svévolně ve svůj vlastní prospěch.⁶⁹⁵

Všeobecně vztah nobila a císaře je podle Suetonia velmi komplikovaný. Jsou to vlastně konkurenti, neboť oba chtějí dosáhnout stejného cíle – dostat pocty a získat válečnou slávu. Dobrý císař dokáže tento stav dostatečně vyrovnat, že nobilové stále dychtí soutěžit ve prospěch státu a neohrožují císaře, neboť i ten je zdatný. Protože je císař stále zdatnější před předními nobily, nemusí se jich bát a nechává jim prostor. Tato soutěž přirozeně prospívá říši a je motorem její expanze, což je chvályhodný stav podle Suetonia.⁶⁹⁶

Také vztah císaře a vojska je dynamický z pohledu Suetonia. Na jedné straně kritizuje podplácení vojáků, chabá morálka zanechání vojáků nepořádku, pak totiž vojáci zpychnou a žádají větší moc pro sebe. To je podle Suetonia hlavní příčina pro pozdější uplácení vojska za jeho podporu v občanských válkách. Je vhodné mít v čele vojska ctnostného velitele, který půjde příkladem a bude přísně vyžadovat kázeň. Tito velitelé by měli být složeni z nobilů, kteří tak ukojí svoji dychtivost po válečné slávě. Kariérou u

⁶⁹⁴ Ukázky: LXII), LXIII).

⁶⁹⁵ Ukázky: LXIV), LXV), LXVI).

⁶⁹⁶ Ukázka LXX).

vojska tuto potřebu ukojí, což se zdá jako spravedlivý kompromis pro stabilitu systému.⁶⁹⁷

Suetonius odmítá zločinné chování vůči provinciálům a barbarům, dále přílišné vtírání se do přízně a podřízená pozice vůči barbarům. Ačkoliv pomstu a soukromé důvody vést válku nekritizuje explicitně, nesouhlasí během války si počínat proti tradičním mravům, tedy včetně soukromého obohacení. Též nerad vidí rychlý proces zařazení barbarských vojáků do římské armády. Císařova nectnost a netečnost dopadá i na provinciály a porobené, takže šíření zlovyků dopadá i na tyto obyvatele, a to může vést k rozvratu státu.⁶⁹⁸

Suetoniův vztah barbarů a provinciálů a Římanů lze charakterizovat jako vztah klienta a patrona. Od barbarů se očekává určitá forma projevení úcty a poroby vůči Římu. Římané jsou naopak zodpovědní za mravy barbarů a jejich úroveň života. Proto oslavuje spravedlivé a dobré správce provincií. Nespravedlivost totiž může vést k bouřím provinciálů a destabilizaci říše. Nejde pouze o zdivočení provinciálů špatnými vzory, ale také vrůstající frustrace ze zločinů Římanů, co způsobuje úpadek říše.⁶⁹⁹

Suetonius kritizuje příliš rychlé integrování barbarů do římské armády. Nekritizuje však samotnou integraci. Polemizuje spíše s devalvací hodnoty římského občanství, které získávají tito provinciálové. Občanství podle Suetonia patří pouze skutečně ctnostný a zdatným jedincům, kteří se ověřili dobrou službou pro stát. Především kritizuje svévoli císaře, pokud hromadně rozdával občanství, žádá po nich zákonné chování. Odmítá též míšení barbarů do vysokých pozic. Na druhou stranu si váží barbarů vážících si ctnostných Římanů a odmítá metody špatných císařů ponižující provinciály.⁷⁰⁰

5.3. Syntéza zjištěných faktů u autora Tacita

Tacitus byl poměrně zkušený v oblasti správy provincií i velení vojska. To nám zachovalo pro naše téma velmi diverzifikovaný materiál, avšak též velmi hluboký vhled zasvěceného Tacita, který není vždy snadné interpretovat. Tato komplexita si tak vyžádala nejvíce ukázek. Tacitus však nám nepoddává jen velmi odborný popis válečných tažení i civilní správy, ale také explicitně hodnotí jednotlivé události a na

⁶⁹⁷ Ukázky: LXVII), LXVIII), LXIX).

⁶⁹⁸ Ukázky: LXXI), LXXII), LXXIII).

⁶⁹⁹ Ukázky: LXXIV), LXXV).

⁷⁰⁰ Ukázky: LXXVI), LXXVII), LXXVIII).

rozdíl od předchozích dvou autorů nám nabízí náhled do svého komplikovaného morálního nitra.

Tacitus hodnotí dějiny říše jako krvavé a žalostné. Nikoliv však z důvodu válčení, které nekritizuje, avšak hanebného chování aktérů války. Nijak neopovrhne římskými koncepty války a vlastně schvaluje, neboť poskytují jedinci slávu a tyto války pomáhají odhalovat i vytvářet dobré i špatné příklady.⁷⁰¹

Především želí občanských válek, neboť v nich není vysoká šance se dobře proslavit, vyskytují se v nich nadměrné množství hanebných vojáků a velitelů. Jejich jednání je motivováno ryze soukromými důvody, které jsou hanebné a zločinné. Zájmy státní jsou upozaděny. To však má za následek, že obyvatelé jsou upozaděni nad zájmy vojenskými. To mohou být pouhé finanční úspory z důvodu mimořádných výdajů, avšak i daleko horší dopady v podobě loupeží a jiných zločinů.⁷⁰² Toto násilí je tragické především pro jeho místo konání, v centru říše. Tacitus také varuje před nebezpečnými vlivy vyplývající z destrukce mravů Římanů skrze občanské konflikty. I když nachází pozitivní a chvályhodné okamžiky, v nichž se někteří nobilové rozhodli upřednostnit své zájmy, či vojáci bojovali alespoň statečně, když nebojovali v zájmu státu, je pro něj občanská válka obdobím plným násilí a velkých událostí, avšak nikoliv zaznamenáníhodnou dobou.⁷⁰³

Co skutečně Tacita zajímá a považuje to za hodné zaznamenání a zapamatování, jsou války s vnějším nepřítelem. Věří totiž, že nastane doba, v níž se opět budou odehrávat velké zahraniční tažení, v nichž velitelé i vojáci se budou předhánět ve zdatnosti a budou stávat dobrými hrdiny a příklady pro ostatní Římany. Samozřejmě by nejlepší tažení nemělo stát žádné římské životy, avšak Tacitus v případných obětech vidí objekty potenciálních ctností. Jde tak daleko, že vyslovuje ideu věčného míru, jakmile Řím dobude celý svět. Metody těchto tažení však nejsou příliš odlišné od brutality občanských válek. Tacitus nijak nekritizuje velmi násilné chování vůči nepříteli. Naopak i při tomto běsnění vyzdvihuje statečnost velitelů, u kterých lze pochybovat, že danou

⁷⁰¹ Ukázka: LXXIX).

⁷⁰² Ukázky: LXXX), LXXXI), LXXXII).

⁷⁰³ Ukázky: LXXXIII), LXXXIV).

činnost skutečně vykonávali jen pro vojenské vítězství. Hlavní motivací těchto činů byla především vojenská sláva.⁷⁰⁴

Tacitus je skeptický k deklarovanému míru. Všimá si, že v říši nebyl vždy takový mír oslavován po dobrém vítězství, ale ještě uprostřed války. Z jeho teologických úvah vyplývá, že jediným možným řešením před katastrofou způsobenou rozhněvanými bohy, jsou ctnosti a zdatnost. Pro Římany mohli vykonávat toto jediné během války, která zvětšovala říši. Ta se však již dlouho příliš nezvětšovala z pohledu Tacita. Zkažené ctnosti navíc pronikly napříč společností. Odolávat totiž během hanebného míru, či občanské války svodům moci a hanebným činům dokáže jen hrstka.⁷⁰⁵ Hanebnost se poté šíří po celé říši. Dopadá na netečnost Říma na události kolem sebe, které se snaží řešit intrikami a kličkami místo řádného tažení a dobývání. Občanské války ještě zvýrazňují úpadek a špatný vládce naopak varuje před vnějšími válkami, aby se vyhnul pojmenování skutečného problému.⁷⁰⁶

Tacitus považuje za znak špatného chování nobilů především otrockou povahu. Chyběla elitám statečnost a zdatnost a preferovali život v klidu a vzdálení od válek. Jejich zájem už není státní, ale hledí si jen svého. Zakrývali svoji neschopnost a špatně informovali o svých neúspěších. To považuje za úpadek římské šlechty. K otrocké povaze se pojil pocit strachu. Vztahy ve společnosti totiž byly narušeny. Nešlo nikomu důvěřovat a dobré skutky se neoplácely. Z toho plynul strach, protože jakýkoliv čin byl pod dohledem. Voják měl strach z velitele a velitel z vojáka. Udavačství kvetlo. Každý mohl mít v jeden moment mnoho moci a v další žádnou. To vše navíc bez jakéhokoliv spravedlivého důvodu. Stavaly se tak absurdní situace, kdy moc obyčejného vojáka mohla přerůst i mnohé nejvyšší velitele. Taková situace byla nesnatitelná k tomu, aby člověk mohl něco aktivně podnikat.⁷⁰⁷

Tacitus považuje vojáky za nástroj k expanzi, jež je dobrým sluhou, avšak je špatným pánem. Vojáci mohou být zdatní jen pod dobrým velitelem, naopak pod špatným či žádným velením se z nich stávají násilníci nedbající původních pánů a hledající jen kořist. Voják pak může zaútočit i na svého původního pána a rozsévat zkázu ve své

⁷⁰⁴ Ukázky: LXXXVII), LXXXVIII).

⁷⁰⁵ Ukázky: LXXXIX), XC), XCIII).

⁷⁰⁶ Ukázky: XCI), XCII).

⁷⁰⁷ Ukázky: XCIII), XCIV), XCV), XCVI), XCVII).

vlasti, neboť si hledí jen těchto prostředků. Také jejich rozdílný původ mohl plodit problémy v armádě a ukončit vzájemnou svornost. Pokud má však dobrou disciplínu a je pod kontrolou, je nutným předpokladem pro expanzi. Tacitus tak na jedné straně trochu opovrhne vojákem, ale cení si jeho zdatnost v daném oboru, ale vždy to bude nutnost a nebude je nijak chválit mimo jejich službu. Nobil, který dokázal tento nelehký úkol splnit a ovládat vojsko disciplínou, se mohl touto činností pyšnit jako správný vojevůdce. Vojáci však patřili pouze císařovi, který se bál moci obřího vojska, které může nějaký aristokrat ovládnout a použít proti němu. Proto se snaží vojsko co nejvíce vzdálit římským elitám. Vojsko mohlo pod špatným císařem zpychnout, neboť onen císař neschopný si je udržet přísností používá úplatky. Tehdy spíše vojsko než císař velí a žádá stále více. V občanské válce pak vojsko je skutečným jediným hegemonem, což považuje Tacitus za tragédii.⁷⁰⁸

Špatný císař je charakterizován jako neschopný vládce. Není schopen krotit své choutky, ne zodpovědný, nerozumí vládě v míru i ve válce, nezná náboženské zvyky a dopouští se blasfemie. Ale asi nejvíce typickým znakem podle Tacita je jejich pasivita a výsledný strach z nebezpečných činností a je nerozvážným. To však znamená, že někdo toho využije a je sebejistější, aby vystupoval vůči zájmům říše, neboť je pravděpodobnější, že císař nezasáhne. Strach však neschopný císař má i vůči pouhé aktivitě, i když je i v zájmu státu. A tak podporuje udavačství, aby vystrašil všechny v okolí. Kvůli tomu se ztrácí zákonnost ze státu a vzniká veliká nespravedlnost, protože udavači zneužívají situace a vytváří to atmosféru strachu. Tito vládcí se vyznačují přílišnou ukrutností, vyžadují neustále vyjadřovat povolenost a bojí se sebevědomých. To je velkým nebezpečím pro stát, neboť císař je pasivním a znemožňuje svým strachem aktivitu ostatních. Raději bude udělovat falešné pocty, než aby jich někdo skutečně dosáhl. Často deklarují svoji oblibu míru, ale nejsou ho schopni udržet. Neznají míru a svoji hanebnost rozšiřují na většinu vrstev říše včetně vojáků. V některých případech i hanební císařové se začnou činit, avšak odvrátit špatný stav říše dokáží jen nejvyšší obětí.⁷⁰⁹

⁷⁰⁸ Ukázky: XCVIII), XCIX), C).

⁷⁰⁹ Ukázky: CI), CII), CIII), CIV), CV), CVI).

Císařství bylo podle Tacita nevyhnutelné z důvodu krize republiky. Císař byla velmi důležitá postava. I menší chyby dokázaly zničit říši. Císař tak musel být velmi pečlivý. O to větší pak byla selhání velká, které destruovala prestiž státu a tyto poklesky, kdy císařova existence ničila stát považoval Tacitus za nejtragičtější. Ale také to není tradiční despota, měl by být spravedlivým a snažit se o rovnost. Je totiž člověkem a měl by znát své limity. Podle Tacita to znamená dvě skutečnosti: neměl by řešit málo důležité věci respektive věci, které již dokáže vyřešit zákon; za druhé by měl své povinnosti redistribuovat, aby každý problém měl svého pověřen plně se na něj soustřeďující. Tím dal šanci nobilům, které měl inspirovat svojí zdatností. Vztah císaře a nobilů byl kardiální, šlo totiž o žití a smrt. Správně by měly rozhodovat činy a sláva nobilů, ale u špatných císařů to byla náhoda vzdálená meritokracii.⁷¹⁰

Podobně postupuje při hodnocení nobilů. Dobří nobilové byli zodpovědní, znali své limity a nevydávali římské vojsko nebezpečí nepřiměřenému. Byli též loajální císaři, i když ten byl špatným, protože vždy ctili zájem státu. Z jejich ctností a zdatnosti si postupně budovali slavnou pověst a slávu, takže měli mezi vojáky i barbary respekt a charisma mohli využít pro povýšení slávy i říše, neboť tyto mravy inspirují provinciály zlepšit své vlastní mravy. Jsou mírní a násilí užívají jen v nutnosti. Nebojí se stát příkladnými a nedbají svého pohodlí a vrhají se statečně plnit svoji povinnost. Také jsou přísní a uchovávají kázeň a staré mravy, avšak jsou též spravedliví. Jsou pevní ve svých zásadách, nepochlebují, soutěží s ostatními o pocty a pořád něco dělají. Po špatném císařem se však toto dělá velmi obtížně, nobil se stává ustrašeným a raději nic nečiní.⁷¹¹

Špatní nobilové jsou podle Tacita ve zkratce opakem dobrých. Jsou nepřiměřeně násilní, chamtiví, neznají vojenské řemeslo a limity své i vojska, nemají autoritu, vše dělají pro svůj prospěch, nejsou mírní a loajální. Jsou vystrašení a schovávají se za císaře, když vítězství si zvětšují slávu, prohru a její následky musí nést však stát, lžou a udávají. Císař takové aristokraty podporoval, protože nikdy nemohli překročit jeho schopnosti a nebyli nebezpeční. Přesto někteří byli pro císaře nebezpečím, když byli ještě hanebnější

⁷¹⁰ Ukázky: CVIII), CIX), CX), CXI).

⁷¹¹ Ukázky: CXII), CXIII), CXIV).

než sám špatný císař. Pro vlastní slávu i jmění útočili na stát, nevzdávali zkrotit vojáky, takže stali jejich sluhy, to samé se mohlo stát i v případě jejich otroků.⁷¹²

Tacitus chválí znaky poroby vzdávané barbary. Také vyzdvihuje jejich roli jako předmětu zvětšení slávy římského státu a elit tím, že barbaři bojují o svoji svobodu a vzdorují římské moci. Barbaři mají při styku s římskou mocí nejlépe se podrobit, ale jejich případný vzdor Tacitus nekritizuje, ale považuje za přirozený a pro říši prospěšný. Římané nad barbary vždy vedou díky starým římským mravům, které jsou natolik majestátní, že i samotní barbaři k nim vzhlíží, Řím si získává autoritu svým čestným chováním a barbaři snižují svoji vzdorovitost. Též však si Tacitus cení, když mezi barbary a Římany existuje vzájemná úcta. Diplomatičká jednání, pokud jsou vedena ze strany Římanů jako hegemonů, jsou správná, když Římané ctí druhou stranu a neponižují ji příliš. Naopak si cení i provinciálů a barbarů, kteří uznali velikost Říma a respektují dobrovolně. Tacitus podporuje začleňování barbarů a pomoc provinciálů, pokud to je v zájmu státu. Odmítá obavu z daného procesu, neboť tito zkrocení barbaři nyní se řídí římskými mravy a nemohou cizími mravy rozložit společnost. Větší nebezpečím je v tomto případě špatný císař.⁷¹³

Tacitus líčí i vnější protivníky podle vzoru římských mravů a příkladů. A tak vytýká cizím králům podobné nešvary jako římských císařů, ale též je dokáže pochválit za jejich ctnostné počínání podle římských zvyků. Aristokraty cizích národů charakterizuje velmi podobně jako ty římské. Také interpretuje jednotlivé činy ve válce velmi podobně jako ty římské. I barbaři touží po válečné slávě, i oni zneužívají momentu, aby mohli zvětšit reputaci své říše na úkor Říma.⁷¹⁴

A tak Tacitus i barbary uvnitř říše podrobují shodnému morálnímu soudu jako v případě římských nobilů. A i zde je mnohdy nespokojen. Především odmítá jiné mravy než římské označovat za dobré. Kritizuje cizí mravy jako poškozující římský stát. Rychlé odpadávaní a změny stran ve válce jsou velkým nebezpečím obzvláště v momentě, kdy takoví provinciálové jsou součástí vojska. Zvětšovalo to vzájemnou nedůvěru a zvětšovalo nesvornost, takže takové vojsko nebylo plně bojeschopné. Avšak Tacitus

⁷¹² Ukázky: CXV), CXVI), CXVII), CXVIII), CXIX).

⁷¹³ Ukázky: CXX), CXXI), CXXII).

⁷¹⁴ Ukázka: CXXIII).

není v tomto tak jednoduchý. Chválí některé barbarské zvyky, které se podobají římským a neohrožují státní zájem. Tak má pochopení pro barbarskou touhu po svobodě a jejich statečný boj za ni. Cení si též válečné zdatnosti, která se vyrovnává s římskou. Nikdy však nedospěje k závěru, že by nějaké mravy byly lepší než římské. Římané se nikdy nespokojili s částečným vítězstvím a soustředili se dobýt plné, barbaři však podle Tacita byli prchlivi a radovali se i z malých úspěchů a rychle dokázali zpychnout. Někteří římscí velitelé však jejich hanebné chování dokázali kontrolovat i využít pro své zájmy, či lépe pro státní zájmy.⁷¹⁵

Je přirozeností říše, aby dále se rozšiřovala, takže se zvětšovala i sláva. Tacitus jmenuje příklady, kolik bylo obětováno pro velikost říše včetně obětí i z elit. Hlavní totiž byl osud státu a jeho prosperita a nikoliv jedinec. Stát ve špatném stavu totiž dopadá negativně na všechny obyvatele. V době Tacitově však vznikla ještě horší situace, v níž Římany bojují s Římany, ničí svoji vlast. Tito silní jedinci navíc byli hanební, takže nemohl Tacitus podporovat ani jednoho. Destrukce podle Tacita byla neodvratitelná. Proto apeluje, aby každý vždy na prvním místě měl blaho říše. Odpovědnost totiž Římané mají i za národy, které přijali pod svoji ochranu. Zároveň velikost říše byla nebezpečím, protože kdokoliv chtěl i malé území a moc, vždy musel vytáhnout vůči říše, takže Řím byl v permanentním stavu ohrožení. Bylo možné toto nebezpečí omezit dosazením romanizovaných aristokratů a ovládat dané území jako vazala. Přesto s tímto stavem byly problémy z důvodu odlišnosti mravů a Řím byl nucen porazit ve válce barbary. To však také nebylo konečné řešení, je nutné po porážce být laskavý a nebýt zbytečně násilný. Řím se má chovat jako dobrý správce, který se zajímá o problémy. Pokud však centrum ovládne špatný vládce, kazí i všechny ostatní včetně barbarů. To může vzbuzovat časté vzpoury z nespravedlnosti a chtivosti.

Jakmile však dojde ke zničení metropole, pak to znamená konec státu. Proto bylo nutné podle Tacita především v jádru mít schopné a dobré nobily. Destrukce státu totiž znamenala i provinciály a barbary. Vakuum moci způsobilo boje mezi aristokraty a chaos. Všechny výhody říše zmizí a zůstává pouze strach a sobecké smýšlení k vlastní

⁷¹⁵ Ukázky: CXXIV), CXXV), CXXVI).

záchraně. Tacitus je skeptický ke změně tohoto stavu, neboť moc státu už je natolik velká, že je obtížné odolat chtivosti.⁷¹⁶

Tacitus považuje za povinnost u správného nobila, aby chránil slabší a obhajoval je před nespravedlností. Tuto službu by měl nabízet každému v říši, kdo jej požádá o pomoc včetně provinciálů. Tím přispívá ke stabilitě státu a svornosti. Dokonce podává i dílčí úspěchy na tomto poli. Tacitus chápe nedokonalost říše, avšak nezná lepší alternativu státu. Cokoliv jiného je horší a nespravedlivé plně násilí a chaosu. Proto odmítá jakoukoliv alternativu moci. Proti těmto nobilům hledajících spravedlnost vystupovaly praktiky hanebných nobilů. Uplácení provinciálů, aby nežádali o pomoc, manipulace provinciálů proti těmto nobilům, kteří byli velmi náchylní k manipulaci, to vše byly nekalé praktiky. Tacitus však vůči zmanipulovaným provinciálům nemá sympatie a viní je, že si za svůj bídný stav mohou sami a odmítá jim pomoci.⁷¹⁷

Provinciálové s pocitem nespravedlnosti, kterou nemohou snést, přílišné potupy a velké svévole Římanů začínají přirozeně brát spravedlnost do svých rukou a chovají svévolně a násilně. To Tacitus odsuzuje, i když uznává, že měli příkoří. Ale v zájmu státu je mít tyto lidi v klidu a vytvořit nástroje, jak uspokojit jejich potřebu po spravedlnosti. Pokud však již nějaký barbar povstane, pak na něj Tacitus nahlíží na nepřítele a jeho porážku oslavuje, jako by byl býval vnějším nepřítelem. Poté však opět apeluje na římskou moc, aby byla spravedlivá a nepodněcovala k další rebelii.⁷¹⁸

Tacitus též řeší okamžik, kdy se Římané obrátí proti svým zásadám a chovají se k říši jako největší nepřátelé. Toto zvrácení vztahů, v němž Římané nejsou garantem bezpečnosti a míru, avšak nepřáteli státu. Musí tak jejich roli zastoupit spojenečtí barbari a provinciálové, což je pro Tacita velmi hanebné. Toto prohození rolí barbarů s Římany je samozřejmě destruktivní vůči státu. Na rozdíl totiž od Římanů totiž barbari nemají římské mravy natolik ukotveny, že jejich zdatnost i válečná sláva nebyli v jejich životě prioritou, takže se těmto Římanům nemohli postavit do rovnocenné bitvy. Římskou říši může zachránit pouze jen zdatný Říman. O to je tato situace zoufalejší.⁷¹⁹

⁷¹⁶ Kapitola 4.4.8, ukázka CXXVII).

⁷¹⁷ Ukázky: CXXVIII), CXXIX).

⁷¹⁸ Kapitola 4.4.10, ukázky: CXXX), CXXXI).

⁷¹⁹ Ukázky: CXXXII), CXXXIII).

Tacitus také nekvituje propojování Říma se světem a větší závislosti na provinciálech, což je destabilizační prvek. Stabilizace je totiž nejpevnější, když je centrum pevné a zaplněné římskými mravy.⁷²⁰

6. Závěr

6.1. Výsledky

Pokud srovnáme probírané autory, na první pohled se zdá, že jejich pohled je téměř totožný. Lze nalézt shodné ideje, velmi podobné příklady demonstrující tyto ideje a podobný způsob argumentace. Rekonstrukce jejich představ tak může být generalizující napříč autory. Přesto však lze nalézt odlišnosti, které mají spíše okrajový charakter a nijak nemění hlavní ideje, které všichni tři autoři sdílejí. Jedná o velmi zajímavé nuance, které nepřinášejí nové koncepty, avšak poukazují na rozdílnou zkušenost se shodným systémem, se kterým všichni tři autoři souhlasí, ale odlišně prožívají.

Vzhledem k velké podobnosti ukázek lze vyjádřit domněnku, že existovala jednotná představa o vojenských i politických doktrínách. Všichni tři autoři museli projít shodným vzděláním, na jehož konci společně sdílí shodný diskurz, který navíc artikulují velmi podobně.⁷²¹ Můžeme sledovat dokonce zcela shodné příklady uváděné napříč autory.⁷²² Sekundární literatura podporuje získané výsledky, že některé jejich na první pohled unikátní vhledy a myšlenky považuje za obvyklou imperiální propagandu, což lze potvrdit z důvodu shodnosti jejich výkladu.⁷²³

Všichni tři autoři se identifikují jako římsští nobileové. Jejich výklad nikdy nevyšine mimo římský diskurz a jejich pozice se striktně drží pozice vypravěče římské strany. Nikde nezpochybňují koncepci státu a římských válek. Nenalézáme kritiku císařství, nevyskytují se v textu žádné pacifistické ideje, ani kritika expanze Říma. Pokud se

⁷²⁰ Kapitola 4.4.11.

⁷²¹ Existují však také názory, že podobnost mezi autory může být způsobena spíše probíranou látkou. Především spojení Suetonia a Tacita je problematizováno, kdežto u Plinia se zdá inspirace z Tacita jasná viz Power (2021, s. 198-200). Tyto argumenty však nijak neohrožují uvedené závěry, neboť podporují, že existoval systém myšlenek, který Římané sdíleli napříč společností, takže jednotliví aktéři sdílející ideje nemuseli znát.

⁷²² Tacitus i Plinius používají postavu Pallanta k tomu, aby ukázali, jak římsští nobileové vyjadřují nadměrné díky propuštěncovi, což oba shodně kritizují viz kapitoly 2.3 a 4.4.1.

⁷²³ Viz Hoffer (2012, s. 214-217), dále také srovnej existenci nové císařské ideologie viz Woolf (1993, s. 178).

v jejich dílech vyskytuje kritika, pak směřuje k nedodržení této koncepce a různým deviacím, které nedodrží římské staré mravy.⁷²⁴ Tyto staré římské mravy jsou úzce spojeny se ctnostmi, zdatnostmi a slávou. Sláva je výsledný produkt, který vzniká na základě pravidel ručených římskými mravy pomocí ctností a zdatnosti. Sláva je také cílem každého správného aristokrata. Umožňujeme mu totiž nesmrtelnost skrze zaznamenání jeho činů, jež mu přinesly slávu, takže se stává příkladem pro budoucí generace. Nejvhodnějším místem, kde lze získat tuto slávu, je bojiště, na němž pomocí svých ctností a zdatnosti svedou řádnou bitvu s nepřítelem, proti kterému vytáhli z důvodu příkoří, či pomsty způsobené říši.⁷²⁵ To však není jediná možnost, kde získat onu slávu. Skvělá je i příležitost sloužit císaři ve správě říše. Takový nobil pak získává o něco menší slávu ze svého pevného postoje udržující staré mravy v civilní správě, dbající spravedlnosti a laskavosti vůči porobeným. Důležitá je tu podmínka, že toto vše dělá pro blaho a v zájmu státu. Soukromé podniky označují za svévoli. Všichni tři jsou přesvědčeni, že neexistuje k tomu řádu alternativa.⁷²⁶

Správná válka se tak vede za státní zájmy, které má ideálně definovat zákon, císař, senát a lid římský. Občanské války jsou tak odsouzeníhodné kvůli příčině jejich vzniku ze svévolnosti a proti zájmu státu. Naopak u zahraničních válek je situace komplikovanější. Spravedlivá zahraniční válka musí totiž být v zájmu státu, nemůže být tak vyhlášena jednotlivcem. Někdy však nelze čekat na schválení z metropole a pak záleží na morální zdatnosti každého velitele, aby dokázal určit, jakou reakci na případný vpád může použít, aniž by se dopouštěl činů kolidujícím se zájmem státu. Udržovat spravedlivý mír totiž není hodnoceno jako hanebné.⁷²⁷

Taková je představa o ideálním nobilovi, avšak i o dokonalém císařovi.⁷²⁸ Ten se liší v míře zdatnosti, která by měla být největší ze všech aristokratů. Všichni tři se shodují, že mít za vládce ctnostného, slavného a zdatného je kruciólní pro budoucí vývoj státu.

⁷²⁴ Ukázky: I), II), III), IV), V), VI), XI), XXVIII), XXXVII), LXXIX), XLV), XLVI), XLVII), LVII), LVIII), LIX), LXXIX).

⁷²⁵ Ukázky: LX), LXI), LXXXVII), LXXXVIII).

⁷²⁶ Ukázky: XXIV), XXV), XXVII), XXIX), XXX), LXX), LXXX), LXXXI), LXXXII), CVIII), CIX), CX), CXI), CXII), CXIII), CXIV).

⁷²⁷ Ukázky: XIX), XXXV), XXXVI), XLIII), LXVII), LXVIII), LXIX), CXV), CXVI), CXVII), CXVIII), CXIX).

⁷²⁸ Ukázky: XIII), XIV), XV).

Plinius v démonizaci Domitiana, Suetonius v ironickém vylíčení Caliguly, Claudia, Nerona a Domitiana a Tacitus nenávisť k Tiberiovi a opovržením ke Claudiovi a Neronovi varují před špatnými vládci, jejichž špatný vliv ničí společnost stát tím, že podporují hanebné chování, aby udrželi svoji vládu. Destrukce vyvrcholí v případě Suetonia a Tacita v občanských válkách, kde se zvrátily mravy, převládá strach a troufalost neřádů, u Plinia v totálním chaosu a bezvládní práva a barbarského řádu.⁷²⁹ Shodně popisují následky takové vlády: ctnosti se nepěstují v Římě ani v provinciích, nedodržují se zákony a spravedlnost, dochází k úpadku římské moci a slávy. Protože Řím ztrácí pro okolí své výhody, dere se myšlenka, zda má vůbec v takovém stavu udržovat říši. Žádný z autorů však na takový nápad nepřistupují a raději se snaží napravit mravy svým příkladem i svými díly, protože všichni tři věří, že je možné nastolit opět správný směr, což se jim potvrzuje skrze období, v němž sepisují svá díla.⁷³⁰

Všichni tři si stěžují na míšení barbarských mravů mezi Římany. Žádají odstup římské nobility od nových obyvatel a žádají, aby jim byly předány římské mravy. Jakmile však tyto lidé naučí římským zvykům, pak nemají výtky k jejich přijetí do společnosti i udělení občanství. Všichni tři apelují na spravedlivé chování vůči barbarům, neboť dané chování stabilizuje říši a pomáhá vytvářet ekonomické zisky a předpoklady pro budoucí expanzi. Vyzývají, aby se k nim římsští nobilové chovali jako ke klientům a pomáчали jim v nesnázích. Přesto však všichni tři autoři svoji identitu odlišují od provinciálů, které nevnímají za úplné občany a empatie a zájem je limitován. Kritika zasahuje však také závislost Říma na provinciích a dopady propojeného světa.⁷³¹

V úvodech k autorům jsme se seznámili, že každý z nich má odlišné pozadí. To se skutečně projevuje. Můžeme si povšimnout, že Plinius se nikde nevyjadřuje explicitně o bojích a neudává příklady hrdinných bojových nobilů, ale spíše se zaměřuje na popis správy říše, zamýšlí se hluboce nad smyslem římského státu, jeho správné správy a řeší intenzivně spravedlnost a rovnost ve státě a vůči provinciálům vystupuje jako jejich

⁷²⁹ Ukázky: XVIII), XIX), X), XXXI), XXXII), XXXIII), XXXIV), XXXVIII), XLVIII), XLIX), L), LI), LII), LIII), LIV), LV), LVI), LXIV), LXV), LXVI), LXXXIII), LXXXIV), LXXXIX), XC), XCI), XCII), XCIII), XCIV), XCV), XCVI), XCVII).

⁷³⁰ Ukázky: XI), XXVIII), XXXVII), LXXI), LXXII), LXXIII), CI), CII), CIII), CIV), CV), CVI).

⁷³¹ Ukázky: VII), VIII), IX), LXXIV), LXXV), LXXVI), LXXVII), LXXVIII).

patron. Hlavní rozbor je též věnován ontologické podstatě císaře a státu.⁷³² Pro Plinia totiž ta důležitější část při expanzi byla pacifikace území.⁷³³ Také u něj můžeme zahlédnout poměrně velkou roli zákonů a ustanovení.⁷³⁴ Suetonius svůj výklad spíše soustředí na etiku jednotlivých postav. Zamýšlí se skrze své *Životopisy*, co vedlo hanebné císaře být hanebnými, hledá dobré vlastnosti, které by mohli předurčit nobila být dobrým vládcem. Ke všem tématům analyzovaných v této práci přistupuje přes příklady určitých vysoce postavených osob Říma. Rozebírá detailně vztahy na dvoře, řeší motivaci jednotlivých aktérů a jejich interakci na případné pohromy. Jejich morální hodnoty pak srovnává s výsledky jejich vlády, která dokazuje, zda jejich nastavení je životaschopné a nepoškozují říši.⁷³⁵ Tacitus je ze všech tří autorů nejvíce seznámým ve vojenském umění a v jeho výkladu se tak vyskytuje značné množství příkladů přímo z boje. Také v jeho díle nejzřetelněji ze všech tří vystupují vojáci a jejich morálka a též ctivost velitelů.⁷³⁶ To však neznamená, že by k ostatním tématům, které detailněji rozebírají ostatní nobilové se nijak nevyjadřoval. Naopak můžeme pozorovat zájem u něj i o témata osobní etiky a zazní i otázka spravedlnosti ve správě říše a jeho specifická skepse.⁷³⁷ Jeho hlavní pozornost se obrací také na provinciály a barbary a jejich soupeření s římskou mocí. Na rozdíl od Plinia dává přednost vojenskému světu a hluboce se zamýšlí nad smyslem odboje barbarů a významem vojenské expanze říše.⁷³⁸ Zdá se, že Tacitus ze všech tří autorů podává výklad na téma války nejširě.

Každý z autorů je tak důležitým pramenem pro poznání římských myšlenek, neboť nám každý z nich zanechal svůj osobní pohled, který se soustředí více na jednu z oblastí, jimž se věnuje systém římských myšlenek o válce a míru. To svědčí o poměrně robustním systému, který dokázal být velmi rozsáhlý a promyšlený, takže každý autor mohl pro nás uchovat obecné vyznění i detailně rozebrané části, které se mohou lišit z důvodu zájmu autora i charakteru a záměru díla. Mír a válka, ideje o ideální správě obce a další s tím spojené etické problémy se zdají být velmi důležité pro tehdejší římskou elitu. Viděli

⁷³² Ukázky: XIII), XIV), XV), XX), XXI), XXII), XXIII), XXVI), XXXIX), CXX), CXXI), CXXII), CXXIII), CXXIV), CXXV), CXXVI), CXXX), CXXXI), CXXXII), CXXXIII), kapitola 4.4.10.

⁷³³ Ukázky: XII), XL), XLI), XLII), XLIV).

⁷³⁴ Ukázky: XVI), XVII).

⁷³⁵ Ukázky: LX), LXI), LXII), LXIII), LXIV), LXV), LXVI), LXX), LXVII), LXVIII), LXIX).

⁷³⁶ Ukázky: LXXXVII), LXXXVIII), XCVIII), XCIX), C).

⁷³⁷ Kapitola 4.4.8, ukázka CXXVII).

⁷³⁸ Ukázky: CXX), CXXI), CXXII).

jsme, že zasahuje do různých koutů života téměř všech obyvatel říše a podle probíraných autorů vlastně na těchto myšlenkách stojí samotná existence světa, jak jej znali.

6.2. Závěrečné slovo

Tato práce pomocí analýzy tří latinsky píšících autorů Plinia Mladšího, Suetonia a Tacita a následné syntézy získaných dat z analýzy se pokusila zodpovědět, zda lze skutečně hovořit o jednotném myšlenkovém systému spravedlivých válek (*bellum iustum*) a římského míru (*Pax Romana*). Autoři byli vybráni tak, že žili zhruba ve stejném období. Jejich původ se mírně lišil, a především jejich kariéra byla rozdílná. Získaná data potvrdila, že podobnost postojů i myšlenek je taková, že je vysoce pravděpodobné, že všichni autoři museli čerpat ze společného myšlenkového zdroje.

7. Bibliografie

7.1. Primární prameny

1. PLINIUS Mladší a RADICE, Betty. *Letters, Books I-VII*. Cambridge: Massachusetts: Harvard University Press, 1969.
2. PLINIUS Mladší a RADICE, Betty. *Letters, Books VIII-X; Panegyricus*. Cambridge: Massachusetts: Harvard University Press, 1969.
3. SUETONIUS, Gaius Tranquillus a ROLFE, John C. *The lives of the Caesars*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1979.
4. TACITUS, Cornelius a FISHER, Charles Dennis. *Annales ab excessu divi Augusti*. Oxford: Clarendon Press, 1906.
5. TACITUS, Cornelius a FISHER, Charles Dennis. *Historiae*. Oxford: Clarendon Press, 1911.

7.2. Překlady

1. PLINIUS Mladší a VIDMAN, Ladislav. *Dopisy*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1988.
2. SUETONIUS, Gaius Tranquillus a RYBA, Bohumil. *Životopisy dvanácti císařů*. Praha: Garamond, 2016. ISBN:978-80-7407-338-0.
3. TACITUS, Cornelius a MINAŘÍK, Antonín. *Letopisy*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1975.
4. TACITUS, Cornelius, MINAŘÍK, Antonín, HARTMANN, Antonín a BAHNÍK, Václav. *Z dějin císařského Říma*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1976.

7.3. Sekundární literatura

1. ANDO, Clifford. *Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire*. London: University of California Press, 2000.
2. ASH, Rhiannon. *Tacitus Histories, Book I*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. ISBN: 0-521-57072-7.
3. ASH, Rhiannon. *Tacitus Histories, Book II*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. ISBN: 978-0-521-89135-6.
4. BALDWIN, Barry. *Suetonius*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert, 1983.

5. BALOT, K. Ryan. *A companion to Greek and Roman political thought*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2013. ISBN: 978-1-4051-5143-6.
6. BRADLEY, K. R. *Suetonius' Life of Nero: An Historical Commentary*. Bruxelles: Latomus, 1978, s. 23-297.
7. BENARIO, Herbert W. The Annals. In: PAGÁN, Victoria Emma. *A companion to Tacitus*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2012. ISBN: 978-1-4051-9032-9.
8. BURTON, Paul J. *Roman Imperialism*. Leiden: Brill, 2019. ISBN: 978-90-04-40462-5.
9. BUTLER, H. E. a CARY, M. *Suetonius: Divus Julius*. London: Bristol Classical Press, 1993, s. 41-161. ISBN: 978-0862920265.
10. CARTER, John M. *Suetonius: Divus Augustus*. Bristol: Bristol Classical Press, 1982, s. 91-208. ISBN: 0-906515-55-6.
11. CORNELL, Tim. The end of Roman imperial expansion. In: RICH, John a SHIPLEY, Graham. *War and society in the Roman world*. London: Routledge, 1993. ISBN: 0-415-06644-1.
12. EDWELL, Peter. Trajan: Imperialism Victorious and Frustrated. In: HOYOS, Dexter. *A companion to Roman imperialism*. Leiden: Brill, 2013. ISBN: 978-90-04-23593-9.
13. ERSKINE, Andrew. *Roman Imperialism*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010. ISBN: 978-0-7486-1962-7.
14. GOLDBERG, Sander M. The faces of eloquence: the Dialogus de oratoribus. In: WOODMAN, A. J. *The Cambridge companion to Tacitus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. ISBN: 978-0-521-87460-1.
15. GOODYEAR, F. R. *The Annals of Tacitus books 1-6, volume I*. Cambridge: Cambridge University Press, 1972.
16. HOFFER, Stanley. Divine Comedy? Accession Propaganda in Pliny Epistles 10.1-2 and the Panegyric. In: REES, Roger. *Latin Panegyric*. Oxford: Oxford University Press, 2012. ISBN: 978-0-19-957672-2.
17. HOYOS, Dexter. *A companion to Roman imperialism*. Leiden: Brill, 2013. ISBN: 978-90-04-23593-9.

18. HURLEY, Donna W. *Gaius Suetonius Tranquillus: Divus Claudius*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 1-27 a 55-254. ISBN: 0-521-59676-9.
19. KASTER, Robert A. C. *SUETONIUS TRANQUILLUS De Grammaticis et Rhetoribus*. Oxford: Clarendon Press, 1995, s. 41-339. ISBN: 0-19-814091-6.
20. LINDSAY, Hugh. *Suetonius: Caligula*. London: Bristol Classical Press, 1993, s. 48-174. ISBN 1-85399-375-1.
21. MARTIN, R. H. From manuscript to print. In: WOODMAN, A. J. *The Cambridge companion to Tacitus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. ISBN: 978-0-521-87460-1.
22. MASTER, Jonathan. The Histories. In: PAGÁN, Victoria Emma. *A companion to Tacitus*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2012. ISBN 978-1-4051-9032-9.
23. MATTINGLY, David J. *Imperialism, power, and identity*. Princeton: Princeton University Press, 2006.
24. MILLS, Sophie. Roman Imperialism: critics and aspirants. In: HOYOS, Dexter. *A companion to Roman imperialism*. Leiden: Brill, 2013. ISBN: 978-90-04-23593-9.
25. MOTTERSHEAD, J. *Suetonius: Cladius*. Bristol: Bristol Classical Press, 1983, s. 28-145. ISBN 0-86292-080-9.
26. MYNORS, R. A. B. Preface to the OCT Edition of the XII Panegyrici Latini. In: REES, Roger. *Latin Panegyric*. Oxford: Oxford University Press, 2012. ISBN: 978-0-19-957672-2.
27. PAGÁN, Victoria Emma. *A companion to Tacitus*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2012. ISBN 978-1-4051-9032-9.
28. POWER, Tristan. *Collected Papers on Suetonius*. Oxon: Routledge, 2021. ISBN: 978-0-36-755565-8.
29. RADICE, Betty. Pliny and the Panegyricus. In: REES, Roger. *Latin Panegyric*. Oxford: Oxford University Press, 2012. ISBN: 978-0-19-957672-2.
30. REES, Roger. The Modern History of Latin Panegyric. In: REES, Roger. *Latin Panegyric*. Oxford: Oxford University Press, 2012. ISBN: 978-0-19-957672-2.
31. REVELL, Louise. *Roman Imperialism and Local Identities*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

32. RICH, John a SHIPLEY, Graham. *War and society in the Roman world*. London: Routledge, 1993. ISBN: 0-415-06644-1.
33. RUTLEDGE, Steven H. Tacitus' *Dialogus de Oratoribus*. In: PAGÁN, Victoria Emma. *A companion to Tacitus*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2012. ISBN 978-1-4051-9032-9.
34. SHERWIN-WHITE, A. N. *The letters of Pliny: a historical and social commentary*. Oxford: Clarendon Press, 1998. ISBN 0-19-814435-0.
35. SYME, Ronald. *Tacitus: Volume I*. Oxford: Clarendon Press, 1958, s. 59-74, 144-156.
36. WHITTON, Christopher. *Pliny, the Younger: Epistles, book II*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. ISBN 978-1-107-00689-8.
37. WOODMAN, A. J. Tacitus and the contemporary scene. In: WOODMAN, A. J. *The Cambridge companion to Tacitus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. ISBN: 978-0-521-87460-1.
38. WOODMAN, A. J. a MARTIN, R. H. *The Annals of Tacitus: book 3*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. ISBN: 0-21-55217-6.
39. WOODMAN, A. J. *The Annals of Tacitus: book 4*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. ISBN: 978-1-108-41961-1.
40. WOODMAN, A. J. *The Annals of Tacitus: book 5 and 6*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. ISBN: 978-1-107-15270-0.
41. WOODMAN, A. J. *The Cambridge companion to Tacitus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. ISBN: 978-0-521-87460-1.
42. WOOLF, Greg. Roman peace. In: RICH, John a SHIPLEY, Graham. *War and society in the Roman world*. London: Routledge, 1993. ISBN: 0-415-06644-1.